

KÖZÖSSÉGI MUNKA
Elmélet és gyakorlat külföldön

Szöveggyűjtemény

Közösségfejlesztők Egyesülete, 1993.

Készült az MKM Közművelődési Alapjának támogatásával

Válogatta: Varga A. Tamás
Szerkesztette: B. Vörös Gizella,
Fordították:
Rakovszky Zsuzsa, Verók Edit

Közösségfejlesztők Egyesülete
Felelős kiadó: Varga A. Tamás
Nyomdai előkészítés: i&i KFT.
Nyomás: S-PRINT KFT, Budakeszi

Bevezető

A közösségfejlesztés szerteágazó nemzetközi irodalmából közlünk e kötetben válogatást. Az olvasónak feltűnhet a témák, a módszerek, sőt a kiindulást meghatározó filozófiák, szakmai elméletek sokfélesége is. Ennek az a magyarázata, hogy a közösségfejlesztés a különféle régiókban, népességszociális csoportoknál mindig a helyi sajátosságokból indul ki, az adott gazdasági, települési, társadalmi, kulturális körülményekre alapozva formálja a maga szerepét. Úgy véljük, még az egzotikusnak tűnő eseteleírásoknak is megvan az a fontos tanulsága, hogy a közösségfejlesztőnek minden körülmények között érvényesíteni kell a konkrét problémák iránti érzékenységet és elemzőképességet, a módszerbeli rugalmasságot.

Az írások sokfélesége formai téren is megmutatkozik, olykor problémákat is okozott a szerkesztésben. A fordítások kidolgozottsági foka nem azonos, ám reméljük, hogy leendő olvasóink: a közösségfejlesztés hazai szakemberei mindegyiket jól tudják hasznosítani szakmai információs forrásként. A jegyzetelés és forrásmegjelölés is nagy különbségeket mutatott az anyagban. A hivatkozott tanulmányok mind idegen nyelvűek, a leginkább konkrétak pedig csak szűk körben hozzáférhetők (kéziratok stb.), ezért nem láttuk értelmét közlésüknek. A teljes dokumentáció az érdeklődők rendelkezésére áll a kötetet gondozó Közösségfejlesztők Egyesületénél.

B. Vörös Gizella

Értékek a közösségi munkában

Peter Baldock

A közösségi munka alapelvei, értékrendje és területei

Viták az értékekről

A legjobb, ha szembenézünk azzal a ténnyel, hogy ellentmondásos területen járunk, és a lehető legeggyértelműbben körvonalazzuk az egymásnak ellentmondó véleményeket. Ez módot ad a reális ütköztetésre, ami viszont szövetségre lépést tesz lehetővé sok sajátos szituációban.

A közösségi munkások – ugyanúgy, mint az esetkezelők – eltérnek egymástól abban a tekintetben, hogy mennyire artikulálják azokat az értékeket, amelyek szerint dolgoznak, valamint abban a tekintetben, hogy mennyire azonosulnak értékeik artikulációjának folyamatában specifikus társadalmi és politikai mozgalmakkal. Sokan közülük eklektikusakká válnak, számos forrásból állítják össze elképzeléseiket, és mindannyiszor megváltoztatják a súlypontot, ahányszor a területi tapasztalat új kérdéseket vet fel. Igen sok szemponttal találkozhatunk azt illetően, „mire való” a közösségi munka. Hangsúlyoznunk kell azonban, hogy sok munkás nem illik be tökéletesen ezekbe a kategóriákba; ők az elméletileg megkülönböztethető öt fő célkitűzés közül kettő vagy három szerint dolgoznak. Az öt fő célkitűzés a következő: 1. a gazdasági fejlődés előmozdítása; 2. konszenzus kialakítása; 3. a személyi szociális szolgáltatások segítése; 4. az emberek nevelése annak érdekében, hogy foglalkozzanak a modern polgári lét bonyolult problémáival; 5. a megállapodott társadalmi-politikai rendszer radikális megváltoztatására való ösztönzés.

1. Az első célkitűzéssel itt nem érdemes mélyebben foglalkoznunk, mert jórészt a fejlődő országokra vonatkozik. Ilyen országokban a közönséges embereket (első sorban a falvakban) az állami hivatalnokok és mások ösztönzik arra, hogy közösségi munkát vállaljanak új mezőgazdasági formák átvétele, kisléptékű ipar kialakítása, iskola-, út- és hídépítés, stb. érdekében, ami mind az általános fejlesztési program részét képezi, de olyan módon és olyan prioritások szerint kell elvégezni, ahogy azt a helyi lakosság határozza meg a maga számára. A nyugati világ városiasodott területein – amelyekkel a jelen írás foglalkozik – alig jön számításba az önsegélyezésnek ez a sajátos formája. Azok a gazdasági erőforrások, amelyekhez mi hozzászoktunk, nagyobb ráfordításokat igényelnek, mint amilyeneket bármely normál lakóközvet biztosítani tud, és nagy földrajzi területeket átfogó szakmai szervezetekre van szükség. Vannak kezdeményezések szövetkezeti üzemek, ételkészítő-szövetkezetek és hitelszövetségek létrehozására. Ezek célja azonban a munkanélküliség által előidézett szociális problémák enyhítése vagy bizonyos mértékű gazdasági hatalom adása a munkásosztály egy sajátos részének. Ezek nem jelentéktelen kezdeményezések. Előfordulhat például, hogy egy általános fejlesztendő területen két-hárommillió fontot használnak fel úgy, hogy ennek a pénznek jó része magáról az esetlegesen szegény területről származik és magánvállalkozók

kezébe kerül. Ilyen esetben nagy jelentősége lehet egy, a lakókörnyezetre alapozott szövetkezetnek. Jelentősége azonban nem az általános gazdasági fejlődés, hanem a rendszeren belüli jólét és viszonylagos hatalom tekintetében van.

2. A második célt tűzték ki sokan abban a szakaszban, amit én a közösségi munka második fázisának neveztem, és amelyben főként Közösségi Egyesületek és hasonló struktúrák kialakulása zajlott le. A „konszenzus” szóval fejezi ki néhány közösségi munkás a közösségi munka egyik módszerét, megkülönböztetésül két másik módszertől: a „kampány” és a „konfliktus” módszerétől. Ha azonban úgy gondoljuk, hogy leírhatunk egy módszert pusztán a „konszenzus” szóval, figyelmen kívül hagyjuk azt a tényt, hogy egy ilyen módszer alkalmazásának társadalmi előfeltételei, értékrendje és célkitűzései is vannak. Célszerűbb talán arról beszélni, hogy a közösségi munka lehetséges célkitűzése a „konszenzus aktiválása”, és azt mondani, hogy ez a célkitűzés bizonyos stratégiák alkalmazását sugallja. Régen a közösségi munkások többsége tartotta úgy, hogy a konszenzus aktiválása a feladata (ahogy most a kisebbség vélekedik), bár nemigen használták ezt a kifejezést. Ez a célkitűzés képezi az alapját a közösségi munkáról szóló egyik legfontosabb angol szakkönyv legtöbb gondolatának. Véleménye szerint a közösségi munkásnak abban kell segítenie az embereket, hogy együtt tegyék meg mindazt, amit megtehetnek együtt, mert ezáltal mindnyájuk élete kellemesebb lesz. Ez azt jelentette, hogy egy lakókörzetben vagy nagyobb területen mindenki kereshet vitathatatlan fontosságú tevékenységi köröket, és segíthet az embereknek, hogy bekapcsolódjanak azokba; segíthet továbbá a helyi lakosság és a hatóságok közötti konfliktusok enyhítésében azáltal, hogy közvetít közöttük.

Az ilyen célkitűzések két előfeltételezésből indulnak ki. Az első az, hogy konszenzus aktiválásával egy területen csökkenthetők a belső feszültségek és ezáltal elégedettebb légkör alakul ki. A második, hogy nincs tényleges érdekkonfliktus egy munkástelep lakói és azok között, akik a városházán a döntéseket hozzák. Mindkét előfeltételezés vitatható.

Úgy tűnik, nincs szükségszerűen kapcsolat a közösségi csoportokban végzett tevékenység és az általános jószomszédi viszony között. Az ilyen csoportokban folytatott társadalmi tevékenység jó eszköz lehet a létező belső konfliktusok elől való kitérésre, vagy – épp ellenkezőleg – ez a tevékenység válhat a személyes konfliktusok küzdőporondjává.

Azt sem mondhatjuk, hogy a helyi hatóságok és a közösségi csoportok közötti konfliktusok mindegyikének oka egyszerűen az „információhiány”.

Lényeges, hogy az érdekütközések alapvető fontosságúak társadalmunk életének valamennyi nagyobb területén, így teljes konszenzusra csak akkor van lehetőség, ha az emberek készek arra, hogy a hétköznapi dolgokra szorítkozzanak. A többség valószínűleg egyetért azzal, hogy nem baj, ha a szabadidő eltöltésének a kevésbé kommerciális formáit segítjük elő, ami a leginkább „konszenzus”-orientált közösségi munkások célja. Ha viszont ebből áll valakinek a tevékenysége, ezt is kell mondani, ahelyett, hogy – mint sok közösségi munkás tette – ideológiailag helytelenül olyan kifejezéseket használnánk, mint „közösség” és „professzionizmus”.

3. A harmadik célkitűzés a személyi szociális szolgáltatásokat segítő szolgálat kialakítása. Vannak, akik azt mondják a közösségi munkáról, hogy olyasmi

kapcsolatban áll a szociális munkával, mint a közegészségügy az orvostudománnyal.

Ennek az értelmét persze egyértelműbben kell meghatározni, a személyi szociális szolgáltatások célkitűzéseivel összhangban. Ha úgy értékeli valaki, hogy az ilyen szolgáltatásokra mindenkor – bár mindig változóan – szükség lesz a társadalomban, feltételezhetően azokra a módszerekre helyezi a hangsúlyt, amelyekkel új erőforrásokat adhat a közösségi munka a szociális esetkezelőknek. Ilyen módszer lehet önkéntes segítség biztosítása és annak lehetővé tétele a szociális munkások számára, hogy egy csoport erejével támogassák a meglévő vagy a potenciális ügyfeleket. Aki viszont úgy látja, hogy a szociális munka lényegében nem más, mint bizonyos értékek megvalósítása érdekében változásokat kezdeményező társadalmi mozgalom, az azokra a módszerekre fogja helyezni a hangsúlyt, amelyekkel a közösségi munka segíthet megszakítani a „nélkülözési ciklust”, és ezzel a célkitűzéssel közelebb kerülnek a két utolsó célkitűzéshez, amelyekről az alábbiakban szólnunk.

4. Számos közösségi munkás rendelkezik szakmai háttérrel a nevelésben, és sok közösségi munkában igen lényeges a nevelési folyamat, ami osztozik a nevelés egyéb formáinak általános céljaiban. Ebben a tekintetben a „közösségi munka” meghatározza annak a módszereit, hogyan segíthet az embereknek abban, hogy megértsék a modern szervezetek összetettségét és a hétköznapi emberek számára nyitva álló egyéni és kollektív cselekvési típusokat. Tulajdonképpen a demokráciára való nevelésről van szó. A közösségi munkástól tanuló ember azonban alapvetően nem tantelemben üldögélve tanul, hanem úgy, hogy cselekszik és vitatkozik azokkal, akik szintén részt vesznek a cselekvésben. A közösségi munkásnak pedig nem elég tanítania: tanulnia is kell, sokkal többet, mint egy tanfolyamot levezető oktatónak.

Ennek a célkitűzésnek a vegytiszta változatánál azt hihetnénk, nem túlságosan fontos, hogy milyen módon valósítja meg a közösségi csoport. Az a fontos, mennyit tanul a folyamatból, mekkora önbizalomra, szervezési és társadalmi jártasságra, társadalomismeretre tesznek szert azok, akik bekapcsolódnak egy közösségi szervezetbe. Ezt a vegytiszta megközelítést azonban természetesen nem lehet átvinni a gyakorlatba. Ahhoz, hogy az emberek tanulhassanak a tapasztalataikból, ezeknek a tapasztalatoknak jóknak kell lenniük. Az emberek nagyobb valószínűséggel nyernek önbizalmat és nagyobb valószínűséggel vehetők rá a tanulás más formáira akkor, ha sikereket érnek el. Ezért, ha mint nevelési tevékenységet nézzük a közösségi munkát, legalábbis bizonyos mértékig gondolnunk kell arra a hatására is, amit a szó legáltalánosabb értelmében vett politikára gyakorol.

5. Az eddig elmondottakból világosan kitetszik, hogy nem szükségszerűen van kapcsolat a radikalizmus és a közösségi munka között. Látnunk kell azt is, hogy egyre több ember azért kapcsolódik be a közösségi munkába, mert a nagyobb társadalmi változásokhoz vezető folyamat szükséges részének látja azt.

Kissé olcsó megoldás úgy emlegetni ezt, mint a közösségi munkának és funkcióinak radikális látásmódját. A „radikális” kifejezés meglehetősen tág értelmű (ahogy országunkban használják), igen sokféle politikai magatartást foglal magában, amelyek között különbséget kell tenni. A közösségi munkáról folyó vitákban a „radikális” jelzőt különböző személyek más-más értelemben alkalmazzák, a helyi közigazgatási osztályra gyakorolt, saját csatornákat felhasználó törvényes

nyomástól egészen a másik végletig: a Városháza jelképes felgyújtásáig. A „részvétel” szót is hasonlóképpen sokféle értelemben használják, a Tervezési Osztály közösségkapcsolataitól egészen a „Szabad Gyanakvás” vagy a „Fekete Párducok” közösségi kontrolljáig. A „radikalizmus” különböző típusai különféle jellegű változásokat idéznek elő, így a változtatási stratégiák is eltérnek egymástól.

Vannak olyan radikálisok, akiknek technológiai fejlődésünk útjaival szemben vannak a legnagyobb fenntartásaik, és a gazdasági szervezés bizonyos szempontjain szeretnének változtatni. Vannak, akik érzik, hogy a nyugati társadalom önmagának okoz problémákat azáltal, hogy kizárja a többséget a döntéshozatali folyamatokból, ezért „aktívabb” társadalmat szeretnének kialakítani anélkül, hogy szükségszerűen nagyobb változtatásokat kívánnának a gazdaság ügyeiben, vagy meg akarnák bontani a társadalom alapvetően hierarchikus felépítését. Vannak azután olyanok, akik egyszerűen a kisember mellett állnak a nagy intézményekkel szemben. Mások a szocialista mozgalomhoz tartoznak, amely szerint a kívánatos változásnak az a célja, hogy a munkásosztály ellenőrzése alá kerüljön a gazdaság, és ennek eléréséhez a munkásosztály erősen strukturált szervezeteinek kialakítását tartják szükségesnek. Megint mások a társadalmi anarchista vonulathoz tartoznak, amely elfogadja a munkásosztállyal kapcsolatos szocialista álláspontot, de gyanakvó a munkás- és a szocialista mozgalmak által létrehozott némelyik struktúrával szemben, és nagyobb súlyt helyez a mindennapi emberek spontán közös akcióira.

Ezek a különféle nézőpontok és azok változatai azt eredményezik, hogy a közösségi munka gyakorlatában legalábbis a hangsúlyok mindegyik esetben máshova helyeződnek. A populistánál valószínűleg folyamatosan változik a célkitűzés, amint a „nincstelen” csoportok új „birtokosokká” válnak. A szocialista – akár a szociáldemokrata, akár a bolsevik hagyományokat tekinti központi jelentőségűeknek a párton belül – mindenkor pusztán párt-utánpótlásokként próbálja felhasználni az ügyfelek szervezeteit vagy a közösség csoportjait. Mindenesetre kisebb eséllyel tud alkalmazkodni sok társadalmi mozgalom lépésritmusához az olyan szabad szervezetek tagjainál, amilyenek például a Szolidaritás, vagy a Forradalmi Anarchisták Szervezete, amelyek az önállóságra és a munkásosztály szervezésére helyezik a hangsúlyt.

Mint fentebb mondtuk, a gyakorlatban a legtöbb közösségi munkás olyan célokat követ, amelyek az ismertetett célkitűzések valamiféle szintézisét képezik, többnyire a három utóbbinak a szintézisét. Látniuk kell, hogy – ugyanúgy, mint a szociális munkásoknak – elsősorban a szegényekkel és a deviánsokkal kell foglalkozniuk. Ennek szakszerű megfogalmazása nélkül is beláthatják azonban, hogy – bár néhány közösségi munkás rendkívül ambiciózus – csak kis mértékben járulhatnak hozzá egy gyökeres társadalmi változásokért folyó megmozduláshoz. Így azt is tapasztalhatják, hogy az embereknek a kollektív cselekvésen, az állampolgári és egyéb ügyekben való hatékonyabb részvételen keresztül történő tanítása alapvetően szemben áll jelenlegi rendszerünkkel, a képviseleti demokráciával: a kormányzás új útjai felé mutat, amelyeknél több ember és nagyobb mértékben szabályozza saját életkörülményeit.

A közösségi munka politikai tartalma

Bár csak a célkitűzések egy részét határoztuk meg kifejezetten politikai fogalmakkal, látnivaló, hogy mind az öt körvonalazott célkitűzésnek vannak politikai vonatkozásai is, és hogy ez elkerülhetetlen.

Lehet egy közösségi munkás konzervatív, aki abban reménykedik, hogy sikerül visszaállítani az osztályharmónia egy képzelt időszakát egy pontosan meghatározott földrajzi határok között élő társadalomban, vagy legalábbis főként az olyan tevékenységeket ösztönözni, amelyeknél a hangsúly az emberek közös érdekein – és nem az egymással ütköző érdekeken – van. Lehet a közösségi munkás mérsékelt reformista, azt remélve, hogy látni fog bizonyos változásokat, amelyek hatékonyabbá és humánusabbá fogják tenni a szolgáltatások jelenlegi rendszerét. Lehet a közösségi munkás radikálisabb módon reformista, aki abban segít az embereknek, hogy azokat az igényeiket artikulálják, amelyek egyedül vezethetnek a jelenlegi szolgáltatások nagyobb mértékű megváltoztatásához. Vagy lehet a közösségi munkás forradalmár, ő egy olyan mozgalom kiépítésében való részvételt tekinti feladatának, amely alapjaiban, a hatalom jelenlegi birtokosai számára elfogadhatatlan módon megváltoztatja a társadalmi viszonyok jellegét.

Egyetlen dolgot nem lehet megtenni a közösségi munka keretében: közös cselekvés beindításában segédkezni a politikai folyamatok befolyásolása nélkül, tehát politikai célkitűzések nélkül, amelyek lehetnek hallgatóságosak, vagy átfoghatják a meglévő pártpolitikai rendszert, de mindenképpen léteznek.

A közösségi munka és az önmeghatározás

Ebben az esetben feltehetjük a kérdést: lehet-e nemdirektív jellegű a közösségi munka, tiszteletben tarthatja-e a szociális munkának az önállóságra és az utasítás-nélküliségre vonatkozó alapelveit. Ez olykor úgy vetődik fel, hogy megkérdőjelezzük a közösségi munkás beavatkozási jogát egy olyan szituációban, amelynek ő maga nem részese. Ez azonban helytelen kérdésfeltevés. Az ember létezik és a pusztán létével hatást gyakorol másokra. A probléma megközelítése szempontjából a legjobb esetben is félrevezető, ha azt kérdezzük, joga van-e ehhez. Valószínűleg abból ered, hogy az „ügyfél” koncepciót használták, mert ezzel megóvták magukat attól, hogy végig kelljen gondolniuk néhány más szakmai kapcsolat erkölcsi dilemmáit. Az önállóság elve filozófiailag bírálható és – logikusan – nem foglalhat el központi helyet a szociális jólét értékei között. A tényleges kérdésnek nem a munkás jogára, hanem arra kell vonatkoznia, mit próbál tenni, és azt mivel indokolja.

A közösségi munkás, akinek célja bizonyos értelemben az emberek képessé tétele arra, hogy nagyobb mértékben uralkodhat egy olyan csoporton, amellyel foglalkozik: nem helyezkedhet vezető pozícióba, és nem várhatja el, hogy a csoport az ő félig-meddig megértett álláspontjára helyezkedjen. Ehhez fel kellene áldozni az általános célkitűzést egy részlegesért. Így azután, miközben saját ténykedését olyan általános politikai perspektíva részének tekintheti, amelynek cselekvési vonalait remélhetőleg

követni fogja az a csoport, amelyikkel foglalkozik, tevékenységének bizonyos értelemben nemdirektív jellegűnek kell lennie.

Ez az értelmezés nemcsak egy általános etikai alapelve vonatkozik, hanem a közösségi munkás tényleges helyzetére vonatkozó tények felismerésére is. Az első ilyen tény az, hogy – hacsak nem próbál valaki ideológiai átneveléshez vagy hasonló szabályozó módszerekhez folyamodni – nem lehet előre meghatározni, mit fog tenni az esetkezelő ügyfele vagy a közösségi munkással kapcsolatban álló ember. Gyakorlatilag szabadságában áll visszautasítani a munkás segítségét, még akkor is, ha ez neki magának válik kárára. (Elméletileg második tény az, hogy az erkölcsi pluralizmus időszakában az esetkezelő vagy a közösségi munkás bizonytalannak látszik a saját morális megítélését illetően, vagy ha biztos benne, nem tudja elültetni a köztudatban, hogy mindenki normális tevékenységként fogadja el az ő munkáját.

Ha ilyen empirikusabb módon beszélünk az önállóságról, könnyen beláthatjuk, miért kell nemdirektív módszerekkel dolgozniuk a közösségi munkásoknak. A csoportok, amelyekkel foglalkoznak, elég gyakran kevésbé függenek tőlük, mint a szociális esetkezelőktől az ügyfeleik. A közösségi munkások ritkán rendelkeznek valamilyen törvényes hatalommal. Minthogy egészében véve ők kezdeményezik a kapcsolatfelvételt azokkal, akikkel foglalkoznak, nagyobb erőfeszítéseket is kell tenniük az elfogadtatásukért, bár ez kisebb problémát jelent, mint néha gondolják azok, akik újonnan kerülnek erre a területre. A legtöbb közösségi munkás pedig, ha őszinte, bevallja: még nem tudunk eleget a társadalmi változás folyamatairól ahhoz, hogy teljes biztonsággal előre jelezhessük egy közösségi csoport bármilyen jellegű tevékenységének hosszútávú hatásait, ezért többnyire szívesen fogadhatjuk a kontakt csoportok prioritásait (kivéve elsősorban azokat az eseteket, ha ezek még gyengébb csoportok ellen irányuló cselekvésekre vonatkoznak).

Az őszinteség mint erkölcsi érték

Az az alapelv, amely szerint a közösségi munkásnak őszintének kell lennie saját értékeit illetően, szoros összefüggésben van az önállóság alapelvével, és a legtöbb vitában nem kap kellő hangsúlyt. Hiba, ha valaki nem fedi fel az álláspontját azon az alapon, hogy kimutatván azt ráerőltethetné azokra, akikkel kapcsolatban áll. Ezzel alábecsüli azoknak az önálló gondolkodásra való képességét, a cselekvésben pedig gyanút kelthet a munkás szándékait illetően.

Még erkölcstelenebb és meggondolatlanabb dolog, ha azáltal kíván hatást elérni valaki, hogy torz képet ad az álláspontjáról. Példát is mondunk erre: ha a lakók egy csoportja rosszindulatot mutat a helyi cigánysággal szemben, semmiképpen nem lehet azzal terelni el ezt a rosszindulatot, hogy hamis megkülönböztetést teszünk „igazi cigányok” és „vándorcigányok” között. Ezzel a taktikával próbálkozott néhány lelkiismeretlen helyi tanácsstag, amikor a választóik emiatt támadták őket. A kérdésben így előidézett zűrzavar csak arra alkalmas, hogy egy időre elhárítsa az aktív ellenségeskedést, és előfordulhat, hogy annál rosszabb lesz a vége, mert jobban frusztrálódik a helyi lakosság, amelynek rosszul esik, hogy senki nem veszi

komolyan. A kisebbségi csoportok becsületes, nyílt védelme (ameddig ehhez pozitív cselekedetekre való ösztönzés társul, és nem pusztán a munkás saját lelkiismeretének megnyugtatót szolgálja) sokkal nagyobb valószínűséggel vívja ki a helyi lakosság megbecsülését, és arra is ráveheti őket, hogy újraértékeljék a helyzetet.

Konklúzió

Ebben a fejezetben az értékek és a célok meghatározása tűnhet egy zavaros szituáció homályos összegzésének. Bizonyára akadnak, akik úgy gondolják megoldhatónak ezt az értékekkel kapcsolatos összevisszaságot vagy konfliktust, hogy a közösségi munkások egyetemlegesen fogadják el nem túl precíz alapelvek egy sorozatát. Mások valószínűleg úgy ítélik meg a szituációt, hogy az alapvetően fontos a közösségi munka szempontjából. A közösségi munkások nem szükségszerűen radikálisabbak a szociális esetkezelőknél. Hajlamosak arra, hogy világosabban átlássák a munkájuk alapját képező politikai feltételeket, mint sok esetkezelő (Epstein, 1970). Ez az egyik oka annak, hogy a közösségi munkáról rendezett nagy konferenciákon olyan nehezen tudnak lendületbe jönni. Újra és újra visszatérnek a politikai alapelvekről folyó vitához, amelyekről pedig számos másféle ülésen is lehetne beszélni, és amelyek alig állnak kapcsolatban a közösségi munkások napi feladataival.

Mostanában tapasztalható némi elmozdulás abban az irányban, hogy a részvételt – és nem annyira a szolgáltatások javítását vagy a közösségi érzés fejlesztését – tegyék a közösségi munka fő céljává, így egyúttal az alapelvek meghatározásának kiindulópontjává is. Ez részben reagálás arra a növekvő hatalomközpontosításra, amit a Közös Piac bővülése, a „szuperminisztériumok” létrejötte, a helyi közigazgatás átszervezése, az ipar növekvő monopolizálódása, valamint az idézett elő, hogy nem történtek további lépések a nagyobb részvétel irányában, amit az 1968-as Város- és Vidékfejlesztési Törvény írt elő. A részvétel mint kitűzött cél bírálható azon az alapon, hogy gátolja a hatékonyságot, bár erre van válasz. Lényegesebb ellenvetés az, hogy – mint korábban a „radikalizmus” hasonló koncepciójával kapcsolatban mondtuk – a „részvétel” kifejezés túl sok dolgot jelenthet. Az elgondolás szorosan kapcsolódik a klasszikus demokratikus elmélethez (Pateman, 1970). De ha ma a klasszikus emelet alapján akarjuk meghatározni a részvételt vagy a közösségi munka előfeltételeit, számításba kell vennünk mindazokat a felfedezéseket, amelyeket az utóbbi két évszázadban tettek a társadalomtudományok terén.

Dieter Oelschlägel

Közösségi munka a szegénynegyedben

1. Kiindulópont: Bruckhausen Szomszédságtalálkozó Egyesület

1985-ben bruckhauseni polgárok, a Duisburg-bruckhauseni egyetem diákjai és a Bruckhausenben tevékenykedő szociális tevékenységet végzők egy egyesületet alapítottak. Ez az egyesület bruckhauseni polgári kezdeményezők egy korábbi törekvését kívánta újraéleszteni. Létre akarták hozni annakidején a polgárok házát. Eredménytelen volt az a próbálkozás, hogy ehhez a centrumhoz megnyerjék Duisburg városát, illetve önkéntes támogatókat találjanak. A kezdeményezőknek meg kellett állapítaniuk, hogy semmi nem történik, ha nem önmaguk veszik kézbe az ügyet. Így nagyon nagy optimizmussal kibéreltek egy üzlethelyiséget Bruckhausenben. Az ehhez szükséges anyagiakat az egyre növekvő egyesület tagjai adták össze, valamint valamennyien, akik annak idején ebben részt vettek. 1987 májusában egy nagy ünnepséggel nyitották meg az üzletet.

Az egyesületnek ma már több mint nyolcvan tagja van. A létszám közel fele bruckhauseni. Közel 15-25 aktív tag gyűlik össze hetente a helyszínen. 1989 februárjáig minden tevékenység társadalmi munkában folyt, egyet kivéve: a kávéházat. A kávéház a hétvége kivételével reggel 9-től délután fél ötig tart nyitva; csütörtök délelőtt csak az asszonyok találkoznak itt. Ide jönnek a szomszédok beszélgetni, és egy csésze kávé mellett egyes gondjaikra tanácsot kérnek, és itt meg is oldják azokat. Tapasztalataink szerint több tanácsadás zajlik le itt, mint a szociális tanácsadás kötött ügyfélszolgálati nyitvatartása alatt. A kávézót – évente váltva – egy munkanélküli vezeti. Ő a fizetését a „szociális támogatás helyett munka” program keretéből kapja. Emellett nyelvtanulásra van lehetőség (például a szomszédok közül néhány asszony angolul tanul), csoportok jönnek össze, akiknek közös a problémájuk le akarnak szokni az ivásról, le akarnak fogyni. Vannak olyan csoportok, akik a szórakozásaik miatt gyűlnek össze, például közösen játszanak. Így rendezték meg az első bruckhauseni sakkversenyt.

Van egy „törzsasztal”, ahol a városrész aktivistái gyűlnek össze. Itt az aktuális problémákról beszélgetnek. (Ilyen a republikánusok Európa Tanácson belüli erős csökkenése, a tervezett lakóépületek pszichológiai ellátásának óriási hiányosságai.) Itt születnek meg, lehetőleg más csoportokkal együttműködve, a szükséges lépések tervei. Erre példa a bruckhauseni szülők sikeres harca, amivel elérték, hogy egy közelfekvő, különleges iskolát kapjanak. Itt is együttműködött a Szomszédságtalálkozó. Aktívan részt vesz a Szomszédságtalálkozó az úgynevezett (szocpol. tevékenységet folytató) „képviselők találkozóján”, amelyik az ő közreműködésükkel alakult meg.

A Szomszédságtalálkozó nagy rendezvényeken kívül, ilyen például az évente megrendezett Szomszédságtalálkozó-ünnep, rendszeresen kisebb kulturális

rendezvényeket szervez például felolvasást, kis koncertet, kiállítást. Ezen a területen számtalan kihasználatlan lehetőség rejlik.

A feladatok száma állandóan nő, újabb tervek születnek. Ehhez újabb helyiséget kellett bérelni. Jelenleg öt ABM*-szociálpolitikai program kereteiből fizetett dolgozó tevékenykedik a Szomszédságtalálkozóknál.

Ilyen például a Szomszédságtalálkozó konyhája. A közös főzéssel megkönnyítik az egyedülállók helyzetét. Sok ilyen személy él Bruckhausenben. Ezen kívül lehetővé válik az, hogy közösen gondolják végig az étkeztetéssel kapcsolatos problémák megoldását is. Sajnos pénzügyi gondok miatt az év végén meg kell szüntetni ezt a tevékenységet. Emiatt a kávézót most majd két személy viszi, és ebéd helyett büfé lesz.

A Szomszédságtalálkozóknak van egy műhelye, ahol eszközökkel s segítőkkel megkönnyítik a háztartásokban előforduló apróbb javítási munkák házi elvégzését. Ehhez is elfogyott az ABM pénzügyi támogatása. A három érintett férfi dolgozó most azt tervezi, hogy önálló vállalkozásba kezd.

A legfontosabb támogatás azonban a szociális tanácsadás. A kávézó teljes nyitvatartási ideje alatt a problémákkal jelentkező lakosok rendelkezésére áll egy tanácsadó kolléga. Amióta megszüntettük azt, hogy kötött félfogadási idő legyen, sokkal többen keresik fel őt.

És végül, most készítjük elő a Szomszédságtalálkozó újságját. „Flüstertüte” nulladik szám német és török változata kiadásra kész. Ez és valamennyi hasonló jellegű kulturális tervünk célja a bruckhauseni polgárok, férfiak és nők önértékelésének emelése, a Mi-tudat és az identitás alakítása a városrészen belül. Ilyen jellegű tevékenység a videoprogram készítése, a területi rádió adásához műsorkészítés. Am ezeknek nemcsak a bruckhauseniek számára kell elkészülnie, hanem velük kell készíteni és róluk kell hogy szóljon. A Duisburg-Rádió néhány nappal ezelőtt sugározta a Szomszédságtalálkozókról szóló „sajátkészítésű” adását.

Annak ellenére, hogy semmilyen okmányban nem jelent meg, a Szomszédságtalálkozó munkáját a közösségi munka – koncepció irányítja. Azokban a szegénynegyedekben folyó közösségi munkáról szóló gondolatokhoz, amelyek az elkövetkezőkben hangzanak el, a Szomszédságtalálkozóban végzett munka adja meg a hátteret.

2. A GWA (közösségi munka) koncepciózus fejlesztése az elmúlt tíz évben.**

2.1 GWA mint tevékenységi elv

A szociális problémák ilyen jellegű megközelítési módszerének a következők az ismertető jegyei:

---

*ABM, ADS: németországi szervezetek, amelyek munkanélküliek, illetve diákok számára ideiglenes munkalehetőséget biztosítanak.

**Németországban ezzel a rövidítéssel jelölik a közösségi munka szakmai elméletét. A továbbiakban mi is ezt használjuk. *A szerk.*

– A GWA munkamódszer elve az, hogy a szociális problémát a maga történelmi és társadalmi dimenziójában ismeri fel, írja le és dolgozza fel, már amennyire ez lehetséges. Ez teljesen kizárja az individualista nézőpontot. Ehhez a módhoz különböző tudományágakból származó teóriákat kapcsol a GWA munkamódszer elve (pl. szociológiai tudomány, kultúratudomány, kritikai pszichológia stb.)

– A munkamódszer az ezekből nyert eredményekre alapulván a metodika elemeket szétválogatja. Ezután a szociális területeken a professzionális működés stratégiáját integrálja a következőkből: szociális munka, szociológiai kutatás, kulturális munka és politikai működés. Ezekben belül a következő metódusokat alkalmazza: szociális munka (casework, tanácsadás, supervisio, szociálmenegment stb.); a szociológiai kutatás (cselekvéskutatás, oral history stb.); kulturális munka (pl. utcaszínház, kiállítások), politikai cselekvés (pl. polgárgyűlések előadások, városrészsújságok).

– Ezzel a stratégiával a GWA mint munkamódszerelmélet „egységet alkot” abból a területből, ahol az emberek és a problémáik megtalálhatóak (legalábbis egy szociális területi egységet: lakóhely, intézmények). Ez egy egészet összefogó dialektikus vizsgálati mód. A GWA munkamódszer esetén a vizsgálat alapját képezik: az életviszonyok, életformák és az emberek közötti kapcsolatok (életvilágorientálás lásd alább.)

A GWA központi célkitűzése az, hogy az embereket a saját életvilágukban aktivizálja; az a törekvés, hogy a szubjektumoknak politikailag aktív tanulása és cselekvése legyen. Azaz, meg kell találni „...a szervezeten új konstrukcióhoz (mármint a közösséghez. Delschlegel megj.) a hozzáillő artikuláción túl az eredményes ellenállást és kompetencia-tapasztalatokat az ön- és társmeghatározás szellemében... A problémafeldolgozás közös munkája alatt szolidaritás tapasztalható.” (Pankoke többek között 1975, 176). Ezzel adja fel a GWA a sokféle koncepció látszólagos semlegességét és válik pártossá.

A GWA munkamódszer elv – mármint ahogy én értem – egyidejűleg rendelkezik egy empirikus és egy normatív aspektussal. Meghatározza (és így is jött létre), hogy milyen a GWA, és egyben azt is, milyennek kell lennie. Azt a normatív aspektust, amelynek azután a szegénynegyedben végzett munkánkat is vezetnie kellett, körülbelül így határoztuk meg:

„A közösségi munkának hozzá kell járulnia a fölemelkedés tendenciájához és az elidegenedés áttöréséhez, azaz lehetővé kell tenni a cselekvő szubjektumnak az önmeghatározást. Ezzel a GWA olyan mértékben felszabadító munka, amennyiben az emberek közvetlen kívánságait és problémáit komolyan veszi, a politikai, történelmi lehetőségek figyelembevételével motiválja a változó cselekvést, és a megfigyelt konfliktusok strukturális viszonyait megosztja velük.” (Oelschlägel 1983, 111).

A szociális munkánál a GWA-nak mint cselekvésirányító elvnek az alkalmazása addig következetes

- amíg szorgalmazza a cselekvő közösségek létrehozását, amelyeken belül a személyek egy szolidáris, élvezetes életvitel-kialakítást és politikai cselekvést

megtanulnak. Különösen akkor, ha az életviszonyaik és az eddigi életútjuk miatt ez nehezükre esik.

– Rávezet az önfogadásra, amelyen belül ezek az emberek megtanulják a saját élettörténetükön belüli, önmaguktól való elidegenedés feldolgozását. Ezt a feldolgozást alkotó tevékenységen keresztül érik el, és új önismeret felépítéséig jutnak el.

Ezeket az alapvető elveket kell a mindennapi gyakorlatban konkretizálni. Mielőtt a szegénynegyedben megpróbáljuk ezt alkalmazni, egy második fejlesztési trendre van szükség, a GWA-n belüli – rövidített – koncepcionális és teoretikus megbeszélést kell tartani.

2.2 Életvilág-koncepciók

A szociális tudományokban a „nagy” teóriák végével együtt megfigyelhetővé vált a mindennapokhoz és az életvilághoz való visszafordulás. Ez a szociális munkában és a közösségi munkában is észrevehetővé vált.

Felismerhetővé vált az a tény, hogy a szociális környezet társadalmi viszonyai nem kizárólagosan determinálják az emberek viselkedési módját, hanem a viszonyokat az emberek produkálják, reprodukálják és módosítják. Az individuum és a társadalom kölcsönhatásban áll. Ezzel egy olyan kérdést lehet feltenni, ami a 70-es évek GWA-jában aligha létezett, mégpedig a szubjektív folyamatok és az objektív feltételek kölcsönhatásának kérdését. Ilyen például, hogy a társadalmi viszonyokon belül egy jelentős determinálódás vált meghatározóvá (a kapitalizmus a hibás ebben). „A szubjektív jellegű aktivitás korlátozódását és az objektív jellegű viszonyokat egy idő óta, a szociális tudományok megpróbálják az életvilág alakulásával összekapcsolni” (Wendt 1986, 16), amely a GWA növekvő térhódítását mutatja.

Az életvilág megmutatja azt a horizontot, amelyen belül az emberek cselekednek; de az életvilágot korlátozzák és befolyásolják a társadalmi struktúrák és azok változásai. Az életvilág tehát nem egy védőtér. Ezt az erőszakos befolyást, „életvilág gyarmatosítás” kifejezéssel lehet összefoglalni. Ez egy szabályszerűség, amelyet a szociálpedagógiai eszmecserék feltártak (vesd össze Bossong 1987, Müller/Otto 1984). Nagyon durván bemutatva: az életvilágok kolonializálása egyrészt a szakértők behatolása az életvilágba, amelyek átveszik a kulturális hagyományok és a mindennapi ismeretek mesterségszerű kidolgozását, és ezzel bizonyos mértékig elveszik az érintettektől az egyéni értelmezést – közösségi munkát végzők is lehetnek ilyen szakértők –, másrészt az életvilág kolonializálása alatt értendő az életvilág pénzen, jogon keresztüli irányítása ahelyett, hogy kommunikatív alapon kölcsönös megegyezéseken alapuló eljárásokat alkalmaznának.

Mind a további fejtegetés, mind ennek a gondolatmenetnek a kritikai vitája itt túl messzire vezetne, legalábbis a GWA-vitában. Ahogy én ezt tapasztaltam, az életvilág esetén sokkal inkább annak mindennapi koncepcióját alkalmazzák. Ezen mindennapi koncepció szerint: „a világnak az a része, amelyet az emberek

elfoglalnak, amit eddig is mindig magukénak vallottak, és amit sajátjukként interpretáltak, és amelyben az emberek az embertársaikkal közvetlen helyi és egyidejű együtttest élnek meg” (Hahn 1986, 28). Wendt így határozza meg az életvilág mindennapi koncepcióját: „Az emberek egyénileg vagy csoportosan specifikus környezetben tartózkodnak, amelyben egy bizonyos álláspontot képviselnek, és adott 'helyzetben' érzik magukat, kisebb vagy nagyobb lehetőségeket használnak ki – és adva van az idő, amellyel ők rendelkeznek. Ez az életvilág objektíven képezi adott eseménysorok előre látható tartományát” (Wendt 1986, 19).

Ám nem ez az életvilág-koncepció, amelyik a GWA-ba vezethetne, hanem egy sor ezzel konkuráló tétel, amely különböző tradicionális teóriákból származik. Ám mindezen koncepciókban közös vonás:

- Az a próbálkozás, hogy összekapcsolja a makro- és mikrokozmoszt, a társadalmat és az individuumot

- Az életvilág megjelölése abban az értelmezésben, hogy az „az a horizont és erőforrás, amely konstruktív jelentéssel rendelkezik az élettel kapcsolatos feladatok megoldásához, és amely az egyén számára rendelkezésre áll” (Wendt 1986, 19)

- jelentősége van a cselekvő szubjektum interpretációs tevékenységének, ahogy az életvilágát felfogja és ahogy elmondja és ezzel

- összekapcsolva egy elővigyázatos visszafogottságra van szükség a GWA-ban működő szakemberek funkcióinak és feladatainak meghatározásánál.

Számomra egy saját pozíció is adódik a kritikai pszichológiának és az életvilág-koncepciónak szembesítéséből. Ezután tekintsük meg az életvilágot mint helyszínt, ahol az ember mint individuum vagy embercsoport, naponta cselekszik. Az életvilágra mint helyszínre belülről hat az individuum és a közösség. Így az életvilág lehetőségeknek a helyszíne, ahol az individuumnak mindig vannak cselekvési alternatívái. Az emberek azonos szituációkban különbözőképpen cselekednek. Nem minden bruckhauseni munkanélküli lesz alkoholist, egyesek stratégiákat dolgoznak ki, pl. a fekete munkára stb., hogy fenntartsák és formálják az életüket, mások – kevesen – önszervező csoportokba szerveződnek.

Az életvilág mint lehetőségtér, bemutatja mindig az emberi cselekvés hátráltató tényezőit és a lehetőségeket.

Klaus Holzkamp ezt így fogalmazza meg: „Minden individuum küzd a létért. A létet meghatározza a saját nézőpontjukból hozzáférhető és erre centrált közvetlen életvilág. A szubjektumhoz 'hozzátartozó' mikrokozmosz ilyenformán hozzá közelálló, társadalmi jelentés-összefüggéseket és bizonyos cselekvési indítékokat határoz meg” (Holzkamp 1986, 29). Annak következtében, hogy maga a közvetlen életvilág sem független része a társadalomnak, a cél ennek kiszélesítése és túllépése is, tehát az a választási lehetőség, hogy az életvilágban az egyén konfliktusba kerül vagy önmaga beleilleszkedik.

Ez egy GWA-koncepció számára többrendbelileg gyümölcsöző lehet:

Először is a közösségi munka számára nyerünk egy analíziskörnyezetet. A városrész-analízisek így már nem lesznek a statisztikai anyagok adattetetői. Az életvilágra való hatásukat vizsgálva szét lehet ezután választani a lehetőségeket. Meg kell állapítani, mely lehetőségek azok, amelyeket előkészítenek, kiszélesítenek

és esetenként újat hoznak, ezeket támogatni kell és melyek azok, amelyek hátrányosak – ezeket meg kell szüntetni vagy legalábbis vissza kell szorítani. Minél több politikai, kulturális és szociális cselekvést kínál egy életvilág, annál több elvileg produktív megvitatható cselekvési alternatívát nyújt az emberek számára.

Mindenesetre vak lesz az analízis, ha az életvilágot a társadalmi feltételek nélkül vizsgálja. Ez a következőkben nyilvánul meg:

- a kapitalista gazdaság logikájában: csere, konkurencia és áruban való gondolkozásmód, és mindezek beépülése a közvetlen emberi kapcsolatokba

- az állam irányítási stratégiájában: pénz, jog, tervezés. A GWA is ehhez az állami, például kommunális irányítási stratégiához tartozik, és így belenyúl az életvilágba

- az ideológiákban nyitott gondolkodás szerepel. A potenciális mindennapi ismeretek viszont önmagukban is ellentmondásosak (pl. „fent” és „lent” tapasztalása, teljesítményideológia, politikai kényszerhelyzet, külföldiellenesség stb.)

És, ha a társadalomban tapasztalhatjuk az (osztály)-ellentmondás jegyeit, akkor felismerhetjük ezt az ellentmondásosságot az életvilágban is. Ekkor az életvilágok nemcsak kapitalizálódott területek, nemcsak burokvilágok, nemcsak tisztán ellenállási góccok, hanem mindezek keveréke. Analízisük – a történelmi is – majd nemcsak a kapitalista rombolásnak és kolonizálásnak az elemeit fogja kimutatni, ami az otthonokra, környezetre és szociális viszonyokra mai napig is hatással van, hanem ezen kívül a szolidáris életformák ellenállását is. Ezt mutatja meg Bruckhausen jellemzése és az ott élő emberek is.

A második dolog az, hogy a célok megfogalmazásánál egy döntő hiányosságot lehet kiküszöbölni, amely gyakran mint a SWA*-'agresszív' és dogmatikus koncepciója jelentkezett. Ez pedig a következő volt: azok a próbálkozások a célokat zárt, statisztikai értékrendből és teóriakoncepciókból következtették ki anélkül, hogy emellett a konkrét személyek kívánságait, lehetőségeit és nehézségeit figyelembe vették volna. Amennyiben az életvilágot mint lehetőségek terét vesszük figyelembe, akkor ilyen célkereső eljárás kizárt. Akkor nem lesznek absztrakt célok kitűzve, mint például „magatokat kell megszerveznetek”, hanem akkor rá kell kérdezni a „az objektív rendelkezésre álló életviszonyokra és a szubjektív rendelkezésre álló befolyásolási- és változtatási lehetőségekre” (Braun 1986, 23). Egy ilyen jellegű megkérdezés mindenesetre, meghallgatást és beszélgetést követel, és nem azt, hogy az életvilágba beleinterpretáljanak valamit.

Az életvilág-koncepció másik előnye – ha a Habermas'-féle koncepció szerint orientáljuk – az életvilág megőrzésével a reprodukálási eljárás három területen válik láthatóvá és ezzel a GWA-nál stratégiaként alkalmazhatóvá válik:

- kulturális reprodukálási eljárás

Itt azt a kérdést kell feltenni, hogy mik a tradicionális kulturális ismeretek, mik a saját maguk által képzett norma- és értékrendi szabályozások. Ezek alkalmasak-e, és hogyan kell továbbfejleszteni azokat, hogy egy humánus élettervet tegyenek lehetővé, és az emberek lehetőségterét szélesíteni tudják.

---

*A rövidítés a szociális munka koncepcióját jelenti. *A szerk.*

– szociális integrációs eljárás

Itt a téma az emberek közötti kommunikáció, a szociális hovatartozás kérdése, a szolidaritás és a szociális védelem.

– szocializációs eljárás

„a vezérmotívum a szubjektum társadalmosítása, itt a következő kérdés vetődik fel. Hogyan lehetne támogatni a szociális és kommunikatív kompetencia fejlődését, valamint a személyes identitás kialakulását..., mindezt azért, hogy a humánus együttélési formák és az egymás közötti szociális érintkezés lehetővé váljon?” (Bächtold 1990, 90f.).

3. Mit jelent a városrész az itt élőknek?

A GWA munkamódszer lehetséges aspektusa – így mondtuk ki hogy a feldolgozandó problémát a saját történelmi háttérben és társadalmi dimenziójában kell analizálni, ami a közösség életvilág szerinti szemléletét jelenti. Itt ez arra irányul, hogy mit jelent az emberek számára a városrész. Nem mindegy, hogy a férfi/nő hol szegény! A Bruckhauseni emberek életviszonyainak vizsgálata azt mutatta, hogy a lakóhelyek életvilága mindenképpen ellentmondásos, ellentmondás van a szolidaritás és a kontroll között, valamint a védelem és a stigmatizálás között.

A városrész-fogalom bevezetése a várostervezésbe és a közösségi munkába „azt a próbálkozást mutatja, hogy ezt a tevékenységében jelentős környezetet mint egységes egészet vezesse be, ha nem is szabad átsiklanunk rajta, a városrész korlátai az individuumból individuumig, és egyik helyzettől a másik helyzetig differenciált” (Franz 1989, 4). Épp ezért a városrész-fogalomnak a GWA-ban a politikai városrészszel mint közigazgatási egységgel való azonosítása csak rövidítés. Pont Bruckhausenben válik egyértelművé: a városrész túl nagy egység; a fontos szerepet a mindennapok életvilágában a közvetlen szomszédság játssza. Az emberek akciórádiusza igen szűk.

3.1 Védettség

Bruckhausenben el tudnak bújni a szegények. Itt nem tűnnek fel, hiszen olyan sokan vannak. Valahol máshol néhány viselkedési módot kevésbé tolerálnának. Példa erre az egyik beszélgetőpartnerünk megfigyelése, amit az interjújában közölt, hogy Bruckhausenből csekély számban küldenek tartós alkoholelvonó kúrára embereket: „Ez itt egyszerűen így van. Itt nem szólnak a szomszédnak, és nem mondják azt, hogy rángassuk már ki a viskójából, ezt mindenki megérti” (Rommelschpacher/Oelschlägel 1989, 383). Bruckhausenben a szegénység megmutatása nem von maga után különösebb diszkriminációt. „Bruckhausenben egyenlőként élhetünk mi, az azonosak. Ha valahol máshol, elszigeteltként élnénk, sokkal inkább rossz szemmel figyelnének meg minket. Itt legalább emelt fővel mehetünk az utcán. Máshol szégyellni kéne magunkat, vagy vissza kéne húzódnunk.” Így hangzott el

egy másik interjúpartner elbeszélésében. Mindenesetre vannak itt Bruckhausenben is olyan szegények, akik szégyenlik magukat, és nem utolsósorban ezért elszigeteltek. Ezek azok a szegény öregek, akiknek hiányzik a lehetőségük és készségük arra, hogy szociális támogatást és karitatív támogatást igénybe vegyenek.

A lakóter sajátosságai, amivel itt találkozhatunk, semmiképp sem nevezhetők „védőknek”, sokkal inkább arra vezetnek, hogy a személyek és csoportok „szociálisan láthatatlanná” váljanak egymás számára. Ez létrejöhet akár egy lakóterületen belül is; a pszichikai közelség még nem garantálja a szociális kapcsolatokat (lásd például a németeket/külföldieket Bruckhausenben). Egy célzott szociális szelekcióval találkozunk itt. Területi szociális kapcsolatokon és függőségeken kívül a szociális problémák feldolgozásának szervezetlen formáját takarja ez a leárnyékoltság. Ez az érintetteknek nyíltan növekvő szociális kontaktushoz vezet, és ez együtt jár konfliktusokkal is.” (Keim 1979, 129.)

3.2 Szociálterületi identitás

Szociálterületi identitás azt jelenti, hogy a személy egy területhez vagy szociális csoporthoz tartozónak érzi magát és – ahogy ezt a bruckhauseni szomszédok teszik – a „mi” kifejezést tudják használni. Az ilyen identitás lényeges aspektusa a biztonságérzés. Biztonságérzés az életvilágból, a személyekkel és dolgokkal kapcsolatban tapasztalt szolidaritásból fakad. Emellett az is érvényes a szegény-negyedre – ezt láttuk –, hogy nem csak szolidaritás, hanem konkurrencia és szociális kontroll is naponta érzékelhető.

Annegret Baaken és Irene Hoepfner interjúiban használt kifejezéseik („Én itt maradok – itt nagyon szép”) bizonyítják, hogy sok bruckhauseni férfi és nő lakos identifikálja magát a közvetlen környező személyekkel és dolgokkal. Ez az identifikáció nem érinti a városrészt. „A városrész elégtelen infrastruktúráját, az elnyomódási folyamatot, a kommunális intézmények kivonulását, mindezeket az érintettek nem tekintik a saját életükre nézve befolyásolónak. Amit komolyan vesznek és amit kritizálnak, az a ház állapota, amelyben laknak...” (1988, 189). Ha az ember a mindennapi elnyomódási folyamatot látja Bruckhausenben, akkor elcsodálkozik ezen a kijelentésen „Itt olyan szép...”. Mégis számtalan bruckhauseni nővel és férfival folytatott beszélgetésre jellemző. Ahogy az is jellemző, milyen intenzív – alkalomadtán hevesen hatáskeltő – a sajtóhíradásokban a Bruckhausen ellenes tiltakozás. „Az a védelem, amit az egyes embereknek az életvilág nyújt, azok erőforrások, amihez tudnak nyúlni, a biztonság, amit a közvetlen szomszédság nyújt, mindezek együtt, úgy tűnik, az egyes személyek számára olyan fontosak, hogy az objektív tények, azaz a ház és a városrész állapota a háttérbe szorul” (lásd ugyanott).

A szociális terület szimbolikus jelentést kap, amivel az emberek bizonyos jelenségeket vagy önmagukat identifikálják. „Én itt maradok – szép itt” evvel a valóságot fejezik ki, a városrészrel vagy másként definiált területi egységgel való szimbolikus identifikáció, az összekapcsolódás foka fejeződik itt ki. Mindenesetre

egy ilyen kapcsolódás hátrányt is kifejezhet, amelynek a háttérben a szociális mobilitás hiánya áll, ha például valaki már egyáltalán nem tudja azt elképzelni, hogy elhagyja Bruckhausent. Az előző megállapításnál mi a lehetőségekről és hátrányokról szóló terminológiánkat használtuk.

Ez arra utal, hogy a szociális háló központi szerepet játszik a szociális identitás keletkezésében és megőrzésében, amennyiben úgy értjük „mint szociális konfigurációkat, amelyekben mindazok a pszichológiai támogatási források bevonásra kerülnek, amelyekre szükség van a mindennapi terhelések és krízisek produktív magyarázatához és legyőzéséhez” (Keupp 1988, 138).

3.3 A szegénység kultúrája? – avagy a kultúra perifériára kerülése

Pont a szociálterületi identitás megbeszélésével összefüggésben nagyon fontos a kultúra átgondolása. Miután ez az életvilágot tekintve mégiscsak lényeges identifikáló alkotórész. A kérdés csak az, hogy a már kifejlődött szegénynegyedeknél az identifikációs lehetőségekből kialakult „szegénység kultúráról” beszélhetünk-e. És vajon ez a kultúra keretet ad-e az érzéseken, gondolatokon értékrenden és cselekvéseken keresztül az emberek gyakorlati életviteléhez. Identitás alakul ki a különlegességek tudatos kiemelésén keresztül is. Ezek az általános társadalmi normáktól eltérnek: speciális viselkedési-feldolgozási minták, szimbólumok és életformák. Ekkor lenne a „szegénység kultúrája” az identitásképzés egy formája, mégpedig „a teremtő, a kiváró, a rebellis, az önmagával foglalkozó és a kapitalizmus struktúrájába kétségbeesett módon illeszkedni akaró” (Kühn/Preis 1979, 55). Oskar Lewis hatásának és befolyásának következtében a 70-es évek német szerzői vizsgálatot indítottak a hajléktalanok gettóinak életvilágáról. Itt a vizsgálatnál a „szegénység kultúrája”-ra esett a hangsúly. A vizsgálatot végzők, ott egy „szubkulturális önállósodási folyamatot” találtak (Hess/Mechler 1972, 184). Ennek feltétele volt a kiterjedt gettósituáció, az erős családorientáltság (klánok), a már sokadik ott élő generáció és az együttesen ott élő generációk, az itt élő emberek relatív nagy homogenitása. Bruckhausenben ezek a feltételek egész másképp néznek ki: általában az első szegény generáció él itt, közülük sok az egyedülálló, illetve csonka családban élnek. A fluktuáció – legalábbis Bruckhausenben belül – nagy, ugyanúgy ahogy Bruckhausen szegénylakosságán belül is nagy differenciák vannak. Ehhez még hozzájön egy szociálisan és kulturálisan homogén török lakosság dominálása. Mindez kétségessé teszi, hogy itt Bruckhausenben a „szegénység kultúrája”-ról beszélhesünk. Talán a városrész számára ez perspektíva lehet.

Ebből és abból a tényből kiindulva, hogy Bruckhausen és a benne lévő életvilágok nem alkotnak mikrokozmoszt, hanem a társadalom, többek között a politika és a médiák befolyása erősen hat a városrészre, ezért Boettner/Tobias egy másfajta összefüggéssel állt elő:

„A modern társadalom és annak kultúrája háttérül szolgál, bizonyos folyamatokon keresztül messzemenő kulturális periferializálódás kialakulásához. A jelenség formája, hogy egy áttekinthető szociális körön belül feltűnő a csekély mobilitás és

a szűk szociális kontroll. A modern társadalom jellegzetes folyamatai: nagy mindennapi mobilitás, nagy szabadsági fok a szabadidő- és vásárlási preferenciák választásában, egyáltalán maga az életstílus ugyanúgy, ahogy a szociális kontaktusok szegmentálódása (egyes életterületekre korlátozódott szociális kontaktusok), szegmentálódó szabadidőhöz kötődő csoportokkal (életstílus szinterekkel) jellemezhető...” (Boettner/Tobias 1989, 103).

3.4 Lehetőségek és gátló tényezők

Lehetséges, hogy a Bruckhauseni emberek életének leírása és a városrész jelentőségének tárgyalása a külső szemlélőt a szegénynegyedbeli élet romantikus szemlélésének tévútjára vezeti. De a szegénynegyed sem vonhatja ki magát a lehetőségek és a hátrányok dialektikájából. Épp ezért a fejezet összefoglalásaként ismét hangsúlyozni kell az ambivalenciát és ellentmondásokat, amelyek a lakóhely funkciójában hatnak az emberekre. Herlin egyik munkájából (*Élet a városban*) idézek, amely munka belvárosi öreg negyedekre vonatkozik, de akkor is érvényes, ha egy ilyen öreg negyed nyomornegyeddé alakul át, mint ahogy ezen az úton Bruckhausen már jelentősen „előrelépett”.

Ezek a fogalmak:

– egyrészt az ittlakók jövedelméhez illeszkedő lakóterület, másrészt egy éppen ezért messzemenően rákényszerített lakóterület. Aki megengedheti magának, az rendszerint el is költözik innen.

– egyrészt járulékos deprivatizációs és repressziós terület (infrastrukturális hiányosságok tömege, diszkrimináció) másrészt egy „védőbástya” illetve „kikötő”... azon lakók számára, akik számára olykor lényeges szociokulturális ellenállás- és védőfunkciót vállal át. A „gettók láthatatlan fala” egyidőben hátrányként és védelemül is szolgál.

– Egyrészt egy olyan hely, ahol az ökonómiai területen parciálisan kisebb az elidegenedési viszony (kiskereskedésekben, Emma néni-üzletekben stb.), másrészt az átlagon aluli jövedelem és munkalehetőség tendenciája jellemző a területre.

– Egyrészt a City-hez való közelség (ez Bruckhausenben nincs meg), ami keveredik az ipari támogatással stb., másrészt pont emiatt különleges módon terhelt a közlekedési- és ipari szennyezésen keresztül

– Egyrészt a fiatalok számára egy ösztönző szocializációs környezet (nincs kötött szeparálás a felnőttek világától és a foglalkozásvilágtól), másrészt mindenképpen gyermekellenes világ (nincsenek játszóterek, az „utca” veszélyeinek vannak kitéve a gyerekek).

Tehát általánosítva kimondhatjuk: a városi struktúrák tehát a városrészek és a lakónegyedek is kiképeznek „egy közel individuális keretet az életfolyamatok és élettervek számára, mégpedig olyan módon, egyrészt az individuális és szociális fejlődés lehetőségét hozzák létre, ám másrészt igen gyakran nem áthágható korlátokat is előállítanak” (Herlyn 1990, 178).

4. Gondolatok a szegénynegyedbeli GWA-hoz

A következő elgondolásoknál megpróbáljuk az eddigiekben még elég általános GWA munkamódszerelv összefüggéseit kissé konkrétezzé. Háttérül felhasználjuk A Bruckhauseni Szomszédságtalálkozóknál nyert tapasztalatainkat. A célunk pedig egy közösségre orientált stratégia elemeinek megfogalmazása, amely stratégiát a szegénynegyedben lehet felhasználni.

A GWA történetében kezdettől fogva szembesült a hajléktalan gettóbeli szegénységgel. A GWA – elnagyoltan és kiélezve – két képet adott a szegényekről, amelyek azután a stratégiai tervekbe is belekerültek: az egyik, hogy a szegénység a kapitalista termelési viszonyok eredménye, determinált és passzív; a másik, hogy még mindig pislog egy reményláng, hogy a szegénység órái megszámlálhattak, és csökkenni fog, ha a nyomort erőteljesen visszaszorítják.

Ezzel szeretnék Norbert Preusser megfogalmazásában két tézist szembeállítani:

– „A szegény emberek az életviszonyaiknak nem passzív szenvedői, hanem tanulékony szubjektumok, az egzisztenciális minimum kötéltáncosai, ami azonban evvel korlátozza is a tanulékonyosságukat. Aki szegény az jobb időkről álmodik – mégis fél a változás rizikójától” (Preusser 1989, 70)

– „A szegény emberek ritkán hajlamosak a lázadásra és a tumultuózusos föllépésre, nem avval foglalkoznak folytonosan, hogy a nyomor láncait szétszakítsák, rendszerint az óvatos tágítással vannak elfoglalva.” (ugyanott, 71)

Ezzel megfogalmazhatjuk a GWA-stratégiának egy fontos követelményét: az emberek tudatos viselkedésekre képesek a saját szegénységükkel kapcsolatban; van alternatívájuk a cselekvésre, az individuális öntudatkialakítástól a leküzdési stratégiák kialakításáig. Pl.: egy szociális támogatási csoport kialakításáig. Ám az alternatívák nem határtalanok, azok száma korlátozott lesz többek között az olyan körülmények miatt, mint hogy ők szegénynegyedben szegények.

A cselekvőképesség központi kategória lesz – ha a GWA elveit áttesszük a szegénynegyedbeli munkába. Ennek a munkának minden dimenziójában elő kell segíteni ennek kialakítását, biztosítását és kiterjesztését. Ezek közül ötöt az elkövetkezőkben röviden vitára kell bocsátanunk.

A cselekvőképességnek önállóan nincs értéke, hanem az életfeltételek közös kontrollja a cél, ami azt jelenti, „hogy közösen próbáljuk meg az életfeltételek egy darabját magunk számára kiharcolni” (Holzkamp 1984, 106). Mindezek többek között mit jelentenek? A materiális feltételeket és ezek önállóan meghatározott használatát, a nyitott életben való részvételt, a félelem átlépését...

Itt abból a tényből indulunk ki, hogy a közös akciókban való részvétel növeli a mindenkori individuális cselekvési teret. Itt a cselekvési tér alatt „a cselekvő szubjektum rendelkezésére álló alternatív cselekvési lehetőségek mennyiségét” (Hucke 1980, 55f.) értjük, függetlenül attól, hogy ezekből a lehetőségekből ténylegesen mennyi realizálódik.

4.1 GWA mint életvilág koncepció: használható szolgáltatások

A lehetőségek és hátrányok, amelyekkel a városrész a lakóinak „szolgál”, összefüggenek az erőforrásokkal, amihez azonban az ittlakók különböző módon férhetnek hozzá. Erőforrás alatt itt azokat a „privát és nyílt értékeket...” értjük, melyek „a személyek életlehetőségeit a jövedelmüket *kiegészítve*, befolyásolják (Franz 1989, 22). Az ilyen források lehetnek infrastruktúra-pótlók, szociális szolgáltatások, immateriális értékek, mint amilyen a városrész hírneve. Mindezek a GWA tárgyai, amennyiben a városrész lakóinak cselekvési terét megteremtik és továbbfejlesztik.

Minél szegényebbek az emberek, annál kizárólagosabbá válik számukra a városrész mint élettér. A szegénység kompenzálására a közvetlen életösszefüggések beszorulnak a lakóterületbe, ezek az emberek teljesen el vannak foglalva a túléléssel. A közösségi munkának a kérdése, hogy mennyire teszi lehetővé az erőforrások mobilizálását a lakóhely. Evvel változtatja meg a 70-es évek klasszikus szemléletmódját: a szervezés és az emancipáció már többé nem azok az absztrakciók, amelyek a személyektől független közösségi munka céljai lennének. Hanem az a cél, hogy az érintettek közvetlen életkörüzetére hassunk azért, hogy többet tudjanak tenni, a túlélésre több legyen a lehetőségük. És nem utolsósorban az a cél, hogy minden egyes individuális cselekvési képességet tovább szélesítsünk, ami azt jelenti egész egyszerűen, hogy az a cél, hogy az emberek jobban tisztába jöjjenek a saját életkörülményeikkel.

Ez a mi munkánk és vizsgálatunk egyik tapasztalata: a szociális munkát a szegények sokkal inkább (és nyíltabban) értékelik, mint mások, az olyan létesítményeket, mint a Szomszédságtalálkozót és mindenekelőtt azokat az embereket, akik ott dolgoznak, aszerint ítélik meg, mekkora segítséget kapnak tőlük, illetve gondolják, hogy kaphatnak. Nemcsak beszélni kell, hanem ebből „valaminek ki kell jönnie”. Amennyiben az érintettek részére nem segítség valami, akkor egyszerűen távolmaradnak.

Tehát a GWA-nak használható segítséget kell nyújtania, mint pl.:

- Materiális erőforrásokat kell rendelkezésre bocsátani: helyiséget, olcsó dolgokat, olcsó ebédet, a hivatalokba utazást.

- Személyi erőforrásokat kell rendelkezésre bocsátani: tanácsadás, gondozás, kvalifikálás hivatali tevékenységeket, meghallgatást, idővel rendelkezést.

- A lakók igényére orientált infrastruktúra felépítése, amelyen belül az emberek informális szociális vonásokat vesznek fel és azután csoportokba tudnak szerveződni.

- Szabad területeket kell létrehozni, ahol az igényeiket ki tudják elégíteni, ahol pl. nem szankcionálják őket, ha esetleg „mellé”-keresnek valamennyit.

A szociális háló és védelmi-szisztéma létrehozása, támogatása, továbbfejlesztése a lakóterületen.

- Támogatás a problémák feltárásában mind az individuum, mind a közösség esetén. Sok-sok embernek újra meg kell tanulnia, hogy szabad olyan problémájának lennie, amit maga nem tud megoldani, és erről szabad is beszélni.

Nagyon nagy fontossággal bár az erőforrás-védőháló. „Itt emocionális támogatást nyújtanak, itt visszanyerem az önértékelésem, itt mindennapi segítséget kapok. Valamennyi gondot okozó problémát a terhességtől, egy nagyon bizalmas személy elvesztéséig, a munkanélküliségtől, egy súlyos testi betegségig meg tudom itt beszélni. Léteznek bizonyító erejű tények arra, hogy a rendelkezésre állásnak, valamint a segítség és támogatásnak minősége az egyének kapcsolatrendszerétől meghatározott, attól függ, hogyan tudunk boldogulni egy ilyen probléma megoldásával” (Keupp 1990, 172).

A Bruckhauseni Szomszédságtalálkozó (mint példa a GWA-ra) ezt a szolgáltatását a Szomszédság kávézóval biztosítja. Ott van arra lehetőség, hogy minden kényszer és formalitás nélkül kapcsolódjon valaki a szociális háléhoz. Onnan kiindulva lehet megismerkedni az önszervező csoportokkal, amelyek egy stabil hálót biztosítanak, beavatkozási kényszer nélkül (ellentétben az ADS kollegákkal) folyamatosan jelen vannak, és szükség esetén igénybe lehet venni őket. A kávézó látogatóinak lehetőségük van arra, hogy bizalmas viszont építsenek ki velük, ha erre van igényük, kérhetik a tanácsukat, segítségüket, és az erős kritikájukat is, ha erre van szükségük.

Ez nagyon lényeges aspektus a munkahelyek létesítése a „szociáltámogatás helyett munka”-program és az ABM keretén belül. A városrészben a Szomszédságtalálkozóknak tekintélye van, és a szomszédoknál rendkívül előnyre tett szert avval, hogy a szomszédság konyhája és műhelye hat olyan városrészbeli emberek számára, akik hosszú ideje munka nélkül álltak, legalább egy kötött időre fix fizetéses állást biztosít. Ennél még fontosabb: ezeknek az embereknek a materiális és pszichikai helyzetében ez a munkahely nagyon nagy segítség. A pénzügyi helyzetüket konszolidálni tudták, láthatóan új öntudattal és önbizalommal lépnek fel a Szomszédságtalálkozóknál végzett teljesítményük óta. Annak ellenére, hogy a saját idejük már lejárt, sürgetik a Szomszédságtalálkozót, újabb projektekhez kell hozzálátni, amellyel a hosszú ideje munka nélkül állók részére olyan munka adható, ami számukra megbízható környéken, előnyös lenne.

A mindennapok életvilágában az individuális erőforrások rendelkezésre bocsátása mellett fontosak azok az erőforrások is, amelyek megkönnyítik a közös politikai aktivitást. „A városrész lakóinak mobilizálására visszatekintve ezek az erőforrások adott helyekhez kötődhetnek (találkozásra alkalmas helyek, működő szervezetek, a városrész politikai tradíciói), ám felléphetnek úgy is, mint individuális jegyek, pl. ha adott személyek politikai vezetésre alkalmasak, a helyi politikai struktúra intim ismereteinek birtokában vannak, vagy készek arra, hogy pénzeszközök gyűjtésén fáradozzanak. Ez egy nagyon fontos funkciója a közösségi centrumoknak és a közösségi munkának. Ők tudják igazán támogatni a városrészben a félénk artikulációs- és akció-próbálkozásokat, amelyekben nem állnak az élre – ami bizonyára csábító lenne –, hanem éppen az előbb említett erőforrások birtokában lehetőleg feltűnés nélkül a többiek rendelkezésére állnak. Az olyan indítási helyek, mint például a bruckhauseni Szomszédságtalálkozó, megkönnyítik a szegénynegyedbeli emberek számára a politikai tevékenység kollektív formáinak elsajátítását, és ezzel egyben

függetlenebbé teszik magukat a saját individuális erőforrásaiktól (merészség, öntudat, információk...).

Az a háló, amely a közösségi centrumból kiterjed, nagyon fontos forrás a városrész politikai cselekvéséhez. Ez a háló kötődik a lakóterületen ismert vezetőkhöz, a városrészen kívüli egyesületi tagokhoz, sok-sok ittlakóhoz, akik ugyan nem jönnek rendszeresen, de mégis egy vagy más kérdésben érdekeltek. Az olyan akciók, mint a bruckhauseneni belüli különiskola elnyerése, háttérül szolgálnak egy ilyen hálózathoz. A másik ilyen tényező, ami ugyan az emberek közötti hálót nem határozza meg, ám mégis hatással van rájuk, a bruckhauseneni polgárok ötven éves tradíciója, ami ma már gyakorlatilag nem funkcionál.

Ennek a résznek és a tapasztalatainknak az eredménye volt még:

– A szegénynegyedbeli GWA-nak nyílt kínálattal kell rendelkeznie, ahol a hozzáférési küszöbnek alacsonynak kell lennie (épület, ár, környezet tekintetében...), ahol azonban magának az ajánlatnak egyértelműnek kell lennie mind a nők, mind a férfiak számára.

– Szkeptikusok vagyunk mindazokkal a létesítményekkel szemben, mint amilyenek egyes különleges kommunális polgárházak. Ezek a használók számára áttekinthetetlenek, a küszöbfelelem sokkal nagyobb, a látogatók lehetősége arra, hogy hatással legyenek az itt történetekre, teljesen formális. A központi fekvésük nem az emberek mobilizálásának felel meg, épp ezért nagyon gyakran – ami teljesen legitim – egy város színpadának centruma lesz.

4.2 A tevékenység terének kiszélesítése: az aktivitás serkentése

„A szociális cselekvés egy mindennapos gyakorlat, ami beágyazódik az életformába. Ezen az életformán belül alakul ki a valóság azokból az interakciós folyamatokból, amelyekben az emberek részt vesznek. Ebben a szociális cselekvést nem lehet minden individuum számára tudatosan elmondani, hanem egy életforma szociális gyakorlata áll analízis alatt”. (Hahn 1988, 92).

Ez utal arra, hogy a cselekvési tér szélesítését nem lehet egyedül csak a tudatos változások bázisára alapozni, az, hogy a bruckhauseneni emberek úgy cselekszenek, ahogy cselekszenek, nem csak az ő életrajzuknak, az ő meghatározottságuknak, az ő ismereteiknek stb. köszönhető, hanem a városrész „klímájának”, „az emberekre ható struktúrák normatívájának” is (lásd ugyanott). ezt is be kell vonni a GWA stratégiájába.

Bruckhausenben adott az életforma átalakulása. Történelmileg a Thyssen-kohó és annak fejlődése határozta meg. Idetartozott mindig is a külföldi munkaerő felvétele, Bruckhausenben különösen a lengyeleké. Ide tartozott az is, hogy egymás mellett élt a polgárság és a proletariátus. A hetvenes években ez az életforma felbomlott – óvatosan fogalmazva – három „milióra”: őslakosok, török lakosság, újonnan beköltözöttek, ők teszik ki a német szegénylakosság magját. Ezek a változások konfliktusokat és korlátokat hoztak létre a városrészben, amelyek aztán az emberek cselekvését is meghatározzák (pl. melyik szórakozóhelyet „látogatja vala-

ki”). Valószínűleg a csoportok közötti konfliktusok oka is visszavezethető a történelmi életforma változására: ennek folyamata Bruckhausenben nem agresszív, sokkal inkább egymástól való elzárkózás, mint egymás elleni küzdelem, sokkal inkább saját helyzetmeghatározás, semmint egymás kizárása.

A közösségi munkának ezzel a szétválási klímával számolnia kell amikor az individuális és kollektív cselekvési tér bővítésének stratégiáját meghatározza.

A cselekvési tér szélesítése azt is jelenti, hogy a cselekvésekben az életvilág korlátain át kell lépni, pl. munkát kell találni Bruckhausenen kívül stb. Ez rizikóval jár már önmagában is, ám további működési teret is hoz magával. Ezt az alternatívát Holzkamp így fogalmazta meg: „Egy széleskörűen ellentmondásos és konfliktusokkal terhes cselekvési alternatíva ez. A szubjektum számára itt a közvetlen környezetben belül választania kell valamennyi speciális cselekvés korlátai és lehetőségei között. Rövidrezárve: a közvetlen biztosítottság/igénykielégítés az uralkodó, ismert tények keretén belül vagy a rendelkezési és életlehetőségek továbbfejlesztésével a közvetlen közelt átlépni, és ebből következően a konfliktus rizikójának a fokát növelni” (Holzkamp 1986, 29).

Egy dialektika válik világossá: az individuális cselekvési terek, a saját életviszonyok kontrollja lényegessé válik a kollektív akciókban és rajtuk keresztül ki is szélesedik. Más oldalról az érvényes, „hogy a kollektív fenomén pl. a városrészlakók politikai szolidaritása vagy egy városrész individuális döntéseken és cselekvéseken alapuló fejlődése önmaga szintén függ individuális tényezőktől és strukturálisan kötött cselekvési tértől és cselekvési korlátoktól” (Franz 1989, 4).

Ezzel a cselekvési térről szóló vitával a GWA-nak egy vezérfonalát mondtuk ki, amely bizonyára minden projektnél heves vitát vált ki: mégpedig az aktivitást.

Az aktivizálás mindig a GWA címszava volt. A 70-es évek elején a GWA aktivizálási koncepciója a következő hipotézisre épült: ha az emberek végre egyszer a helyzetüket tudatosan érzékelik, és az (objektív) érdekeiket felismerik, akkor aztán aktívan fognak fellépni ezek érvényesítésében. Kielégítő volt az aktivitás felderítési munkája és a tudatos képzés: akkor az embereknek tudatosítani kellett a problémát. Emiatt csalódott sok-sok közösségi munkás – és épp a szegények gettóiban –, mégpedig azért, mert a gyakorlat pont ezt cáfolta meg. Ám a problémafelismerésnél sokkal többről van szó. Ahhoz, hogy az embereket individuális és kollektív cselekvésre aktivizáljuk, az érintetteknek igen könnyen alábecsültünk több tényezőt.

Nem ritkán ez a csalódás arra vezet, hogy az okot az emberek passzivitásában látják, sőt, hogy a passzivitást mint sajátosságukat regisztrálják. Épp a „szegénység kultúrája” koncepciónak van igen nagy affinitása ehhez a nézőponthoz., „Az a felfogás, hogy a politikai inaktivitás az általános rezignáltság kifejeződése. Az apatikus viselkedés erősebben lép fel ott, ahol kifejezetten szembetűnőek a visszás helyzetek és a kisémmizettség. Kívülről jövő, szemlélő jellegű politikai akciókat alkalmaznak a legyűréshez mint külön kihangsúlyozott szemléletet” (Franz 1989, 19).

A mi tapasztalataink és vizsgálataink azt mutatják, hogy a szegény emberek sajnálatraméltó inaktivitása kisebb vagy nagyobb mértékben tudatos döntéseken alapszik. Megerősítik azokat a szociológiai teóriákat, amelyek kimondják, „hogy az

emberek csak akkor alkalmaznak kollektív akciót, ha a feltételezett cselekvési alternatívák várható veszteségét és hasznát számításba véve arra a végeredményre jutnak, hogy ez a mód és cselekvés elegendő nyereséggel jár majd” (ugyanott, 116).

Itt a veszteségoldalon áll a nem túl ritkán átélt, szankcióktól és rossz eredménytől való félelem. Ugyanitt áll az a feltételezés is, hogy lehet, hogy az akció nincs közvetlenül velük összefüggésben. A haszon oldalon – szintén ugyanolyan tapasztalatok támogatásával – az elvárt eredmények, egy aktív csoporttal való összetartozás érzése, és nem is ritkán jelentős emberek állnak. Ami azt jelenti: pont az akció kollektív karakteréből adódik különös csábító ereje.

A szegény városrész klímája – erről volt már szó korábban – befolyásolja a veszteségoldalt, és az aktivitás gátjaként jelentkezik. Itt az emberek inkább kényszerből élnek, semmint önként. Sokan mondták a beszélgetőpartnerek és partnernők közül felismerve a szituációjukat, hogy azonnal elköltöznének Bruckhausenből minden további gondolkodás nélkül. Épp ebből kiindulva nem érzik szükségesnek azt, hogy a városrész helyzetének változtatásában részesek legyenek. Ugyan a szomszédok közötti kontaktus viszonylag elég intenzív, másrésztől konfliktusokkal terhes, az információkra vonatkoztatva igen redundáns és túl erős a privát életre való hatása (pletyka). *Ebben nagyon fontos, hogy az aktivitás, és a politikai eljárásoknak bizonyos fokú ismerete előfeltétele a városrész nyilvános életének. A szociális kontroll viszont kérdésessé teszi a politikai aktivitást, mint például akkor, ha a szomszédok megvetően azt kérdezik „MI? Azokkal vagy együtt?” a környezet a legtöbb ittlakó számára olyan bizalmas hely, hogy a véleményüket természetesen elfogadják és alig jut eszükbe eltérő vélemény kialakítása. Ebben a bizalmas környezetben rutinokat alakítottak ki, amelyeknek megzavarása aktuális szituációban számukra rendszerint racionális lesz.*

Amennyiben a GWA feladatául teszi az aktivitást, akkor ezt figyelembe kell vennie. Ekkor aligha segíthet a városrésztől való felelősségérzetre vagy a problémára való hivatkozás; ekkor az szükséges, hogy az emberek veszteség-haszon analízisét befolyásoljuk.

Így kerülnek be a folyamatba a Szomszédságtalálkozón keresztül, a saját társadalmi munkás dolgozók, akik Bruckhausenen kívüliek, valamint a hivatásos szociálpedagógusok. Ők azok, akik az ittlakókkal alternatív cselekvési ajánlatokkal konfrontálnak. Avval, hogy az ő hálókapcsolataik a városrészen túl nyúlnak, egyéb információkkal tudnak szolgálni. Megkönnyítik a nyilvános médiákhoz és politikai adatokhoz való hozzájutást, valamint ők keresik az egyesület partnereit. Az, hogy a Szomszédságtalálkozó látogatói részt vesznek a városrész ünnepein, más városok projektjeiben, különböző itnézmények látogatásában, illetve náluk, mások projekteket látogatnak, ezzel megosztják azt a tapasztalatot, hogy tőlük bruckhauseniektől is lehet tanulni. Jelentős motiváló hatása van ennek, amely a haszonoldalon erősen nyom a latban.

Mindenekelőtt nagyon fontos, hogy az ittlakókat az akciók során ne manipulálják, és ne vonják be őket olyan akcióba, ami az érdeklődésüktől túl távol áll. Különbösen hamar búcsút mondanak az aktivitásnak, amelyben talán a szociális munkás kedvéért vettek részt. Így az olyan tervezési eljárásoknak (pl. Bruckhausen vonzás-

körzetének lebontása), amelynek hatása időben távol van, vagy nem tudják azt közvetlenül felbecsülni, nincs semmi sanszuk, hogy hatással lennének az aktivitásra. Hogy a megállapodást azután egy „profi” saját érdeklődése miatt továbbviszi, vagy az érdekeltek érdeklődési hiánya miatt elejti, ennek eredményét a stratégiai viták adják, ahol a döntés alapját mindig a „cselekvési tér kiszélesítése” kritérium dönti el. Ez ellen azt kell tenni, hogy az aktivizálást egy szűk területen kell megkeresni, hogy a tervezett folyamat következtében, mi fog történni az intézményben. Ez még a „haladó gondolkodású” közösségi munkások számára sem mindig egyszerű. Így néhány programot és tervet, amit kigondoltunk, a látogatók 'kiforgattak', és ezzel tudtak beleszólási lehetőségeket átélni.

A nyereség-hátrány-analízisnek és ezzel együtt annak a döntésnek, hogy valaki aktív legyen vagy sem, fontos tényezője a személy kompetencia-önértékelése, illetve ennek alábecsülése. Egy példa erre, ami világossá teheti ezt az a Szomszédságtalálkozó nyilvános tevékenységéből származik: azt a tervet, hogy városrészújságot készítsünk, a majdnem teljesen sikeres nulladik szám után fel kellett adnunk, mert úgy tűnt, hogy ezt a „profik” és a diákok készítik majd a városrésznek. A szövegek elkészítése, az, hogy írni kell, ráadásul még határidőhöz kötötten, túl nagy követelmény volt. Arra idő és bevezetési lehetőség alig volt, hogy folyamatosan és nagy lelkesedéssel (ami igen fontos segítő-tényező) programot készítsen a „rádió Duisburg” számára. Így az írás, ami terhes számukra, elmarad és egy főállású dolgozó támogatja őket. Minden egyes interjúnál és minden zenekiválasztásnál átélik a kompetenciaérzést, ami állandóan fokozódik.

Azzal az utalással fejezem be ezt az „aktivizálás”-témáról szóló nem teljes fejezetet, hogy az aktivizálás, a politikai cselekvés döntése, „rendszerint nem egyszeri cselekvés, hanem egy időrendi egymásraépülő cselekvéssorozat” (lásd ugyanott, 119). Ami azt jelenti, hogy mindig újra és újra ajánlatokat kell tenni az aktivizálás érdekében, és az elsőre megghiúsult próbálkozás után nem szabad hosszútávú következtetést levonni. A GWA-hoz kitartás és türelem kell.

4.3 Kezdeményezés a területi identitás kialakítására: szociális kultúrmunka

A Szomszédságtalálkozó munkájának alkotórésze a kultúrmunka. A munkánkat Bruckhausenben mint egy diákok által végzett projektet kezdtük el. Kezdetben egy beszélgetőkör volt, ahol a városrész történetét dolgoztuk fel. Ennek eredménye egy olyan kiállítás lett, amelyet igen sokan megtekintettek. Ehhez tartoznak még a Szomszédságtalálkozó ünnepségei és az évente megjelenő „Bruckhausen-kalendárium”-on kívül a tanfolyamok (javító munka, angol) és a heti játékesték. A Szomszédságtalálkozó keretében szerveztünk egy bruckhauseni rock-koncertet, egy videoprodukciót és egy Bruckhausenről szóló rádióadást, valamint az első bruckhauseni sakkversenyt. Ennek ellenére azon a véleményen vagyok, hogy ezek sokkal inkább mellékesen és kevésbé reflektálva történnek, és hogy – nem csak Bruckhausenben – jelentkezik, mint a GWA itteni vitaigénye és cselekvési igénye. A

közösségi projekteken és a GWA munkamódszere szerint működő munkaterületeken gyakran előfordul az az eset, hogy „kulturális szociális munkára” vállalkoznak (vesd össze Trepow 1988), ebből kiindulva esztétikai kifejezésformákat használnak, hogy ezzel meghatározott célokat érjenek el: a gyerekek festenek, azért, hogy a koncentrációképesség nehézségeit és ezzel összefüggően a tanulási zavarokat legyőzzék; az utcaszínház bizonyos felvilágosító tartalmat akar megosztani stb. A GWA-n belül ebből kell a kulturális munkának kiindulnia.

Mi abból indulunk ki, hogy az emberek minden rétegének elsajátítási és kifejezési igényei vannak, amelyet a munkánkban érvényesíteni kell és ki kell elégíteni. A kultúra nem egy mindennapoktól független jelenség, az alakulással és az életviszonyokkal összefügg.

A közösségbeli szociális kultúrmunka elemei, általánosan, de főleg itt a szegény-negyedben a következők:

- a kulturális elsajátítási formák és a kifejezési formák hozzáférhetővé tétele a hátrányos és kirekesztett lakossági csoportok számára

- Az önszorgóképesség erősítése a kulturális gyakorlaton keresztül, nem pedig neveléssel és terápiával. Ebből kiindulva nem a hiányosságokra kell építeni, hanem a potenciális lehetőségekre, tehát a befolyás a szociokulturális életformákon és szocioszerkezeti feltételeken keresztül történjen.

Ez a különböző szinteken következményeket jelent. Ehhez most csak néhány megjegyzést:

A szociális kultúrmunkának fejlesztenie kell az ízlést azon keresztül is, hogy közelebb viszi az emberekhez a művészetet. A művészetek élvezete a szegény embereké is. Ezt könnyen elfelejtjük, és lebecsüljük a művészi igényeiket. Itt az a cél, hogy az emberekhez közelebb vigyük a művészeteket. Ne nekik kelljen a színházba, koncertre, múzeumba menni, hanem a színháznak, koncertnek és a kiállításnak kell a városrészbe jönnie. Itt az történik, hogy csökkentjük a küszöbektől való félelmet. Lehetőségeket kell teremteni arra, hogy a kultúra kínálatát úgy szervezzük, hogy közös élmény legyen, pl. egy közösségi együttlét. Hangsúlyosnak kell lennie, a művészet vétele nem egy kötelező teljesítmény („én azt úgysem értem”), hanem egy ajánlat arra, hogy azt élvezhessék.

A szociális kultúrmunka egyben tanácsadást és biztatást is jelent arra, hogy a kultúrát észre tudják venni. Ez történhet a művészekkel való közvetlen kapcsolatukon keresztül, például, ha munka közben megnézhetik.

A szociális kultúrmunkának – és erről már igen sokat írtak – lehetővé kell tennie az egyén önálló esztétikai és kulturális munkáját is. Ehhez lehetőségeket kell számukra biztosítani:

- „- helyiséget azért, hogy megfelelő ajánlatokat észre tudjanak venni és ötleteket tudjanak megvalósítani;

- időt, hogy a kulturális elsajátítási tevékenységet és kifejezési tevékenységet a zavaró tényezőktől megszabadítsa;

- tárgyi feltételeket, a kulturális produktivitás szolgálatába kell állítani az eszközöket, anyagokat és a médiumokat;

– személyi feltételeket, professzionális vagy társadalmi munkások tanácsadása, biztatása, és strukturális segítséget igénybe lehessen venni.” (Treptow 1988, 83).

Cél a politikai kultúra közösségi munkán keresztüli megváltoztatása is. A mi megoldási formáink erre a plénum előtt irányadó politikai cselekvések bemutatása, amellyel az érintettek azonosulni tudnak pl. konkurrencia helyett szolidaritás, az izmok játéka helyett az érveké, ez is a kultúr munka egy része, amire idáig sajnos nem fektettünk hangsúlyt.

Összefoglalva az a cél, hogy létrehozzunk egy „biztatással teli, élő kulturális miliót” (Kramer 1988, 76), ebből következően területet és lehetőségeket kell teremteni, hogy az emberek találkozhassanak, és az érdeklődésüket művészi és kulturális eszközökkel tudják kifejezni. Területet kell adni, amelyben ez lehetővé válik számukra, anélkül, hogy pedagógusok irányítanák őket, és teljesítmény követelményekkel lépnének fel velük szemben, hogy művészi és kulturális lehetőségeket próbáljanak ki. Olyan új életformát és tevékenységi formát próbáljanak ki, „amely a 'tevékenység' középpontjába helyezi a másoknak való segítséget és a másokkal való örömet”. (Glaser 1989, 71)

4.4 Belekeveredés és megbotránkozás

Majd 10 éve megfigyelhetjük a szociálpolitika kommunalizálódását az országunkban. A szociálpolitika mindig több és több funkcióját csúsztatják le kommunálishoz alsóbb szintre (pl. munkabiztosítás). Ez a szociális felelősség és problémalegyezés áthárítását jelenti, mégpedig a városrészeire. Ezért kell az is, hogy onnan politikailag reagáljanak, a cselekvési lehetőségek védelmében és az érintettek életterét illetően is.

A Szomszédságtalálkozó vitáinak konfliktusterülete, hogy milyen messzire és milyen hangsúlyosan keveredjenek bele a kommunális politikába. Leginkább a szomszédok azok, akik félnek a megerősödő kommunálpolitikai kötelezettségtől, ami a hasznos szolgáltatások rovására mehet. A vitákban szóban is kifejezik azt, hogy ezt szereptúlvállalásnak érzik. Ennek ellenére tartom azt az álláspontomat, hogy a mindennapi tevékenység sziszifuszi munka marad, ha nem vagyunk tekintettel a nagyobb, legalábbis kommunálpolitikai összefüggésekre. „Növelem a határfokot, a mindennapi-mennyiségi tevékenységek 'eredményeinek kilátásait', ha integrálom az összefoglaló cselekvési-összefüggésekbe” (Braun többek között 1989, 5). A GWA feladata az egyének, csoportok és a városrész problémáinak nyilvánosságra hozatalát támogatni. A közösségi magatartást – az életvilágot nemcsak azon keresztül lehet meghatározni, ahogy a közösség az életvilágba belenyúl, hanem azon keresztül is, ahogy az életvilág problémáját a társadalmi, ennek következtében a politikai vitába átviszi.

A közösségi munkának ilyen jellegű felfogására vezérfonal a „belekeveredés” és a „megbotránkozás”.

A „belekeveredés” fogalma Ingrid Mielenz kialakításában és kifejtésében került a vitákba: „A kommunális területen, és ebből következően az átlátható régiókban

van a legnagyobb lehetősége a szociális munkának a beavatkozásra (együttes beavatkozásra), a közvetlen életfeltételek változtatására és a konkrét, az érintettek szükségleteit kielégítő, megfelelő változtatásokhoz és javításokhoz való hozzájárulásra. Az érintettek széleskörű érdekeltté tétele a városrészen belül realizálható a legelőbb” (Mielenz 1981, 5). Ám marad még a szociális munka feladatainak szélesítésénél egy pragmatikus koncepció, ha nem jön ehhez a „a szociális szükséghelyzet skandalizálása” (Preisser, 1984, 76). Egyetlen más hivatás esetén sem látják a korlátozó szociálpolitika hatását úgy, ahogy a közösségi munkások látják ezt. Ők pontosan tudnak mindent a munkaterületükön a szegénységről és a kirekesztettségről. Másrésztől átélük a mindennapi gyakorlatukban azt, ahogy az a bevezetőben már elhangzott, hogy a politikusok és a hivatalnokok letagadják a szegénységet, a szociális problémákat elhallgatják, és csak a nyilvánosság nyomására reagálnak. Skandalizálás (megbotránkoztatás) alatt az a beavatkozás értendő, amivel az állami és kommunális szociálpolitika hanyagságait, hiányosságait a nyilvánosságra hozzák. Konkrét problémákat és az eredetükről szóló információkat és azok kiterjedését nevezik meg, mindezt összekötik a legyőzésükre alkalmas politikai támogatással. Az olyan problémák, mint teljes városrészek elnyomorodása, olyan mérvű környezetszennyezés, mint ami a Thyssen következtében Bruckhausenben létrejött, a kommunális szociálpolitika visszavonulása a problémás területekről stb. – az ilyen jellegű problémák nyilvános vitára bocsátása a közösségi munkásoktól önmaguktól csak akkor várható, ha ők nem tárgyai a lakosok kollektív cselekvésének. Hiszen itt egy ellentmondás lép fel: a tényleges borányt nem egyes hiányosságok okozzák, (mint például a hiányzó infrastruktúra, vagy a gyerekek feltűnő iskolai teljesítőképesség-hiánya) hanem a szegénynegyed létezése maga. Ezt nyilvános vitába hallani és esetleg a TV-ben látni: ez az ittlakó nők és férfiak számára egy iszonyatos fenyegetést és bizonytalanságot jelent, és a konfliktust feloldhatatlanná és végülis megoldhatatlanná teszi.

Itt az életvilág stratégiáival párhuzamosan a cselekvési tér kiszélesítése is megoldandó. Cinizmus lenne az érintettek mozdulására várni. Jogosultsága van annak, hogy a kommunálpolitikában a szociális problémák kísérleti alanyaivá váljanak a közösségi munkások, azaz, hogy politikai szubjektumokká váljanak. „A szociális munkások adott problémákkal kapcsolatos személyes érintettsége, a teljesen szubjektív érzékelés vagy adott szituációk személyes átélése és legszemélyesebb feldolgozási minták adottá tesznek egy idáig kevésbé megfigyelt szakmai cselekvési dimenziót” (Strauman 1989, 13). Nem hivatali politika kell, hanem a professzionalitás alkotórészeként kell az én-kialakítás politikája. A következő a mi teljesen személyes tapasztalatunk: képtelenség az, hogy hosszabb ideig Bruckhausenben dolgozzon valaki és városrészbeli szituációk következtében valaki ne váljon személyesen érintetté. A sűrű levegőt nekünk is be kell lélegeznünk. A Szomszédságtalálkozó a városrészsel marginalizálódik. A városrész feltételei befolyásolják a szociális munkahelyek helyzetét és azok változásai megváltoztatják a munkaszituációkat, a cselekvési terünket, a mi frusztrációnkat és a mi kötelezettségeinket.

4.5 A „lány” profik

Nemcsak a szociális munkások között vannak ilyenek. Például ezért nevezik a városrészben olyan szeretetteljesen „a falu seriffjének” a területi kapcsolatok hivatalnokát. Évek óta a legnagyobb kollektív akció egy aláírásgyűjtés volt, ahol idős és fiatal, német és török vett részt, és ezzel megakadályozta az áthelyezését. A bruckhauseni lakosok által akceptált humánus befolyásos személy ő. Az emberek bizalmasak vele, és ezért sok mindent tesz, ami sokkal inkább szociális munka, mint politikai tevékenység. Azt a rizikót is vállalja, hogy a városrészt nyíltan és nyilvánosan „sajátjának” kimondja. (Kirbach 1991).

Itt a személyeket és a funkciókat nem választják el egymástól. Ugyanez a helyzet a két pap esetén is. Szabadidejükben is ők a „plébános úr” és a „páter T.”. Náluk ugyanúgy, ahogy „a területi” szociális munkásoknál, egy hivatási átélést provokál a szituáció, ami a szokásos normákat fellazítja és a negyed normáihoz közelít. A következő idézet áll ehhez a legközelebb „az embernek ötszöröznie kéne önmagát” ezt mondta a katolikus páter és „Don Camillo” is. A „lány” profik a területen érvényes normákkal és társas érintkezési formákkal együttműködnek, elfogadják azok ázsióját és nem harcolnak ellene. „Mialatt a periféra színterén úgy játszanak együtt, mintha ott minden normális lenne, csökkentik a kultrális periferializálás érzetét” (Boettner/Thobias, 1989, 104) Ezekről a professzionálisokról a bruckhauseniek azt mondják (és ezt bizonyára maguktól is így gondolják), hogy ők „megértik” őket, amivel azt gondolják, hogy mint szubjektumokat komolyan veszik őket. Ők maguk ugyanúgy „szabálysértési konfliktusokat” (Braun többek között 1989, 83) élnek át mint a helybeliek, például azt, hogy „behúnyják a szemüket” amikor az érintettek a legalitás határát súroló cselekedeteket folytatnak. Hiszen amikor tudomásomra jut a feketemunka és azt nem jelentem, akkor a kliensnek és számomra is lehetnek következményei, ám lehetséges, hogy pont ez a feketemunka kell ahhoz, hogy valaki cselekvési szabadságot nyerjen. Az ilyen korlátozott szabálysze-gés mindkettő számára azt mutatja, hogy támaszkodhatnak egymásra.

Az ilyen „lány” profik egzisztenciája bizonyíték arra, hogy a valóságban az a cél – és a szegénynegyedbeli munka egy különösen jó példa erre –, hogy a professzionális tevékenységet újra át kell gondolni. Címszavakban így fogalmazhatnám meg: a professzionális szociális cselekvés „klinikai paradigmája”, amit a „klienseknél mindenkor tapasztalhatunk, az a normák fellazulásaként vagy deficitként lehet megállapítani, támogatásra szorulás lép fel. A szociális munkásokat ugyanúgy, mint a „normálisat” is a „normálisnak definiált” határozza meg, ám ez nem elegendően teherbíró. Még a „haladó” szociális munkásokban is működik ez a klinikai paradigma mint titkos folyamat. Számára nincs alternatíva. Az érintetteknel egy közösségorientált cselekvési képesség kialakításával kellene szembehelyezkednie, ami viszont a saját szubjektív érdeklődésének a középpontja, és ami egyben az életfeltételek megváltoztatásának motorja.

4.6 Végkövetkeztetések a SWA politikai értelemezéséhez

Rendszerint kritikai észrevételt tesznek az itt felvonultatott GWA munkamódszer koncepciói ellen. Ilyen, hogy ez a GWA politikamentesítést jelenti, a „lapuló világba” való visszavonulást jelent, a „megtehetőre” való korlátozódást jelent. A valóságban fennáll ez a veszély, amennyiben a GWA csupán az életvilág belső oldalával foglalkozik. A valóságban nem lenne politikus, ha mi csak a Szomszédságtalálkozó kicsiny világára korlátozódnánk, és a városrészmombolás és a környezetrombolás kérdéseit, a külföldiellenességet, a nyomor terjedését nem is említenénk... Mindenesetre fatális lenne, ha a munkát csak a közösség megváltoztatásával mérnénk és nem az emberek közvetlen mindennapi életének potenciális változóképeségével.

Itt a GWA politikai értelemben való magatartásáról van szó. A 70-es évek elején a konfliktusvonalat a tőke-munka ellentmondás orientálta. Ma a konfliktus helye sokkal inkább az állampolgár. Többé nem az osztályharc áll a politikai ellentmondások vitájának középpontjában, hanem az állami és kommunális erőforrások felosztásának harca, amibe a GWA is beleavatkozott.

De nemcsak az erőforrások rendelkezésre bocsátásáról van szó azért, hogy védjük és élénkítsük az érintetteket. Nem ez a cél, hanem egy régi GWA-perspektíva újra megnyerése: a szociális problémákkal küzdők visszavezetése a politikába.

Szakirodalom

Anna M. Baaken/Irene Hoepfner: „Ich bleib hier – hier ist es schön”. Soziographie des Hauses Schulstr. 52-es in Duisburg-Bruckhausen. Diplomarbeit Uni Duisburg 1988.

(„Én itt maradok – itt nagyon szép”. Duisburg-Bruckhausen Schulstr. 52-es ház szociográfiája)

Johannes Boettner/Gertrud Tobias: Alltägliche Lebensbedingungen und Armut in Bruckhausen. Unveröff. Zwischenbericht. Duisburg 1989 (hekt.Man.)

(Mindennapi életfeltételek és a szegénység Bruckhausenben. Belső kiadvány. Közteshíradás).

Karl-Heinz Braun: Wie können Erziehungsziele in der Sozialarbeit begründet werden? in: Fortschrittliche Wissenschaft, Wien 16/1986/3/22-36

(Hogyan lehet megalapozni nevelési célokat a szociális munkában?)

Karl-Heinz Braun/Gert Gekeler/Konstanze Wetzel: Subjekttheoretische Begründungen sozialarbeiterischen Handelns. Didaktische Bausteine und Dialogische Interviews zur Praxisreflexion und Innovation. Marburg 1989

(Szociálmunka jellegű cselekvések szubjektum-teorétikus alapjai. A gyakorlati-reflexióhoz és innovációhoz szükséges didaktikus építőelemek és dialógus jellegű interjúk.)

Peter Franz: Stadtteilentwicklung von unten. Zur Dynamik und Beeinflussbarkeit ungeplanter Veränderungsprozesse auf Stadtteilebene. Basel, Boston, Berlin: 1989

(Stadtforschung aktuell, 21)

(Önkéntes városfejlesztés. A városrész környezetére nem tervezett változási processzusok dinamikája és befolyásolhatósága.)

Achim Hahn: „Regionale Lebenswelten”. Vorarbeiten zu einer regionalen Sozialforschung. Leer 1986².

(„Regionális életvilágok” Előtanulmányok egy regionális szociálkutatáshoz)

Achim Hahn: Die Konstitution sozialer Lebensformen. Der Beitrag einer „interpretativen” Soziologie zum Verständnis „regionaler” Sozialgebilde. Frankfurt u.a. 1988.

(Szociális életformák konstrukciója. Egy „interpretatív” szociológiáról szóló cikk, ami a „regionális” szociálképzés megértéséhez szükséges.)

Ulfert Herlyn: Leben in der Stadt. Lebens- und Familienphasen in städtischen Räumen. Opladen 1990.

(Élet a városban. Élettípusok a városi családokban.)

Henner Hess, Achim Mechler: Ghetto ohne Mauern. Ein Bericht aus der Unterschicht. Frankfurt/M. 1972.

(A fal nélküli gettó. Híradás a legalsóbb rétegről.)

Klaus Holzkamp: Gesellschaftliche Widersprüche und individuelle Handlungsfähigkeit, in: Karl-Heinz Braun/Gert Gekeler (Hrsg.): Objektive und subjektive Widersprüche in der Sozialarbeit/Sozialpädagogik. Marburg 1984, 89-120.

(Közösségi ellentmondások és az egyéni cselekvőképesség.) (Objektív és szubjektív ellentmondások a szociális munkában/szociálpedagógiában)

Klaus Holzkamp: „Wirkung” oder Erfahrung der Arbeitslosigkeit – Widersprüche und Perspektiven psychologischer Arbeitslosenforschung in: Forum Kritische Psychologie 1986, Heft 18/9-37 (Argument Sonderband AS 139).

(A munkanélküliség – ellentmondások tapasztalatok és pszichológiai perspektívák.)

Jochen Huckle: Politische Handlungsspielräume. Bad Honnef 1980.
(Politikai cselekvési színtér.)

Klaus Dieter Keim: Milieu in der Stadt. Ein Konzept zur Analyse älterer Wohnquartiere. Stuttgart 1979.
(Milió a városban. Egy koncepció régebbi lakóterületek analizéséhez.)

Heiner Keupp: Riskante Chancen. Das Subjekt zwischen Psychokultur und Selbstorganisation. Sozialpsychologische Studien. Heidelberg 1988.
(Rizikós lehetőségek. A szubjektum a pszichokultúra és az önirányítás között. Szociálpszichológiai stúdium.)

Heiner Keupp: Gemeindepsychologie: Alternative zum Psychokult?
in: Neue Praxis 20/1990/2/168-177.
(Közösségpszichológia: a pszichokultúra alternatívái.)

Roland Kirbach: Hier wohnen Menschen. Der Sheriff von Bruckhausen: Als Polizist in einem schon fast aufgegebenen Stadtteil in: Die Zeit Nr. 22 vom 24.5.1991, 75.
(Itt emberek élnek. Bruckhausen seriffje: Rendőrként egy már majdnem felszámolt városrészben.)

Dieter Kramer: Zum Kulturbegriff der öffentlichen Kulturarbeit, in: Sebastian Müller-Rolli (Hrsg.); Kulturpädagogik und Kulturarbeit. Grundlagen, Praxisfelder, Ausbildungen. Weinheim; München 1988, 65-79.
(A kulturális munka fogalma.) (Kulturpedagógia és kulturális munka. Alapok. Gyakorlatok. Képzések. Weinheim.)

Max Kühn/Michael Preiss: Widerstand aus Hinterwelt. Berlin 1979.
(Ellenállás a háttérvilágból.)

Ingrid Mielenz: Die Strategie der Einmischung – Soziale Arbeit zwischen Selbsthilfe und kommunaler Politik, in: Neue Praxis, Sonderheft 6(1981), 57-66.
(A beavatkozás stratégiája – szociális munka az önszolgálat és a kommunális politika között.)

Dieter Oelschlägel Gemeinwesenarbeit 1983 – Entwicklungen und Perspektiven angesichts der Krise, in: Soziale Arbeit 1983/3/105-119.
(Fejlesztések és perspektívák a krízis ismeretében.)

Eckart Pankoke/Hans Nokielski/Theodor Beine: Neue Formen gesellschaftlicher Selbstbestimmung in der Bundesrepublik Deutschland – Diskussion aus den Beispielen Bildung, Soziale Sicherung und kommunale Selbstverwaltung. Göttingen 1975 (Kommission für wirtschaftlichen und sozialen Wandel. 86).
(Társadalmi önszolgálat új formái a Német Szövetségi Köztársaságban – vita a példa képzésről, szociális biztosítás és kommunális öngazdálkodás.)

Norbert Preusser: Dreizehn Thesen zur Neuorganisation Sozialer Dienste, in: Dieter Oelschlägel (Hrsg.): Praxis. Probleme. Trends. Jahrbuch GWA 1. München 1984, 64-77.
(Tizenhárom tétel a szociális szolgálat újraszervezéséről.)

Norbert Preusser: Not macht erfinderisch. Überlebensstrategien der Armutsbevölkerung in Deutschland seit 1807. München u.a. 1989.
(A szükség találékonnyá tesz. A német szegénylakosság túlélési stratégiái 1807-től.)

Thomas Rommerlspacher/Dieter Oelschlägel: Armut im Ruhrgebiet – regionale Entwicklungstrend und kleinräumige Prozesse am Beispiel eines Duisburger Elendsgebietes.

In: Breckner/Heinelt u.a.: Armut im Reichtum. Erscheinungsform, Ursachen und Handlungsstrategien in ausgewählten Grosstädten der Bundesrepublik. Bochum 1989, 275-292.

(Szegénység a Ruhr-vidéken – regionális fejlesztési trend és kisterületi eljárások, mindez egy duisburgi nyomornegyed példáján keresztül.)

(Szegénység a birodalomban. Megnyilvánulási formák, okok és cselekvési stratégiák a Szövetségi Köztársaság kiválasztott városaiban.)

Ursula Straumann: Gemeinwesenarbeit zwischen Politik und Beruf, in: LAG, 1989/1/10-15.

(Közösségi munka a politika és a hivatás között.)

Rainer Treptow: Kulturelles Mandat. Soziale Kulturarbeit und Kulturelle Sozialarbeit, in: Sebastian Müllr-Rolli (Hrsg.): Kulturpädagogik und Kulturarbeit. Grundlagen, Praxisfelder, Ausbildungen. Weinheim; München 1988, 81-103.

(Kulturális mandátum. Szociális munka és kulturális szociálmunka. Alaphelyzetek, gyakorlati tapasztalatok, képzések.)

Wolf Rainer Wendt: Die ökologische Aufgabe: Haushalten im Lebenszusammenhang, in: Mühlum/Olschow/Oppl/Wendt: Umwelt, Lebenswelt. Beiträge zu Theorie und Praxis ökosozialer Arbeit. Frankfurt 1986, 7-84.

(Az ökológiai feladat: háztartások az életösszefüggésekben.) (Környezet, életvilág. Tanulmány az ökoszociális munka teóriájához és gyakorlatához.)

Közösségfejlesztés és szociális munka

Jack Rothman

A közösségszervezés gyakorlatának három modellje

A társadalom-építés (social work) gyakorlatának három „elsődleges” területe közül a közösségszervezés merült fel utolsóként mint meghatározott módszer. Az esetmunkával és a csoportmunkával összevetve lényegesen gyengébben fejlett és sokkal inkább félredefiniált. Csak 1939 óta, a Lane jelentés megjelenése után kezdték a társadalmi munkások (social workers) módszeresen tanulmányozni a közösségszervezést, és egészen 1947-ig, Pray és Newstetter tanulmányainak megjelenéséig nem elemezték komolyabban annak elméleti és/vagy filozófiai alapjait. A közösségszervezés meghatározásai és a természetére vonatkozó felfogások észrevehetően, sőt igen erőteljesen különböznek egymástól. Figyelemre méltó, hogy a Társadalomgondozási Oktatás Tanácsának tananyag-vizsgálati tanulmányában a dolgozatok legnagyobb része (különböző megközelítési szempontokat képviselve) a közösségszervezéssel foglalkozó kötetben jelent meg.

Harper és Dunham a közösségszervezés tizenhárom különböző meghatározását sorolják föl antológiájukban és utalnak rá, hogy legalább 50–100 különböző meghatározás található az elmúlt harmincöt év társadalomjóléti és szociológiai irodalmában. Ehhez hozzávehetjük még azt a munka-definíció jellegű meghatározási kísérletet, amely nemrégiben a Társadalomgondozók Országos Szövetsége Közösségszervezési Bizottságának nyilatkozatában jelent meg. Itt elég annyit mondanunk, hogy különböző, ellentmondásos, időnként egymást kizáró definíciók tömegével van dolgunk, és ez az állapot komoly zavarokat és nyugtalanságot okoz a közösségszervezés oktatóinak vagy azoknak, akik a közösségszervezés gyakorlati munkáját végzik.

Hasonló állapotok uralkodnak azokon a kapcsolódó szakterületeken, amelyeknek közösségszervező és -tervező vonatkozásai vannak. E területek egy részén, pl. az oktatásban (felnőttoktatásban), a közegészségügyben (a közegészségügyi oktatásban) a közösségszervezési dimenzió némileg periférikus és a szakterület fő áramlatain kívül esik – mint ahogy ez korábban a társadalomépítő munka területén is volt. Ennek megfelelően ezek a területek is megszenvedték a nem megfelelő konceptualizálás és kutatás kihatásait. A várostervezés társadalomtervezési vonatkozásait éppúgy elhanyagolták.

A jelenlegi gyakorlatot vizsgálva nagyfokú változatosságot, átalakulást és zavart találunk. Jól írja le a helyzetet egy megfigyelő:

„Az elmúlt öt évben, főleg az átfogó szövetségi tervezés hatására, a közösségszervezés gyakorlata nagy mértékben átalakult. Főleg a pénzügyi és igazgatási társadalmi tervezésre, valamint a nemzeti társadalomjóléti irodák személyzetének biztosítására korlátozott módszer helyébe a kiterjedt, öntevékeny lakossági szervezés és a politikai területeken való részvétel lépett. Főleg a már fennálló jóléti szolgáltatások rendszeres működtetésére összpontosító módszerről a társadalmi változásra és a települési közösség csoportjainak szolgálatára helyeződött át a

hangsúly, az intézmények és környezeti tényezők megváltoztatása révén. A javítgatásra és egyetértésre törekvő módszerekből tudatosan a konfliktusok és a hatalom felhasználását is magába foglaló módszerekké váltak. A közösségszervezés a pusztán kivitelezéshez a kezdeményezést is hozzákapcsolta. Az elittel való együttműködéshez hozzátette az elszegényedett rétegekkel való együttműködést: a társadalmi intézmények támogatásához a társadalombírálatot.”

A fenti közbevetés után megkíséreljük a közösségszervezés gyakorlatának valamivel világosabb fogalmi kifejtését. Eddig az egyik fő nehézséget az okozta, hogy a témával foglalkozók írásaikban a közösségszervezésnek mindig csak egyetlen modelljét vagy koncepcióját állították föl, s ez ugyanakkor a gyakorlatban lehetséges összes formát magába akarta foglalni. Ezek valójában gyakran egymástól elütő modellek voltak, a gyakorlat különböző szempontjait érintették és ellentmondó feltevéseket fogalmaztak meg a célokat, módszereket vagy értékeket illetően. Itt azt az álláspontot képviseljük, hogy a közösségszervező gyakorlatnak különböző formái léteznek, és hogy a gyakorlatot alátámasztó elmélet fejlődésének ebben a szakaszában helyesebb lenne megfigyelni és leírni ezeket, mintsem egy nagy, mindent átfogó elmélet vagy koncepció felállításával kísérletezni. Ez azt jelenti, hogy helyesebb különféle közösségszervező módszerekről beszélni, mint a közösségszervezés módszeréről.

Úgy tűnik, a tervszerű, valamilyen meghatározott célra irányuló társadalmi változtatásnak a mai Amerikában, városi vagy falusi környezetben vagy a tengerentúlon, három fontos irányzata van. Leghelyesebb, ha mint A, B, C modellekről vagy megközelítésekről beszélünk róluk, bár rövidítészerű elnevezéseket is megadhatunk: helyi fejlesztés, társadalmi tervezés és társadalmi akció. Mint az a következőkből kitűnik, ezeket az elnevezéseket különleges értelemben fogjuk használni. Ezt a három tevékenységi formát nem tekintjük úgy, mintha kimerítenék az összes tényleges vagy lehetséges alternatívát. Korunkban játszott fontos szerepük miatt választottuk éppen ezeket elemzésre; a keretek szűkösége miatt egy tanulmányon belül más formákkal nem foglalkozunk.

Meg kell jegyeznünk azt is, hogy olyan társadalmi tevékenységről beszélünk, amely folyamatos és olyan (szakképzett vagy szakképzetlen) munkatársakat foglalkoztat, akik a tevékenységi folyamat megtervezéséért (vagy felfüggesztéséért) felelősek. Így nem foglalkozunk a jelenségeknek azzal a csoportjával, amelyik szórványos, önkéntes „ad hoc” állampolgári akciókat foglal magába (pl. olyanokat, amelyek új közlekedési jelzőlámpák bevezetésére vagy arrogáns közhivatalnokok elmozdítására irányulnak).

Az A modell, a helyi fejlesztés társadalmi változások optimális megvalósításához előfeltételezi az emberek széles körének részvételét a helyi közösségek célmeghatározásában éppúgy, mint az akcióban. Ennek legtipikusabb formáit a „települési közösség fejlesztése” címszó alatt foglalják össze. (Az egyszerűség kedvéért a továbbiakban a „közösségfejlesztés” kifejezést használjuk – szerk.)

Mint egy nagyobb ENSZ-kiadvány állítja:

„A közösségfejlesztést megkísérelhetjük olyan folyamatként meghatározni, amely megteremti az egész közösség számára, annak aktív részvételével, a gazdasági és

társadalmi haladás feltételeit, a lehető legnagyobb mértékben támaszkodva a közösség saját kezdeményezésére”.

Dunham szerint a helyi fejlesztéssel kapcsolatban hangsúlyozott témák között szerepelnek a demokratikus folyamatok, az önkéntes együttműködés, az önszervezés, a helyi vezetés kifejlődése és az oktatás kérdései.

A helyi fejlesztés itt tárgyalt felfogása magában foglalja például a települési közösségi központok által irányított szomszédságfejlesztő munkaprogramokat; a faluszintű munkát néhány tengerentúli közösségfejlesztési programban, a Béke Testületet is beleértve; a közösségi munkát a felnőttoktatás terén és az alkalmazott „csopordinamika” szakembereinek tevékenységét. (...)

A B modell, a társadalomtervezési megközelítés, a problémamegoldás technikai folyamatát hangsúlyozza olyan súlyos társadalmi problémák esetében, mint a bűnözés, a lakáskérdés vagy ideg- és elmebetegségek megelőzése. Ebben a modellben a racionális, gondosan megtervezett és ellenőrzött változás központi helyet foglal el. A közösségi részvétel foka változhat attól függően, hogy a probléma hogyan jelentkezik és milyen szervezési változók szerepelnek. Ez a megközelítés a komplex iparosodott környezetben végbemenő változásokhoz olyan szakértőgárdát feltételez, amelyeket szakmai ismeretei képesítenek nagy hivatali apparátusok működtetésére és ezen keresztül a komplex változási folyamatok szakszerű irányítására. Itt nagyjából bizonyos javak előállításáról, elosztásáról és az arra rászorulókhöz való eljuttatásáról van szó. A közösségi teljesítőképesség fejlesztése vagy radikális, alapvető társadalmi változások támogatása itt nem játszik központi szerepet. (...)

A C modell, a társadalmi akció szerinti megközelítés azt feltételezi, hogy van a népességnek egy hátrányos helyzetű rétege, amelyet esetleg másokkal együtt úgy kell megszervezni, hogy képes legyen adekvát követelésekkel fellépni a szélesebb közösséggel szemben, jobb, a demokrácia és a társadalmi igazságosság elveivel összhangban lévő ellátásért. Alapvető változásokat kíván létrehozni a fő intézményekben és a társadalmi gyakorlatban. A társadalmi akció ezen formája a hatalom, az anyagi javak és a döntéshozatal újrateremtésével próbálkozik a közösségen belül és/vagy a formális intézmények alapvető gyakorlatának megváltoztatásával. A problémák társadalmi akció útján történő megközelítésére példák: a polgárjogi és a néger egyenjogúsítási mozgalmak, pl. a Faji Egyenlőség Kongresszusa vagy a Diákok Erőszakmentes Koordináló Bizottsága, Alinsky „Ipari Területek” alapítványának kutatási programjai, szakszervezetek, valamely ügyet támogató szervezetek és társadalmi mozgalmak, a jóléti jogok mozgalma, Mozgósítás az Ifjúságért mozgalom, politikai akciócsoportok, valamint olyan diákcsoportok, amelyek az Új Baloldallal vannak kapcsolatban (Diákok a Demokratikus Társadalomért, Északi Diákmozgalom).

Morris és Binstock a közösségtervezés és közösségi akció elméletének hasonló hármas felosztását javasolják:

„(A) ...az emberi magatartási és viselkedési minták átalakítása neveléssel, buzdítással és más, az önmegvalósítást és fejlődést segítő módszerekkel. (B) ...a társadalmi állapotok megváltoztatása a hivatalos intézmények gyakorlatának

megváltoztatásán keresztül. Ez az emberek számára nyújtott javak, szolgáltatások és kényelmi eszközök mennyiségének, minőségének és elérhetőségének megváltoztatását jelenti. (C) ...reformokat elő idézni a társadalom fő jogi és funkcionális rendszereiben. Ez politikai agitáción keresztül érhető el... és egy sereg más, a társadalom erős áramlatait és fejlődési irányait befolyásoló eszközzel.”

Miután elkülönítettük és felvázoltuk az egyes modelleket vagy ideális típusokat, ideje rámutatnunk, hogy ezek ilyen „vegytisztá” formában csak az elemzés számára különíthetők el, a gyakorlatban ezek az irányzatok átfedik egymást. (...)

E tanulmányban azonban nem kíséreljük meg, hogy olyan változásokkal és kevert formákkal foglalkozzunk, amelyek különálló modelleket alkothatnak. Ehelyett az elemzés céljaira az ismertett három megközelítést fogjuk használni, mint „tisztá” formákat. E módszer előnyeit Morris és Binstock is kifejtik, amikor saját klasszifikációs módszerüket ismertetik:

„Ezek a kategóriák némileg önkényesek, mert néha nehéz lenne azt állítani, hogy egy bizonyos tervezési kísérlet beleillik egy bizonyos kategóriába, egy másikba viszont már nem. Ezért különösen fontos a tervezés elemzésekor a lehető legszűkebb területre összpontosítani; másképp a szisztematikus megközelítés gyakorlatilag lehetetlen.”

A további elemzés során megkíséreljük a gyakorlati változók egy olyan rendszerét meghatározni, amely segítséget nyújt az ideális típus formájában már azonosított megközelítések leírásához és összehasonlításához. Minden egyes orientáció feltevésekre alapul a társadalmi helyzet természetéről, a tervező klientúrájának (megrendelői körének) vagy választókerületének összetételéről, tevékenységének célkategóriáiról, és kialakítja felfogását az általános jóléti helyzetről, a követendő stratégiákról stb. A változók egy ilyen rendszere a következő szakaszokban kerül kifejtésre.

1. Célkategóriák

A közösségszervezés irodalmában állandóan visszatérő két főcél gyakran „feladatként” és „folyamatként” határozzák meg. A feladatmegoldó célok egy bizonyos konkrét feladat vagy egy körülhatárolt probléma megoldását jelentik. Ezek a közösség szociális rendszerének működéséhez tartoznak hozzá, mint egyes szolgáltatások nyújtása, új szolgáltatások bevezetése, bizonyos speciális társadalmi törvények beiktatása stb. A folyamatcélok vagy fenntartási célok inkább a meglévő rendszerek fenntartására és hatékonyságára irányulnak, céljuk lehet például a kooperatívabb munkaviszonyok megteremtése, a közösség hatalmi bázisának fejlesztése, a közügyekben való fokozottabb részvételre való buzdítás, az együttműködés gyakorlatának vagy az arra irányuló magatartásnak támogatása, a helyi vezetés erősítése. Murray Ross a céloknak ezt a rendszerét „közösségi integrációnak” és „közösségi kapacitásnak” nevezi. A folyamatcélok a közösség rendszerének arra az általában vett képességére vonatkoznak, hogy képes legyen hosszabb ideig

funkcionálni; a feladatcélok a rendszer bizonyos körülhatárolt funkcionális problémáinak megoldását célozzák.

A helyi fejlesztésben a folyamatcélok igen nagy hangsúlyt kapnak. A közösségnek az a képessége, hogy funkcionálisan integrálódjék, hogy képes legyen kooperatív problémamegoldásra önszervező alapon, és hogy kihasználja a demokratikus eljárások nyújtotta lehetőségeket, központi fontosságú. A felnőttoktatás társadalmi gyakorlata az állampolgárok oktatását teszi fő céljává. Hasonlóképp a „csopordinamika” szakemberei a „módszertani” célok elsőbbségét állítják a közösség és az egyén anyagi gyarapodása, az „anyagi” célokkal szemben. Ez az orientáció figyelhető meg a tényleges közösségfejlesztéssel foglalkozó elméleti irodalomban, ahol a közösség mint közösség „közérzetének” fejlesztését tartják gyakran elsődlegesnek.

A társadalmi tervezési megközelítésben a hangsúly a feladatcélokon van, ezek azonban tartalmi, társadalmi problémák megoldására irányulnak. A társadalom-tervezési szervezeteket gyakran egy-egy konkrét társadalmi probléma megoldására jelölik ki, hivatalos nevük is erre vall: ideg- és elme-egészségügyi osztályok, várostervező és városfelújítási hivatalok, a fizikai rehabilitációval vagy alkoholizmussal foglalkozó bizottságok, és így tovább.

A társadalmi akció felőli megközelítés elhajolhat akár a feladatcélok, akár a folyamatcélok felé. Néhány társadalmi akciószervezet, pl. a polgárjogi csoportok vagy egy bizonyos ügyre orientált szervezetek (jóléti jogok, szakszervezetek) bizonyos speciális rendelkezések bevezetésére törekszenek (magasabb anyagi juttatások) vagy a társadalmi gyakorlat bizonyos területeinek megváltoztatására (pl. hogy a nagyvállalatok több négyzet alkalmazzanak). Ezek a célok rendszerint magukkal vonják a formális szervezetek gyakorlatának módosítását is. Más társadalmi akciócsoportok inkább a folyamatcélok felé hajlanak, kiépítve egy a hatalom megszervezésére és gyakorlására képes közösséget – mint ahogy azt pl. Saul Alinsky és az Ipari Területek Alapítvány vagy a harcos néger polgárjogi mozgalom teszi. A helyi hatalmi és döntéshozó központok kiépítése meghaladja az adott problematikus helyzetek megoldását. A célok megvalósulását inkább a rendszer megváltoztatásától várják, semmint hogy kis jelentőségű és rövid életű problémahelyzetekkel bajlódjanak. Ha mégis foglalkoznak ilyenekkel, ezt azért teszik, mert könnyen megvalósíthatók és segítenek a szervezet kiépítésében. Hatalomteremtő forrás lehet még az egyéni önbecsülés fokozása. Warren Haggstrom ezt így fogalmazza meg:

„Az egyik lehetséges módja, hogy a szegények legyőzzék azokat a pszichológiai károsodásokat, melyeket a tehetetlenség és értéktelenség érzése okoz, hogy olyan társadalmi akcióban vegyenek részt, amely potenciálisan értékesként és nagyobb személyes hatalommal rendelkezőkként definiálja őket.”

2. A közösség szerkezetére és a problémahelyzetekre vonatkozó feltevések

Az A (helyi fejlesztési) modellben a helyi közösséget gyakran úgy tekintik, mint ami a szélesebb társadalom árnyékában, gyümölcsöző emberi kapcsolatok és problémamegoldó képességek nélkül létezik, és anómiától, elidegenedéstől, kiábrándultságtól, nem ritkán lelki betegségektől kínzott, elszigetelt egyénekből áll. Mint azt Ross kifejti, a technológiai fejlődés a társadalmat a fokozott iparosodás és urbanizálódás felé hajtja, és nincs tekintettel ezeknek a társadalmi viszonyokra gyakorolt hatására:

„Az urbanizációs folyamatok csaknem teljesen tönkretették az emberben a „közösséghez tartozás” érzését...

A közös vagy megosztott értékek kialakításának és fenntartásának problémája (a kohézió alapfeltétele) rendkívül bonyolulttá vált az iparosodás és az urbanizáció miatt...

A nagyobb alcsoporthoz az a tendenciája, hogy mint a közösségen belüli külön egységek kohéziót fejlesszenek ki, különösen veszélyes társadalmi feszültségek forrásává válik...

A demokrácia gyengül vagy végleg megsemmisül, ha a demokráciát támogató intézmények nem részesülnek támogatásban, és új, a megváltozott életmódnak megfelelő intézmények nem létesülnek...

Azok a korlátok, amelyek a társadalmi változás irányításában való részvételt megakadályozzák, a személyiség fejlődése elé is gátat emelnek.”

Ross így foglalja össze a mai települési közösségek helyzetét illető feltételezéseit:

„Ez az emberi méltóságnak elvesztését jelenti, mert így az ember olyan erők hatása alá kerül, amelyeknek a természetével csak homályosan van tisztában, amelyek szerepe fontosságának fokozatos csökkenéséhez vezetnek és olyan problémákkal állítják szembe, amelyekkel nem tud megbirkózni. Ennek a központi problémának aspektusai közé tartoznak pl. a demokratikus filozófiák kifejtésének nehézségei vagy a társadalmak egyéneit fenyegető lelki betegségek.”

Másrészt vannak tradíciókhoz kötött közösségek, amelyeket hagyományos vezetők egy kis csoportja irányít. A fejlődő országok közösségfejlődése általában erről az alapról indul el.

A B modellt alkalmazó tervező egészen más szempontból közeledik ehhez a helyzethez. Ő valószínűleg úgy tekinti a közösséget, mint ami néhány társadalmi alapproblémát képvisel, vagy egy bizonyos, őt különösen foglalkoztató alapproblémát, mint pl. a lakáskérdést, foglalkoztatottságot, pihenést.

Warren, Ross értelmezéseit ismertetve, olyan nézőpontot fejt ki, mely inkább a társadalmi tervezőkével vág egybe:

„Nyilvánvaló, hogy a problémák bizonyos típusai különösen jellemzőek a mai amerikai közösségekre. Noha ezek nagyvárosi környezetben a legfeltűnőbbek, legtöbbjük jól megfigyelhető a kisebb közösségekben is. Ezek olyan formában jelentkeznek, mint a nagyvárosok fokozódó eladósodása, a nagyvárosi nyomornegyedek terjedése, a megfizethető adekvát lakáslehetőségek hiánya, a népesség nagy

százalékának gazdasági függősége, anyagilag és személyzettel rosszul ellátott iskolák, a bűnözés fokozódása, az elme- és idegbetegek rossz ellátása, az idős korosztályok problémája, az iparosodás problémája, a helyi és nemzeti intézmények konfliktusa a független adományozók pénzéért, elfogadható áron és elfogadható profittal gyors közlekedést biztosítani az utazóknak, a csúcsforgalom a városközpontokban.

Ez a lista csaknem végtelen, és minden egyes említett problémát tovább lehetne osztani különféle problematikus aspektusaira.”

A C modellben a társadalmi akció megvalósítója megint másképp gondolkodik. Ő inkább a kiváltságok hierarchiája és a hatalom eloszlása szempontjából vizsgálja a közösséget. Léteznek jogfosztott, elhanyagolt, tehetetlen népcsoportok, akik kizsákmányolást vagy társadalmi igazságtalanságot szenvednek elnyomóiktól: a „hatalmi struktúrától”, a kormánytól, a nagyvállalatoktól vagy általában a társadalomtól.

Todd Gitlin, a Diákok a Demokratikus Társadalomért korábbi elnöke és az új baloldal leghatározottabb szószólója így fogalmazza ezt meg:

„A nagy társadalmi mozgást biztosítónak tartott Amerikában az osztályhelyzet határozza meg, hogy egy embernek mennyi jog, egészség, kultúra, nevelés és általános tisztelet jut, és ezt bármely börtön, baleseti kórház, színház, egyetem vagy törvényhatósági hivatal meglátogatása bizonyíthatja... A hatalmat az összes érintettek között kell felosztani és biztosítani kell ehhez a szükséges erőforrásokat.”

Stokely Carmichael, a Diákok Erőszakmentes Koordináló Bizottságának korábbi elnöke azt az álláspontot fejt ki, mely szerint:

„Johnson elnök elképzelése a Nagy Társadalomról egyszerűen nevetséges. A definíció tőle származik, éppúgy, mint a bevezetésére szolgáló módszerek. A megtervezés folyamatából kirekesztett embereknek meg kell adni a lehetőséget, hogy újra meghatározzák, mi is az a Nagy Társadalom, s akkor talán lesz valami értelme az egésznek.”

Megint megfigyelhetjük, hogy a fentiek nem különböző kategóriákat, hanem domináns indítókat írnak le. Sok társadalmi aktivistát foglalkoztat az apátia jelensége vagy az anyagi természetű problémák, és akadnak társadalmi tervezők, akik a társadalmi viszonyok minőségével foglalkoznak.

Tehát domináns központi tendenciákat határoztunk meg, nem kölcsönösen egymást kizáró vonásokat.

3. Az alapvető változtatások stratégiája

A helyi fejlesztésben a változtatás stratégiáját úgy jellemezhetjük, mint arra irányuló erőfeszítést, hogy „Jöjünk össze és beszéljük meg” –, hogy a közösség minél szélesebb rétegeit vonják be saját szükségleteik meghatározásába és saját problémáik megoldásába.

A tervezésben az alapvető változtatás stratégiáját úgy jellemezhetjük: „Nézzük a tényeket, és tegyük meg a logikusan következő lépéseket.” Más szóval, gyűjtjük össze a tárgyra vonatkozó tényeket, azután határozzuk meg az észszerű és eredményes cselekvési módot. A szakember nagy szerepet játszik a tények összegyűjtésében és elemzésében, s a megfelelő szolgáltatások, programok és akciók meghatározásában. Ehhez vagy igénybe veszi mások részvételét, vagy nem, attól függően, hogy a tervező mennyire tartja ezt hasznosnak az adott helyzetben és saját működésének szervezeti keretei között.

A társadalmi akciókban a változtatás stratégiája kb. így hangzik: „Szervezkedjünk elnyomóink megsemmisítésére” – a tényeket úgy kell elrendezni, hogy az emberek felismerjék, ki a valódi ellenségük, és tömeges megmozdulások szervezésével bizonyos választott célpontokra nyomást gyakoroljanak. Ezek a célpontok lehetnek szervezetek, így például a városfelújítási hatóság; lehet személy, például a polgármester; vagy személyek egy csoportja, például a nyomortanyák háztulajdonosai.

4. Jellegzetes változtatási taktikák és módszerek

A helyi fejlesztésben nagy hangsúlyt kap az egyetértés taktikája, a megbeszélés és kommunikáció különféle személyek, csoportok és pártok egész sorával.

Warren aláhúzza az általunk helyi fejlesztésnek nevezett folyamatban a kooperatív, bevonó módszerek fontosságát:

„Mivel ez a kifejezés az emberek saját szükségleteik kifejezésének és az ehhez szükséges cselekvési mód megválasztásának céljából történő szervezésére vonatkozik, általában a szegények között szervezett akciócsoportokra használják. Ez a használat azonban félrevezető, mert a népesség csupán egy részének kihívásjellegű megszervezése ellentmond a közösségfejlesztés lehetőleg mindenkit bevonó jellegéről szóló tételnek. Ez nem jelent ítéletet az ilyen szervezés kívánatos vagy célszerű voltáról, mindössze azt mondja ki, hogy a szó általánosan elfogadott értelmében, ez nem közösségfejlesztés.”

A társadalmi tervezésben a tények felderítése és az analitikus képességek igen fontosak. A tervező alkalmazhat egyetértésre vagy konfliktusra alapozott taktikákat, attól függően, hogy a helyzetet elemezve melyiket látja célszerűnek.

A társadalmi akcióban a konfliktusra alapozott taktikák kapnak nagyobb hangsúlyt, a konfrontáció és a közvetlen akció módszereit is beleértve. A gyűlések, menetek, bojkottok és sztrájkok szervezésében igen fontos a viszonylag nagy tömegek mozgatásának képessége. Szokásos közvetlen és érzékletes módján Alinsky ezt a következőképpen fogalmazza meg:

„Egy népi szervezet mindig környezetével konfliktusban álló csoport, ezt nyíltan és teljesen el kell ismerni. Létrejöttének egyetlen oka, hogy háborút viseljen minden ellen, ami szenvedést és boldogtalanságot okoz. Egy népi szervezet nők és férfiak nagy tömegeinek csoportosulása abból a célból, hogy harcoljanak azokért a jogokért, amelyek lehetővé teszik, hogy megfelelő körülmények között éljenek... Egy népi

szervezet az örökös harcnak szenteli magát... A háború nem szellemi párbaj, a társadalmi igazságtalanság elleni háborúban nem lehet betartani a „fair play” szabályait... és nincs helye kompromisszumoknak.”

Másutt hozzászól:

„Az, hogy egy kérdés nem vált ki ellentmondást, rendszerint azt jelenti, hogy az emberek nem érdeklődnek különösebben iránta; valójában, ha nem vált ki ellentmondást, meg is szűnik kérdés lenni. A kérdések különbségeket és ellentmondásokat jelentenek. A történelem még nem jegyzett fel egyetlen olyan fontos kérdést sem, amely ne lett volna ellentmondásos. Mindig az ellentmondás volt a teremtés csírája.”

Warren, a céltudatos társadalmi változás típusait tárgyalva, megkülönböztetést javasol a konfliktuson alapuló taktikák között: vannak olyan kampány-stratégiák, amikor vannak véleménykülönbségek az egyes pártok között, de a fő kérdésben el lehet érni az egyetértést; és vannak versenyzési stratégiák amikor egy külső csoport nem hajlandó tudomásul venni a kérdés létezését, vagy visszautasítja a változás képviselőinek javaslatát, tehát a kérdésben a véleménykülönbség mély és a helyzetből fakad.

5. A tervező szerepe és a változás közege

A helyi fejlesztésben a tervezők jellegzetes szerepe a „aktivizálás”, vagy ahogy mostanában Biddle megfogalmazta, a „bátorítás”. Ross szerint a „aktivizáló” szerepe abban áll, hogy ösztönzi és megkönnyíti a problémamegoldó folyamatot, és olyan tevékenységeket foglal magába, mint az embereknek elégedetlenségük kifejezéséhez nyújtott segítség, a jó személyes kapcsolatok ápolása és a közös célok hangsúlyozása. Megvan a maga eljárási területe, és nem sok köze van speciális feladatok tárgyának kijelölésében vagy konkrét alapproblémák megoldásában. Biddleék úgy látják a „bátorítót”, mint aki „azt kezdeményezte, hogy másokban nőjön a kezdeményező készség. Részt vett egy a résztvevők által irányított tanulási folyamatban, melynek folyamán elsajátították a felelősséggel, az intelligencia alkalmazásával és az erkölcsi érzékenységgel járó viselkedésformáikat. A helyi folyamat, amelyet elindít vagy segít végrehajtani, a demokráciára való alkalmasság fejlődését eredményezi.”

A tervezőnek értenie kell a kis, feladatorientált csoportok kezelését az együttes problémakereső és problémamegoldó folyamatok irányításához. Ez a szerepe emlékeztet arra, amelyet Selznick „intézményes vezetőnek” nevez – „aki főleg az értékek védelmének és megvalósításának szakértője” és akinek „az a feladata, hogy egyengesse az emberi egymásrahatások útját, megkönnyítse a kommunikációt.”

A társadalmi tervezésben inkább a gyakorlati természetű, „szakértői” szerepek kapnak hangsúlyt, így az adatok felkutatása, programok végrehajtása, a különböző hivatalokkal és különféle szakterületek képviselőivel fenntartott kapcsolat, és így tovább. Ismét Rossra hivatkozva, a szakértő szerepnek a következő összetevőket kell tartalmaznia: a közösség ismerete, kutatási képesség, más közösségekkel

kapcsolatos információ, a szervezés és végrehajtás módszereire vonatkozó tanácsadás, gyakorlati információ, értékelés. A B modellben a tervező formális szervezetek befolyásolására vállalkozik (a szervezetek közötti kapcsolatokat is beleértve), s ahhoz adatok összegyűjtésére és elemzésére.

A társadalmi akció modellje olyan jellegű szerepekre nyújt alkalmat, melyeket Grosser „szószólónak” vagy „aktivistának” nevez. Grosser szerint a szószóló „partizánszerepet játszik valamely társadalmi konfliktusban és szakértelme kizárólag arra szolgál, hogy megbízói érdekét szolgálja.” A C modellbeli szerepek ilyen megbízói csoportok szervezéséből állnak, amelyek aztán saját érdekeik védelmében tevékenykednek a pluralista közösségen belül. A szervező tömegszervezetek teremtésére és irányítására, valamint politikai folyamatok befolyásolására vállalkozik. A tömeg megszervezésére azért van szükség, mert a közösségnek pusztán számbeli nagyságán kívül kevés anyagi vagy hatalmi erőforrása van.

Gamson, egy helyi társadalmi akció résztvevőinek munkacsoportjáról nyert benyomásait ismertetve, érdekes megjegyzést tesz a tömegszervezés és a társadalmi akciótervezetek támogatásának szükségességéről:

„Eszembe jutott, hogyan reagáltam annak idején a (clevelandi) munkacsoportra. Felkértük a csoportok különböző résztvevőit, hogy számoljanak be sikereikről; akkor megdöbbenett, hogy a sikerekről szóló beszámolók általában nem a közvetlen befolyással, hanem más, nagy nyilvánosságot kapott vagy sok embert érintő dolgokkal foglalkoztak. „Nem mulasztottak el valamit? Nem kellene a sikert inkább valamilyen módszer hatásának tulajdonítani, mint ezeknek az egyéb dolgoknak?” De aztán tovább gondolkodtam rajta, és úgy találtam, hogy noha nem hangsúlyozták őket, voltak bizonyos fajta céljaik, és némileg egocentrikus voltam, amikor saját siker-felfogásomat próbáltam meg rájuk alkalmazni. Valójában, azt hiszem, rátaláltak valami egészen fontos dologra. Úgy is felfoghatjuk, hogy rövid távú, a közösség mozgósításával vagy erőforrások teremtésével kapcsolatos célokért dolgoznak. Milyen erőforrásaik vannak ezeknek a csoportoknak? A legfontosabb, hogy a közösség nagy részének energiáit képesek irányítani abban a reményben, hogy ez az energia egy nap befolyássá válik.”

6. Orientáció a hatalmi struktúrák irányában

A helyi fejlesztésben a hatalmi struktúra a települési közösségek mindent átfogó koncepciójában bennefoglaltatik. A települési közösség minden rétegét úgy tekintik, mint a megbízó rendszer részét. Így a hatalmi struktúra tagjait egy közös vállalkozás résztvevőinek tekintik. Ennek egyik következménye az lehet, hogy az A modellben csak a közös megegyezésen alapuló célokat tartják törvényesnek vagy lényegesnek, az összeegyeztethetetlen érdekeket jelentő célokról nem vesznek tudomást, vagy elvetik őket. Az értékek és megkötések a célokat azokra szűkítik le, amelyekben az összes pártok egyetértenek. Így a rendszer megváltoztatására irányuló célokat valószínűleg kizárják.

A társadalmi tervezésben a hatalmi struktúra rendszerint úgy jelentkezik, mint a tervező jótállója vagy megbízója. A jótállók lehetnek egy önkéntes igazgatótanács vagy a városi közigazgatás egy osztálya. Morris és Binstock ezt így fogalmazzák meg: „Valójában nehéz megkülönböztetni a tervezőket az őket alkalmazó szervezeteiktől. Érdekeik, indítékaik és eszközeik nagymértékben azonosak megbízóikéval.”

A tervezők általában magas szakképzettségű specialisták, akiknek szolgálatait egyrészt magas fizetéssel, másrészt ellátásbeli és kényelmi támogatással, valamint technikai és hivatali segédszeméllyel kell biztosítani. Gyakran a tervezőket munkájukban csak a hatalmi pozícióban lévők tudják támogatni, mert ők rendelkeznek a szükséges anyagi eszközökkel vagy kizárólagos tekintéllyel, vagy ők tudják befolyásolni a kormány gépezetét. Rein azt állítja, hogy a tervezés nagy részét a munkaadókból vagy a tervező bizottságok elméleti szakembereiből álló „elit egyetértése” dönti el. Ezt az egyetértést rendszerint meggyőző adatokkal támasztják alá.

A társadalmi akcióban a hatalmi struktúrát az akció külső célpoltjának tekintik; ami azt jelenti, hogy a hatalmi struktúra kívül esik a megbízói rendszeren vagy magán a közösségen, sőt szemben álló ellenséges erő. Jack Minnis, a Diákok Erőszakmentes Kooperatív Bizottságának szervezője mondta:

„A közösség akcióra szervezését azzal a feltevéssel kell kezdeni, hogy van a közösségben döntéshozatalra vagy annak végrehajtására képes személy vagy csoport... Miután ezeket azonosítottuk, gyakran kiderül, hogy éppen azoknak a csoportoknak az érdekeivel kerülünk ellentétbe, akiknek módjukban áll az ügy kimeneteléről dönteni.”

Ilyenkor tehát a hatalmi struktúra ellenséges erőt képvisel azzal a megbízó vagy választó közösséggel szemben, melynek jólétét az ágensek fenn akarják tartani. Ahhoz tehát, hogy a megbízó népcsoport érdekei érvényesüljenek, a hatalmon lévőköt kényszeríteni vagy megdönteni kell.

A tervező viszonya a hatalmi struktúrához és képessége a vele kapcsolatos stratégiák felhasználására elsősorban attól függ, milyen szervezeti keretek között tevékenykedik: ez a szervezeti alap vagy struktúra, amely támogatja a tervezőt, hogy a fennálló, jelentős erőforrásokkal és tekintéllyel rendelkező hivatali rendszert támadhassa. A tervezőnek valamely autonóm hatalom támogatására van szüksége és ez esetleg éppen a helyi lakosságból fejlődik ki. Zald, Grosser, Brager és Vinter számos kitűnő tanulmánya foglalkozik a szervezési változókcal.

7. A közösség megbízói vagy választási rendszerének korlátozó tényezői

A helyi fejlesztésben megbízó rendszernek tekinthető az egész közösség, rendszerint a földrajzi egység, vagyis a város, a környék vagy a falu. Dunham szerint:

„A települési közösség fejlesztése a közösség minden egyes csoportjának részvételében érdekelt, mindkét nem, minden korosztály, minden faj és nemzetiség,

minden vallási, gazdasági, társadalmi és kulturális csoport részvételében. Súlyt helyez „a közösségi élet egységére.”

A társadalmi tervezésben a megbízói rendszer lehet az egész földrajzi egység lakossága vagy annak valamely területi vagy funkcionális alcsoportja. A szociális tanácsok és várostervezők rendszerint úgy gondolják, hogy megbízó csoportjuk az egész közösség érdekeinek keresztmetszetét képviseli. Másrészt a társadalmi tervezők néha egészen elszigetelt népességcsoporttal foglalkoznak: egy adott környék, az elme- és idegbetegek, a bűnözők, az öregek, a fiatalok, a zsidó közösség.

A társadalmi akcióban megbízóként a közösség valamelyik alcsoportja szerepel, melyet a szélesebb közösség elnyom, ezért az ágensek külön támogatására van szüksége. Richard Flacks, a Diákok a Demokratikus Társadalomért korábbi szervezője és kutatója azt állítja, hogy az akció tárgyai közé tartozik „a politikailag elnyomottak és beleszólásra képtelenek megszervezése, hogy függetlenül és hatékonyan tudják követelni jogaikat és érdekeik érvényesítését.”

A társadalmi akció tervezői a többiekre inkább mint választókra és partizántársakra gondolnak, nem mint „megbízókra”, mely utóbbi felfogás leereszkedőnek vagy éppen nyíltan távolságtartónak és sterilen tárgyilagosnak tűnik.

8. A közösség alcsoportjainak érdekeit illető feltevések

A helyi fejlesztésben a közösség különböző csoportjainak és frakcióinak érdekei alapján összeegyeztethetőknek, s racionális meggyőzéssel és kölcsönös jóakarattal befolyásolhatóknak látszanak. Biddle-ék a közösség különböző érdekcsoportjaira vonatkozó feltevések egy reprezentatív rendszerét mutatják be:

„Mindig is lesznek konfliktusok az egyes személyek és pártok között. Helyesen kezelve ezek a konfliktusok kreatívak lehetnek. El lehet érni a megegyezést a következő lépésre vonatkozóan anélkül, hogy a filozófiai és vallási nézeteket megsértenénk.

Noha az emberek szabadon nyilváníthatják véleményüket, ha felelős helyzetbe kerülnek, erről néha inkább lemondanak az egész közösségük haladása és saját közösségeszményük érdekében.

Az emberek az önzetlenségükre való hivatkozásra éppen annyira reagálnak, mint az önzésükre való hivatkozásra.”

A társadalmi tervezésben nincs átfogó elmélet arról, hogy milyen mértékben összehághatók az ütköző érdekek; ez a megközelítés inkább pragmatikus, az éppen megoldandó probléma és a benne szereplő személyek felé irányul. Morris és Binstock a következőképpen írták le a társadalmitervező orientációját:

„A tervezőtől nem lehet elvárni, hogy minden egyes komplex szervezet esetében, melynek működését meg akarja változtatni, tisztában legyen azzal, hogy az milyen frakciókból áll; sem annak nem lehet mindig tudatában, melyek az uralkodó frakciók legfontosabb érdekei. A különböző típusú szervezetekben domináló frakciók és érdekek komoly tanulmányozására és elemzésére van szükség ahhoz, hogy a

tervezők képesek legyenek a várható ellenállás megbízható becslésére a különböző helyzetekben.”

A társadalmi akció modellje feltételezi, hogy a közösség alcsoportjainak érdekei ütköznek, nem összebékíthetők, és gyakran kényszerrel kell használni (törvényhozást, bojkottot, politikai és társadalmi megmozdulásokat), hogy érdemleges változást lehessen elérni. Akiknek hatalom és kiváltságok vannak a kezükben és mások előnytelen helyzetéből hasznot húznak, nem könnyen adják fel előnyös helyzetüket; és saját érdekeik miatt nem is feltételezhető, hogy így tegyenek. Saul Alinsky azt állítja:

„Minden érdekeit védő, irányító csoport erényt csinál az engedelmességből – az uralkodó csoport gyakorlatának és döntéseinek elfogadásából. Minden olyan csoportot vagy szervezetet, amely ezekkel ellentétbe kerül, tőlük független változást akar elérni, az uralkodó hatalmat fenyegetőnek tekintik, büntetésnek, személyes és nyilvános rágalmaknak teszik ki, és pusztán létében is fenyegetik.”

9. A közérdek koncepciója

Schubert kiváló elemzésében arra a következtetésre jut, hogy a témával foglalkozó különféle gondolati iskolákat és szakirodalmat a következő három kategóriába lehet sorolni aszerint, hogy milyen felfogást képviselnek a közérdekkel kapcsolatban: lehet racionalista, idealista és realista. A racionalista nézőpont feltételezi, hogy a köz java létezik és elérhető bizonyos meghatározott folyamatok eredményeképpen, beleértve a közösségen belüli érdekcsoportokról készült keresztmetszetet. A köz javát a különféle többségi érdekek kifejezésén keresztül lehet meghatározni. A parlament vagy a képviselőház intézménye a racionalista szemléletet szimbolizálja. Az idealista nézőpont úgy tartja, hogy a közérdek a közjó legképzettebb és legjószerűbb képviselőinek ítéletén és lelkiismeretén keresztül valósítható meg legjobban. Ez nem feltétlenül jelent a közösséget alkotó különböző csoportokkal való együttműködést, inkább azt, hogy egy szűkkörű politikai és szakmai elit tudományos ismereteire, magasabb intelligencia-szintjére és szilárd erkölcsi alapokra támaszkodva döntéseket hoz vagy cselekszik a köz érdekében.

A realista nézőpont úgy tekinti a közösséget, mint egymással konfliktusban álló kisebb közösségeket vagy érdekcsoportokat, amelyek a közéletben örökös versenyben vannak egymással, a közhivatalnokok pedig engednek ezen csoportok nyomásának. A közéleti döntések tehát tükrözik a hatalmi egyensúlyt egy adott időpontban. Eszerint a közérdek csak bizonyos átmeneti kompromisszumok formájában létezik, amely a konfliktusban álló csoportok egymásra hatásának eredményeként jön létre. E nézőpont egyik korai képviselője Bently volt, és ez tükröződik számos mai kutató művében is, akik az amerikai társadalmat pluralisztikus mivoltában szemlélik.

Meyerson és Banfield ehhez még hozzáteszik a közérdek individualista és egységes felfogását. Az egységes felfogás egy olyan választási folyamatot jelent, melynek kimenete egy központi döntésből eredő egyetlen célrendszer megvalósításától függ. Olyan törvényhozók és hivatalnokok létezését feltételezi, akik tudják az

állam mint egész céljait és a központi határozathozatal területén az egységes érdekek érvényesítésére törekszenek, a versengő kisebb érdekeltségek rovására. Az individualista felfogás elismeri a kisebb, egymásra ható érdekeltségek megfelelő helyét és úgy tartja, hogy a közjó csak a „társadalmi választáson”, ezeknek az erőknél az egymásra hatásán keresztül valósulhat meg. Semmilyen központi hatóság vagy döntéshozatal nem veheti át ennek a szabad, nyílt, pluralisztikus kölcsönhatásának a helyét a közjó elérésében.

Schubert és Meyerson-Banfield felfogását egyeztetve és saját közösség-szervezési modellünkre alkalmazva, így következtethetünk: a helységfejlesztés felfogása a közérdekről racionalistaegységes. A közösség csoportjainak széles keresztmetszetét tekinti át, az általános jólétre összpontosít, hasznosítja a kooperatív döntési folyamatot. Biddle-ék szintén azt állítják:

„Amikor az emberek szabadok a kényszerítő erőktől és lehetőségek egész sora között választhatnak, általában az erkölcsileg helyesebb és ésszerűbb módot választják.

A köz javának szolgálata is hozhat olyan meglepedést, mint a saját érdek szolgálata.

A közjóról vallott felfogás olyan csoporttapasztalatok hatására alakulhat ki, amelyek mindenki javát szolgálták egy bizonyos környezetben.”

A társadalomtervezési modell inkább a közjó idealista egységes felfogása felé hajlik. A tervezők, gyakran a társadalomtudósokkal egyetértésben, nagy hangsúlyt helyeznek a tudás hatalmára, a tények és elméletek ismeretére, amikor ki akarják dolgozni a közjó egy olyan felfogását, amely mentes a politikai ambíciók és a népszerű mitológiák torzításától. Így Morris és Binstock azt javasolják, hogy a tervező célkitűzéseit a közösség igényeinek felbecsülésére alapozza. Ezek meghatározásának négy útja van: „bizonyos szolgáltatások igénye a szolgáltató hivatalok feljegyzései alapján; a szakértők ítélete; népességvizsgálatok; és az alapvető demográfiai tanulmányok újraelemzése.”

A szerzők rámutatnak, hogy a célokat nem határozhatjuk meg egyedül a tények alapján, és hogy a tervezők rendszerint elérnek bizonyos „preferencia-célokhöz”, melyeket értékeléssel színezett ítéletekre alapítottak, nemcsak ismeretekre. És ehhez még hozzátehetjük az „elitek egyetértésének” néha kifinomult, néha erőszakos formában megnyilvánuló hatását.

A társadalmi aktivista a C modellben általában nagyon is tisztában van a közösség egymással konfliktusban álló erőinek kölcsönhatásával a változás folyamán. Azt mondhatnánk, hogy rövid távon a közjó realistaindividualista felfogását teszi magáévá. Ahogy azt egy közösség-szervező, Tom Hayden kifejezte, „Realizmus és józanság azon a képességen alapul, hogy bármi jöjjön is, az ember szembe tud nézni vele” a közösség különböző erőivel és érdekeivel való konfrontáció során. Mivel a döntési folyamathoz nemigen férnek hozzá, irányítani pedig egyáltalán nincs módjukban, a C modell alkalmazói csak mint egy másokkal szembenálló, speciális érdekcsoport lehetnek hatékonyak, és rendszerint a népesség kis töredékét alkotják, így néha megkísérelnek „ad hoc” szövetségeket és koalíciókat

létesíteni a közösség piacán. Rein és Morris ezt a jelenséget mint „egyéni ésszerűséget” emlegetik és így írják le:

„Az egyéni racionalitás stratégiája rendszerint előre meghatározott, specializált, átruházott érdekekkel kezd... nagyobb súlyt helyez a pluralisztikus értékekre és a célok belső jogosultságára. Akik ezt a stratégiát alkalmazzák a „realizmus” ésszerűségére alapítanak; ez abban az elhatározottságban gyökerezik, hogy a világot úgy lássuk, ahogy az valóban van, nem ahogy lennie kellene.”

Morris és Rein azt állítják, hogy a változtatásra törekvő szervezetek akkor a leghatékonyabbak, amikor az egyéni és nem a kooperatív ésszerűségre alapítanak, ahogy azt a racionalista nézőpont állítja.

Hosszabb távon néhány társadalmi aktivista is szemlélheti idealista nézőpontból a közjót és hozhat a forradalmi elittől, a munkásosztálytól, megbízóitól stb. sugallt döntéseket.

10. A megbízó, vagy megválasztó népszerűség fogalma

A helyi fejlesztésben a megbízót úgy tekintik, mint átlagpolgárt, akinek van valamelyes, noha addig ki nem fejtett hatóereje és a tervező segítségére van szüksége ahhoz, hogy ezt a belső tulajdonságát felszabadítsa és valamely célra irányítsa. Biddle-ék ezt a nézőpontot így fejezik ki:

„1. Minden egyes személy értékes, egyetlen és képes nagyobb társadalmi érzékenység és felelősség kifejlesztésére önmagában.

2. Minden egyes személynek vannak még ki nem fejlesztett képességei a kezdeményezésre, eredetiségre és a vezetésre. Ezeket a tulajdonságokat ki lehet fejleszteni és fel lehet erősíteni.”

A társadalmi tervezésben a megbízókat inkább szolgáltatások fogyasztóinak tekintik, akik megkapják és hasznosítják a társadalomtervezési folyamat eredményeit, pl. az ideg- és elmegészségügy, a lakáshelyzet, a pihenés, az életszínvonalemelkedése területén. Morris és Binstok különösen gyakran beszél inkább „fogyasztókról” mint „megbízókról” társadalomtervezési munkájuk elméleti megközelítése során.

A társadalmi akciókban a megbízókat vagy választókat inkább a „rendszer” áldozatainak tekintik, vagy a rendszer valamely részének, pl. a nyomortanyák háziurai, a faji megkülönböztetés, a munkaadók vagy a városi közigazgatás áldozatának. Tehát azokról, akiknek érdekében az akciót kezdeményezik, általában mint „elnyomottakról” beszélnek.

11. A megbízói vagy választói szerep felfogása

A helyi fejlesztésben a megbízókat az egymással és a tervezőkkel folytatott kölcsönhatás aktív résztvevőinek tekintik. Nagy hangsúlyt helyeznek a közösség egyes csoportjaira, mint olyan közegre, melyben a tanulási és növekedési folyamat

lejátszódik. A megbízók részt vesznek az „érzett szükségletek” kifejezésének intenzív és kollektív folyamatában, a kitűzendő célok meghatározásában és az elérésükhöz szükséges megfelelő cselekvési folyamatban.

A tervezésben a megbízók a szolgáltatások befogadói. Aktivitásukat a szolgáltatások igénybevételében és nem az elvek vagy célok meghatározásában fejtik ki, ez a tervezők vagy valamilyen tervezéssel megbízott intézmény feladata, mint pl. az igazgatótanácsé vagy a bizottságoké. Morris és Binstock szerint:

„A tagok vagy fogyasztók lehetőségei a követendő eljárás mód meghatározásában általában súlyosan korlátozottak, mert nincsenek erre a célra megszervezve. Ha meg vannak szervezve, s ha a központi kérdés, amely összehozta őket, elég fontos, valószínűleg maguk is külön szervezetet alakítanak. Ha a kérdés nem elég fontos, a követendő eljárás befolyásolására tett kísérlet rövid életű, mert a koalíció széthullik, olyan ösztönző erő híján, amely a különben szétszórta alkotó elemeket együttmaradásra serkentené.”

A követendő eljárást tehát a tervezők a közösség valamely csoportjával, rendszerint az elitből állókkal együtt dolgozzák ki, akiket vagy az egész közösség, vagy a megbízói csoport legfőbb érdekei képviselőinek tekintenek.

Társadalmi akció esetén a csoportot, melynek javára az akció történik, általában alkalmazóknak vagy választóknak tekintik. A szakszervezetekben ideális esetben maga a tagság működteti a szervezetet. Alinsky és az Ipari Területek Alapítvány pl. elvben nem lép fel addig valamely célul kitűzött területen, amíg az ottani dolgozók nem rendelkeznek független és befolyással rendelkező képvisellel a szervezet alapítványában. Azt a felfogást hangsúlyozzák, mely szerint a szervező a nép alkalmazottja és szolgálja. A Diákok a Demokratikus Társadalomért körzeti tisztségviselői egyenrangúnak tekintik magukat a választókerület lakosságával és együttműködésük a teljes egyenlőség alapján áll. Ez azt jelenti, hogy ők is abban a körzetben élnek, azonos anyagi szinten, és ugyanazokat a nehézségeket és korlátozásokat szenvedik el. A megbízói csoport, akár munkaadóknak, akár választóknak tekintik őket, abban a helyzetben van, hogy ő határozza meg a nagyobb célokat és a követendő eljárást. Azok, akik nem vesznek részt folyamatosan vagy központi fontosságú szerepekben, még mindig részt vehetnek szórványosan, tömegmegmozdulásokban és a hatóságokra nyomást gyakorló csoporttevékenységekben, pl. menetekben vagy bojkottokban.

Itt hasznos lenne még egy társadalmi akció modell ismertetése (ezt leghelyesebb társadalmi reformnak nevezni), amely közel áll a C modellhez, de az éppen tárgyalt változó szempontjából különbözik tőle bizonyos tekintetben. A társadalmi akciókban közös, hogy egy csoport vagy érdekszövetség élénken tevékenykedik egy olyan külső megbízói csoport (a közösség egy rétege) érdekében, amely veszélyben vagy hátrányos helyzetben van. A szervező tevékenység és a célok meghatározása olyan egységeken belül történik, amelyek mások érdekében tevékenykednek, nem magán az érintett csoporton belül. Ide tartoznak azok a társadalmi akciók, amelyek biztonsági vagy gyermekjóléti törvények bevezetését vagy a közoktatás színvonalának emelését követelik. A tevékenykedő rendszer többnyire polgári fejlesztési bizottságokból (pl. Női Választói Liga), liberális politikai szervezetekből (Amerikaiak

a Demokratikus Tevékenységért) bizonyos célokban érdekelt csoportokból (a Közoktatási Szövetség), szakszervezetekből és más hasonlókból áll, vagy ezek szövetségeseiből. A NASW által véghezvitt társadalmi akciókísérletek többnyire ezt a formát öltik. Történelmileg, különösen a társadalomgondozásban, sok társadalmi reformkísérlet követte ezt a mintát.

A társadalmi reform részben a társadalmi akció és a társadalmi tervezés keveréke. A célkategóriák feladat-természetűek, a hátrányos helyzetben levő csoport szociális ellátására vonatkoznak. A közösség helyzetéről kialakított felfogás mind az anyagi természetű szociális problémákat (nem megfelelő lakásviszonyok), mind a hátrányos helyzetben levő népességcsoportot (szegények, akik nem tudják a megfelelő lakást megfizetni) magába foglalja. Az alapvető változás stratégiája magába foglalja az ügyben érdekelt csoportok koalícióvá szervezését. A változtatási módszerek nagy mértékben hasznosítják a kampány taktikát, a tények és meggyőzés alkalmazását a megfelelő döntéshozó szervekre gyakorolt nyomásban. A különböző tervezői szerepek közé tartozik a koalíció-teremtő, adatgyűjtő és törvényhozási szakember. A változás közegei az önkéntes egyesületek és törvényhozó testületek. A hatalmi struktúrát mint döntéshozó központokat tekintik, melyeket meggyőzéssel vagy kényszerrel lehet befolyásolni. A közösség megbízói rendszerét a közösség olyan rétegének tekintik, amely veszélyben vagy hátrányos helyzetben van. A közösség alcsoportjainak érdekei ellentmondóak vagy összeháthatóak lehetnek. A közjó felfogása, akár a társadalmi akcióban, realista-individualista. A megbízókat valami, agy valakik áldozatainak tekintik és szerepüket potenciális fogyasztókként, vagy befogadókként határozzák meg.

Eddig a három modellt horizontálisan vizsgáltuk; vagyis egymással összehasonlítva szemléltük egyes változóikat. Leírhatjuk azonban a modelleket vertikálisan is, külön-külön, a már felsorolt változók szerint. A következő két példán szemléltetjük ezt a módszert:

Az A modellben, azaz a helyi fejlesztésben a cél az önsegélyezés, a közösség képességeinek növelése és az integráció. A közösség, különösen a városi környezetben, szétszórta, anómiától szenved, háttérbe szorult, hiányoznak a jó emberi kapcsolatok és a problémamegoldó képességek. Az alapvető változások stratégiája az érintettek széles keresztmetszetét vonja be problémáik tanulmányozásába és az akciókba. Az egyetértés stratégiája során kiscsoportos megbeszélésekre és a közösség alcsoportjai (osztály- vagy népcsoportok) közötti kommunikáció támogatására támaszkodnak. A tervező lehetőségeket teremt és katalizátorként, valamint problémamegoldó módszerek és erkölcsi értékek oktatójaként működik. Különösen jól képzett a kiscsoportok kölcsönhatásainak irányításában. Mivel a közösségi megbízó rendszer magába foglalja az egész földrajzi egységet, a hatalmi szervezet tagjait is úgy tekintik, mint akik együttműködnek a közös erőfeszítésben. A tervező szerint a közösség azonos érdekekből és kibékíthető ellentétekből áll, felfogása a közérdekről racionalista egységes. A megbízókat olyan állampolgároknak tekinti, akik közös vállalkozásban vesznek részt és ennek megfelelően szerepük a kölcsönhatásokon alapuló problémamegoldó folyamatban az egyenrangú résztvevőé.

A társadalmi akció modell céljai közé tartozik az egész társadalom hatalmi szerkezetének, anyagi erőforrásainak és döntési fórumainak átrendezése, valamint rövid távú tervként a formális szervezetek működésének megváltoztatása. A rendszer megváltoztatását tekintik igazán fontosnak, a közösséget pedig kiváltságokat nyújtó és hatalmi hierarchiának tekintik, melyben társadalmi igazságtalanságtól és hátrányos helyzettől szenvedő embercsoportok fordulnak elő. Az alapvető változás stratégiája egyebek között a kérdések „kikristályosításából” áll, valamint a helyi lakosság megszervezéséből saját érdekében véghezvitt akciókra, ellenséges célpontokkal szemben. A változás taktikái közé tartozik a konfliktusokra építő módszer, a konfrontáció és közvetlen akció: gyűlések, menetek, bojkottok, valamint „szemtől-szembe alkudozás” formájában. A tervező az aktivista, agitátor, közvetítő, tárgyalópartner és partizán szerepében lép fel. Képzett a tömegszervezetek és politikai folyamatok befolyásolásában. A hatalmi strukturát az akció külső célpontjának tekintik, amely zsarnokokból és kizsákmányolókból áll, akiket korlátozni vagy elmozdítani kell. A megbízó, vagy választó csoport a közösség egy hátrányos helyzetben levő része (néger, szegények, munkások). Feltételezik, hogy az egymással kapcsolatban levő csoportok érdekei konfliktusban vannak és nem könnyen békíthetők össze, mert akiknek hatalom, anyagi források vagy tekintély van a birtokukban, nem szívesen osztoznak, vagy mondanak le ezekről. A közérdek felfogása realista-individualista. A megbízókat úgy tekintik, mint a társadalom különböző erőinek és érdekeinek áldozatait, és a tervezőkkel szemben játszott szerepük a munkaadóé, vagy választóé, éppúgy, mint az egyenrangú résztvevőé a tömeges megmozdulásokban vagy a csoporttevékenységben.

Ezen a ponton az olvasó felteheti a kérdést: mi következik az előbbieken ismertetett tipológia felállításából.

Elsősorban fontos, hogy a tervező, aki ezen modellek valamelyikének szervezési vagy módszertani kérdéseibe merül, tisztában legyen tevékenységének elméleti alapjaival. Melyek a megbízókra, követendő cselekvési módokra, saját helyzetére vonatkozó alapfeltevések. Így más fontos szereplők elvárásaival összhangban képes tevékenykedni.

A létezőbe való belenyugváson túlhaladva a tervező olyan helyzetbe kerül, hogy bizonyos problémák kezelésére alkalmas cselekvési modellt teremtsen. Ebben az összefüggésben néhány általános útmutatást felvázolhatunk. Amikor a népesség homogén, és a közösség különféle alcsoportjai és érdekei között egyetértés uralkodik, hasznos a helyi fejlesztési modellt alkalmazni. Amikor az alcsoportok ellenségesek és az érdekeket nem lehet a szokásos tárgyalási módszerekkel összhangba hozni, akkor a társadalmi akciónak van szerepe. Amikor a problémák megoldása viszonylag gépiesen lehetséges adatszerű információk alkalmazásával, akkor a társadalmi tervezés a preferált módszer. Amikor a cél a polgárok felelősségérzetének és kompetenciájának növelése, az A modellt kell alkalmazni; amikor hosszú távú és népszerűtlen szerkezeti és szervezeti változásokat kell keresztülvinni, a C modellt; amikor bizonyos rövid vagy középtávú, anyagi természetű problémákat kell megoldani, a B modellt.

Ha módjában áll megállapítani, hogy valamelyik cselekvési mód az adott helyzetben nem megfelelő, a tervező analitikus, problémamegoldó álláspontot foglal el és nem lesz a gyakorlat valamely ideológiai vagy módszertani megközelítésének foglya. Következésképp a tervezőknek gyakorlatot kell szerezniük a különböző modellek használhatóságában és meg kell szerezni azt a tudást és képzettséget, amely lehetővé teszi, hogy minden egyes modell lehetőségeit ki tudják használni, ha a helyzet úgy követeli.

A társadalmi tervezőnek meg kell tanulnia, hogy az egyes esetekre a modellek keverékeit is tudja alkalmazni; a problémák megkövetelik a többféle megközelítést és a szervezeti struktúrák lehetővé teszik az alkalmazkodást. Így a tervező képes alkalmazkodni a társadalmi tervezési megközelítéshez, amikor nem kell a közösség tagjainak közreműködésével számolni, a közösségfejlesztő megközelítéséhez, amely végtelen csoportközi tárgyalásokat jelent a sürgető közös problémák gyors megoldása rovására; vagy a társadalmi akcióhoz, amely konfliktusra támaszkodik, amikor nem áll nyitva az út az ügy tárgyalásokon és megbeszéléseken keresztül eredményes megoldásához. Bármely adott modellen belül más modellek bizonyos tulajdonságai is szerepet játszhatnak. Így társadalmi akció esetén a tervező saját közösségén belül alkalmazhat közösségfejlesztési módszereket is bizonyos mértékben. Egy ideg- és elmeegészségügyi tervező, aki általában kénytelen a szükséges szolgáltatásokkal kapcsolatos megbeszélésekre szorítkozni, méltányolhatja azt a segítséget, melyet a külső társadalmi akció programok nyújtanak erőfeszítéseikhez, ahelyett, hogy gyanakodva és ellenségesen szemléli őket.

Ennek lényegét Gurin fejtette ki, a következőképpen:

„Szakterületünkön rendkívül sokszor bizonyosodott be, hogy (különbé) szerepek betöltésére van szükség, de rendszerint nem ugyanakkor és ugyanott. A megoldandó probléma, amellyel eddig csak éppen hogy foglalkoztunk az, hogy egyértelműen meghatározzuk azokat a feltételeket, amelyek között a gyakorlat ilyen, olyan vagy amolyan formája a megfelelő. A jövőben a tervezőktől azt várjuk, hogy képesek legyenek helyesen értékelni a szituációt, ami aztán a megfelelő módszerek alkalmazására fogja vezetni őket minden egyes feladatnál.”

Bizonyos típusok vagy keverékek megfelelőbbek lehetnek másoknál. Például a helyi fejlesztés és társadalmi tervezés szintézisét viszonylag könnyű előállítani. Ahogy a Mozgósítás az Ifjúságért esetében tapasztalhattuk, a társadalmi akció megközelítés nem könnyen elegyedik más modellekkel. Itt az alapítvány, földrajzi helyzet vagy jóállás megosztottsága nyújthat alkalmat a kétféle módszer alkalmazására.

A keveredésen kívül az is lehetséges, hogy azonos ügy több fázisában használunk fel különböző modelleket. Egy bizonyos változtatási tervet megkezdhetünk egy bizonyos módon és egy későbbi fázisban áttérhetünk egy másikra. Például amikor egy társadalmi akció szervezet már sikert ért el és szert tett bizonyos erőforrásokra, úgy dönthet, hogy hatásosabban funkcionálhat, ha áttér a társadalmi tervezési modellre. A szakszervezeti mozgalom bizonyos fokig erre a „több-fázisos” típusra példa. A tervezőnek készen kell állnia a megfelelő váltási pontok felismerésére, hogy váltakozó modelleket alkalmazhasson.

Még egy következtetés: a múltban a társadalomgondozói gyakorlat és a közösségszervezés elméletének kialakulása egyaránt bizonyos értékorientációk alapján ment végbe. Úgy tűnt, hogy a szakterület értékrendszere bizonyos formákra szűkíti le a gyakorlatot. Így sok éven keresztül a „aktivizált” szerepet és a közösség különálló részei közötti együttműködés érdekében történő beavatkozást tartották a társadalomgondozási munka egyedül helyes és jogos módszerének. Az újabb felfogás elfogadja a változó értékorientációkat és hangsúlyváltozásokat a szakterület keretein belül. A következő megjegyzés jól kifejti ezt az álláspontot:

„A társadalomgondozási munka bizonyos értékei keretül szolgálhatnak a döntéseknek, de túl általánosak ahhoz, hogy az egyes kérdésekre választ adjanak. A társadalomgondozás feladatai közé tartozik a társadalmi intézmények fejlesztése éppúgy, mint az egyén és a család életének gazdagítása, de nincs a birtokában olyan különleges formulának, amely meghatározná, hogyan lehet ezeket a célokat valamely időpontban legjobban elérni, akár csak a társadalomgondozói munka számára olyan központi fontosságú területeken is, mint pl. a bérszínvonal fenntartása. A szakterület tehát képes kell hogy legyen ideológiák egész sorának befogadására, amelyek közül néhány bizonyos kérdésekben konfliktusban is lehet egymással.” (Jones és Lauffer)

Az e tanulmányban ismertetett három modell ennek a felfogásnak a szellemében készült. A helységfejlesztési tervezőnek valószínűleg a társadalomgondozás értékrendszerének az az aspektusa lesz rokonszenves, amely a harmóniát és kommunikációt hangsúlyozza; a társadalmi tervező az észszerűséget, objektivitást és szakmai céltudatosságot elősegítő társadalomépítési értékekre fog alapozni; a társadalmi aktivista az értékeknek arra a részére, amelyek az egyenlőséget és a társadalmi igazságosságot hangsúlyozzák. Mindezek az értékorientációk támogatást és igazolást találnak a szakterület hagyományaiban. Nehéz lenne bármelyikük elsőbbségét hirdetni a másik fölött.

Az e tanulmányban képviselt álláspont elfogadja valamennyi itt ismertetett értékorientáció jogosságát, és a belőlük eredő változatos gyakorlati modellek párhuzamos fejlődését kívánja bátorítani. Olyan kutatások vagy tapasztalatok hiányában, amely egyik vagy másik megközelítési mód egyértelmű fölényét bizonyítaná a többi fölött, a szakterület csak gazdagodhat a többféle párhuzamos gyakorlati módszer kifejlesztéséből, ami a közösségnek is csak hasznára válhat.

Peter Baldock

Esetkezelés és közösségi munka

A közösségi munka és a szociális munka kapcsolatáról általában

A szociális esetkezelők és a közösségi munkások között problematikus a kapcsolat. Ennek az az oka, hogy nem egyértelműen húzható meg közöttük a határvonal. A közösségi munkások és a tervezők, hogy egy példát mondjunk, összejöhetnek egymással, vitatkozhatnak, érvelhetnek, lehet köztük egyetértés vagy egyet nem értés, de a határvonalak mindenképpen egyértelműek, mert két teljesen eltérő csoport között húzódnak, és az egyes résztvevők személyes értékrendje határozza meg, mennyire ellenségek, szövetségesek, munkatársak vagy barátok. A közösségi munkások és a szociális munkások között az a probléma, hogy sok szociális munkás, bár ő maga alapjában véve esetkezelő, a szociális munkás szakma részének tekinti a közösségi munkát, a közösségi munkások többsége azonban visszautasítja ezt az állítást. A visszautasítást megerősíti és érzelmi töltést ad neki az a tény, hogy a legtöbb szociális munkás a helyi hatóságok alkalmazásában áll, és a közösségi munkások gyakran téves információk alapján sztereotíp képet alakítanak ki magukban a szociális munkáról. Szintén az elutasítást erősíti az, hogy a közösségi munka mint a szociális munka és a nevelés közötti terület része (és talán nagyobb mértékben jellemző ez rá, mint ennek a köztér területnek más részeire, például az ifjúsági munkára), nem rendelkezik nagyobb munkáltatói csoportokkal és nincsenek saját testületei, mint a hatalomnak és a hatóságnak, hogy elismertethessen olyan tanfolyamokat, amelyekkel közösségi munkás szakképesítést lehetne szerezni.

Közösségi munka és esetkezelés a szociális munka keretében

A közösségi munkások és a szociális munkások közötti kommunikáció hiányosságai sajnos oda vezettek, hogy túl nagy hangsúlyt kaptak a két félszakma közötti kapcsolat általános ideológiai töltésű kérdései. Ez abban nyilvánult meg, hogy nem gondolták végig komolyan az esetkezelés és a közösségi munka kapcsolatát a szociális munka keretei között.

Ennek egyik eredményeként sok közösségi munkás (sőt, néhány kiábrándult szociális esetkezelő is, főleg azok, akiket közvetlenül érintett a „Seebohmizálás” és a helyi közigazgatás átszervezése miatti általános felfordulás) az esetkezelés radikális alternatívájaként kezdte emlegetni a közösségi munkát. Amíg az embereknek léteznek olyan problémáik, amelyeket maguktól nem tudnak más, rendszerint zárkózott emberekkel megosztani, vagy amelyekkel szemben tehetetlen-

nek érzik magukat, mindenkor szükség lesz olyan szolgálatra, amely mint egyéneket vagy mint családokat segíti őket. Ebben önmagában semmi konzervatív jelleg nincs. Maga a közösségi munka konzervatív lehet akkor, ha bizonyos struktúrák szaporodását jobban ösztönzi, mint másokét; de az egy-egy személlyel kialakított segítő kapcsolat is megalapozható olyan radikális távlatban, amelyben a kliens általában deviánsnak és elfogadhatatlannak ítélt viselkedését a munkás ésszerűnek és elfogadhatónak tartja. Olykor az, hogy a közösségi munkát összességében „radikális”-ként címkézik, arra utal, hogy rosszul használják magát a „radikális” kifejezést: úgy értelmezik, hogy radikális az, ami eltér a normális folyamatoktól és szokásoktól.

Az a gondolkodásmód, amely szerint a közösségi munka szükségszerűen radikálisabb az esetkezelő munkánál, gyakran jár együtt azzal az elképzeléssel, hogy egyúttal olcsóbb vagy hatékonyabb is. Ezt azonban bizonyítani is kellene. Néha azzal az elhamarkodott vélekedéssel találkozik az ember, hogy a közösségi munkás – a párezres lakosú területén – sokkal több emberrel dolgozik, mint az esetkezelő, aki negyven-ötven fős klientúrával foglalkozik. A pusztá feltételezésből máris kitetszik annak abszurditása. A valóságban a közösségi munkásnak is megvan a „klientúrája”, hogy így fejezzük ki, vagyis az a mindössze néhány ember, akikkel gyakori kapcsolatban áll. Könnyen előfordulhat, hogy ezek kevesebben vannak, mint azok, akikkel a helyi közigazgatás szociális munkása foglalkozik. Ráadásul ezeknek az embereknek többnyire nincs annyi nyomasztó, bizonyos mértékig csak rájuk jellemző problémájuk, inkább a terület általános problémáinak részesei. A közösségi munkás által nekik nyújtott segítség esetleg hosszú távon fejt ki hatását; és ez vitathatatlanul fontosabb és jótékonyabb hatású, mint az a „gyorstalpalás”, amit néha a sürgető munka és a szorító körülmények miatt kapnak a szociális esetkezelő kliensei. Az azonnali eredmény viszont (például egy játszócsoport vagy egy jobb lakásbentartási rendszer) csak felszínesen hasonlítható össze az olyan családokkal végzett jó esetkezelő munka eredményeivel, amelyeknek például haláleset vagy kilakoltatás által okozott problémákkal kell szembenézniük. Az a közösségi munka, amelyben szűk területen dolgozik egy ember vagy egy kisebb team, rendkívül költséges, és a költségekhez viszonyítva sokkal nehezebben mutatkozik meg az értékessége a kontakt populációra gyakorolt jótékony hatás tekintetében, mint a jó szociális esetkezelő munkáé.

Egy másik téves megközelítés még közvetlenebbül származik abból a látásmódból, amely „a szociális munka harmadik módszerének” tekinti a közösségi munkát. Ez a megközelítés azt sugallja, hogy a szociális esetkezelés és a közösségi munka egész egyszerűen párhuzamosan halad egymással: az egyik egyénnel, a másik közösségekkel foglalkozik, az egyik azokkal, akik nem képesek, a másik azokkal, akik képesek tenni valamit. Ez meglehetősen általános nézet volt a közösségi munkások között az 1960-as években, a visszhangja még ma is megjelenik Jones (1970) írásában. Azzal érveltek, hogy a közösségi munkások és az esetkezelők azonos alapelvek és célkitűzések szerint dolgoznak, és hogy a közösségi munka

keretében is nyugodtan alkalmazható a szociális munka terminológiája: a „közösség” lesz a „kliens”, a közösségi csoportokra vonatkoztatva is használhatók a „diagnózis”, „támogatás” stb. kifejezések. Mint mondták, az a legnagyobb különbség, hogy az esetkezelők minden egyes csoportosulásból azokkal foglalkoznak, akik a legkevésbé képesek a problémák kezelésére. Az ezt az álláspontot magukénak valló közösségi munkások többsége meglehetősen jól strukturált lakókörzeti szervezetekkel foglalkozott, amelyek komplexitása bizonyos szakértelmet és készségeket igényelt a szervezetek vezetőitől. Helytelen azonban ennek a nézetnek az általánosítása, nem alkalmazható az erősen elmaradott területekkel való foglalkozásra: itt soha nem vezetett jóra az, ha kiválogatták a jó képességű, tiszteletreméltó embereket, mert ezek rendszerint nem az adott területről valók. Igen eredményes közösségi munkát lehet végezni olyan csoportokkal, amelyekben olyan emberek vállalnak – és töltenek be nagyon eredményesen – vezető tisztségeket, akik maguk esetkezelési kliensek voltak. Az erősen hátrányos helyzetű csoportok érdekében és által végrehajtott közösségi akció –. A specifikusabb eredményeken túlmenően – az önbecsülés radikális tökéletesítésének is jó eszköz lehet. Aztán természetesen sok olyan kliense is van az esetkezelésnek, akik alapjában véve nem tehetetlenek, és ellentétes lenne az esetkezelés alapelveivel az a feltételezés, hogy általában is inkompetensek csak azért, mert valamilyen sajátos problémájuk megoldásához segítséget kértek.

A „szociális munka három módszeréről” való frázisszerű gondolkodás eredménye az is, hogy megpróbálták meghatározni, milyen szituációkban melyik módszert célszerűbb alkalmazni: az esetkezelést, a csoportmunkát vagy a közösségi munkát. Ez nagyon félresikerült megközelítésmód, mert gyakran nem annyira magának a szituációnak a szükségletei határozzák meg az első pillanatban a végzendő munka formáját, inkább az, hogy milyen módon került az intézmény látóterébe az adott szituáció. Egy anyának, aki a gyermekeivel jön segítséget kérni, nem szokás azt mondani, hogy az ő egyéni problémáján nem érdemes segíteni, mert az igazi probléma az, hogy a helységben, ahol lakik, nincsenek szórakozási lehetőségek. (Ezzel persze nem akarunk úgy tenni, mintha a jó esetkezelés nem indíthatná arra ezt az anyát, hogy ennek a problémának a megoldására közös akció szervezésében fogjon.)

Sokkal használhatóbb megközelítés az, amit Rochd  ajánlott egy cikkben: arról beszél, amit elragad  kedvességgel a közösségi munka „h t egyszerű fokozat nak” nevez. Ezek attól, hogy egy szükségen szenvedő egyén vagy család érdekében megmozd tjuk a „k zss get”, egészen addig a végső fokozatig terjednek, ahol a k zss g „kir gyez s t” lehet megfigyelni és a „virágzást”, a fejlődést kell segíteni. Másképp fogalmazva: a szerző azzal próbálkozott, hogy ne egyszerűen kontrasztba állítsa, hanem egy vonallal összekösse egymással az esetkezelés egyik aspektusát és a k zss gi munkának a Gulbenkian Csoport által meghatározott harmadik formáját, negyedik fázisként kezelve a lakóhelyi k zss g folyamatban lévő fejlődését. Nem biztos azonban, hogy az általa meghatározott f zisek köztt tényleg

olyan sima az átmenet, mint ő sugallja. A megközelítésnek viszont megvan az az érdeme, hogy illusztrálja, hogyan viszonyítható egymáshoz a közösségi munka és az esetkezelés, akár egy alapvetően esetkezelési szolgálat fejlődésének, akár különböző funkciójú, egymáshoz kapcsolódó intézmények sorának szemszögéből nézzük.

Elfogadva a kapcsolatok ilyen látásmódjának hasznosságát, de kerülve a fázisok Roché által javasolt precíz csoportosítását, öt fázison belül javasolnám vizsgálni a kapcsolatokat. Természetesen számos másféle kategorizálást is ki lehet találni, amelyekkel a dolog más-más aspektusát lehet kiemelni.

Az első fázis továbbra is az intézményen kívüli emberek mozgósítása arra, hogy segítsenek a kliensnek. A szociális esetkezelő ezzel tölti el ideje nagy részét, közbenjáróként működik számos másféle szolgálatnál, vagy segít a kliensnek abban, hogy ezeknél saját maga jelentkezzen a problémájával, vagy olyan csoportokat ajánl, amelyekbe érdemes lenne belépnie a kliensnek. Roché azt mondja erről: „Még mindig nem ismerik el eléggé, hogy a modern társadalomban rendkívül komoly szakismereteket jelent az, ha valaki megtanulja a társadalom arculatát és kapcsolatokat tart fenn a szomszédos hálózatok munkásaival.” Az esetkezelői segítségnyújtásnak ez az aspektusa sem csak formalizált struktúrákra vonatkozik. Azoknál az embereknél, akiknél elmebetegség, gyógyíthatatlan betegség vagy szellemi fogyatékoság a probléma, döntő fontosságú lehet a rokonoktól, barátoktól, szomszédoktól és jó ismerősöktől kapott segítség – vagy annak hiánya, és a szociális munkásoknak szakértelemre és lehetőségekre van szükségük ahhoz, hogy az ilyen hálózatokkal is foglalkozni tudjanak. Akár szervezett szolgáltatásokról, akár támogató hálózatokról beszélünk, ez mindenképpen az a tágabb értelem, amelyben minden szociális esetkezelő azonnal bekapcsolódik a közösségi munkába, amint a tisztán tanácsadói szerep helyett másokat is megpróbál bevonni a kliensének való segítségnyújtásba.

A következő fázis ennek felismerése akkor is, amikor nincs szó az első példában említett kliens sajátos igényeiről. Ennek a formája lehet további embercsoportok bevonása a gondozói tevékenységbe önkéntes csoportok, vagy olyan struktúrák létrehozásával, amelyeknek célja az intézmények közötti további kapcsolatok kialakítása (például ilyenek a szociális munkások klubjai és a szociális jóléti fórumok). Ez is olyan munka, aminek gyakran alábecsülik a problémáit. Az önkénteseket például túlságosan is gyakran nézik fizetetlen szociális munkásoknak vagy jóléti alkalmazottaknak, aztán még őket hibáztatják azért, hogy hiányosan látják el ezt a szerepüket. Gondoljuk csak végig: egy feszítetten dolgozó intézmény szakmunkatársaitól elvárják, hogy értékeljék a különböző önkéntesek számára alkalmas különféle tevékenységi típusokat, az önkénteseknek a saját kölcsönös támogatási rendszerre vonatkozó igényét, a szakemberekkel való kapcsolataikból adódó feszültségforrásokat vagy azt, hogy mennyire értékesek az önkéntesek – nem csak mint kiegészítő munkások, hanem úgy is, mint nemhivatásos kritikusok és olyan emberek, akik terjeszteni tudják a többiek körében a szociális jólét értékrendjét és

azt, hogy megértést kell tanúsítani a megbélyegzett csoportokkal szemben. El kell tehát ismerni, hogy az a munka, amit az intézmények közötti kapcsolat érdekében végeznek, vagy az önkéntesekkel végzett munka, vagy bármi más olyan tevékenység, ami ebbe a második fázisba sorolható, nem egyszerűen a korábbi munkateher súlyának növelése, hanem átlépés egy kissé más területre, ahol új szakismeretekre és másfajta tudásra van szükség. Ebben a szakaszban a közösségi munka is más jellegű: határozottan alá van rendelve az intézmény azon igényének, hogy jó esetkezelő szolgálatot biztosítson. A munka célját meglehetősen szűken behatárolják a támogató intézmény funkciói. A kliensek pedig nincsenek aktívan bevonva a munkába.

A harmadik fázis az ő aktív bevonásuk olyan csoportvállalkozások beindításával, amelyekben a klienseknek lehetőségük van egymás segítségére. Ez már olyan formája a munkának, amit sok szociális esetkezelő intézmény igen jól ismer olyan formákban, mint a bebörtönzöttek házastársaiból alakult csoportok, fogyatékosok klubjai stb. Ez ugyan régi háttérrel rendelkező, de azért változó minőségű munka. Vannak olyan szociális munkások, akiket szemmel láthatóan bánt és bosszant, hogy ez a munka annyira sokféle lehet: jelenthet nagy szakismereteket igénylő pszichoterápiai csoportmunkát, de ugyanúgy egyszerű szocializációt is, amihez semmire nincs szükség a józan észen kívül. Gondosságot és megfontolást igényel a kliensekkel való csoportfoglalkozás akkor is, ha csak nagyon pontatlanul értelmezhető terápiai jellegű foglalkozásként. Ez nem egyszerűen józan ész dolga, mert nem tudhatja magától minden szociális munkás és érintett kliens, hogy milyen a normális csoportviselkedés. Egy másik probléma: mivel egy szociális intézmény klienseit az intézmény hozza össze egymással, úgy érezhetik, megfosztják őket a kezdeményezés lehetőségétől, és ebben igazuk is lehet. Nem ismeretlen dolog a helyi közigazgatás szociális munkásai számára, hogy amikor a problémák megbeszélése céljából összehívják például a nevelőszülők egy csoportját, azok az intézményre kezdenek panaszkodni, öntudatlanul is úgy manipulálva ezzel a csoportot, hogy az elveszíti az önbizalmát, aztán feloszlik; ilyenkor aztán a nevelőszülőket hibáztatják, „akik nem értenek a dolgok intézéséhez”. Az ilyen esetek okozzák azt, hogy például olyan csoportok, mint az Anyák Akciója, erős gyanakvással fogadják a szociális munkások arra irányuló próbálkozásait, hogy létrehozzák ezeknek a mozgalmaknak a helyi csoportjait. Ez tehát olyan munka, ami elmélyült gondolkozást, pontos szerepmeghatározást és kitartást igényel a közösségi munkás részéről. Vannak közösségi munkások, akik vitatják, hogy ez közösségi munka lenne. Ez a vélekedés vagy a szociális munkásokkal szembeni általános gyanakvást tükrözi, vagy azt, hogy kizárólag a területi alapon szerveződő csoportokkal foglalkoznak és ezért irreálisan próbálják meghúzni a határvonalakat. Szerintem indokoltan tekinthetjük a közösségi munka egyik formájának, és olyan munkának, ami átvezet a negyedik fázisba.

Ez pedig az a fázis, amelyben a munkás a közösségi munka tervéből elhagyja a kliensekre való koncentrálást. (Ami nem szükségszerűen vonja maga után azt, hogy

megszűnik az esetterhelése.) Ezután olyan csoporttevékenység útján tud segítséget nyújtani, amelyben a kliensek némelyike is részt vesz más olyan emberekkel együtt, akik nem kliensek, de akikkel azonos problémáik és lehetőségeik vannak. Ha például több olyan kliense van egy szociális munkásnak, akik ugyanattól a rosszindulatú háztulajdonostól bérelnek lakást, a tulajdonos valamennyi bérlőjének segíthet azáltal, hogy létrehozza a Lakásbérlők Egyesületét. Vagy például egy olyan intézmény, amelynek több kliense él azonos területen, felhasználhatja ezt az adottságot arra, hogy közösségi tervezetet állítson össze arra a területre. A cselekvésre kezdetben az adhat ösztönzést, hogy néhány kliensnek közös problémái vannak, de aztán fokozatosan magára a közös tevékenységre kell terelni a figyelmet.

Az ötödik fázis a „tisza” közösségi munka, vagyis amikor azt, hogy közös tevékenység révén segítséget nyújtunk a kontakt populációnak, nem feltétlenül függ össze az esetkezelő szolgálat működésével. (Ez egyébként nem azonos a Roché szerinti hetedik fázissal.) Megkérdezhetné valaki, miért egy szociális munkával foglalkozó intézménynek kell szponzorálnia ilyen tevékenységet, nem lenne-e jobb, ha egy közösségi munkával foglalkozó szakintézmény szervezné azt.

A „fázisok” – mind az itt felsoroltak, mind a Roché által javasoltak – a gyakorlatban sokmindent jelenthetnek. Bármelyik fázis képezheti egy adott intézmény elsődleges funkcióját. Ha az általam körvonalazott fázisokat nézzük, az elsővel foglalkozhat egy esetkezelő intézmény, a másodikkal egy Önkéntes Szolgálati Tanács, a harmadikkal egy csoportmunkával foglalkozó szakintézmény vagy olyan munkások, akiket teljes munkaidőben foglalkoztat egy közösségi csoportokat összekötő szövetség, a negyedik lehet egy, a szociális problémákra irányuló lakóhelyi tervezet feladata, az ötödik pedig egy közösségi munkával foglalkozó intézmény általános célkitűzése. Vagy lehetnek ezek a fázisok gyakorlatilag egy olyan fejlődés fázisai, ami a tiszta esetkezelő szolgálattól egy kiterjesztett és megerősített esetkezelő szolgálattig vezet, vagyis olyan szolgálattig, amelynél az adott területeken az intézmény valamennyi munkása részt vesz a tevékenységben.

Ezek a fázisok fogják keretbe a munkának azokat a formáit, amelyekről az első fejezetben azt mondtuk, hogy egy szociális szolgáltatási ügyosztály feladatai lehetnek: összeköttetés létesítése az intézmények között (első és második fázis), önkéntesek szervezése (második fázis), beiskolázás előtti játékos foglalkoztatás (negyedik fázis), klubszerű foglalkozás testi és szellemi fogyatékosokkal (harmadik fázis) és ügyfélszervezetekkel való foglalkozás (harmadik, negyedik és ötödik fázis).

A szociális munkások egyszerűen úgy is tekinthetik a közösségi munkát, mint egy különálló szakmai tevékenységi szférát, amellyel kapcsolatban kell állniuk. Ezt bizonyára jó néven venné sok olyan közösségi munkás, aki gyanakvással tekint a szociális munkára és szívesen alapozná meg a közösségi munka külön identitását. A szociális munkás szakma azonban – igen helyesen – belátta, hogy a négy szemközti kapcsolat, bármilyen szilárd alapot nyújt is a problémák megragadásához, mégsem alkalmas a kliens összes gondjának megoldására és bizonyos határokon túl

nem tartható fenn mint a munka egyedüli bázisa. A szociális esetkezelő munkája, hacsak nem végzi nagyon rosszul ezt a munkát, természetesen végighalad a fentebb felsorolt, egytől négyig terjedő fázisokon. Ez ugyan sok problémát okoz mind a szociális, mind a közösségi munkában azáltal, hogy elmosza a köztük levő határvonalat, és aggodalmat kelthet a csoport-identitást illetően (ami önmagában is érdekes probléma a közösségi munkában), mégis szívesen kell fogadnunk ezt a fejlődést, mert beleillik a realitásokba.

A közösségi munka keretében jelentkező egyéni problémák

A fentebb felsorolt fázisok leírásánál abból indultunk ki, hogy az egyéni problémákkal való foglalkozástól megpróbálunk eljutni a közös tevékenységbe való bevonásig. Ez a folyamat azonban könnyen visszajára is fordulhat, és megeshet, hogy a közösségi munkás egyéni problémákkal találja szemközt magát. Ez önmagában is sokmindent vet fel a képzéssel és a gyakorlattal kapcsolatban. Az alábbi szituációk segítségével néhány olyan esetet mutatunk be, amikor egyéni problémák jelentkezhetnek a közösségi munkával kapcsolatban:

1. A közösségi munkás, akit egy olyan bérházba jelöltek ki, amelyben magas az idős emberek aránya, megold számos, a segélyek kiegészítésével és más szolgáltatásokkal kapcsolatos problémát. Azáltal, hogy segít az ilyen problémákkal küszködőknek, már a tervezet kezdeti szakaszában megalapozza jó hírnevét mint segítőkész és megbízható ember.

Ilyenkor azzal teremt alapot közösségi munkási szerepének elfogadtatásához, hogy az egyéni problémákkal foglalkozik és azok megoldásában segít.

2. Egy (lopás miatt) büntetett előéletű férfi felajánlja, hogy segít egy játszótér építésében. Némi habozás után elfogadják a felajánlást, és azáltal, hogy jelentős mértékben hozzájárult a tervezetnek ehhez a szakaszához, megnő az önbecsülése és a szomszédok is jobban fogják tisztelni.

Ez a közös cselekvésbe való bevonás segít megoldani egy részét annak, amit jórészt egyéni problémának tekinttünk.

3. A munkás egy erősen elmaradott területen segít a szülők egy csoportjának abban, hogy nyomást gyakoroljanak a közigazgatásra jobb játszási lehetőségek megteremtése érdekében. Maguk a szülők meglehetősen apatikusak egészen addig, amíg baleset folytán meg nem hal egy gyermek, aki az úttesten játszott. Először harag, majd tettekkészség ébred a szülőkben. A meghalt gyermek és az édesanyja válik a kampány egyfajta szimbólumává. Az anyával interjút készít a televízió stb.

Itt kibogozhatatlanul összefonódik egymással az egyéni és a közös probléma. A nehézség abban áll, hogy a baleset által kiváltott megmozdulást a meghalt gyermek szüleinek kihasználása nélkül kell hasznosítani.

4. Egy közösségi tervezetben részt vevő házaspár azzal keresi fel a közösségi munkást, hogy nehézségek vannak a házasságukkal, és kéri a munkás segítségét. Amikor a munkás azt javasolja nekik, hogy a Házassági Tanácsadóhoz forduljanak segítségért, negatív módon reagálnak: azt mondják, hogy nem szeretnék, ha rajtuk maradna az a címke, hogy baj van a házasságukkal, a közösségi munkás pedig ideális segítő lehetne, mert mindkettőjükkel barátságban van és egyúttal kívülálló személy.

Ez az 1. szituáció fordítottja. Az okozhatja a fő nehézséget, hogy a munkásnak esetleg hiányozhat a kompetenciája az ilyen szituációkkal való foglalkozáshoz. Még ha megvan is a kompetenciája, szerepütközés következhet be a közösségi munkási szerep és a kért tanácsadói szerep között.

5. Egy tizenévesekből álló kis csoport, amely, úgy tűnik, sok tekintetben elszigetelődik a helység hasonló fiataljainak meglévő hálózatától, szociális csoportot kezd képezni a lakóhelyi munkás körül. A csoporthoz csatlakozik, majd szétzülleszt az egy újonnan jött fiatal, akinek láthatóan súlyosabb problémái vannak, mint a többieknek, és aki egyebek között megpróbálja „felpörgetni” a csoportot.

Ez bizonyos tekintetben a 2. szituáció ellentéte. Valaki, aki problémákkal küszködik, nem kap segítséget, ehelyett egy egész csoportot félemlít meg. Fontos elvi kérdés lehet ebben az esetben, melyik a fontosabb: a csoport-e vagy a csoportnak az a tagja, aki a legnagyobb szükségét szenved. Goetschius azt sugallja a „szociopátiás vezetés”-re tett számos utalásával, hogy a csoporté az elsőbbség, de nem mindenki osztja a véleményét. Sok függ attól, milyen jellegű a csoport, ráadásul más dolog elvben elsőbbséget adni a csoportnak, és megint más dolog elutasítani egy adott személyt, aki veszélyes a csoportra. Van egy magával ragadó, részletes esettanulmány egy hasonló problémáról, ami egy táncos összejöveteleket tartó csoportban merült fel.

6. Egy munkáskerületben egy középkorú asszonyt bevontak az egyik lakóhelyi szervezetbe és azon keresztül egy szélesebb körű szövetségi struktúrába. Az itt szerzett tapasztalatai megmutatták, hogy jobb képességekkel és nagyobb tehetséggel rendelkezik, mint ő maga gondolta volna; egyúttal olyan ambíciók ébrednek benne és olyan társadalmi kapcsolatokat alakít ki, amelyek eltávolítják őt az eredeti környezetétől. Ez viszont feszültséget okoz közte és a férje, gyermekei között. Komoly problémák keletkeznek a házasságában. A határozott szakításra azonban képtelen, ez a kettősség viszont a lakóhelyi szervezetben végzett munkájára is kihatással kezd lenni.

Itt is a 2. szituáció egyfajta ellentéte áll fenn. Ebben az esetben a közösségi munkatervezet okozza az egyéni problémát. Az értékekről is szó van, hiszen a „probléma” néhány pozitív aspektussal is rendelkezik. Az asszony olyan erőket fedez föl magában, amelyek létezéséről maga sem tudott. Felülvizsgál egy olyan kapcsolatot, amelyben feltehetőleg számos negatívum is volt. A 4. szituációhoz hasonlóan szerepütközési problémát is megfigyelhetünk. Mennyire szabad vagy lehetséges segítséget ajánlania a munkásnak az ilyen egyéni probléma megoldásá

hoz, amikor nincs szó explicit felkérésről, de implicite mégis felkérést jelenthet az, hogy az asszony beszél róla?

A hasonló szituációk, ha nem is pontosan ezekben a formákban, nem ritkák a közösségi munka gyakorlatában, és felvetik azt a kérdést, szükség van-e az egyéni problémák kezelésében való jártasságra azok részéről, akik közösségi munkával foglalkoznak. A fentiekhez hasonló szituációk alapján többen azt mondják, hogy a közösségi munkások számára is hasznos lehet az esetkezelés bizonyos fokú oktatása. Ennél azonban bonyolultabb a dolog. Nem lehet egyszerűen egyenlőségjelet tenni az egyéni problémákkal való foglalkozás és az esetkezelés közé.

Az 1. szituációban igen hasznos lehet az esetkezelésben való jártasság, bár annak egyszerűbb szintje is elegendő. A 4. szituációban nagyon hasznos a házassági esetkezelési tapasztalat. A 6. szituációban viszont kifejezetten hátrányos lehet, ha kevésbé érzékeny a munkás, mert előfordulhat, hogy öntudatlanul is elmozdul a tanácsadói szerep irányában, ezt pedig nem akarta az illető asszony. Hasonló megfontolás érvényes a 2. szituációban is, ahol a „terápia” oda vezetett volna, hogy a többi érintett is „bűnöző”-ként bélyegzi meg a férfit. Az 5. szituációban, ha a közösségi munkás a különösen deviáns tizenévesnek akar segíteni, és bizonyos jelekből arra következtet, hogy a fiú szívesen is fogadná a segítséget, nem vezet jóra, ha elválasztja a csoporttól. Ezért bármilyen segítséget csakis a csoportszituáció keretében adhat, a négy szemközti foglalkozásban szerzett jártassága csak korlátozottan érvényes. A 3. szituáció a legbonyolultabb, mert itt a csoport osztozik is, nem is a gyermeküket elvesztett szülők problémájában. A kampány a jobbik esetben egyfajta, igen konstruktív „baj-szülte tevékenységet” válthat ki, ami hasznos lehet a helységben lakó gyerekeknek és segítség a bajba jutott szülőknek. A rosszabbik esetben az, hogy a gyermek halála a csoport szimbólumává lett, megnehezítheti a szülőknek a valóságos – nem szimbolikus – gyermek halálába való beletörődést, és érzelmileg megterheli őket, anélkül, hogy kompenzáló támogatást nyújtana nekik. Az, hogy miképpen kell foglalkozni a hasonló balesetekkel, általában nem képezi a tananyag központi részét sem a közösségi munka, sem a szociális munka tanfolyamain. Habár korlátozott, de mégis tényleges érvényessége egyedül a kampányszervezési problémák és a hátramaradottaknak való tanácsadás normál megközelítésének lehet.

Az olyan kérdéseket, amilyenek a fentiekhez hasonló szituációk kapcsán felvetődnek, általában nem szokták különösebben végiggondolni, legfeljebb – bizonyos mértékig – az ifjúsági és a közösségi munka tanfolyamain. A munka ilyen szituációi eltérnek a szociális munkások többsége által megszokottaktól. Az pedig, amire itt irányul a figyelem, eltér attól, amivel a legtöbb közösségi munkás foglalkozik.

Konklúzió

Bizonyára sokan abban reménykednek, hogy az ilyen kérdések a várható gyorsasággal megoldhatók, és hogy a szociális munka hasznosan fog hozzájárulni a közösségi munka fejlődéséhez mind országunkban, mind másutt. Ennek sok eszköze meg is van. A szociális munkások hozzájutnak az erőforrásokhoz, minden lényeges szociális problémával találkoznak, és kialakították azokat a képzési és oktatási formákat, amelyek a közösségi munkásoknak is jó modellként szolgálnak azáltal, hogy a helyzetelemzésre, a munka megtervezésére, valamint az elmélet és a gyakorlat összekapcsolására helyezik a hangsúlyt. Ha a közösségi munkások megtanulják a szociális munka módszereinek alkalmazását, és ha a szociális munkások megtanulják a közösségi munkásoktól, hogy új dimenziókban lássák szerepüket, sokkal jobb eséllyel tudnak felfedezni olyan új módszereket, amelyekkel segíthetnek az embereknek egy a jelenleginél demokratikusabb és gondoskodóbb társadalom kialakításában.

Helyismeret, helyzetelemzés

Peter Baldock

A feladatok elemzése és szelektálása

Eltérések a lakóhely társadalmi fontosságában

Bármilyen fontosak is az intézmény jellegéből adódó kötelezettségek, végeredményben mégis kisebb a jelentőségük annak a lakosságnak a problémáinál és lehetőségeiknél, amellyel való foglalkozásra felkérlik a közösségi munkásokat. Előfordulhat, hogy a szociális esetkezelőnek meglehetősen szabadon kell értelmeznie a saját intézményének a funkcióit (vagy, ha ez nem megy, be kell számolnia egy esetről) ahhoz, hogy eleget tehessen kliense igényeinek, és gondosan kell diagnosztizálnia a helyzetet, hogy rájöjjön, hogyan tudja megtenni mindezt. Ugyanez áll a közösségi munkásra: neki is elemeznie kell a területet, ahol dolgozik, hogy megállapíthassa, milyen igények és lehetőségek mutatkoznak a közös cselekvésre (és szükség esetén be tudjon számolni a helyzet sajátos szempontjairól egy másik közösségi munkásnak vagy intézménynek, aki vagy amely jobb helyzetben van ahhoz, hogy foglalkozzon vele). A közösségi munkásoknál az egyik legfőbb erény az, ha képesek a kontakt populációk ilyen elemzésére és ennek alapján meg tudják határozni, milyen stratégiák kecsegtetnek a legnagyobb sikerrel.

A kontakt populáció kiválasztása gyakran földrajzi alapon történik. A munkásnak egy lakóközteret vagy hasonló nagyságú falusi terepet kell alapvető tevékenységi egységének tekintenie.

Először azt kell figyelembe vennie, mennyire képez társadalmilag jelentős egységet a lakóközter. A modern városfejlődés abba az irányba halad, hogy erősen beszűkül a lakóhely mint társadalmi egység jelentősége, főleg annak a folyamatnak a következtében, hogy a nagyobb településeken különválnak egymástól a munka és a szórakozás, illetve a lakóterületek földrajzi centrumai. Vannak, akik szerint ez hibás trend, aminek visszafordításában segíthet a megreformált várostervezés és a közösségi munka hatása. Egyre többen ismerik fel, hogy ennek a trendnek sok pozitív eleme is van, és hogy a társadalmi haladást gátolná az, ha megfeledeznénk ezekről, amikor a folyamat során jelentkező számos probléma miatt panaszkodunk. Miközben a közösségi munkások többsége elfogadja ezt, az is igaz továbbra is, hogy legtöbbjük alapvető tevékenységi egysége városi közter, nem a helyi öngazgatási egységek szintjén működnek az intézményközi kapcsolatok, a politika kialakítása vagy speciális érdeklődésű csoportok segítése terén. Egyértelmű, hogy aszerint kell meghatározni a lakóközterekben végzendő munka célját, milyen jelentőséget várunk el a lakóhelyektől.

Meg kell különböztetnünk egymástól a népesség különféle csoportjait. A lakóhely nem mindegyikük számára egyformán jelentős. A kisgyermek igen erősen kötődik a környezethez, olyannyira, hogy a gyermekek és a róluk gondoskodó felnőttek – különösen akkor, ha nem állnak fizetett alkalmazásban – természetes fókuszát képezik a helyi szinten végzendő munkának. A kamaszok, akik most kezdik kialakítani a családtól való függetlenségüket, általában kevésbé kötődnek lakóhelyükhöz, inkább a velük egyenlők csoporttevékenysége vonzza őket, ami

némiképp eltávolíthatja őket a lakóhelyüktől. (Ez az egyik magyarázat arra, hogy a felnőttek által uralt struktúrákon belül miért ütközik gyakran annyi nehézségbe az, hogy a fiatalok számára is kialakítsanak lehetőségeket, bizonyos falusi és kisvárosi környezetek kivételével, ahol még ma is erős a helyi kötődés.) A felnőtt, ha megházasodik, sokkal erősebben kötődik a helységhez; különösen vonatkozik ez a háztartásbeliekre. Maga a helység azonban legtöbbször egyszerűen az otthon háttere. Csak a munkába el nem járó háztartásbeli nőnél van esély szoros kapcsolatok kialakítására a lakóhelyen belül, ennek mértéke pedig a helyi jellemzőktől függ. A középkorúaknál, akiknek gyermekei már önállóbbak, a „társaságkedvelők” vagy „politikai érdeklődésűek” törpe kisebbsége ismét visszatér az önkéntes szervezetekhez, mint az érdeklődés és a személyes megelégedettség forrásaihoz, ők azután gyakran látják el a lakóhelyi csoportok vezetését. Végül a nyugdíjaztatás által biztosított szabadidő sokkal több ember érdeklődését fordítja a kiscsoportos tevékenységek irányába. A háború óta erősen megszaporodtak az idősek klubjai, amelyek egyre inkább lerázzák magukról a középkorú szervezők kontrollját vagy pártfogását és többet foglalkoznak az időskorúak szociális jogaival.

Valamennyi felsorolt magyarázat egyfajta csalárendszer létezését tételezi fel, amelyben még viszonylag jól elkülönül egymástól a férj és a feleség, illetve a generációk szerepe. Ez a helyzet változóban van és mostanában ideológiailag is támadják. Országunkban mégis erre a szituációra számíthatunk általában, és jórészt ez határozza meg, milyen reakciókra számíthat az, aki lakóhelyi szinten közös tevékenységben való részvételre kéri fel az embereket.

Elteltekintve attól, hogy a különböző korú és nemű emberek eltérő módon kötődnek környezetükhöz, azt is látnunk kell, hogy más-más jellegű közösségi csoportok számára is eltérő jelentősége lehet a lakóhelynek.

Minden szervezetnek kell valamilyen földrajzi bázissal rendelkeznie, még akkor is, ha az egész világ ez a bázis. Ha egy sajátos időtöltési forma köré alakul ki egy szervezet, a tagsági kritérium az adott hobby iránti érdeklődés lehet, de a szervezetnek a kényelem kedvéért lehetnek fiókjai minden nagyobb városban és helységben. Ha a hobby eléggé népszerű, lakóhelyi szintű csoportok is létrejöhetnek, akár önállóan, akár nagyobb közösségi csoportok részeként. Előfordulhat, hogy például a horgászok vagy a sakkozók csak azért szerveződnek lakóhelyi szinten, mert adminisztratív társaikkal, mint azokkal, akik szerte a világon élnek. Ilyen esetekben igen kicsi lehet magának a helységnek a jelentősége, bár a lakóhelyi kapcsolatok erősíthetik az interakciókat egy speciális érdeklődésű csoporton belül. Ez utóbbira legjobb példa egy falusiasabb vagy kisvárosiasabb környezet, ahol például a helyi futbalcsapat, vagy fúvószenekar lehet a különböző csoportok közötti állandó hatalmi harc küzdőtere egy olyan helységben, ahol valamennyi lakos számára igen fontosak a helyi ügyek.

A tisztán szabadidős tevékenységen kívül is nagyon fontos lehet bizonyos körülmények között a földrajzi bázis. Ennek az az oka, hogy egy csoport politikai ügyekkel is foglalkozhat és sok politikai csatát bizonyos mértékig helyi szinten kell megvívni. A szülők például nem pusztán adminisztratív könnyebbség okából jöhetnek össze helyi szinten, hanem azért is, hogy nyomást gyakoroljanak a helyi hatóságokra vagy a helyi Szociális Biztonsági Hivatalokra. Ez azonban csak egyetlen

példa a politikai és igazgatási struktúrákat tükröző közösségi csoportokra, és az ilyen csoportok nagy valószínűséggel országos kampányokba is bevonhatók. Az, hogy az emberek egy lakóhelyre alapozott csoport tagjai, nem feltétlenül növeli a szemükben a lakóhely fontosságát. Előfordulhat, hogy a csoporton kívül sokkal könnyebben találják meg a hangot más területeken élő hasonló helyzetűekkel, mint a környezetükben élőkkel.

Valamennyire növelheti a lakóhely jelentőségét az, ha a lakóhelynek világos határvonalai vannak. A közelmúltban sok Lakásbérlők Egyesülete alakult meg vagy éledt újjá a tanácsi lakótelepeken a Lakásfinanszírozási törvény (1972) elleni kampány során. Ez politikai téma volt és a gazdasági érdekek hozták össze egymással az embereket. A tanácsi lakótelepek azonban többnyire egyértelmű határvonalakkal rendelkeznek, mert azonos stílusú építészeti egységet képeznek. Ezért azt a folyamatot, amelynek során helyi csoportok jönnek létre arra, hogy országos politikai kampány keretében harcoljanak, erősen befolyásolhatja az, hogy a bérlők mennyire képesek azonosulni az adott lakótelepekkel. Vitathatatlan, hogy a tanácsi bérlők – sok más közösségi csoporttal együtt – most is és a jövőben is a munkásmozgalom szerves részét képezik (Bryant, 1974). Ez azonban nem jelenti azt, hogy erejük nagy részét ne a lakóhelyi kapcsolatok adnák, akár léteznek már ezek, akár az egyesület-alakítási folyamatban fejlődnek ki. Hangsúlyoznunk kell a lakóhely fontosságának tényleges, bár korlátozott szerepét az osztályöntudat kialakulásában, miközben bírálunk kell ennek a fontosságnak az érzelmi túlhangsúlyozását.

Az egyértelmű fizikai határok megléte fontos lehet a gyakorlatban akkor, amikor egy közösségi munkatervezethez ki kell választani a kontakt populációt – bár arról is meg kell győződni, hogy ezek a határvonalak fontosak-e a lakók számára. Bizonyos korlátok között már csak azért is fontos a lakóhelyi határok szerinti választás, mert a lakosok inkább ezekre a határookra figyelnek, mintsem az optimális méretekre, például arra, hogy egy szolgáltatást akkor lehet megtervezni, ha meghatároztuk az ellátandó területet. Ha tehát egy meglehetősen kicsi területen két jól megkülönböztethető alterület található (pl. a két világháború között épült bérház és néhány olyan utca, ahol földszintes házak vannak), legjobb, ha azokat két külön földrajzi bázisnak tekintjük. Megvannak a korlátai annak, hogy átfogóbb lakóhelyi szervezeteket próbáljunk kiépíteni. A tapasztalat azt mutatja, hogy – a válságos időszakokat leszámítva – egy-egy területen csak a lakosság 2-4 százalékától várható egy ilyen struktúra bármilyen jellegű rendszeres támogatása, így egy túlságosan kicsi terület nem tud fenntartani közösségi szervezetet. Másrészt viszont, ha túl nagy a terület, szervezési nehézségek jelentkeznek. Az ilyen lakóhelyi szervezetek szempontjából 1000-4000 lakás látszik az optimális méretnek. Ennek azonban kisebb a jelentősége akkor, ha a csoport – akár csak átmenetileg – egy tömegmozgalom részét képezi, vagy ha a csoport kisebb, szakosodottabb vagy informálisabb.

Településeink többségében, ahol még mindig meglehetősen állandó a lakosság és ahol közvetlenül a lakóhelyen van munkaalkalom és kommersz szabadidős lehetőség, a legtöbb lakos számára még mindig erős társadalmi jelentőséggel bírhat a lakóhely. Ezekben a helyeken az interakciókban sokkal nagyobb helyet kapnak az

informális, mint a formális struktúrák és kapcsolatok. Jelentős változásokat idézhetnek azonban elő ilyen helyzetekben bizonyos külső hatások, például sok új lakó érkezése, túl nagy létszám, nagyobb átépítés vagy akár egyszerűen valamilyen szerencsétlenség. Ha ilyesmi történik, az ilyen területek tényleges ereje egyfajta merevséggé alakulhat, ami elgyengítheti őket az új problémával szemben. Ha meg akarják őrizni mindazt, amit a múltban egy szoros csomózású szociális háló révén nyertek, szükség lehet arra, hogy új, formálisabb struktúrákat építsenek ki, és egy ilyen területnek hasznos lehet a közösségi munkás külső nézőpontja ahhoz, hogy felbecsülje ennek szükségességét és megszerezze a megvalósításhoz szükséges jártasságot.

Összegzésül elmondhatjuk: nem csak arról van szó, hogy a lakóhely egyes lakosoknak fontosabb, mint másoknak, hanem a lakóhely jelentősége közösségi csoportonként is változó. Ennek egyik végpontja az, amikor a földrajzi alap egyszerűen az adminisztráció kényelmessége szempontjából fontos, a másik végpont az, amelynél a lakóhelyi szervezetek válnak a helységhez és a társakhoz, szomszédokhoz való érzelmi kötődés kifejezésének színpadává.

A lakóhely típusa szerinti eltérések

A fentiekben nagy vonalakban már jeleztünk néhány olyan lakóhely-típust, amelyekkel a közösségi munkások foglalkozhatnak. Vizsgálhatjuk mindezt más nézőpontból is, ha feltesszük a kérdést: melyek azok a fontos változók, amelyek segítségével elemezni lehet egy lakóhelyet.

Úgy tűnik, két ilyen változó van. Az első az osztály, mind a szűkebb értelemben (a termelőeszközökhöz hasonlóan viszonyuló emberek csoportja, amely az ebből adódó hasonló érdekek alapján ráébredhet a közösségi identitásra), mind a társadalmi helyzet szerinti csoportképződés szűkebb értelmében. A második változó a lakosság stabilitása és az, ami ebből következik: hogy az emberek ismerik egymást a lakóhelyen. A fizikai környezet jellegzetességei, amelyek elsőként ragadják meg a területre belépőnek a figyelmét, jórészt ennek a két változónak a tükröződései és megerősítései. Azt akarjuk mondani ezzel, hogy a különféle társadalmi helyzetű csoportokba tartozó emberek eltérő típusú házakban laknak, annak megfelelően, hogy osztályhelyzetük mennyire engedi meg nekik a saját lakáshelyzetük kézbe tartását. Ez nem csak a lakás minőségére vonatkozik, hanem a lakástulajdonos elköltözési vagy maradási szabadságára is. Maga a fizikai környezet tehát nem alapvető tényező. Ami lényeges, az ennek a környezetnek a társadalmi jelentősége és főleg az, hogy mekkora a jelentősége azoknak a számára, akik ott laknak és környezetükről eltérő értelmezéseket kaphatnak középosztálybeli külső személyektől, például szociális munkásoktól és közösségi munkásoktól.

Ennek a két változónak – az osztálynak és a lakosság stabilitásának – alkalmazásával számos tágas kategóriát különböztethetünk meg a dolgozók és az alsó-középosztálybeliek lakóhelyein. Gyakorlatilag minden egyes lakóhelynek számos egyedi vonása van, amelyeket számításba kell venni. Ezek a kategóriák azonban lehetőséget adnak az azonos szempontok szerinti elemzésre, valahogy úgy, ahogy

a személyiség elemző megközelítése teszi lehetővé az esetkezelésben az egyes kliensek értékelését.

1. Alacsony jövedelmű stabil terület. A lakóterület első típusában alacsony jövedelmű emberek élnek, akik viszonylag stabil lakosságot képeznek. Az ilyen területeken, akár régi családi házak, akár a helyi hatóság által a két világháború között építtetett villaszerű bérházak vagy bérháztömbök vannak, gyakran a kezelendő esetek egész tömegét találják a szociális munkával foglalkozó intézmények. Ezek gyakran megbélyegzett területek, mivel igen magas fokú a viszonylag ártalmatlan bűnözés, vagy legalábbis ezt tételezik fel róluk, a háztartások pedig láthatóan alacsony szinten állnak. A megbélyegzés több szempontból is félrevezető, elsősorban akkor, ha az ilyen területek valamennyi jellemzőjének negatív megítéléséhez vezet. A formális szervezetek fenntartására való képtelenséget tévesen írják a közömbösség és az alkalmatlanság számlájára, hiszen valójában azt a gyanakvást tükrözi, hogy egy-egy lakó magasabb pozícióba akar jutni („elszalad vele a ló”), ami veszélyeztetné az egyenlőségen alapuló helyi szolidaritást. Ez a gyanakvás persze az irigykedést és a vetélkedést is mutathatja. Fel kell azonban ismerni, melyikről van szó. Gyakran mulasztják el az ilyen helyeken például a lakóhelyi egészségügyi rendszer kiépítését. Csak a területtel közelebbről megismerkedve vesszük észre, hogy számosan kapcsolódnak be gondozási tevékenységekbe saját költségükön, amitől sok középosztálybeli önkéntes visszaretten. Nincs szükség arra, hogy megfelelő alapokra helyezze valaki az ilyen kezdeményezéseket. Ezek már működnek, tehát vélhetőleg megvan a kellő alapjuk. A megoldandó probléma az, hogy azokat, akik részt vesznek ilyen tevékenységben, képesekké tegyük arra, hogy hozzájussanak azokhoz az erőforrásokhoz, amik korábban nem álltak rendelkezésükre. Hasonlóképpen gyakran tapasztalhatjuk, hogy az ilyen helyeken – különösen a nők között – meglevő igen erős hálózatokat felhasználhatják a lakosok arra, hogy élénk kampányt folytassanak valamilyen helyi témában. Itt sem a kampány „megfelelő” szervezése a cél, hanem azok segítése, akik a már meglevő erőket akarják továbbfejleszteni, nem olyan erőkre vágnak, amilyenekkel nem rendelkeznek. Másik példa: egy nyugdíjasokból, fiatal anyákból vagy tizenévesekből álló, tisztán informális csoport felhasználhatja a közösségi munkás rendelkezésére álló erőforrásokat arra, hogy kellemesebbé tegye az összejöveteleit és másoknak is szolgáljon a lakóhelyen. Ilyen körülmények között esetleg sokkal nagyobb kockázatot kell vállalni az erőforrásokkal kapcsolatban, mint aminek sok helyi hatóság örülne, mert problematikusabb a formális felelősségre-vonhatóság. Az ilyen területekkel való foglalkozás alapvető problémája annak a természetes gyanakvásnak a leküzdése, amit a „hivatalos” személyekkel (akár magával a közösségi munkással, akár a rendszerekben felelős posztot betöltő helyiekkel) szemben éreznek az emberek. Ezt úgy lehet leküzdni, hogy felismerjük az erős helyi egyenlőségre törekvést és a szorosra fonódott szociális hálót, és inkább ezekkel élünk, nem valamiféle oda nem illő bürokratikus szervezetet próbálunk rájuk erőltetni. Másik probléma annak a kilátástalanságnak a leküzdése, amellyel az ilyen helyeken élők szemlélik gyakran saját helyzetüket; ez a kilátástalanság a múlt kudarcait tükrözi. Ezen a területen mosódik el talán a leginkább a jó esetkezelő munka és a jó közösségi munka közötti határvonal.

2. Átmeneti zóna. Csak rendkívül óvatosan szabad általánosításokat tennünk az átmeneti zónákkal kapcsolatban, mert az ilyen területekre egyre inkább a különféle társadalmi helyzetű csoportok elegye a jellemző. Nagyvárosaink többségében nagy lakóterületeket építettek ki a középosztály számára a múlt század különböző időszakában, meglehetősen közel a városközponthoz. Amint csökkent a családok és a kiszolgáló személyzet létszáma, ezek a lakások túl tágasakká váltak annak a társadalmi csoportnak a számára, amelynek eredetileg szánták azokat. Egyre többet alakítottak át társbérletté. Ez a folyamat felgyorsult Manchesterben, Liverpoolban, Sheffieldben és más olyan városban, ahol az a tény, hogy az ilyen területek közelében állami egyetem található, önmagában is fölvetette a rövid időtartamú elhelyezés szükségességét. Az átmeneti zónák lakossága vegyes. Gyakran találhatunk itt sok ideiglenes lakót, például egyetemi hallgatókat. Ott vannak azután a nagyon szegények, vagy azok – főleg feketebőrűek –, akikkel szemben előítéletek léteznek, és akik éppen ezért nehezen találnak maguknak megfelelőbb lakóhelyet. Ezek a területek az esetleges építészeti érdekességük és a városközpont közelsége miatt gyakran vonzóak a középosztálybeli fiatal házaspárok számára. Kisebb házakból álló szigeteken pedig idős emberek élhetnek, akik – talán némi ragaszkodással – visszaemlékeznek azokra az időkre, amikor „jó” környezetben éltek, náluk magasabb társadalmi helyzetű szomszédok között.

Az ilyen területeknek a faji kisebbségek és a deviánsok jelenléte miatt gyakran rossz hírük van a tisztességes emberek körében, a radikálisok pedig gyakran romantikusan ítélik meg őket, de ha jól megvizsgáljuk ezeket a vélekedéseket, egyiket sem támasztják alá a könyörtelen tények. Ilyen terület Londonban a Notting Hill, Manchesterben a régi Moss Side és Sheffieldben a Havelock Square. Ezek gondosabb elemzést igényelnek más területeknél, éppen azért, mert a lakosság vegyes volta erősen befolyásolja a közös cselekvés lehetőségét és stílusát. Egyrészt a feketebőrűek, a fiatal középosztálybeli értelmiségiek és a nagyon szegény emberek robbanóelegye alapanyagot szolgáltatathat olyan mozgalmakhoz, amelyek politikailag radikálisak, légkörüket illetően erőteljesek, és könnyen fordulnak át közvetlen akcióba, a területen fellelhető erőforrások lehető legjobb kihasználásával. Másrészt az átmeneti zónákban található alcsoportok között komoly ellenségeskedés alakulhat ki, különösen azokban a városokban, ahol befolyásos helyzetbe kerültek a fajvédő, bevándorlást ellenző csoportok. Itt – ugyanúgy, mint a területek első típusánál – először alaposan meg kell ismerni a területet, mielőtt formális struktúrákat ajánlanánk, mert előfordulhatna, hogy ezek a struktúrák csak egy partikuláris alcsoportot választanának ki, feltehetően azt, amelyikben a legnagyobb a társadalmi becsvágy, és csak misztifikálnák a helyzetet. Az Egyesület Államokban gyakran voltak súlyos faji zavargások az olyan területeken, ahol kifejezetten a fajokat összefogó, látszólag erős közösségi szervezetek léteztek. Az átmeneti zónákban élők várhatóan nem annyira egy specifikus célra létrehozott struktúra alapján, inkább azáltal lehet összehozni egymással, hogy elismerjük a különbözőségeket és – amennyire lehetséges – az ilyen helyen élő emberek esetleges közös ellenségei ellen fordítjuk őket.

2. Régóta fennálló, közepes jövedelmű terület. Az egyik legnehezebben kezelhető lakóterület az, ahol viszonylag régóta élnek közepes jövedelmű emberek. Nagy

valószínűséggel azt tapasztaljuk az ilyen területen, hogy kevés motiváció van a közös cselekvésre, a meglévő formális szervezetek pedig szakosodottak és erősen védik saját jogaikat és erőforrásaikat. Általában az ilyen területeken a legjellemzőbb a családi tűzhely mellé való visszahúzódás; a közös cselekvésre talán azok nyitottabbak, akik életkoruk vagy nemük miatt a legerősebben kötődnek lakóhelyükhöz. Az ilyen és az ezeknél határozottabban gazdag területeken lendült fel a beiskolázás előtti játszócsoportok mozgalma. A célravezető stratégia az lehet, ha az olyan igényekre összpontosítunk, amilyen az iskola előtti foglalkoztatás, annak reményében, hogy a közös cselekvés során szerzett tapasztalatok egyéb lehetőségekre is felnyitják az emberek szemét. Mellesleg éppen ilyen területeken él igen sok alapfokú szociális és közösségi munkás. A következtetéseket az olvasóra bízunk.

4. Közepes jövedelmű új lakóterületek. A jobb tanácsi bérházakban és tulajdonosok/bérlők által lakott területeken gyakran azok fennállásának az első két évében a legkönnyebb dolgozni. Ez meglepő lehet, hiszen éppen azt várhatnánk, hogy könnyebb a közösségi munka ott, ahol már ismerik egymást az emberek, mert régóta együtt élnek. Az informális társadalmi kapcsolatok hiánya azonban gyakran teremti meg a formalizált kapcsolatok szükségességét és azok igénylését. A teljesen új lakótelepre költöző emberek lakóhelyi szervezetekben tömörülhetnek, mert ez az egyik módja annak, hogy leküzdjék a beköltözéssel, a többiekkel való megismerkedéssel és az új lakóhelyük jellegének megítélésével kapcsolatos problémákat. Érdekesen nyilvánul meg ez az Egyesült Államokban, ahol az említett státuszcsoportba tartozók – legalábbis a fiatalok – számára természetesebb a földrajzi mobilitás, mint Angliában. Ez a tapasztalat azt mutatja, hogy minél gyakrabban cserél lakást valaki ebben a csoportban, annál inkább – és nem annál kevésbé – valószínű, hogy megismerkedik a szomszédaival. Ennek az az oka, hogy a gyakori környezetváltás olyan képességeket és társadalmi szokásokat alakít ki az emberekben, amelyek képessé teszik őket arra, hogy igen gyorsan kialakítsanak felszínes, de azért hasznos és kellemes kapcsolatokat az új szomszédokkal. Egy új lakótelep meglétének korai időszakában abból is adódhatnak problémák, hogy még folyik az építkezés. Még nem lehet látni, milyenek lesznek az épületek, a helyi hatóságok és egyéb szolgáltatások pedig még nem jöttek létre. Ezek a problémák bizonyos mértékű ingerültséget keltenek azokkal a külső emberekkel szemben, akik segítenek összehozni egymással az embereket. Az eredmény az, hogy az új tanácsi vagy privát bérházakban gyakran igen könnyen lehet létrehozni viszonylag komplex, sokfunkciójú lakóhelyi szervezeteket, amelyek foglalkoznak a panaszokkal, bekapcsolódnak a szabadidős tevékenységbe, és felvállalják a lakóhelyi önkéntes munka valamilyen formáját.

5. Válságterület. Előfordul, hogy egy nemrégiben létrehozott, jó hírű lakóterületnek valamilyen komolyabb válsággal kell szembenéznie. Válság lehet az, hogy egy tanácsi lakótelepen nagyobb mértékben meg akarják emelni a bérleti díjakat, lehet egy nagyobb tervjavaslat, a helyi iskolákat vagy az orvosi ellátást érintő politikai javaslat vagy a helyi iparban végbemenő változás. Ilyen válság felléptekor gyakran az új lakótelepekéhez hasonló helyzet alakul ki, vagyis az embereket összehozza egymással a közös külső ellenséggel szembeni gyűlölet és az akciók egész sorát

indítják be egy kampány körül, ami új személyi kapcsolatokat alakít ki. Természetesen bonyolultabbá teszi az ilyen helyzetet az, ha már – esetleg a lakótelep létrejöttének első napjaitól – létezik egy szervezet, amely a helység képviselőjének mondja magát, de túlságosan belesüppedt a rutinba ahhoz, hogy könnyen szembenézhesen a válsággal.

6. Régi lakók és jövevények által lakott területek. A lakóhelyeknek ez az utolsó típusa bizonyos tekintetben hasonlít az átmeneti zónához. Olyan terület ez, ahol egy megállapodott lakosság él együtt egy különböző státuszcsoporthoz tartozó új lakossággal. Példa lehet erre egy viszonylag alacsony jövedelmű munkások lakta telep, amelynek közelében új privát bérházat építettek. Másik példa lehet egy, az 1930-as években épült privát bérház, amely mellé egy nem éppen vonzó tanácsi bérházat építettek. Vagy lehet olyan terület, ami valamilyen okból viszonylag jó lakáslehetőséget biztosított a jövevényeknek, például fiatal középosztálybeli házaspároknak, feketebőrűeknek vagy munkáscsaládoknak, akiket jó álláslehetőségekkel csábított el az ország más részeiből. Ilyenkor még nagyobb esély van szervezett konfliktus kialakulására két különböző társadalmi csoport között, mint a hagyományos átmeneti zóna esetében. Az ilyen területeken a közös cselekvés bátorítására irányuló bármilyen próbálkozás ilyen konfliktus formájában csapódhat le, különösen akkor, ha a két csoport érdekei erősen eltérnek egymástól. A tapasztalat azt mutatja, hogy ezeken a helyeken, ha egyáltalán kialakul valamiféle közös cselekvés, az mindenképpen külön-külön alakul ki a két csoportban. Ha mindegyiknek elismerik az önállóságát, akkor mindegyik nyugodt lehet afelől, hogy a bizonyos típusú tevékenységekre való szövetkezésük lehetőségét is elismerik. Nehézségekre akkor kell számítani, ha az egyik fél kiépít egy erős formális szervezetet, míg a másik fél nem. Ha viszont ilyen nehézség adódik, emelt fővel kell szembenézni vele. Semmi értelme azon töprengeni, hogy segítsünk-e például a csavargóknak, ha közös akcióba kívánnak lépni, hogy megvédjék magukat a zaklatásokkal szemben, egyszerűen azért, mert úgysem tudjuk ugyanakkor megnyerni a számukra a többi helyi lakos rokonszenvét.

Szervezeti felépítés a különböző lakóközrökben

Az előbbieken tárgyalt különféle területek igényei meglehetősen hasonlóak. Az embereknek mindegyik esetben több erőforrásra, az erőforrások feletti nagyobb kontrollra és több lehetőségre van szükségük ahhoz, hogy észrevehessék hogyan segíthetnek egymásnak. Eltérések abban mutatkoznak, hogy milyen típusú szervezeti felépítés felel meg a lakosságnak, és mennyire kell szoros, rendszeres kapcsolatot fenntartania a közösségi munkásnak a helyi lakosokkal. Számos olyan tevékenységi forma létezik, ami a legtöbb helyen jó célkitűzés lehet. Ilyen például a kimondottan helyi döntésekkel kapcsolatos politikai akció; szabadidős tevékenység; az egyes csoportok közötti kölcsönös támogatás és „tudatosság-növelés”; a pillanatnyi nehézségekkel küszködők kölcsönös segítése és támogatása; helyi információszolgálat „közösségi újságok” és tanácsadó központok útján; gyermekek játékos foglalkoztatása; részvétel a helyi szolgáltatások, például az iskolák

kezelésében; vagy akció annak megakadályozására, hogy a tőke kiáramoljon a területről. Igen változó viszont a megvalósítható kollektív tevékenységek közötti strukturális kapcsolat. Bizonyos helyeken – főként az új, magas presztizsű lakóterületeken – esetleg meglehetősen komplex lakóhelyi szervezeteket sikerül létrehozni, amelyek összefognak minden ilyen tevékenységet, úgy, hogy azok mindegyike jelentős önállósággal rendelkezik, de meríthet a közös erőforrásokból. Máshol nehézségeket okoz az ilyen szervezeti komplexitás, inkább kisebb, speciális érdeklődésű csoportok hálózatában kell gondolkodni, olyanokban, amelyek önmagukban túl kicsik ahhoz, hogy formális struktúrát hozzanak létre. Ezek egyikéről sem szabad azt képzelnünk, hogy pótolhatja a másikat. Mindegyiknek megvannak az erősségei és mindegyik egy-egy sajátos szituációnak felel meg. Az a fontos, hogy már a közösségi csoport létrejöttékor és élettartama alatt végig gondolkozunk azon a problémán, hogy milyen struktúrák a legmegfelelőbbek. A következő fejezetben részletesebben foglalkozunk az itt említett témákkal.

Eltérések a kontakt populációban speciális érdekű csoportok szerint

Hasonló megfontolásokkal kell elkezdni az olyan kontakt populációkkal való foglalkozást is, amelyek nem a lakóhelyhez kötődnek. Ezek lehetnek kulturális csoportok vagy vallási, etnikai identitás is lehet a csoportképződés alapja. Esetleg sajátos problémákkal küszködő csoportok, például a gyermekeiket egyedül nevelő szülők csoportja. Az is elképzelhető, hogy nem csoportosult egyénekről van szó. A közösségi munkás megpróbálhat szorosabb kommunikációt és együttműködést kiépíteni a szervezett csoportok és az intézmények között. A munkásnak minden ilyen esetben tekintetbe kell vennie azokat a változókat, amelyek hatással vannak a közös struktúrák kiépítésének sikeres vagy sikertelen voltára. Ilyen változók az alábbiak: mennyire létezik már valamiféle interakció a kontakt populáción belül; mennyire megbélyegzett a populáció, ami miatt az emberek esetleg nem kívánják annak részeként azonosítani magukat; mennyire bíznak az azon belüli rendszerekben. A közösségi munkások általában nem gondolják végig kellő alaposággal, milyen problémák jelentkeznek a közös akciók kialakításában ott, ahol nem a lakóhely képezi a munka bázisegységét.

A kontakt populáció és a társadalom többi része

A közösségi munkásnak figyelembe kell vennie a meglévő kapcsolatokat, nemcsak azon a kontakt populáción belül, amelyikkel foglalkozik, hanem az adott populáció és a társadalom többi része között is. Adott szinten ez azt jelenti, hogy a kontakt populációt a kulturális szokások és a társadalmi, politikai, gazdasági hatalommegoszlás – egyszóval az ennek a fejezetnek az elején említett témák – általános elemzésének az összefüggésében kell vizsgálni. Egy másik szinten a helyi politikai élet különféle specifikus struktúráinak megértését igényli.

A közösségi munkásnak értenie kell a helyi közigazgatás és az egyéb hivatalos struktúrák – például a szociális biztonsági rendszer – főbb szféráihoz és az azokkal kapcsolatos joghoz. Ez a követelmény természetesen hasonlóképpen vonatkozik a szociális munkásra is. Van azonban némi hangsúlyeltolódás. A közösségi munkásnak kevésbé kell ismernie a családjogi törvényt, jobban a tervezést és a közegészségügyet. Tudnia kell azt is, milyen kapcsolatban állnak egymással azok a helyi hatóságok, amelyekkel foglalkozik. Igaz, hogy alapvetően minden helyi közigazgatásnak a törvény szerinti struktúrája van, de az egyes helyi hatóságok között jelentős eltérések lehetnek abban a tekintetben, hogyan működnek együtt a különböző osztályok, és hogyan élnek a számukra engedélyezett hatalommal. Példa erre, hogy néhány helyi hatóság sokkal készségesebben jelöl ki területeket az általános fejlesztésre, mint mások, és az általános fejlesztési területekkel való foglalkozás során még akkor is eltér egymástól az osztályok közötti koordináció hatékonyságának foka, ha lelkesen foglalkoznak a városfejlesztésnek ezzel a formájával.

Az a közösségi munkás, aki nem látja át a helyi hatóságon belüli formális és informális kapcsolatokat, kevésbé tud élni azokkal a lehetőségekkel, amelyek hasznosak lehetnének a vele kapcsolatban álló embereknek. Mindaddig, amíg meghatározott témákban engedmények biztosítása marad a középtávú célkitűzés (és erre szükség is lehet, ha fenn akarjuk tartani a helyi lakosok érdeklődését), a közösségi munkásnak segítenie kell a kontakt csoportot abban, hogy szövetségeseket és szimpatizánsokat nyerjen meg magának a helyi hatóságon belül, ne hozzon létre egységfrontot önmaga ellen „a Városháza bürokratái és karrierista politikusai” elleni üres szónoki támadásokkal. Ez nem jelenti azt, hogy csak a könyökléstől és az összeköttetésektől várhatnánk eredményeket. Hosszú távon a közösségi csoportnak csakis az erejéből, és nem a jó hírből származhatnak sikerek. Az erő kiépítéséhez azonban folyamatosan siker-injekciókra van szükség, és csak a bolond szalasztja el a jó lehetőséget, indokolatlanul támadva azt, ami bizonyos körülmények között a másik oldalt képezi.

A közösségi munkásnak a helyi hivatalnokokon kívül a politikusokat is figyelembe kell vennie. Nem minden tanácsos egyformán aktív a kerületében és a közösségi csoportokkal kapcsolatos viselkedésük is különböző. Természetesen sokan gyanakvóak az ilyen csoportokkal szemben, köztük a munkáspárt bal szárnyához tartozó jónéhány tanácsos is, akik úgy tekintenek a saját területük különleges ellátását igénylő csoportokra, mintha azok veszélyeztetnék a szolgáltatásokkal való egyenlő és egyetemleges ellátást. Azt, hogy nem minden ilyen gyanú teljesen alaptalan, jól mutatta a Barnsbury-ügy és az, hogy a közösségi csoportok számára a könyvesboltokban fellelhető kevés kézikönyv egyike azzal látszik elsősorban foglalkozni, hogy a középosztálybeli rétegek lakóhelyeinek kényelmét próbálja megóvni. Más tanácsosok a választott hatóságokkal szembeni illegitim kihívásnak tekintik a közösségi csoportok létét, és ebben van is igazság, hiszen a közösségi munkának vagy a közösségi akciónak minden esetben rá kell mutatnia arra, hogy a jelenlegi helyi vagy országos demokratikus rendszernek megvannak a maga hiányosságai, és legalábbis olyan változásokat kell előidéznie, amelyek sok helyi képviselő számára elfogadhatatlannak ítélt módon változtatják meg a jelenlegi

rendszer. Mások arra próbálják felhasználni a közösségi vagy egyéb csoportokat, hogy általuk befolyásos pozíciót szerezzenek maguknak, azután arra akarják rávenni őket, hogy az ő pártjukat támogassák, vagy legalábbis „ne politizáljanak”. Vannak, akik kerülik a velük való kapcsolatot annak reményében, hogy úgysem maradnak fenn tartósan, pedig hát még a legjelentéktelenebb helyi szervezetet sem szabad nemlétezőnek tekinteni, ha annak akár csak annyi érdekeltsége van is a helyi ügyekben, amennyi egy törpe kisebbség szavazataiban nyilvánul meg a helyi választásokon. Megint mások támogatják a közösségi csoportokat, tiszteletben tartva azok önállóságát; a helyi demokrácia fontos elemeinek tekintik őket, amelyek segíthetnek a választott képviselőknek abban, hogy jobban érzékelhessék a helyi közérzetet. A közösségi csoportokkal szembeni viselkedés fenti formáinak némelyike a politikai remények és a személyiségek különbözőségét tükrözi. Mások a helyi politikai helyzetet mutatják, és azt, hogy egy adott közösségi csoport egy viszonylag erős helyi mozgalom részét képezi-e vagy sem. Sok függ attól is, hogy az illető képviselő a testület uralkodó vagy ellenzéki pártjához tartozik-e, és hasonló körülmények a képviselők és a közösségi csoportok között lehetséges szövetségek jellegére is hatással vannak. Maguk a képviselők sokféle kényszerítő körülmény hatása alatt dolgoznak, amelyek között nem utolsó helyen áll a dolgok elvégzéséhez szükséges idő szorongató hiánya. Előfordul, hogy a kevésbé tapasztalt közösségi csoportok nem gondolkodnak erre és vagy teljesen elvetik a politikusokkal való foglalkozás minden lehetőségét, vagy azt várják, hogy a helyi képviselőkkel folytatott baráti vita csodákat hoz. Így aztán önmaguk alapozzák meg a későbbi kiábrándulásukat.

Azok a problémák, amelyekkel minden közösségi csoportnak szembe kell néznie, nem érthetők meg olyan összefüggésben, amely magának a területnek a hatáira korlátozódik. Hosszabb vizsgálatot igényelnek, mégpedig a helyi – ha nem az országos és a nemzetközi – politika kontextusában.

A közösségi munkásnak nem elég a helyi politika formális struktúráit figyelembe vennie. Bármilyen helyi csoport fejlődésének fontos része a nyilvánosság, és a munkásnak tudnia kell, milyen hatást fejtenek ki a helyi hírközlő eszközök és hogy a nyilvánosság legkedvezőbb formájának tűnik-e az, amit nyújtanak. Szükség lehet arra is, hogy segítséget adjon nekik saját nyilvánosságuk fejlesztéséhez is, például ahelyett, hogy pusztán röplapokat osztogatnának, hozzanak létre közösségi újságokat, sőt, akár közösségi rádiót és televíziót is. Sok városi területen lényeges lehet, hogy megértsük a fajok közötti kapcsolatokat, a faji kisebbségek kultúráját és az azokra való reagálás komplex jellegét. Fontosak az ipari és az üzleti ügyek is. Előfordulhat, hogy a helyi szakszervezeti mozgalomtól kér segítséget valaki, akár azért, mert a közösségi csoport a – szintén a munkásosztály életszínvonalának biztosításáért küzdő – munkásmozgalom részének tekinti magát, akár azért, mert egy közösségi csoport közvetlen konfliktusba került egy ipari vagy kereskedelmi vállalattal a környezetszennyezés, a létszámfőlősleg vagy valamilyen más téma dolgában. A közösségi csoportoknak esetleg dolguk lehet a helyi hatóságok fejlesztési tervezeteiben részt vevő vállalkozókkal vagy fejlesztési magánvállalkozókkal is. Ilyenkor rendkívül hasznos lehet a kampány során, ha tudják, hogyan juthatnak információkhoz az üzleti magánvállalkozásokról. Általános alapigazság

az is, hogy a munkakörülmények erősen meghatározzák az embereknek a munkahelyen kívüli viselkedését, ezért a fontosabb helyi üzemek szociális helyzetének ismerete vezérfonalat ad ahhoz, hogy milyen viselkedésmódokat várhatunk a helyi lakosoktól akkor, amikor a munkahelyen kívüli dolgokkal foglalkoznak.

Konklúzió

A helyi állapotoknak a gyakorlatban sok olyan szempontjuk van, amelyek egyaránt igénylik a közösségi munkás alapos elméleti felkészültségét vagy nagy tapasztalatát és azt a képességét, hogy felértékelje és átlássa az adott településen a helyi körülményeket, az értékeket és a belső kapcsolatokat. Ezek ugyanolyan ijesztő követelmények, mint amilyeneket a szociális esetkezelővel szemben támasztanak, sok tekintetben mindkettőtől igen széleskörű ismereteket várnak el. Ez azt jelenti a gyakorlatban – mind a közösségi munkás, mind az esetkezelő számára -, hogy bizonyos állandóan jelentkező témákban alaposan és folyamatosan növelnie kell a tudását; naprakész állapotban kell tartania a találékonyságát, különösen a szociálpolitikára vonatkozó joggal kapcsolatban; legyen érzékeny, és legyen érzéke ahhoz, hogy észrevegye, ha olyan dologgal áll szemben, amit nem ért egészen; legyenek meg a képességei és az eszközei arra, hogy rájőjjön, mit szeretne megtudni valaki a szakértőktől. A közösségi munkások sajnos még híjával vannak sok információforrásnak, amelyekre szükségük lenne, bár ezt a problémát egyre inkább enyhíti – különösen az egyetemvárosokban dolgozók számára – az, hogy radikális csoportok alakulnak olyan szakterületeken, mint a jog, a tervezés és a hírközlés.

A közösségi munkásnak azonban, amellet, hogy meg kell értenie a talált szituációt, értenie kell a közösségi csoportok fejlődését és a bennük lejátszódó interakciókat is. Máskülönb kirekeszthetik, amint ez gyakran megesik egy közösségi csoport fejlődése során azokkal a résztvevőkkel, akik a csoport tagjaiként hajlamosak arra, hogy gyakran moralizáló, nem előrevivő módon reagáljanak erre a fejlődésre. A következő fejezetben a csoportok fejlődésének néhány útját ismertetjük, valamint azt, hogyan nyújthat segítő támaszt a közösségi munkás a fejlődés kritikus fázisaiban.

Maueice Allefresde

Helyi fejlesztés és helyi erőforrások

A „helyi erőforrások” fogalmának újbóli meghatározása felé

Gyakran hangzik el az a kijelentés, hogy a helyi fejlesztés a helyi erőforrások optimális felhasználásának eredménye. Ez az elv mint olyan kétségtelenül megállja a helyét. Ugyanakkor számolni kell azzal, hogy változatlanul csekély gyakorlati haszonnal fog járni és továbbra is ellentmondásos értékelések kerülnek majd napvilágra egy adott térség fejlődési esélyeiről mindaddig, amíg nem sikerül egyértelműen tisztázni, mit is jelent a – fizikai vagy emberi – erőforrás, tehát mit ismerünk el erőforrásnak és mit nem.

A kérdésfelvetés nem szemantikus jellegű. A vita, amelyet el kell indítani, nem az „erőforrás” kifejezés tartalmának a boncolgatását célozza, nem ilyenfajta akadémikus vitáról van szó.

Először is azt szeretném hangsúlyozni, hogy az erőforrás fogalma értelmezés kérdése. Más szóval egy „erőforrás”-nak a meghatározása egy bizonyos értelmezésre, tehát állásfoglalásra vezethető vissza.

Továbbá arra is rá kell mutatni, hogy a fejlődési vagy növekedési stratégiáktól függően erőforrásnak tekintenek egymástól rendkívül eltérő fizikai és emberi adottságokat. Egy térség erőforrásainak felmérése és értékelése nem semleges cselekedet, nem a megvalósítani kívánt fejlesztési tervtől függetlenül történik, és nem független attól sem, hogy ez a terv milyen gazdasági rendszerbe illeszkedik be.

Még konkrétan szólva, meg kell próbálnunk magyarázatot adni arra, hogy egyes térségek erőforrásainak túlságosan korlátozott értékeléséből adódóan miként ítélik ezeket a térségeket arra, hogy ne fejlődhessenek, illetve arra, hogy még mélyebbre süllyedjenek az elmaradottság állapotába. Rá kell tehát mutatnunk arra, hogy a manapság szegénynek vagy fejletlennek tekintett térségek erőforrásainak egy másfajta felleltározása esetén milyen módon lehetne kialakítani egy olyan helyi fejlesztési stratégiát, amely eddig el nem ismert vagy nem kellőképpen igénybevett helyi erőforrások mozgósításán alapulna.

1. Először is, szögezzünk le néhány nyilvánvaló ténnyt:

Az erőforrás fogalma szubjektív fogalom, mert az ember alakította ki. A természetben egy meghatározott helyen minden erőforrás vagy semmi sem az, aszerint, hogy az emberek mit tehetnek, vagy mit akarnak tenni vele. Csak az erőforrás amit annak becsülnék. Ez az oka annak, hogy az erőforrás fogalma kettős, tértől és egyben időtől függő fogalom.

– Ami ma erőforrás, esetleg holnap már nem lesz az, Ennek két oka van. Az egyik: az erőforrás kimerülése vagy fizikai megszűnése (egy nyersolajlelőhely nem kifogyhatatlan; egy ember tudása és hozzáértése elvész, ha az illető meghal). Egy adott erőforrás kihasználásában bekövetkező történelmi változás annak tudható be, hogy elállnak egy adott helyi erőforrás további kiaknázásától.

– És fordítva, ami ma még nem erőforrás, holnap már azzá válhat. Ehhez tenni akarás és tényleges lehetőség kell: egy új erőforrás mozgósítására irányuló akarat a műszaki fejlődés és a technológiai megoldások kiválasztásának függvénye. Így például az a típusú homokos tengerpart, mint amilyen Fos sur Mer-nél vagy Dunkerque-nél található, csak akkor vált erőforrássá, amikor az alacsonyan fekvő kikötők mélyítési technikájának a fejlődése ezt lehetővé tette, és attól a naptól lett azzá, hogy a kohászattal kapcsolatos politika keretében döntés született a tengerparti sávok hasznosítására.

– Amit itt erőforrásnak tekintenek, nem mindig annak vélik másutt, más országokban. Ez érvényesül a természeti erőforrások (például az erdők) esetében, de még inkább mind mennyiségi, mind minőségi szempontból az emberi erőforrásokat illetően. Egy és ugyanazon térségben sok emberrel rendelkezni csak az emberi munkaerő alapján működő társadalmak számára jelent erőforrást. A lakosság kezűgyességét és szellemi értékeit, a hagyományos tudást és hozzáértést nagyon eltérő módon hasznosítják a földkerekségen annak dacára, hogy mindenütt erőforrástókként képviselnek.

Az a tény, hogy a történelem során mást és mást tekintettek erőforrásnak, hogy ma azonos erőforrásokat másként használnak fel a föld különböző pontjain, hogy itt nem hasznosítanak egy olyan erőforrást, amelyet pedig máshol igen intenzíven aknáznak ki azzal magyarázható, hogy minden gazdasági rendszernek megvan a maga saját erőforrás katalógusa és minden gazdasági rendszer saját értékrendje szerint ítéli meg azokat a specifikus erőforrásokat, amelyeken a rendszer alapszik.

Egy térség erőforrásainak megjelölése, ezen erőforrások hasznosításának, megőrzésének és karbantartásának módja más és más képet mutat aszerint, hogy az emberek milyen gazdasági rendszert választanak maguknak, és hogy ez a rendszer milyen nagyságú területre terjed ki. Így például nem azonos fizikai és emberi erőforrások kerülnek hasznosításra, ha a mezőgazdaság a nemzeti piac, illetve a világpiac számára termel, vagy pedig alapvetően a helyi lakosság ellátását szolgálja.

2. Melyek azok az erőforrások, amelyeket az uralkodó európai vagy amerikai gazdasági rendszerben mozgósítanak és hasznosítanak?

– Az a növekedési modell, amelyet a „fejlett”-nek vagy „élenjáró”-nak mondott ipari társadalmaink és nagyvárosi közösségeink magukévá tettek restriktív és szelektív módon határozza meg a térségek erőforrásait. Próbáljunk erre magyarázatot adni.

A piactgazdaság – mindenütt, ahol létrehozták, szerte a világon – a jobbító korrekciók ellenére is változatlanul az alábbi három alapvető célkitűzésre épül:

- a maximális gazdasági profitráta elérése
- A tömegtermelés biztosítása
- világméretű szerveződés.

Ennek következményei a hasznosítható erőforrásokra és értékesítésük módjára nézve világosak és logikusak. Hadd idézzünk közülük néhányat:

– Egy adott térségben csak azokat a fizikai és emberi erőforrásokat kutatják fel és hasznosítják, amelyek rentábilis gazdálkodást tesznek lehetővé. Így például inkább a gépesítésre és a tömegtermelésre alkalmas síkságokat, mint a lejtős területeket; vagy pedig a piac követelményeinek és a verseny törvényeinek megfelelő volumeneket és minőséget kínáló nyersanyaglelőhelyeket; vagy továbbá a sablonfeladatokra alkalmazható aktív fiatalok munkaerejét.

– Az uralkodó gazdasági rendszer tehát válogat minden egyes térség erőforrásai között. Ennek eredményeként létrejött a térségeknek egy olyanfajta rangsorolása, amely nem a valódi vagy a potenciális erőforrásaikon, hanem csupán erőforrásaiknak azon a részén alapul, amelyet az uralkodó gazdasági rendszer gazdaságilag kifizetődőnek ítél. A „gazdag”-nak vélt és a „szegény”-nek kinyilvánított térségeket nem annyira a rendelkezésre álló erőforrásaik miatt minősítik ennek vagy annak, hanem sokkal inkább attól függően, hogy az érvényesülő gazdasági rendszernek szüksége van-e rájuk vagy sem. Ezt bizonyítja az a tény, hogy a jelenleg szegény és a fejlődésben elmaradt térségek többsége nem mindig volt az a múltban, holott saját erőforrásaikban nem történt változás.

– Emiatt kárba vész a szegény térségeink valóságos erőforrásainak egy jelentős része, tekintve, hogy nem ismerik el azokat, és nem is hasznosítják; példaként hozható fel erre vonatkozóan akár a művelésre alkalmas földek parlagon hagyása, a lakóházak elnéptelenedése, a népi tudás vagy kézügyesség hasznosítási lehetőségeinek elmaradása, vagy akár a földközi tengeri lejtők teraszos megművelésre történt hiábavaló, ma már haszontalan átalakítása; és utalhatunk azokra a természet adta erőforrásokra is (mint pl. a gesztenye vagy az olívbogyó), amelyek veszendőbe mennek, mivel szedésüket a piacra épülő gazdaságunk nem tartja kifizetődőnek.

– Ami még ennél is súlyosabb, az, hogy ezeknek a térségeknek a lakossága már nem is tudja pontosan megítélni, milyen helyi erőforrások állnak a rendelkezésére. Miután e térségeket nem sorolták be az eredményeket felmutató területek közé, a növekedést nélkülözni kényszerülő zónákban a kirekesztettség érzése, a helyi környezettel való kollektív szakításra utaló magatartás és néhol az elkerülhetetlen sorscsapás érzete alakult ki. Az uralkodó gazdasági modell áldozatául esett, elszegényedett agrártérségeink nagyobb részében a lakosság már nincs tudatában annak, hogy milyen saját erőforrásokat tudhat magáénak, illetve annak, hogy milyen erőforrások rejlenek a helyi környezetben. Ez annál is inkább így van, mivel ezeknek az erőforrásoknak időszakonkénti felmérését külső szakembergárda vagy szakértői csoport, nem pedig a lakosság végzi, és a külső szakértők azok, akik ezen erőforrások létére vagy hiányára következtetnek.

– A piacgazdaság keretében mozgósítható erőforrások hiányának ürügyén sok térségünk belekerült az elszegényedés és az elsivatagosodás halálos kimenetelű folyamatába. Ez a folyamat a területek elnéptelenedését idézte elő, belső, sőt, nemzetközi jellegű népvándorlást váltott ki. Ennek hatására az érintett térségek helyi társadalmi mennyiségileg és minőségileg meggyengültek, és függő helyzetbe sodródtak: tudniillik valahányszor a terjeszkedés diktálta szükségletek miatt az uralkodó gazdasági rendszer felkutat, illetve felfedez időről időre valamilyen hasznosítható erőforrást ezekben a legyengült térségekben, akkor ennek az

erőforrásnak a kiaknázásáról kívülről gondoskodnak olyan döntéshozó központok, amelyeknek nem célja, (vagy nem elsődleges célja) a térség helyi fejlesztése. Más esetekben még egyszerűbb megoldáshoz folyamodnak, a helyi erőforrásokat nyers állapotban elszállítják, és más térségekben használják fel, ahol ezek az erőforrások ez utóbbiak fejlődéséhez járulnak hozzá.

– A helyi erőforrások léte és a helyi fejlesztés hiánya tekintetében a fent említett módon megfigyelhető torzulás nemcsak az uralkodó gazdasági rendszer kívülről történő érvényesítésének a következménye. Számos olyan eset tapasztalható, amikor egy helyi erőforrás eltékozlása a kereskedelem-centrikus gondolkodásmód logikájából fakadóan magához a helyi lakossághoz tartozó egyének vagy csoportok kezdeményezésére következik be: egy jó minőségű megművelhető földet például – amely erőforrást jelent a helyi mezőgazdasági termelés számára – a tulajdonos néha egy idegenforgalmi központ felépíttetésére használ fel; egy különös, de sokat eláruló jelenségnek lehetünk jelenleg tanúi Korzikán vagy a Provence-i tájegység belső körzeteiben a Földfoglalási Tervek kialakítása nyomán. Ezekben a francia régiókban a mezőgazdasági szakemberek – akik művelésre alkalmas földek termelői és egyben tulajdonosai – ahelyett, hogy megvédnék a mezőgazdasági termelésre hivatott földterületet ennek az erőforrásnak a megőrzése és produktív módon történő hasznosítása érdekében, egyre inkább úgy döntenek, hogy földjüket építkezés céljaira bocsátják áruba, azaz átengedik azt az ingatlanpiacnak. Ezeknek a térségeknek a megművelhető földterülete mind jobban veszít termelési értékéből, és maguk a földművesek azok, akik eltékozzák ezt az erőforrást, melynek elsősorban kereskedelmi értékét nézik.

A helyi fejlesztés iránt ma megnyilvánuló érdeklődés és annak szükségessége, hogy a makrogazdasági modell válsága okozta hatások enyhítése érdekében elősegítsük ezt a mikroregionális szintű fejlődést, ismét a helyi erőforrásokra irányítja a figyelmünket. Ez arra indít bennünket, hogy a helyi erőforrások újszerű meghatározására és másfajta értékelésükre törekedjünk, már amennyiben azt akarjuk, hogy célszerűbben kerüljenek felhasználásra, és önállóbb helyi fejlesztési tervek megvalósítását szolgálják.

3. Van-e mód arra, hogy néhány helyi erőforrás segítségével újra fejlődésnek induljanak a növekedést nélkülöző vagy a válság által erősen sújtott térségek?

– Megjegyzéseim főként a deprimált, fejlődésben elmaradt agrártérségeinkkel kapcsolatosak, és bizonyára nem vonatkoztathatóak „egy az egyben” sem a nagyvárosi jellegű településekre, sem a jelentősebb ipari térségekre, sem pedig azokra a mezőgazdasági területekre, amelyek egyelőre még kedvező helyet foglalnak el a piacgazdaságban.

Azoknak az agrártérségeknek, amelyeknek erőforrásait az uralkodó gazdasági rendszerünk nem ítélte rentábilisnak, és amelyek emiatt gazdasági modellünk expanziós szakaszában a kirekesztés, a marginalizálódás vagy a függőség, illetve a segítségre szorulás állapotába kerültek, ma már nyilvánvalóan nemigen van esélyük arra, hogy e gazdasági modell jóvoltából, annak erejére támaszkodva induljanak fejlődésnek: ez a modell ugyanis a nehézségek és a válság szakaszába jutott el; negatív hatásai jól láthatóak; mindinkább veszít a hitelességéből;

hatóterülete fokról fokra szűkül az újabb gazdasági és szociális stratégiák előrenyomulásával és ez utóbbiak javára.

Ezekben a térségekben tehát a helyi fejlesztés nem sokat várhat a külső modellettől. A fejlesztés ezentúl már csak a helyi lakosság által kidolgozott sajátos alternatív stratégiákon és a helyileg önállóan kialakított terveken alapulhat, mégpedig a lakosság szükségleteinek és erőforrásainak újfajta értékeléséből, illetve egybevetéséből kiindulva.

A legjobb helyi fejlesztési terv az, amely leginkább összhangban van a helyi lakosság gazdasági, szociális és kulturális szükségleteivel, és amely éppen ezért a lehető legjobban hasznosítja a helyi környezet saját fizikai és emberi erőforrásait.

Az ilyen tervnek a kidolgozása és megvalósítása tehát nagyfokú önállóságot igényel a célok, a mozgósítandó eszközök és erőforrások meghatározásában. Egyébként megfigyelhető, hogy jelenleg a közigazgatásnak és az államnak a hatalmi strukturáiban ilyen irányú módosulás megy végbe.

A legönállóbb helyi fejlesztésnek azonban nem kedvez, ha egyben a legautarchikusabb is. Egyébként kevés olyan helyi közösség létezik, amelynek területén megvolnának az önfejlesztéshez nélkülözhetetlen összes erőforrások. Ezért, bár a helyi fejlesztéshez elsősorban és mindenekelőtt a rendelkezésre álló valamennyi helyi erőforrás használandó fel, ugyanakkor szükség van a szomszédos térségek kiegészítő erőforrásaira is. Ennek révén a függőségi viszonyt a szolidaritás váltja fel, nagyobb egyenlőség alakul ki a közösségek közötti csere-rendszerben, jobban hasznosulnak az egyes térségek eltérő erőforrásai, és újszerűen vetődik fel az állam kiegyenlítő szerepe.

Ezek után próbáljuk meg néhány konkrét megállapítás útján röviden felvázolni azt, hogy a helyi lakosság által és annak számára programozott helyi fejlesztés miként vezet újabb és újabb erőforrások felfedezéséhez, a szükséges fizikai és emberi erőforrások bővítéséhez és hatalmas arányú diverzifikáláshoz, és hogyan teremt a helyi fejlesztés egy jóval termelékenyebb viszonyt a lakosság és környezete között.

Az a helyi lakosság, amely maximális mértékben igyekszik gondoskodni saját élelmiszerellátásáról – nem alapvetően az önellátás módszerével, hanem azzal, hogy a lehető legnagyobb mértékben kihasználja a termelők és a fogyasztók közötti minél szűkebb pénzügyi körforgás adta lehetőségeket – a helyi termelés növelése érdekében arra törekszik, hogy megművelje a rendelkezésére álló teljes mezőgazdasági területet, hogy kihasználja az összes legelőket, hogy igénybe vegye az összes vízforrásokat, hogy hasznára fordítsa a helyi éghajlat nyújtotta lehetőségeket, a dolgozók által ismert valamennyi technológiát, más szóval minden rendelkezésre álló helyi erőforrást.

Az olyan helyi lakosság, amely saját fejlődése támasztotta követelményeknek megfelelően azon van, hogy helyben, maximálisan feldolgozza mezőgazdaságának és állattenyésztésének nyers termékeit elkerülhetetlenül arra törekszik, hogy optimálisan valorizálja az összes emberi erőforrásokat, másszóval, hogy a lehető legjobban hasznosítsa a helyileg rendelkezésre álló munkaerőt, az ottlakók kézi és szellemi szakképzettségét, amely külön-külön és összességében is erőforrást jelent

(akár a hagyományos, akár az új, a körülmények által felszínre hozott vagy azok miatt elsajátított szakértelemről van szó).

Egész sor – a makrogazdaság által fitymált – ásványi és növényi nyersanyag perspektivikusan önálló helyi felhasználásra és valorizálásra kerülhet a helyi vagy a mikroregionális piac igényeinek kielégítésére. Hasonlóképpen helyileg magas szinten feldolgozott, illetve kiemelkedő színvonalon előállított helyi termékek felválthatják – igaz, magasabb ár mellett – azokat a szabvány, általánosan elterjedt termékeket, amelyeket gazdasági rendszerünk a helyi, regionális vagy nemzeti piacra kényszerített. Ezzel magyarázható például a magángazdaságok által készített termékek vagy a helyi kézműipari termékek mostani térhódítása.

Ha távlataiban tekintünk a helyi fejlődésre, akkor azt látjuk, hogy kihasználatlanul hagyott nagyon is eltérő fizikai és emberi erőforrások, mint amilyenek a szüretelt termékek, a hulladékok vagy pedig olyan szellemi erőforrások, mint például az emberi leleményesség, az egyéni kezdeményezés, a vállalkozásra, az együttműködésre, a kigondolásra, a dolgok és a környező világ megváltoztatására irányuló kollektív készség, hogy mindezek az erőforrások a munka- és életkörülmények átalakításának az eszközeivé váljanak.

Más körülmények között alkalmam nyílt annak kimondására, hogy a helyi fejlesztés a helyi lakosság saját kulturális termelésének a fellendítését is feltételezi. Amiből az következik, hogy erőforrásnak tekintendő minden helyi lakosnak – a múltban gyakran bebizonyított – azon valóságos képessége, hogy saját kultúrát produkáljon önazonosságának megőrzése érdekében, nem pedig a folklór igényei szerint.

A végtelenségig lehetne felsorolni azokat az erőforrásokat, amelyekkel az emberek a föld legtöbb térségében rendelkeznek és mindazokat a technikai erőforrásokat, amelyeket feltalálnak akkor, amikor visszakapják a jogot és a valós lehetőséget arra, hogy véghezvigyék saját fejlődésüket.

Úgy tűnik, eljött az ideje annak, hogy újra megtanítsuk az embereket a helyben rendelkezésükre álló erőforrások természetének és nagyságának megismerésére, s mindenekelőtt ismét tudatára ébresszük őket annak, hogy maguk is részei egyénileg és közösen ezeknek az erőforrásoknak.

Ez minden bizonnyal a számunkra eddig hivatkozási alapul szolgáló gazdasági modell mélyreható átalakítását, illetve a fizikai és emberi erőforrások eddigi felhasználási módjának megváltoztatását igényli.

Ezen túlmenően ez megköveteli továbbá, hogy változás menjen végbe a gazdasági modellünk által társadalmainkban kialakított egyéni és kollektív gondolkodási módban is.

Főként azonban mindez azt feltételezi, hogy mindenütt, valamennyi térségünkben, beleértve az elmaradott területeket is, és elsősorban ott, meginduljon a férfiak és a nők széleskörű képzése annak érdekében, hogy erőforrásaikat másképpen értékeljék és az eddiginél jobban hasznosítsák.

Gertrud Tobias–Johannes Boettner

A Duisburg-bruckhauseni elszegényedett lakosság életszituációi és küzdelmi stratégiái

Nem a szegénység okainak kutatása áll a vizsgálatunk középpontjában, hanem a szegénységgel való küzdelem formái: a túlélési stratégiák és technikák, az ahogy a szegény emberek a materiális problémáikat megoldják, ahogy a társaséletük igényeit kielégítik és ahogy keresik a pszichológiai egyensúlyuk megóvását. Az itt bemutatott eredmények kizárólag a német lakosságra folytatott kísérleti beszélgetések, itt szakemberek alatt szociálmunkásokat, gondozónókat stb. értünk, valamint orvosokkal, rendőrökkel, kereskedőkkel beszélgettünk, akik a városrészben tevékenykednek. Másrészről az adatokat, a vizsgált személyek megfigyelésével nyertük, ami mindenekelőtt 20 személlyel folytatott részletes biográfiai interjúkat jelentett. Ezenkívül 70 személynek, azaz két háztömb lakóinak, feltettünk félig kötött mintavétel kérdéssorozatot.

Az előadás menete a következő lesz:

Az előadás első részében áttekintést adunk azokról a viszonyokról, jellegzetes gondokról és lehetséges megoldási módokról, amelyek a mindennapi szegénységgel való küzdelemmel együtt járnak.

A második részben sokkal inkább az életrajzi háttérrel foglalkozunk, azaz, ahonnan az egyes emberek mindennapi megélhetési küzdelmét szemlélni kell.

I. rész

A problématerület: jövedelemszituációk

A szegénység nemcsak jövedelemprobléma. Ám a szegénység minden mértéken felüli terjeszkedését kevésbé befolyásolja a jövedelem szerinti elszegényedés, mint az összes többi elszegényedési tényező. Ez központi probléma, amely minden más területet érint, és a mindennapi életvilágba különösen tartós jegyeket vés. A jövedelem szerinti elszegényedés nemcsak azt jelenti, hogy kívánságokról és szükségletekről kell lemondani, hanem azt is jelenti, hogy nagyobb követelmények lépnek fel a mindennapi pénzügyi költségvetéssel szemben.

A jövedelem szerinti elszegényedés közelebbi jelentése: fizetési halasztási kérelem, részletfizetés kérelem, nyomtatványok helyes kitöltése, igazolások csatolása, igényjogosultsági vizsgálatok elszegényedése, röviden összefoglalva: a bürokrácia órlómalmába való zuhanás.

Ezek után tekintsük meg a vizsgálati területünkön élő német lakosság jövedelmi helyzetét:

Mintavételünk alapján a háztartások átlagos nettó jövedelme közel 1800 DM (1826 DM), a háztartások 63%-a, tehát közel a 2/3-a ez alatt marad. A háztartások közel 50%-ánál az összbevétel még ennél is kevesebb, 1500 DM alatti.

Ahhoz, hogy értékelhessük az egyes háztartások jövedelmi helyzetét, nemcsak a tényleges jövedelmet, hanem a háztartások nagyságát is figyelembe kell venni (ami átlagosan 3,2 fő). A megkérdezettek között a „csúcskeresők” kivétel nélkül nagycsaládosok voltak (6 személy).

Kisebbséget tesznek ki az ős-bruckhauseni lakosok (általában nyugdíjasok), akik a lakosok 10%-át teszik ki. Ők viszonylag jól ellátottak pénzügyi téren. Első pillantásra kitűnik a mintavételezésből, hogy az itt élők és olyan dolgozók, akiknek jövedelme összehasonlítva a háztartásukban eltartásra szorulókkal számával, igen alacsony.

Ennek a viszonylagosan magasabb jövedelemnek a pénzügyi működési terét behatárolják azok a tényezők, amelyek ennél a csoportnál különösen gyakran jelentkeznek, ezek pedig az adósságtörlesztés és a részletfizetés. A három- és többszemélyes háztartások többségében 200 DM-nél kevesebb jut személyenként az étkezésre, háztartási kiadásra, ruházatra, útiköltségre, szabadidős programokra stb. (Tehát az összes többi a szokásosan felmerülő alapkiadások teszik ki, mint lakbér, villany stb.).

Nem lehet rajta csodálkozni, hogy ezeknek a személyeknek a körében arra a kérdésre, hogy a meglévő jövedelméből ki tud-e jönni, sokkal gyakrabban kaptunk nemleges választ, mint a kiskeresetű, egyedül vagy kettesben élőkétől. Amít az utóbbiak a korlátozott pénzügyi lehetőségekbe részben belenyugszanak, és majdnem hogy semmilyen beruházást nem végeznek, addig a nagylétszámú családokban, különösen ott, ahol gyermekek vannak, ez nem oldható meg ilyen egyszerűen. Főleg a gyermekek vannak nagy vásárlásra készítő hatásnak (reklámhadjárat) kitéve, amely az amúgy is korlátozott költségvetést még erősebben megzavarja.

A következőkben egy áttekintést adunk arról, ahogy a korlátozott pénzügyi eszközökkel gazdálkodnak, ám ez nem minden megkérdezettnél történik azonosan.

Részletre való vásárlás

A nagyobb beszerzéseknél az információs használtcikk cseréken kívül nagy szerepe van a csomagküldő hálózatnak is. Gyakorlatilag minden házban megtalálható valamilyen csomagküldő katalógus. A katalógus lapozgatása pótolja a kirakat nézegetést, ám nemcsak ezt.

Mialatt a jobban keresők nagyobb beruházásoknál átutalási és szállítási hitelhez juthatnak evvel, addig a kiskeresetűek számára a katalógus szerinti vásárlás részletfizetési lehetősége az egyetlen mód arra, hogy félig-meddig tisztességes hitelhez jussanak. A készpénzes vásárláshoz képest a másik eltérés az, hogy a csomagküldő rendelésnél nem kell a nyilvánosság elé lépni. Elkerülheti a vevő, hogy a számára idegen környezetben a nyilvánosság elé tárja a jövedelmi viszonyait.

De akkor is, ha nincs módja arra, hogy közvetlenül részletre vásároljon a csomagküldő hálózatnál, például azért, mert a kontója negatívba ment, mégiscsak van kiút. Az ügynök vagy a hálózat bruckhauseni felvételvezetője az érintett személy életkörülményei és megbízhatósága alapján eldöntheti, hogy az illetőt mint vevőt elfogadja-e.

Elvileg ezen a módon a hitelnyújtás rizikója, a hitelképesség vizsgálata és az adósság behajtása a csomagküldő kereskedő hálózattól távol, az ismert környezetben történik. Így viszont a pénzügyi gondoskodás könnyen személyes függőségbe megy át, és a késlekedő adósoknak rettegniük kell az ismert és egyben ellenőrző társas környezet minden megtorló intézkedésétől.

Végül is a vevőknek önmagukat kell megvédeniük az eladósodástól. A biográfiai beszélgetések szerint erre egy szokásos módszer az, hogy kijelölnek maguknak egy állandó nagyságú hitelkeretet. Ez azt jelenti, hogy a jövedelmük egy bizonyos részét csak részlettörlesztésre szánják, és azt a költségvetésük állandó részének tekintik. A részlettörlesztések így már nem tűnnek adósságnak, amely valaha kiegyenlítődik, hanem, mint egy kötött költség, mint például a lakbér, úgy szerepelnek. Amint az egyik részletfizetést teljesítik, a keret szabaddá válik, és újabb árut rendelnek.

A legtöbb interjúpartnernél a részletfizetés költségvetésbeli helye utal egy tipikus előrehaladásra is.

A rendelkezésre álló pénzügyi eszközök célszerű felhasználása

Az elengedhetetlenül szükséges kiadásokat megkötik. A meglévő pénzügyi eszközöket előre, adott prioritás szerint ütemezik, hogy a szegénységhez kötött pénzügyi gazdálkodásuk áttekinthetetlenségét csökkentsék. Az érintettek legtöbbször egy jövedelemből élnek, ami nemcsak hogy csekély, hanem a kiadások bonyolult összetétele miatt jelentős követelményeket állít a mindennapi költségvetés elé. Itt elsősorban a bevétel és a kiadás eltérő ritmusát értjük, ez az, amely nehezé teszi az áttekinthetőséget. (A családi pótlék minden második hónapban, a munkaügyi hivataltól a jövedelem kéthetente jön, nem is szólva az egyszeri segélyről és a szabálytalan mellékjövedelméről stb.)

A kötötten beépített részlettörlesztések mellett bizonyos bevételek és kiadások összekapcsolása az egyik legszükségesebb módszer ahhoz, hogy a kifizetéseket teljesítsék.

Így köti össze egy család a gáz és villanyszámlát a hónapvégi szociális támogatással; a hónap közepén, amikor a munkanélküli segély jön, abból a háztulajdonosnak kifizeti a lakbért. Ebből a két összekapcsolásból a család számára egy viszonylag áttekinthető kéthetes költségvetés alakul ki. Más esetekben a családi pótlékot kötik össze a villanyszámlával, és ezen a módon a kéthónapos fizetési ritmussal összekötött árukapcsolás kivált egy tételt a költségvetésből.

Akinek nincs módja egy olyan „egyszerűsítésre” az a szükséges kifizetésekhez illeszkedő egyéb szokásokat alakít ki.

Egyik interjúpartnerünk úgy írta le az életét, mint egy kéthónapos ritmikus változást. Időközben már hozzászokott, hogy az életében rendszeresen „szűk hónapok” váltakoznak „jobb hónapokkal”. Az első az, amelyikben a villanyszámla esedékes, ekkor csak a legszükségesebbre telik, a másik az, amelyikben már egy-egy nagyobb vásárlást is megengedhet magának, például egy-egy ruhadarabot.

Ebbe a bevétel-kiadás összekapcsolásba a jövedelem nagy része bekapcsolódik. A fizetési napokon aztán olyan igényeket is kielégítenek, amelyek nem igazán szükségesek arra az időre, ami a következő fizetésig tart. (A nagybevásárlásoknál

tehát nemcsak a legszükségesebb igényeket elégíti ki.) Különböző prioritási szempontokat vesznek alapul.

Egyeseknél a kisebb luxusok biztosítása a szempont: cigaretta, kávé, ezt általában nem akarják nélkülözni. Mások ezzel ellentétben élelmiszereket, konzerveket vásárolnak, ide tartozik a sör is, vagy feltöltik a mélyhűtőt. A jelszó itt, hogy mit lehet tudni, mi történik még, ami biztos, az biztos, az élelmiszer már megvan. Itt a főnti prioritások azok amik „extrának” számítanak.

A legtöbb megkérdezettnél az így kialakult szűkösség azután azt vonja maga után, hogy nem marad más lehetősége, mint a mindennapi bevásárlásnál az „extrém” takarékoság. Ami abban is megnyilvánul, hogy különösen precízen ismerik az árakat.

A divergáló prioritások

A megkérdezettek közül majdnem mindenki használja a tartalékképzés valamilyen módszerét, ezt azonban nagyon különböző pontokon teszik. Tehát az egyes háztartások gazdasági vezetése kevésbé tér el egymástól abban, hogy egyáltalán van-e tartalékképzés, inkább abban térnek el, hogy minek van prioritása a tartalékképzésen belül.

Egyesek megtesznek mindent azért, hogy a kötött kiadásokat kifizessék, mint villany, lakbér, fűtés, részlettörlesztés stb., akkor is, ha ez más kiadások, mint például az étkezés rovására megy. Mások ezt pont fordított sorrendben csinálják, és hangsúlyozzák, hogy semmi szín alatt nem takarékoskodnak az étkezésen.

Egyesek már arra is büszkék, hogy egyáltalán fedél van a fejük felett, függetlenül attól, hogy hogyan néz ki ez a lakás. Mások nagyobb hangsúlyt fektetnek a lakásra, és annak a berendezésére, hogy az megmutatható állapotban legyen.

És mialatt egyesek az üzletek közötti árkülönbséget úgy figyelik, mintha egy bajnokságon indulnának evvel, azaz pontosan tudják, hol milyen áruféleséget milyen áron lehet kapni a leggazdaságosabban, addig csak körülbelül tudják, hogy mennyi a lakbérük, másokat viszont az előbbi kérdés nem érdekli, viszont a lakbérük pontos összegét úgy fűjják, mint egy leckét.

Összefoglalva a megkérdezettek a pénzügyeik irányítását és a háztartásuk vezetését nagymértékben eltérően kezelik még akkor is, ha közel azonos jövedelemmel rendelkeznek.

A különbség azonban nem olyan, mint egy fekete-fehér kép, hogy gazdaságos vagy nem gazdaságos működés egyik vagy másik. Ez ettől független. (Erről a későbbiekben lesz még szó.)

A beszélgetőpartnereink újra és újra elmondtak olyan viselkedési módokat, amelyeket gazdaságtalan működésként lehet értelmezni. De ennek ellenére a vizsgálati csoportunkban olyan jellemző jegyeket, hogy akár csak szórványosan is költsékezzenek, nem találtunk. Igen ritkán fordult csak ez elő. Majdnem mindig gondolnak az árra, majdnem mindig a legolcsóbbat vásárolják.

Abban a csoportban, amelyben az a működési mód, hogy spontán vásárolnak, abban térnek el a többiektől, hogy az ellenőrizhetőség, a gazdaságuk számadási

képessége, ezen belül a prioritási sorrend külső fél számára igen nehezen volt követhető.

A problématerület: a foglalkoztatottsági helyzet

A megkérdezett férfiak kétharmada és a nők egyharmada legalább 3 éves szakmai képzéssel rendelkezik. De a megkérdezések idején csak három személy dolgozott a szakmájában.

A megkérdezettek 23%-a állt munkaviszonyban, 24%-a munkanélküli, 14%-a nyugdíjas és 31%-a háziasszony.

Egy férfi kivételével a munkaviszonyban állók alacsonyabb szakképzést igénylő és emiatt rosszul fizető állásban voltak pl. segédkertész, temetőkertész, raktáros, takarítónő vagy portás). Ezeknek az állásoknak egyharmada kötött időre szóló.

Az, aki egyáltalán alkalmazásban áll, legyen az akár a legkevésbé szakmunka, formailag az eltartó férfi szerepéhez csatolt közösségi elvárásokat tölti be. Nem így a munkanélküliek! Ők azok, akik között található meg a legproblematikusabb csoport. Számszerűen a legerősebb csoport: a hosszú ideje munka nélkül állók csoportja, akik viszonylag idősebbek.

Legtöbbjük 40 év körüli korban lett munkanélküli, és a vizsgálat idején sokan több mint 10 éve munkanélküliek. A munkanélküliség oka közel mindegyiküknél üzemi okokra vezethető vissza. Mindenekelőtt egészségügyi károsodás (a munkafeltételek következtében létrejött mozgásszervi elhasználódás, cukorbetegség stb.), ami azt jelentette számukra, hogy nemcsak munkanélküliek lettek, hanem emellett az aktív keresőképességük végére is jutottak.

A megkérdezettek külseje tükrözi, hogy aligha van reményük egy jövőbeli jobb egészségi állapotra és így munkahelyre. (50 éves koruktól kezdve megpróbálnak nyugdíjas státuszba kerülni vagy legalábbis foglalkoznak a gondolattal.)

A legtöbb interjúalany egyszerűen nem próbálkozik tovább. Várnak a nyugdíjra, várnak arra, hogy elérik a megfelelő korhatárt vagy arra várnak, hogy az egészségük romlása végül mégiscsak teljes munkaképtelenséghez vezet.

A megkérdezettek kisebb hányada több mint 30 éves munkanélküli múltat tekint vissza, reménykedhet a nyugdíjban, amelynek az összege magasabb, mint a munkanélküli segély névleges értéke. Itt a várakozás magában foglalja az anyagi lehetőségek javulását is. Ám emellett egy másik motívum is közrejátszik. Akkor is, ha (igen hosszú munkanélküliség alapján) nem várható el pénzügyi javulás, akkor is az érintettek nyugdíjasként való elismerése egy közösségi szempontok szerinti elismertebb státuszba kerülést jelent. A nyugdíjas státusz eltörli a munkanélküliség bélyegét.

A bruckhauseni munkaerőpiacok

Kilátások a következők: esetleg lehetőség van az első munkaerőpiacon egy szakképzés nélküli és emiatt rosszul fizető álláshoz jutni, ezenkívül lehetőség nyílik a beszélgető partnereinek közül sokuknak a hosszabb, rövidebb idejű

munkára. Ezt a második munkaerőpiacot képzik „Munkát a szociális támogatás helyett” és hasonló programok keretei. Az utóbbi piac a két utóbbi évben, pont Bruckhausenben, igen jelentőssé vált.

Miután ezeket a helyeket kötött bérrel fizetik, ezért az érintettek számára legalábbis rövid ideig ez pénzügyi javulást hoz, és megszabadítja őket a különösen megalázó szociális támogatástól való függőségtől. Főleg a férfiak számára jelentős emelkedést jelent ez a közösség szemében.

A pénzügyi javulásnak azonban határai vannak, miután mindig rövid időre szóló munkalehetőségekről van szó, másfél évtől maximum két évig.*

Lehet, hogy cinikusan hangzik, de a korlátozott lehetőségekhez való belső alkalmazkodás avval, hogy kötött szokások alakulnak ki – főleg a költségvetés szabályozásában és más életvitelbeli viselkedéseknél – lényeges tényezője annak, hogy a szegénységet túl lehessen élni. Az a váltás, ami a munkanélküliség, foglalkoztatottság, újra munkanélküliség között van és az ezekkel összefüggő jövedelemhullámváltozás szervezetlenségbe fordulhat át. Például akkor, ha valaki nem alkalmi munkásként, hanem hosszúidejű munkanélküliként élt idáig, és nincs hozzászokva az ilyen hullámváltozáshoz.

Emellett azonban Bruckhausenben van egy harmadik – úgynevezett információs – piac, azaz a feketemunkaerő-piac.

A kutatási interjúkból, illetve a titkosan kezelt beszélgetésekből az derül ki, hogy ez a piac sok bruckhauseni számára választási lehetőség, még akkor is, ha elég tökéletlen lehetőség a keresőtevékenység folytatására.

Az itteni feketemunkaerő-piacon a munkalehetőségek konkrét formáját lényegében a nem bejelentett keresőtevékenység jellemzi. Az érintetteknek csak akkor éri meg ez a munka, ha a szociálhivatalnál nem jelentik be ezt a mellékjövedelmet.

Ahhoz, hogy ezen a szabálytalan, áttekinthetetlen és jogilag bizonytalan munkaerőpiacon eligazodjon valaki, nem elegendő az, hogy az illető meglehetősen jó szakember legyen. Kell még az is hozzá, hogy elegendő üzleti érzékkel is rendelkezzen. Itt elvileg az illető vállalkozóvá válik, és amennyiben mások is dolgoznak a keze alatt, akkor sokkal inkább olyan helyzet alakul ki, mintha fővállalkozó lenne, semmint állandó bér munkás. A „normál munkást” az jellemzi, ahhoz van hozzászokva, hogy mindennek megvan a maga rendje, és az árak szabályozottak. Ám ezzel a szemléletmóddal itt nem lehet boldogulni. Egyes esetekben ez a fajta mentalitás olyan következményekkel jár, hogy az érintettek

---

*Sokak számára, főleg azok számára, akik már korábban hosszú ideig munka nélkül voltak, alig elegendő ez az idő a pénzügyi helyzetük rendezésére, azaz a szűkebb jövő számára „tisztá lap” létrehozására. Néhány kutató szociológus tudja, hogy ezenkívül főleg fiatal felnőttek számára, kik szociális programon keresztül jutnak hitelfelvételi lehetőséghez – és ezt aránytalan mértékben ki is használják – az anyagi összeomlás előre beprogramozottnak tekinthető. Idősebb foglalkoztatottaknál is létrejöhetnek a mindennapi életvitelüknél jelentkező gondok. Ezeknek a forrása is a rövid ideig tartó munkaviszony.

extrém módon alulfizetettek, és az őket illető kereset egy részét szövevényes magyarázatokkal visszatartják.

Olykor az is előfordul, hogy munkát úgy adnak ki, hogy előzőleg a feltételeket nem beszélük meg. Az így munkát vállalók igazságtalannak érzik, hogy egy bizonyos összeget követeljenek, és a „ha adok – akkor kapok” elvhez igazodnak. A haszon ilyenkor rendszerint nagyon csekély, és hamar bekövetkezik az, hogy esetlegessé is válik. Ilyenkor az érintettek rendszerint a tevékenységük más, de mindenképp pozitív oldalát veszik figyelembe. Ilyenkor a közösségi kapcsolat igényét, a hobbi-érdeklődést szakmai tudásgyarapodást vagy egyáltalán a foglalkoztatottságot és nem a haszontalan üldögélést jelölik meg.

A spektrum másik végén szabad csoportok állnak, amelyek anyagias szakosodást képeznek ki, amely az információs feketepiac vad körülményeihez igazodik. A belső szervezésük hasonlít az adott tevékenységi területen szokásos felépítési formához., Csoportokban dolgoznak, kötött feladatmegosztással, „a személyzetnek” meghatározott kötelességei és illetékessége van. Van egyfajta üzletvezető, aki rendszerint az előmunkás szerepét is betölti. A csapat fejeként felelős a munka értékeléséért, az árajánlatért. Ő a felelős a feladat elvégzéséért, valamint a keresetek kifizetéséért. Nagyon gyakran fordul az elő, hogy van a csapatban segédmunkás is, akinek a legális munkaerőpiacon semmi lehetősége nincs, és a feketepiacon is nehéz elhelyezkednie. Pont ezek a segédmunkások azok, akik a legnagyobb sérelmet szenvedik el. Ők azok, akiket egy vagy több „kollega” (általában a főnök) kiemeli a feketepiacról, és ők azok, akik rendszerint ezt a feketepiaci hierarchikus szervezeti képződményt összedöntik.

Avval együtt, hogy a gyakorlott feketepiaci munkások szívesen dicsekednek csúciszületekkel, a nyereség ezen a területen sem különösen nagy.

Az eddig leírt keretekben eddig nem említett tevékenység a nők takarítói állása, amelynek itt közel fix összege van. Azaz információnk szerint viszonylag egyértelműen kötött, és szóba sem jöhet az, hogy az ilyen munka után ne fizessék ki a bért. Az indíttatását tekintve és a szokásos közösségi értékhelyzetét tekintve a takarítónői „állás” tisztán pénzszakma. Ugyanilyen a reklámterjesztőké (férfiaknál). A rendszerességük alapján ez a mellékkereset a családi költségvetésbe is belekerül egy szokásos összeggel, mindenesetre magasabb összeggel, mint a férfiak szórványosabb mellékkeresete.

A problématerület: szociális kontaktusok

A következő előadásban képet nyújtunk a mostani helyzetről, mindezt életrajzi kiterjedésben tesszük – és emiatt nem veszünk figyelembe megszakadt kapcsolathidakat.

Materiális támogatás

A megkérdezettek több mint felének lehetősége van arra, hogy egy pénzügyileg kilátástalan helyzetben a rokonokra vagy a barátokra támaszkodjon. Itt a rokonság 34%-a mint hagyományos szolidaritási közösség játssza a legnagyobb szerepet

(kötési funkció). A közmondással ellentétben „a pénz megöli a barátságot” – a megkérdezettek 21%-a azt mondja, hogy igénybevehető a baráti köre.

A szociális hálóra való támaszkodás lehetősége olyan esetben, amikor sürgős pénzügyi gond van, pont azoknak nagy jelentőségű, akiknek alacsony a jövedelme. Szorító helyzetben és emiatt pénzügyi krízisre érzékeny helyzetben élnek, úgy is mondhatjuk, hogy fél lábbal mindig pénzügyi katasztrófa helyzetben élnek. Mindenesetre igényük van arra, hogy érezzék, hogy ha szorult helyzetbe kerülnének, legyen egy ismert közösségi védőháló, amelyre támaszkodhatnak olyan mértékben, amilyen mértékű a szükségállapot valószínűsége.

Személyek akikkel megbízhatnak

A rokonság jöhet számításba a megkérdezettek 67%-ánál, amikor személyes problémák megbeszélésére van szükségük. Rokonság alatt a következő személyeket értették: szűk család, partner vagy más olyan személy, aki a rokonságba tartozik (szülők, testvérek...)

Ilyen jellegű nem materiális szükséglet-kielégítést nyújt a baráti kör is. De csak a megkérdezettek 15%-a keresi fel ilyen gondjaival a barátait. Ehhez azt is tudni kell, hogy a barátok közel 50%-a nem Bruckhausenben lakik.

Ellentétben az anyagi szükséghelyzetnél alkalmazott megoldással, a magánjellegű problémáknál a szomszédságot soha nem vonják be a bizalmas beszélgetésekbe. Am a szomszédok mégis hamarabb veszik észre a veszélyt, mint ahogy a segítségnyújtás jön. A szomszédok sokkal többet tudnak, mint ahogy a legtöbben szeretnék. A területi közelség nehezíti teszi a személyek tér elszigetelését, nem szívesen szolgáltatnak önként pletykaanyagot a szomszédságnak. Szinte minden interjúpartner óvakodik attól, hogy intenzív és bizalmas kapcsolatot létesítsen a közvetlen környezetével. Így nem tud semmilyen bizalmas információt elmondani. Mert minden titok egyszer csak a bruckhauseni kört megjárva jutna vissza.

Am az utóbbi nemcsak Bruckhausenben jellemző a szomszédságkapcsolatokra. De Bruckhausenre jellemző az, hogy szomszédságkapcsolat kizárólag a közvetlen közelben alakul ki. Nagyon kevés azon személyek száma, akiknek a városrész távolabbi területein van társaskapcsolata. Mindenki – eltekintve a szoros családi körtől – óvakodik ettől.

A fokozott kapcsolatbeli elszigeteltség következtében a szomszédsággal való összetűzések, félreértések könnyen kihúzzhatják a teljes szociális egzisztencia alól a talajt. Ennek a következménye az, hogy a bizalmas információk védelmére szigorúan csak a rokonsághoz fordulnak személyes problémáikkal – azaz így minden a családon belül marad. Illetve azokkal a barátokkal beszélnek meg, akik nem Bruckhausenben élnek, illetve olyan személyekkel, akiknek titoktartási kötelezettsége van pl.: szociális munkás, pap, rendőr stb.

Distancia a németek között

Épp az előbb leírt feltételek következménye az, hogy a legtöbb személy, akikkel naponta kapcsolatba kerülnek, nemcsak ismerős, hanem egyben szomszéd is. Interjúpartnereink nem ritkán gyűlölködést fejeztek ki a bruckhauseni lakosokkal

szemben, amit viszont nem lehet a szomszédságtól hallott pletykáktól való félelemmel magyarázni. Az érintettek nem akarják, hogy egy kalap alá vegyék őket a bruckhauseniekkel, legalábbis a lakosság bizonyos részétől olyan megfogalmazással határolják el magukat, hogy ez egyenértékű a szociális kiközösítéssel.

Ez az elkülönülés rendszerint nem zárja ki azt, hogy az érintett személyekkel – bizonyos tartózkodás mellett – kapcsolatot ne építsenek ki. A szigorú szóbeli elhatárolás és a tényleges szoros kontaktus közötti ellentmondás sok esetben annyira egyértelmű, hogy más magyarázat nem marad, mint az, hogy egyrészt ki akarnak emelkedni az emberek a közvetlen környezetből, ám másrészt ugyanabban a környezetben ki akarják elégíteni a szociális kontaktusigényüket. Ez azt jelenti, hogy az érintettek a szóbeli elhatárolódást nemcsak a kívülállók felé foglalmazzák meg, hanem mondván, hogy a „jelenlevők kivételek”, egymásnak is elmondják. Evvel a szociális környezet fertőző hatása ellen akarnak fellépni, ami a helyi kölcsönös tevékenységekkel összefüggően éri őket, és egyben attól, akivel együttműködnek és akinek a szintjére nem akarnak lesüllyedni.

A legtöbb interjúban nem az összes német lakostól akarják magukat elhatárolni. Gyakran egyes csoportok kristályosodnak ki a beszélgetés folyamán, ezek bizonyos számukra negatív tulajdonságokat képviselnek, amelyek az elhatárolást kiváltják náluk pl.: „a részegesek”, „a csólakók”, „a sarkon álldogálók”, „a munkakerülők”, „a lumpolók”.

A problématerület: a hivatalokkal való kapcsolat

Az interjúpartnereink legnagyobb része már legalább egyszer kisebb-nagyobb mértékben kapcsolatba került hivatalokkal. Sokuknak kellett már kérelmezési eljárást átélniük pl.: a munkanélküli segély, munkanélküli különtámogatás, szociális támogatás kérelmezése.

Azt, hogy egy szociális támogatási kérelem kitöltéséhez milyen óriási lelki energiára van szükség, most nem taglalom. Én most azt a pszichológiai aspektust tekintem, ami ugyan nem kizárólagosan, de a legjelentősebb részben a szociális hivatal által nyújtott támogatásokhoz kapcsolódik.

Más támogatási szolgáltatásokhoz képest, mint például a munkanélküli segély vagy a munkanélküli különtámogatás, sokkal erősebben viseli magán a szociális támogatás a nyilvános alamizsnakérés bélyegét. A legtöbb szociáltámogatást kérő ténylegesen koldulónak érzi magát, és emiatt szégyent érez. Egyesek, amennyire csak lehetséges, megpróbálják magukat ettől függetleníteni, és még a számukra kijáró szolgáltatásokat sem hozzák szóba. Olykor ténylegesen a szociális munkások ösztönzésének köszönhető, hogy egyáltalán érzékelik az igényeket.

Néhány interjúpartnernél érzékelhető ellentmondáshoz vezet ez a koldulás érzése: egyrészt lemondanak az őket illető szolgáltatások egy részéről, hogy ne kelljen feltétlenül a szociális hivatal „zsebébe nyúlniuk”, másrésztől jogellenességet követnek el, amikor a jövedelmük egy részét, amely a feketén végzett munkából származik, és amit be kellene jelenteniük, azt elhallgatják. Ez a mellékes jövedelem módosítaná is a szociális juttatás mértékét.

Alamizsnakéregető és/vagy potenciális csaló: ezektől a jegyeiktől megszabadulni legalább olyan nehéz, mint a szociális hivatalban az érintetteknek azt átélni, hogy koldulónak és csalónak érzik magukat és így is kezelik őket.

A kérelmező és a hivatali szakember nézőpontja azonos: „ne nézzék őket átverhetőnek”. Ez félreértésekhez és megbántottsághoz vezet, mert a tárgyi mérlegelés színterén kívül létezik egy kommunikatív színtér is, amit az ügyintézők és a kérelmezők egymás közötti viselkedése képez. Ebben sokkal inkább a résztvevők önértékelése esik latba – mégpedig az alkalmazottaké és a kérelmezőké egyenlő mértékben –, semmint a tényleges szakkérdések megbeszélése.

Tipikus ebben, hogy a szociális hivattal fennálló nehézségek könnyen személyes konfliktus jellegét öltik, és ezután úgy is kezelik (híresztelik) mint egyszemélyes problémát. A kérelmezés az, ami a legérzékenyebben érinti az egyén legbelső személyi érzékenységét. Ez a kontaktus a legkevésbé célszerű, intézményi feltételek keretei között történik meg, és emiatt könnyen kudarcba is fulladhat, annak ellenére, hogy a kérelemnek jogosak a feltételei. Valamennyi interjúpartner azt mondta, hogy a szociális hivatalban udvariasan akarnak viselkedni, jó benyomást akarnak kelteni, és gúnyolódtak azokon akik „aszociálisan” viselkednek. Ám szinte mindenki tudott jónéhány olyan esetet említeni, ahol kiestek a szerepükből. Az igények megtagadása volt rendszerint a közvetlen kiváltó ok, de ennek hátterében az indítóok mindig a személyes önérzet megsértésével függött össze.

Az átkozódások és fenyegetések, amelyek az ott dolgozó szociális alkalmazottak fülébe jutnak, mindaddig félreértések maradnak, amíg csak az ott ténylegesen megtörtént események tükrében szemlélik azokat. A remény, hogy ezekben az ügyekben bármit is lehessen tenni, ahhoz kötődik – és ez áll a mi figyelmünk középpontjában -, hogy az egyének igényeit kielégítsük. Mert ezek a kisiklások a pszichológiai egyensúly visszaállítását szolgálják. Ahelyett, hogy szégyellnék magukat, inkább „hősi tett”-ként stilizálják, amikor elmondják másoknak. Ilyenkor nem számít, hogy vajon ez a hőstett anyagilag megérte-e, az a fontos, hogy: „látnotok kellett volna, ahogy reszketett az illető”.

II. rész

Életkonceptiók az életrajzi adatok összefüggésében szemlélve

A fenti problémák és megoldási stratégiák a mindennapi gyakorlatban összekapcsolódnak az egyének szegénységről alkotott individuális koncepcióival. Ezek azonban az egyes személyeknél nagyon eltérhetnek egymástól. Azonos élethelyzeteknél is számtalan életvezetési verzió lehetséges. Nem tudjuk megmondani azt, hogy az a spektrum, amit mi itt átadunk, minden árnyalatot tartalmaz-e.

A vizsgálat során főleg két életkonceptióra fordítottuk a figyelmünket. Először is azért, mert ezek viszonylag gyakran fordultak elő, másodsor: az az előnyük megvan, hogy jelentősen eltérnek egymástól, valamint reprezentálják a szegénység

világának legkevésbé látható, homályos oldalát. A következőkben ezt a két koncepciót fogom bemutatni, mégpedig a mindenkori életrajzi összefüggéseikkel együtt. Úgy tűnt számunkra, hogy az életrajzokban található az a kulcs, ami megkönnyíti ezeknek az emberi sorsoknak a megértését.

Ám előbb néhány alapvető észrevétel:

A mintavételünk során megkérdezett bruckhauseni lakosok kétharmada csak a 80-as évek folyamán költözött be a városba. Ennek következtében tehát a városrész története nem fedi le a mai lakosainak kollektív történetét. A történelmük olyan egyéni élettörténetek sokaságaként fogható fel, amelyek egymáshoz nem teljesen hasonló konkrét tapasztalatokból épülnek fel. Ez az, ami miatt eltér Bruckhausen olyan más városrészekétől, ahol ugyanolyan helyi politikai „sorscsapás” érte a lakosok nagy százalékát, mint amit a településen lévő nagyüzem bezárása jelentett az ő számukra.

Itt Bruckhausenben tehát nagyon egyéni sorsokkal van dolgunk – amelyek mindenesetre kétségtelenül hasonló jegyeket mutatnak fel.

A szociális származás tekintetében van a legnagyobb hasonlóság. Néhány kivételtől eltekintve, az interjúban részt vevő partnereink, valamint a mintavételezés keretein belül megkérdezettek többsége is – legalábbis az adatokból ez szűrhető ki – a korábban a középréteghez tartozó munkás- és szakmunkásmilióhoz számítható. Éppen a kisebbség az, amelyik a tradicionális szegénymilióhoz tartozik, ők azok, akik a szegénységre jellemző túlélési technikával önálló – szubkulturális – értékrenddel és cselekvési stratégiákkal rendelkeznek. A legtöbbjüknek csak felnőtt korában kellett az életvilágát a szegénység feltételei szerint átalakítania, ami viszont azt jelenti, hogy ezeknek a személyeknek a pillanatnyi életvilágát mindig egy olyan „normális” életvilág-háttérből kell szemlélni és értékelni, amelyre például nem a szegénységgel való küzdelem volt jellemző. A megelőző előadásban kiválasztott viselkedési módok és tevékenységek közül sok úgy tűnik aztán, mint tökéletlen pótcselekvés, amely olyan adott, *jövedelemtől függő könnyítő mechanizmusok* pótlására szolgál, amelyek a normál keresőknek annyira kedves szokásaivá váltak, hogy ezt rendszerint alig ismerik fel. Például a következőt értem ezalatt: az, aki ahhoz szokott hozzá, hogy ha hideg van, egyszerűen erősebbre állítja a fűtőtestet, annak rendszerint elég tökéletlen elképzelései lehetnek arról, mit jelent az, ha csak egy széntüzelésű kályhánk van „tegyük fel, hogy ez a harmadik emeleten van, nem biztos, hogy elég lesz a szén, és a szomszéd, akivel a szenespincét meg kell osztani, nem megbízható”. Az, akinek központi fűtés áll a rendelkezésére, az egyáltalán nem fűt, hanem megbízást ad a fűtésre és szabályozza a meleget. Ha még a fűtésszámlát is a kontójáról vonják, akkor a fűtésprobléma megoldásától szinte teljes mértékben megszabadul. A normál keresők állandó megbízásokon és általában rutinjellegű szolgáltatások megvásárlásán keresztül gyakran az alapellátás számtalan problémáját tartósan meg tudják oldani.

A szegénységgel sújtottak teljesen hasonló közvetlen hatást szeretnének a tevékenységeik során elérni, mégpedig a külső életviszonyok bizonyos mértékű stabilizálását: ne mondják fel a lakást, ne kapcsolják ki a villanyt. Ám ezek

mégiscsak teljesen eltérő dolgok. Amíg a normál keresők számára a jövedelemtől függő könnyítő mechanizmusok és szolgáltatások az ennél fontosabb terhek viselését teszik lehetővé, itt az következik be, hogy a saját kezüket kötik meg. A szolid jövedelem hiányát azon „változók” ellenőrzésén keresztül ellensúlyozzák, amelyek a szegénység feltételei mellett is a leginkább kezelhetőnek bizonyulnak: ezek a saját spontaneitásaik. Ebben egy olyan dilemma van, amelyik különösen olyan személyek életét érinti, akik felnőtt korukban váltak szegényekké. A teljes erejüket olyan gondok leküzdésére kell fordítaniuk, amelyek megoldása a kiinduló milliójuk értékrendje szerint teljesen jelentéktelen, azaz a „világon a legtermészetesebb” lenne. Nagy jelentősége van a szegénységgel való küzdelem individuális formájának azzal, hogy hogyan oldják meg az egyének ezt a dilemmát és hogyan gyúrik le az elszegényedés folyamatát. Ez összefügg a tényleges életrajzi folyamat pályájának eltéréséről, attól a tervezett élettől, amelyet nem a látható szegénység, hanem bizonyos normál színvonal és hivatali, szabadidős és családi karrier jellemezne.

Amikor az interjúpartnereink elmesélik a „történetet”, nemcsak egyes, többé-kevésbé kényes életrajzi tényeket szolgáltatnak, amelyek az eseményeknek pusztán időrendiségét adja. Rendszerint felismerhetővé válik egy bizonyos dramaturgia is, amely nem az egyes epizódokra jellemző, hanem a teljes élettörténetre. Az életrajz elmondása nemcsak olyan információkat szolgáltat számunkra, amelyek segítik a pillanatnyi helyzet háttérének megértését. Az elmondás – és evvel együtt a szegénység integrálása a teljes életrajzi dramaturgiába – már önmagában a szegénységgel való megküzdés.

Ám elég volt az általános észrevételekből! Eredménymérleggel kezdem.

Kilábalni a legnyomorúságosabb helyzetből

Ezt a címet adhatnánk annak az életrajzi történetnek, amelyet elsőként szeretnék bemutatni.

Minden interjúpartner, akinek az életvilágában ez a koncepció érvényesül, arról számolt be, hogy egy központi életrajzi krízisen ment keresztül, amely összefüggésben állt a szülői háztartásból az önálló háztartásba való átmenettel. Korai válásból eredő pszichoszociális traumák, terhesség, a háztartás vezetésében és a pénzbeosztásában való tapasztalatlanság, eladósodás a lakás berendezésénél, betegség, alkoholizmus és nem utolsósorban a munkanélküliség – ezek azok a jellegzetes problémakonstellációs aspektusok, amelyekkel az interjúalanyoknak annak idején szembe kellett nézniük. A krízishelyzet kiéleződésének a háttérében az áll, hogy eredetileg egy konvencionális életutat terveztek, amely közvetlen ugrás lett volna a szülői házból a felnőtt státuszba, és a szülői ház színvonalához illő önálló háztartást családost és gyerekeket jelentett volna.

Az akkor tapasztalt szituációban olyan *pánik jellegű megoldási kísérleteket* alkalmaztak, amelyek legalábbis rövid távon megkönnyebbülést hoztak. Az ilyen megoldási módok például a következők lehetnek: mindent egy lapra feltenni, azaz egy óriási, de nem reális vagy akár önpusztító kereseti lehetőség találása, alkalmi prostitúció, büntetendő cselekmény elkövetése, háztartási tartozékainak kényszerből való eladása, uzsorakamatra felvett kölcsönökkel való eladósodás. Úgy kell

értékelünk ezt, hogy ezekkel a pánikszerű megoldásokkal próbálták a sorsukat mégiscsak az eredetileg tervezett életcél irányába vinni – ám ezzel a módosítással az eredeti életcél bizonyos tekintetben egész más területre vitték. Azt mondhatjuk, hogy az érintettek küzdőképessége és önirányító rendszere felmondta a szolgálatot.

Az alatt az időszak alatt, amikor vagy ide-oda sodródtak, vagy pánikszerű megoldásokkal próbálkoztak, egyben át kellett élniük családi kereteik részbeni vagy közel teljes mértékű összeomlását is. Az átalakulásnak, – amely gyakori lakóhely-változtatással és időnként hajléktalansággal párosult – mégis az lett a következménye, hogy Bruckhausenben kötöttek ki – ez a költözés egyben a konszolidálódás első lépése is lett. Ebben a helyzetben Bruckhausen nemcsak „valaminek a végét” jelenti, hanem pozitívan interpretált újrakezdési helyet is jelent.

Ennek az újrakezdésnek mindenesetre azon nők számára volt előnye, akik a korábbi élettársuktól elváltak és megfelelőbbet választottak. A partner rendszerint hasonlóan siralmas állapotban volt, mint az érintett maga, ám ugyanúgy, mint ő, fátylat akart a múltra borítani, rendet akart teremteni az otthoni körülményeiben, és egy *teljesen normális* családot akart. Ezeknek a kapcsolatoknak soha többé nem akarom elveszteni vagy elhagyni a lakásom, soha többé nem akarom hogy ne tudjam irányítani a közvetlen életkörülményeimet, soha többé nem akarok kiközösítetté válni. Ennek az életcélnek az életrajzi dramaturgiája azon alapul, hogy a pillanatnyi helyzet egy hosszú, kemény krízis utáni pillanatnyi – családi konszolidációt, miután itt a konszolidáció bázisa nem a foglalkozáson alapuló reintegráció, hanem a legszűkebb családi körülmények újjászervezése. Pont ennek a csoportnak a tipikus alanyaira jellemző, hogy szociális támogatásból élnek, és kilátásuk sincs arra, hogy tartós munkahelyhez jussanak. Tehát nem véletlenül használjuk ennek a koncepciónak a jellemzésére az otthoni, családi kifejezést, amit a legszembetűnőbben a lakás állapota és a berendezése dokumentál. Például ami az első pillantásra egy egyszerű beépített konyhabútornak tűnik, arról közelebbről megismerve kiderül, hogy egy használt bútorgyűjteményt takar, amit olyan ügyesen összebarkácsoltak, kiegészítettek, kidekoráltak és öntapadó fóliával egyformává tettek, hogy a gyárilag készülthez teljesen hasonlóvá vált. A lakásokat kevés pénzből, de ugyanakkor óriási munkaráfordítással normál szabványoknak megfelelővé tették, olyanná, ahogyan azok csomagküldő katalógusokban és a lakberendezési áruházak prospektusaiban láthatóak. Ez mindenesetre csak megközelítően sikerül. A kézi munkát, az improvizáció nyomait természetesen nem lehet láthatatlanná tenni. Az érintettek érzékeny pontja a lakás olyan jellegű berendezése, ami semmi rendkívülit nem mutat, és pont evvel bizonyítja, hogy visszanyerték a normális állapotot.

Annak ellenére, hogy az összeomlás már évekkal ezelőtt volt, él az interjúpartnerekben a félelem az újbóli lecsúszástól. Ez a félelem nemcsak abban az igyekezetben mutatkozik meg, amivel egy normális „jómódú polgári” lakás látszatát keltik. Még sokkal inkább kitűnik a korlátozott pénzügyi eszközök rendkívül fegyelmezett beosztásában. Az összeomlás élménye következtében egyszerű szabályokat vezettek be a családi költségvetésbe, amit vasfegyellemmel be is tartanak, ilyen az, hogy a lakbérfizetés és a bérlakással kapcsolatos egyéb kiadások a prioritási sorban

elsőbbséget élveznek. Minden olyan kiadás, amely a gyerekekkel kapcsolatos, szintén elől áll a sorban. A szükséges játékok, „tisztesleges” ruházat, a kötelező hobbyk egy része óriási erőfeszítéseket követel, és mindez azt bizonyítja, milyen központi, mélylélektani jelentése van ebben az életkonceptióban a gyerekeknek.

Az otthon-család-jellegű konszolidáció pozitív önértékelése megvédi őket mindentől, ám mégsem tudja megvédeni őket a saját életük kontrasztjaitól. Fontos is egy szociális színhelynek az egzisztencia, ahol egyedül már az a tény is, hogy valaki viszonylag rendezett otthoni körülmények között él, a magasabb szociális státusz alapja lesz. Ez a színhely Bruckhausen – mégpedig majdnem kizárólagosan az. A konszolidációval együtt jár a mindennapi mozgástér beszűkülése, valamint a városrészen kívüli szociális kontaktusok jelentőségének megszűnése, valamint a szabadidős és egyéb programok szinte teljes mértékű leépülése. Az életvilág pozitív státuszra vonatkozó önértékelés csak és kizárólag az elővároson belüli összehasonlításnál védheti meg önmagát. Az ilyen emberek összehasonlítva önmagát más bruckhausenieivel azt találja, hogy ő az ügyesen élők és a biztos személyiségek közé tartozik. A pozitív elhatárolódással Bruckhausen nyilvános területein élő, úgynevezett italozóktól, sarkon álldogálóktól, akik például már délelőtt az italboltban álldogálnak, vagy körútjukat teszik, és emiatt órákon keresztül sétálnak egyik találkozóhelytől a másikig, ezalatt újdonságokat hallanak és azt továbbadják, azt nézegetik, hol, mi történik.

Valójában nincsenek is olyan távol az otthon-családi konszolidáltak az italboltok színpadától, mint amennyire ezt gondolni szeretnék. Itt nemcsak a közel azonos korcsoportú, azaz a 30-40 évesekről van szó, hanem az életrajzi feltételeik is majdnem azonosak. Azok a személyek, akik az italboltokat látogatják, őszintén azt mondták el, hogy az eredetileg megtervezett életük régebben törést szenvedett, és az ezzel összefüggő zavaros időszak – és itt van a lényeges eltérés – alapvetően a mai napig tart, bár az intenzitása csökkent. Közben egy kicsit nyugodtabbak lettek, olykor ezt közlik az érintettek. Ám ennek az elbeszélésükben szereplő megnyugvásnak sokkal inkább belenyugvás-jellege van, semmint egy tudatos életrajzi irányváltás. Épp emiatt az otthon-családi-konszolidáltak számára az ettől a csoporttól való elhatárolódás egyben azt is jelenti, hogy el akarják szigetelni magukat a saját múltjuktól. A státusz-önértékelésüknek minél központibb része lehet ez a konfrontáció, annál inkább aktualizálja a visszaesés veszélyét. Mindenesetre az otthon-családi konszolidálódott férfiaknak az italbolt-szintér egy alternatívát jelenthet. Ez annál nagyobb mértéken jelentkezik, amennyire mindenképp a férfiak itt a problémásabb esetek. Mert láthatólag erősen a hagyományos női szerepre épül ez a koncepció. Ám néhány férfieletrajz is tartalmazza az otthon-családi konszolidáció dramaturgiát. Feltűnően gyakran utalnak aztán a nők pozitív befolyására: az asszonyok nélkül soha nem érték volna el, hogy megszabaduljanak az italtól, a rossz társaságtól, ne keveredjenek bűncselekménybe. Miután a konszolidáció súlypontja a hagyományos női szerepkörön alapul, ezért itt a férfiak csak mellérendelt szerepet játszanak. Elbeszéléseik túlnyomórészt a *beosztott* jelleget mutatják. Betartanak bizonyos viselkedési szabályokat, lemondanak például a kocsmák, játéktermek látogatásáról, megeléged-

nek a zsebpénzzel, és a feleségüknek adják át a család pénzügyeinek irányítását és egyáltalán a napi élet szervezését. Ám mindezek ellenére a férfiaktól elvárt hagyományos férfiszerepről, ami a férfit a család eltartójaként tekinti, nehezen tudnak lemondani. Ezt az igényüket nem tudják kielégíteni amiatt, mert munkanélküliek. Így aztán újra és újra módot keresnek arra, hogy bizonyítsák a férfiasságukat, ám ez a feleségüknek nem mindig előnyös.

A férfiszerep igénye és a tényleges valóság, azaz, hogy ők csupán ugródeszkái a feleségük irányította konszolidációnak, konfliktust teremt, amit azonban némileg enyhíthet a helyi feketemunkaerő-piacon szerezhető normális munkahely, vagy ha az nincs, akkor annak legalább a szimulációja. Szimuláció alatt itt azt kell érteni, hogy a férfiak a fekete munkájukat úgy szervezik, mintha az egy normális munkaviszony lenne, kötött munkakezdéssel-végzéssel, étkezési szünetekkel. A hagyományos munkarendhez való szigorú kötődés következménye gyakran az, hogy a néhány óra alatt elvégezhető munkát gyakran napokig elnyújtják, mert különben a munka mennyisége nem lenne elegendő a munkanap kitöltésére. Az érintetteknek a „munkaidő vége” azt az időpontot jelenti, amikor a munkaruhájukat levetik. Amíg a munkaruha rajtuk van, addig önértékelésük szerint dolgoznak, ám lehet, hogy közben órák hosszat üldögélnek, és a munkájukról vagy az új „üzletük-ről” beszélnek. Ugyanez az oka annak is, hogy munkaidőhöz tartozónak nevezik az olyan tevékenységeket is, amellyel nem keresnek pénzt, hanem saját kedvtelésből teszik, azaz hobby-jellegűek.

Anélkül, hogy a fekete munka pénzügyi hatását szóba hoznák, észrevenni a normális munkaviszony utánzásának folyamatát. A férfiak tekintetében a normális munkaviszony utánzása magába foglalja mindazt a normalitást amire az adott helyzetben nem lenne lehetőségük. Ugyanakkor a kérdezettek szemben komoly értékek ezek, és megélhetésük bázisát nem a bevételekre teszi. A külsőleg a zárt, ellenőrzött háztartásvezetés és a folyamatos önkorlátozás következtében elengedhetetlenül szükséges igények kielégítését biztosítja ez az utánzás.

Láttunk már jobb időket is

A címszó egyben azt is jelzi, hogy az előzőnek közel ellentétéről lesz szó.

„Lesüllyedtünk” ezekkel a szavakkal – kezdte mondandóját az egyik interjúpartnerünk, aki az első és a második interjúsorozat közötti időben elköltözött. Ám ennek a költözködésnek nem csak pénzügyi, hanem más okai is voltak. Például a legfiatalabb lánya nemrég panaszkodott, hogy milyen elviselhetetlen a szomszédság, és az új helyen élő szomszédok sokkal jobban megfelelnek az elvárásainak. Egyetértett akkor, amikor erre a szemléletmódra felhívtuk a figyelmét. Ám ennek ellenére, nála egyértelműen a negatív nézőpont állt előtérben. „Be kell zárkózni, mit lehet itt mást tenni?”

Ennek a beszélgetőpartnernek az életrajzi eseményei pont ellenkezőleg zajlottak, mint az otthoni-családi konszolidációs egyéneké. A családalapítás, az önálló háztartás kialakítása, elmondása szerint, nem okozott számára komoly krízist. Pont

ellenkezőleg. A túlórák és a teljesítménybér következtében már a házassága első évben olyan jövedelme volt, amiről csak álmodni mer azóta, mióta három éve munkanélküli. *Akkoriban* megengedhetett magának a család jó néhány dolgot, utazhattak, nem kellett minden márkát kétszer megnézniük, hogy mire adják ki. *Most* gondot jelent a feleségnek, hogyan ossza be a háztartási pénzt, ő pedig itt ül tétlenül és töpreng. 30 éves folyamatos szakmai gyakorlatát figyelembe véve számára nem jelent komoly alternatívát a feketemunkaerő-piacon egy „normális” munka szimulálása. Esetenként segít az egyik szomszédnak a veteményeskertben, vagy barkácsol a hobby-műhelyében – de ez mind jelentéktelen dolog.

Ez az interjúpartner az idősebb, hosszú ideje munka nélkül állók csoportjához tartozik, akiket mi, keményen, de ugyanakkor találóan, „idő előtt kimustráltak”-nak nevezünk.

Annak ellenére, hogy az ehhez a csoporthoz tartozó megkérdezettek mindegyike jobb időket látott korábban, az életrajzi események mégsem mutatják be ezt ilyen egyszerűen, simán, áttekinthetően, mint az előbb említett interjúpartnernél. Az életre vonatkozó terveik és az életük eseményei hosszú ideig összhangban voltak, a munkanélküliség csak több évtizedes foglalkoztatási és családi kontinuitás után következett be. Más esetekben a beszélgetőpartner sarokba szorításakor szóba kerültek epizódok is, amelyek nem illeszkedtek az életrajzi dramaturgiához, és arra utaltak, hogy a múltban is voltak krízisjellegű jelentékeny robbanási erőt képviselő hullámvölgyek. Ám ezeknek a hatása egyáltalán nem látszik az életrajz elbeszélésekor annak dramaturgiáján. A pillanatnyi nyomor a múltat dicsfényvel övezi, és egyben elfedi mindazokat a problémákat, amelyek az élet korábbi fázisaiban előfordultak. Miközben a múltat inkább szépíti, és a nyugdíjat mint egyetlen és közben elég távoli reményt tünteti fel, a dramaturgia iránymutatása szerint a jelen a várakozás, kitartás és az átvészelés időszaka.

A kimustráltak egy része szinte alig tér el az otthoni konszolidáltaktól, mármint az életvitel külső formája szerint. Ezeknél az eseteknél a lényeges különbség csak az, hogy mit jelent ez a forma számukra. Ami az egyik számára konszolidációnak tűnik, ugyanaz a másik számára az én bezárását, és az én lealacsonyodását jelenti; a hatalmas méretű ülogarnitúra ezek után, elsősorban a régi, nagy lakásra emlékeztet, amely a „régiben szép idők”-ben megengedhető volt. De a háztartásban uralkodó fegyelem hasonló és a kimustráltak otthonai sem maradnak le a konszolidáltaktól a szervezettség, valamint a „jól szituált polgár”-iség tekintetében – mindezek mellett itt is az asszonyok állnak az első vonalban, ők azok, akik a megváltozott pénzügyi lehetőségekhez szabják a szervezést.

Ám jelentősen változik a kép akkor ha a férfiak kiadásai nem alkalmazkodnak a feleségeikéhez, vagy ha az asszonyok ezt a feladatot, azaz a háztartás bizonyos folyamatos védelmét, nem teljesítik, például betegség miatt vagy haláleset vagy válás miatt már nem tudják többé teljesíteni. Ilyenkor nem sokára feltűnővé válik az elhanyagoltság, ám második pillantásra az elhanyagoltságon belül is ugyan visszafejlődve, de felismerhető egy bizonyos struktúra. Másmilyen, mint az olyan háztartások, ahol a lakás lakhatóvá tételére, az „otthon” kialakítására törekednek. Erre sokkal inkább a „lágere” jellemzés illik. Ezek a lágerek bizonyos mértékig

nagyon elhanyagolt benyomást is kelthetnek. Itt a struktúraváltozás tényénél nem szabad egy kalap alá venni a szervezettséget és az elhanyagoltságot. Vannak ugyanis teljesen szervezett, rendezett lágérháztartások is. Ami azt jelenti: a szükséges háztartási berendezések rendelkezésre állnak, a bútorok nem túl szépek, de használható állapotban vannak, a lakások nem ragyognak, de úgynevezett „kisöpört” állapotban vannak. – Mindemellett látható, hogy a falakról hiányzik néhány faldísz, és egyáltalán, a lakás nem kelt esztétikailag jó benyomást. Az a rend, ami ezekben a lakásokban uralkodik, szinte kizárólag a raktározás és a kis helyfoglalási elhelyezés logikáját követi. Abban az esetben is, ha olykor nők laknak ilyen lágerekben, sokkal inkább bizonyos jellegzetes férfi életmódot tükröz, amely legjellegzetesebben igen idős, egyedülálló férfiak lakásán figyelhető meg. Ezt úgy mondhatnánk, hogy egyikük sem a szokásos lakáskultúrára orientálja magát, ahogy azt mások teszik, hanem a sajátjukat az iparból ültetik át, az ott használatos iparszervezési elveket átviszik a házi viszonylatokba. Mindenesetre ezek a lakások a dísztelenségükkel, abszolút célszerűségükkel, a „kisöpört” tisztasággal olyanok, mint a képesújságokból ismert ipari üzemek. És nem csak úgy néznek ki, mint egy lágér, hanem úgy is használják ezeket. Itt ugyanis elsődleges a háztartás vezetésének abszolút domináló formája, és ez nem csak a fizetésnapok nagybevásárlására korlátozódik, hanem nyomot hagy mindenféle és fajta vásárlásukon. Úgy számolnak be a „lágéristák” a városszéli szupermarketekben folytatott portyázásaikról, mint egy vadász a becserkészésről, még a napi bevásárlások sem azt a célt szolgálják, hogy egy bizonyos étkezést előkészítsenek, hanem ez is árösszehasonlítás és további élelemfelhalmozás.

„Sokan csak álmodozhatnak arról, mi minden van a szekrényemben”, mondják, és büszkén mutatják az élelmiszereiket, amely borsó-, leves-, virsli- és egyéb konzervekből áll. A hörcsögmentalitásuk szerint úgy tűnik, hogy úgy élték meg a „régis szép napok” végét és ezzel együtt a házassági közösségre lépésük feloldását, mint egy ellátási szükségállapotot.

Nagyobb beruházás esetén részletfizetést alkalmazni, ez teljesen távol áll ezektől a személyektől. A „lágéristák” rendszerint a meglévő anyagból élnek, ahogy ezt a lakáskialakításuk is jelzi. A meglévő anyagból élés karbantartást jelent, mindig van valami javítani való, mindig valami újabb ideiglenességgel kell együttélni, mindig van valami, ami hibás. Miután a berendezés viszonylag régi, és szükség lenne a javításukra, a szerszám túl öreg, a mesterek gyakran elfoglaltak lehetnek, így a karbantartás könnyen a vásárlás utáni második helyre kerülhet. És ebben az értelemben is a lakás lágérnek minősül: azok a dolgok, amik egyszer még esetleg valamire felhasználhatók lesznek, azokat mind összegyűjtik és felhalmozzák.

Ami a szociális környezetbe való beilleszkedésüket illeti, itt egy bizonyos elzárkózás figyelhető meg – ami párosul egy erős rasszizmussal az úgynevezett „csavargók” ellen. Itt azokat az otthontalan, öregedő férfiakat kell értenünk, akik a nyilvánosság előtt ugyan kevésbé feltűnőek, mint a fiatalabb réteget képviselő kocsmatöltelékek, de hasonlóan negatív viszonyítási pontot képviselnek számukra, mint az otthoni-családi konszolidáltak számára a kocsmatöltelékek. Itt is cél, hogy a közvetlen szociális környezettől elhatárolják magukat. Mindkét csoport tipikus

képviselői azok, akik alig térnek el egymástól az életrajzi előfeltételek háttérét tekintve, ámde a pillanatnyi életvitelükben lényeges eltérési jegy lehetne az otthontalanságról és a szociális kiközösítési megoldási stratégiák gyakorlatáról (pl. az ágyrajárás) alkotott véleménykülönbségük. Ám ezek a különbségek és az ezekkel fémjelzett korlátozások semmiképp sem zárják ki kapcsolatok kialakítását – példaként egy további közös vonásuk az, hogy az érintettek azonos mértékben származnak a közvetlen közeli területekről, és részben a régi szép időkben még személyesen is ismerték egymást. Az otthontalanoknak ezek a régi ismerősök potenciális szállásadókat jelenthetnek. Már csak azért is keresik velük a kontaktust, mert alvási lehetőséget keresnek, és ez időnként sikert is hoz. Az interjúalanyaink közül kettő a lakásába befogadott már ilyen ágyrajárót, minden evvel ellenző értékiszemlélete dacára.

Hogy ezt igen röviden összefoglaljuk: A lágeristák számára a potenciális vagy tényleges ágyrajárók egy lehetségessé váló jövő képét vetítik eléjük, ugyanúgy, ahogy az otthoni-családi konzolidáltak számára a kocsmatöltelékek az elmúlt siralmas múlt képét vetítik eléjük – az intenzív verbális elhatárolás ezen semmit sem változtat.

Kulturális perifériára kerülés

Ez utolsó pont avval foglalkozik, hogy a közvetlen szociális környezetben a versenyszellem elértéktelenedése tendenciaként jelenik meg, ez egy általános jelenség, amely az egyes életkonceptiók közötti különbségeken is túltesz. Igen, Bruckhausent egy mikrokozmoszként írhatnánk le, amelynek jellemzője az igen szoros együttműködés és ezzel egyidőben nagyon erős belső rasszizmus is. Ezek a rasszizmusok részben bizonyos ellentéteken alapulnak. Mialatt az otthoni-családi konzolidálódottak közül azok, akik szociális támogatásból élnek, magasabb helyen állóknak érzik magukat, mint egyes munkanélküli segélyből élők, akik az egész áldott napot a kocsmákban töltik, ugyanakkor az utóbbiak úgy tekintik magukat, hogy magasabb helyen állnak, mint a szociális támogatottak, mert ők olyanért kapnak juttatást, amiért egyáltalán nem dolgoztak meg – a közösség megterhelésével élnek, tehát szerintük élőködők.

Ez a státuszfelértékelés, ami mások leértékelésével történik, mégpedig egy kifelé igen szűk életvilág-horizont keretein belül, egy viszonylag gazdaságtalan táptalaj a szegénységből való kilábalás formáinak kialakulásához, aminek a leírására leginkább a szubkulturális kifejezés illene – gondolatainkban a kényszerből lehetőség válhatna, és a szegénység körülményei közötti viselkedési módok pozitív oldalainak értékelésével ezeket tudatosan lehetne érvényre juttatni.

Példát ugyan találhatunk egyes esetekre itt Bruckhausenben, elsősorban a hajléktalanok körében, és talán az ácsorgás és a leplezetlen kényszermozgások kocsmá színterén megjelenőknél is bizonyos mértékben. A vizsgált csoportunk többségénél tipikusabb a szubkulturális megoldás, amit mi kulturális periferializálódásnak nevezünk. Ennek szimptomái például, hogy a tevékenység hiányát mint „munkát” tüntetik fel, és ha nem munkának, akkor órák hosszát eltartó „bevásár

lásnak”, vagy két igen sürgős tevékenység közötti „rövid pihenőnek”, aminek a sürgős voltát avval is aláhúzzák, hogy gyakran pillantanak az órájukra.

Az otthoni-családi konszolidáltaktól esik igen távol a szubkulturális megoldás, elmondhatjuk: az ő életvitelük koncepciója a szubkulturális megoldások elkerülése. Ahelyett, hogy annak a miliónek, ahonnan jöttek, a kulturális hatását feloldanák, ez a csoport avval, hogy a városrészbe visszahúzódik, az eredetileg érvényes normalitás-elvárásokat teljesíti – legalábbis a családi körben. Így tudják elkerülni azt a választást, hogy eredeti életcéljukat fel kelljen adni vagy el kelljen viselni az eredeti cél és a valóság közötti szakadékot. Amennyiben a múlt pánikszerű megoldásai felismerhetővé teszik ezt a törekvést, úgy az eredeti életcél részben igen megkérdőjelezhető eszközökkel valósítják meg és a céloknak és az eszközöknek ezt az ellentmondását összekötik az életvilág horizontjának beszűkítésével miáltal lehetővé válik a szociális szinteltérés elrejtése. Így a szociálisan viszonylag diffúz középréteghez az úgynevezett normális emberek közé számítanak. Ez a viszonyítási alap megvédi őket, anélkül, hogy önként szóban ki kellene fejezniük a területi bezártságukat. Itt felismerhetővé válik a státusztartás bizonyos formája, amely a középréteg normáihoz kötődést erősíti, ám ugyanakkor feltételezi, hogy minimálisra redukálja azt a kiábrándító kapcsolatot, amely a társadalmukban időközben általánosan érvényessé vált vásárlási szokásokkal és teljesítményelvárásokkal való érintkezést hozna magával.

Kulturális szempontból az ilyen perifériális helyzet, ahol a normatívák integrálódnak, de ténylegesen dezintegráció alakul ki, nem szabad figyelmen kívül hagyni a területi szempont mellett (a városrész szigetszerű elhelyezkedése). A kulturális perifériára kerülés lehetővé teszi egy bizonyos respektus kialakulását, amely viszont elég labilis, mivel pont azoknak a valós elismerését nem kapják meg, akikkel remélik, hogy egy szintre kerülhetnek.

Annegret Baaken

„Én itt maradok, nagyon szép itt”

Egy Duisburg-bruckhauseni ház lakóinak

életszemlélet analízise.

1. Bevezetés

A munka négy olyan nő- és férfilakó életszemlélet analízisét tartalmazza, akik a szegény populációhoz tartoznak. Ezenkívül rekonstruálja a ház történetét (házbiográfia) a keletkezésétől kezdve a mai napig.

Azzal, hogy a hagyományostól eltérően házat választottunk vizsgálati egységként, azt reméltük, hogy betekinthetünk egy kis szociális egység komplex valóságába. Kíváncsiak voltunk, mit fogunk felfedezni.

A házat és lakóit a Szomszédságtalálkozót támogató egyesület aktivistáin keresztül ismertük meg, amikor az egyesület 1987 februárjában a ház jobboldali üzlethelyiségét kibérelte abból a célból, hogy a Szomszédságtalálkozót a városrész lakóinak, nőknek és férfiaknak, találkozóhelyül rendezze be.

1985 óta mint diákok a városrész más épületeiben már dolgoztunk, így a környezetet már ismertük. Mindezek megkönnyítették azt, hogy közel kerüljünk a beszélgetőpartnereinkhez, hogy hozzájussunk a városrész történetéről szóló információkhoz: például kik voltak régen a ház tulajdonosai, kik voltak régen a lakók.

A már korábban meglévő kapcsolatok tették lehetővé azt, hogy a rövid rendelkezésre álló vizsgálati idő ellenére is ilyen vizsgálati módszerekkel dolgozhattunk. És annak is, hogy ezek az eredmények diplomamunkaként elkészülhettek. Számíthatunk a beszélgetőpartnereink együttműködésére, a tartalmas beszélgetésekre, amelyek néha nagyon intim területeket érintettek, és emiatt nagyon megviseltek őket. Nagyon sokat segítettek nekünk.

2. Jegyzetek a ház történetéhez

és a ház lakóinak bemutatása

A ház történetét itt csak röviden foglaljuk össze, és bemutatunk néhány olyan eredményt, amely a konferencia számára érdekes lehet.

A ház történetének feldolgozása megkönnyítette az akkori lakók életviszonyainak megközelítését. Egyrészt a ház „életrajzán” keresztül világossá vált az érzékelhető valóság háttérének egy része, amely kihat a ma ott élő emberek életére is. Másrészt a ház újabbkori története magyarázatot adott ahhoz, hogy jobban megérthessük és megismerhessük ennek az életvilágnak a részeit, a szomszédságot, a házbeli együttélést és a kert jelentőségét.

A ház története több mint 100 évet fog át. 1885-ből származik az első telekkönyvben bejegyzett adat a telek értékesítéséről. Néhány évvel később építették fel a

négyszintes lakó- és üzletházat. Négy évvel később August Thyssen felvásárolta a Bruckhauseni paraszttudvarokat és megkezdte az ipartelep építését.

A ház története és Bruckhausen keletkezése is innen indult és végigjárt egy utat, amely a felvirágzáson keresztül elvezetett a teljes nyomortanyává válásig. Ma a külföldi nők és férfiak, a munkanélküliek, a szociális támogatásra szorulóak, a szegény és öreg emberek gettója.

A négyemeletes lakó- és üzletház keletkezésének (1912-14) háttere az az építési láz volt, ami Bruckhausen városrészben a századfordulótól egészen az első világháborúig tartott.

A ház keletkezési idejének építészeti stílusa megmutatja, ahogy más, akkoriban a település középpontjában, magántulajdonban épült ház is azt tükrözi, ahogy annak idején a kispolgárok hogyan gondolkoztak. Hittek a fejlődésben, a haladásban, egy virágzó városrészben reménykedtek, amely majd a közeli August Thyssen kohóból fog profitálni. A ház és egyben a városrész virágzása is a második világháború kitörésével fejeződött be. A háborús rombolásokkal együtt a városrész és a ház is elindult az általános hanyatlás útján.

A házon a háborús sérüléseket a pénzeszközök hiánya miatt csak a legszükségesebb mértékben javították ki. A háborús idők előtt impozáns ház soha többé nem nyerte vissza eredeti formáját. Az 1914-es beköltözéstől máig nem volt sem tetőcsere, sem lépcsőház renoválás.

1976-ban a tulajdonos család örököseitől megvették a házat. Az új tulajdonosok spekulációra használták fel. Ebben a sorsban osztozott a városrész sok más háza is, ezt elbeszélésekből tudjuk.

A tulajdonosváltással (és ez volt az első alkalom, hogy a tulajdonos nem lakott a házban), elkezdődött az a folyamat, hogy nem volt többé gazdája a háznak. Az új tulajdonost nem igazán érdekli a ház állapota. A legeslegszükségesebb állagmegőrző munkákat is csak a lakók szoros összefogása és erőteljes nyomása esetén végezteti el. Ám ez csak igen ritkán fordul elő, mivel általában hátralékban vannak a lakók.

Az egyetlen, ami az ott élést javította, ám ennek a jelentőségét nem szabadna lebecsülni, az az, hogy a háztulajdonos kiköltözése óta megnőtt a ház lakóinak tevékenységi tere, használhatják a kertet és az udvart is. A ház lakosságának alakulása visszatükrözi sok ponton a városrész lakosságának alakulását, illetve legalábbis világossá teszi, hogy mennyire megegyező mindkettő.

A hetvenes évek közepétől jelentősen megváltozott mind a ház lakóinak összetétele, mind a város lakosságának összetétele. Ekkor költöztek be a külföldiek (nők és férfiak) és a kiskeresetű családok.

A bérlők lakásbérleti ideje szokatlanul hosszú volt 1965-ig. Ez különösen a 20-as, 30-as évekre volt nagyon jellemző. Az erősödő megosztottsági folyamat következtében mindig erősebb lett a fluktuáció a házban, ugyanúgy, ahogy a városban is.

A ház fennállás óta az 1976-os tulajdonosváltás fémjelzi a legjelentősebb bérlőstruktúraváltozást. Egy kivételével minden bérlő megváltozott. Közel ettől az időtől kezdve a bérlők többsége szociális támogatásból vagy nyugdíjból él.

A vizsgálat időpontjában (1988. 05. 01.), mind a hét lakás ki volt adva, K. családot is hozzászámítva, akik épp költöztek, de még nem állt üresen a lakás, és fizették a lakbért. A hetedik bérlő a Szomszédságtalálkozó Egyesület volt. Az

egyesület a jobboldali üzlethelyiséget és a mögötte levő helyiséget 1987 óta bérelte. A baloldali üzlethelyiséget ebben az időben hagyták el.

A házban élő 6 bérlő közül négy egyszemélyes háztartást vezetett és 2 kétszemélyest. Tehát összesen 10 személy élt a házban.

A munkánk terjedelmére tekintettel az életszemlélet analízisre a bérlők közül négy háztartást választottunk ki.

Helga E. aki a felnőtt fiával élt együtt és a vizsgálatok időpontjában a Szomszédsgáttalálkozó kávézójában dolgozott az ASS-program keretén belül.

Heidi H., egyedülálló, aki szociális segélyből él.

Anneliese F. aki a felnőtt fiával özvegyi nyugdíjból él.

Dieter G., egyedülálló, aki szociális támogatásból él.

3. A ház lakóinak és lakónőinek életszemlélet analízise

Az analízis megköveteli, hogy folyamatosan változtassuk a nézőpontot az érzékelhető, valóságos, tárgyi környezet és az egyén tudatából, érzésvilágából kiinduló, azt tükröző formák között. Ilyen például a személy saját életszemléletéhez való befolyásolhatósága.

Az objektív és szubjektív problémák analízisének összekapcsolása az, ami ezt az életszemlélet analízist különösen jelentőssé teszi.

Összegző szemléletmód kell hozzá (sajátos magatartás, az élettervekhez kompetencia), hogy odáig jussunk, hogy egy személyt a saját környezetében megértsünk.

A vizsgált személy életvilágához a legtöbb anyagot alapos, vezérfonalas interjúkon keresztül nyertük, ahol azonban nem tartottunk be sorrendiséget.

A vezérfonal központi tématerületei ugyanúgy, ahogy a későbbi kiértékelése és az analízisé is, a következők voltak:

- az idővel való gazdálkodás
- a jövedelemmel való gazdálkodás
- a hiányokkal való megbirkózás stratégiái
- interakciók/akciórádiusz
- kívánságok/remények/elvárások
- mekkorára becsüli az egyén a saját szegénységét
- mit vár a jövőtől, remények, kívánságok.

Ahhoz, hogy képet kapjunk az egyes megkérdezett személyek időbeosztási mintájáról, lejegyeztük egy átlagos napjának pontos időbeosztását.

A vizsgálat teljes ideje alatt újra és újra találkoztunk a házban lakó nőkkel és férfiakkal. A Szomszédsgáttalálkozóban, a házban a kertben, a környéken látogattuk meg őket. Emiatt természetesen egy sokkal átfogóbb képet kaptunk minden megkérdezett lakóról, mint ahogy azt csak beszélgetések keretein belül tehetjük volna.

Az életvilág-vizsgálat megkívánja az éber figyelmet, az érdeklődést az adatok iránt, az élet összefüggéseinek lehető legpontosabb érzékelését, tiltja az elhamarkott értékelést, a belemagyarázást, az előítéletet, a véleményt. Igyekeztünk ezt a

magatartást követni a vizsgálati anyagok kiértékelésénél, és újra és újra megbotránkoztunk a saját normáinkon, értékítéletünkön.

Ugyanakkor különösen fontos volt számunkra az életvilág koncepció alapján azoknak az objektív rendszert alkotó tényezőknek lehető legkonkrétabb meghatározása, amelyek az analízisre kiválasztott életvilágterületekre hatást gyakorolnak.

Érdeklődtünk a csomagküldőházak praktikáiról, az energiaszolgáltató társaság fortélyairól és félrevezetéséről, a szociális támogatási jogról, és az adás-vétel gyakorlatáról, hogy csak néhány példát említsek.

Ez a nézőpont megkönnyítette, illetve lehetővé tette, hogy hozzáférjünk a lakók egymás közötti tevékenységi formáihoz, ahhoz, hogy hogyan használják ki a cselekvési területet.

3.1. „Szociális támogatás helyett munkát” – programon keresztüli jövedelem

A mi életvilág-vizsgálatunk széles területet von be az analízisbe, amikor a különböző jövedelmeket vizsgálja. Itt eltekintek attól, hogy a kérdezett lakók jövedelmét bemutassam. Én most csak egy jellemzőt akarok kiragadni: az ASS programon keresztül kapott jövedelem gondjait.

1987 október elsejétől Helga E. a munkabérét a „Munkát a szociális támogatás helyett” (ASS) program keretén belül kapja, miután ezen a programon belül vezeti a Szomszédságtalálkozó kávézóját. A Duisburgi Szociális Hivatal illetékes osztálya ugyan közel két évre engedélyezte ezt a státuszt, ám mellette azt a kikötést tette, hogy az itt alkalmazott szociális támogatásra szorulókat egy évre alkalmazhatjuk. A beszélgetés idején E. asszonynak öt hónapja volt még hátra a munkaszerződés lejártáig.

E. asszony havi bevétele netto 1543 DM.

E. asszony az alatt az egy év alatt, amíg az ASS munka keretén belül dolgozott, egy bizonyos pénzügyi mozgástérre tett szert. Ugyanakkor a korábbi adósságok, amik a szociális támogatott időszakában jöttek össze, korlátozták ezt a mozgástérét. „Ha az ember, az egész ganéjban bent csücsül, akkor aztán nem tud olyan gyorsan kimászni belőle, akkor aztán nyugodtan kaphat kétszer, háromszor annyi fizetést, mint régen, mégsem tud kimászni belőle. Túl sok lyuk van, amit be kell stoppolni.”

Ez az asszony azt remélte, hogy az ASS-programban végzett 1 éves munkaideje alatt egy „kipárnázott” pénzügyi jövőt tud létrehozni, és közben azt látja, hogy ez nem lehetséges. A fia is nagyobb kívánságokkal állt elő, amikor E. asszony jövedelme nagyobb lett. Az ASS-program folyamán nagyon kevéssé vannak tekintettel az érintett nőkre és férfiakra, akik aztán attól függően, hogy meddig voltak munkaviszonyban, rövidebb vagy hosszabb ideig számíthatnak munkanélküliségre. A duisburgi gyakorlat az, hogy hamarosan csak munkanélküli segélyből kell megélniük.

Amit ez jelent, azt E. asszony példáján szeretném bemutatni. Egy év munkaviszony után fél év munkanélküli segélyt kapott, aminek az összege 1029,24 DM. Az igényjogosultságának felülbírálásakor 58%-os munkanélküli segélyt kapott, és ezzel olyan jövedelme van, mint amit egy szociális támogatott kap. Helga E. 18 hónappal a munkába állása után visszajutott a kiindulási helyzetébe.

Azok a szociális támogatottak, akiknek sok sok éven keresztül fogyasztási szövetkezeti hiteleket kellett igénybe venniük, lehetővé kellett tenni kérelem esetén egy kétéves ASS-kereten belüli letétbe helyezést. Ezzel megnőne a lehetőségük, hogy pénzügyileg utolérjék magukat, és emellett a munkájuk befejezése után hosszabb ideig jogosultak lennének a munkanélküli segélyre.

Helga E. az egyéves Szomszédságtalálkozón belül végzett munkája során éppen csak addig jutott el, hogy a legégetőbb adósságait tudta kifizetni, és képtelen volt arra, hogy az utána következő időre pénzügyi tartalékot hozzon létre.

3.2. Mobilitás

Feltűnő, hogy a kérdezetteknel azt a szabályszerűséget tapasztaltuk, hogy a napi tevékenységük mozgásterének sugara nem több, mint 200 m. Ez alól csak Anneliese F. kivétel, a többieknek a körön kívüli világgal alig van kapcsolatuk. A közvetlen szomszédság az, ami fontos szerepet játszik a napi élet problémáinak legyőzésében. A szociális viselkedés, egymással való beszélgetés, jó közérzet, mindezt a közvetlen környezetre korlátozódik. Valamennyi megkérdezettnek csak korlátozottan van arra lehetősége, hogy a napi életterét elhagyja, a legkevésbé Helga E.-nek és a lányának Heidi H.-nak.

Helga E.-nek nincs semmilyen ismerőse, sem Duisburgban, sem más Németország-beli településen. E. asszony csak időnként hagyja el a városrészt, például azért, hogy a marxléhi piacon vagy a hamborni vásáron vásároljon be.

„Csak itt, a bruckhauseni negyedben vagyunk, de sokunknál így van ez, hogy soha nem megyünk ki innen.”

Helga E.-t nem érdekli a városrészen kívüli bevásárló és szabadidő lehetőségek kihasználása.

„Szép nyugodtan ülni, ez a legfontosabb. Ez az, amit a legszívesebben csinálok. Csak hátul a fatörzsön üldögélni... úgy a városában csavarogni, azt nem szeretem.”

A vásárláson kívül Heidi E. nem hagyja el a városrészt. „Én soha nem megyek ki csak úgy. Szépen itt maradok a kertemben nyáron. Nem, én nem megyek el – ehhez nincs kedvem.”

A 200 méteres körön belül majdnem mindent meg lehet szerezni, amire ennek a két asszonynak szüksége van: a kert, a szupermarket, mama, nagymama, szomszédság és ismeretségi kör.

Az egyes megkérdezett személyek jövedelem nagysága is hatással van a tevékenységi terükre és mobilitásukra. Ha Helga E.-nek és Heidi H.-nak nincs már lehetősége arra, hogy elhagyják a városrészt, annak legalábbis egyik oka lehet az, hogy éveken keresztül szűkös bevételből kellett megélniük. Dieter G. több kijelentése világossá teszi, hogy a csekély pénz az, ami őt a városrészhez köti és ez az, ami a mozgási lehetőségét korlátozza.

Dieter G. Dinslakenben nőtt fel, ott élnek még rokonai is, ezenkívül a barátnője is ott él. Az utazási költségek miatt csak ritkán van lehetősége arra, hogy látogatóba menjen Dinslakenbe. „És ha most van pénzem, akkor elmegyek a barátnőmhöz. ő ugyanhis már megint haragszik rám, hogy nem látogatom meg.”

Az a benyomásunk, hogy az objektíven létező leszakadási folyamatok különösen ennél a két asszonynál, de Dieter G.-nél is és Anneliese F.-nél is egyfajta belső

változást hozott létre. A „kint” kizárását úgy közelítik meg, mint látszólag belső, választott visszahúzódot, amely más tényezők mellett, mint például a jövedelem hatása a mobilitásra, hat a három emberre.

Ez a megállapítás nem csak a ház lakóira, hanem bruckhausen városrész lakóira is vonatkozik. Ezt erősíti meg a Statisztikai Hivatal és a Várostervezés egyik táblázata, amelyik az 1985-ös évben a szabadidő, sport és kulturális létesítmények bruckhauseniek által való látogatottságát mérte fel.

Valamennyi itt felsorolt infrastrukturális létesítmény a városrészen kívül helyezkedik el, gyalog szinte elérhetetlenek, és egyébként is kevesen látogatják azokat. A legkevésbé a Népfőiskola intézményeit használják.

3.3. Az élettér horizontja

Az egyes megkérdezett személyek élettere a bemutatott egyéni különbségek ellenére is egy közös világhoz tartozik a városrészen belül, ez néhány interjúpartnerünk kifejezéseiből világosan kitűnik: pl. a személyes névmás használatában.

Helga E., akit fél éve az ASS program keretében finanszíroznak, és aki a Szomszédságtalálkozó kávézóját gondozza, ennek ellenére eleinte idegenként viselkedett azokkal az egyesületi aktív hivatalos dolgozókkal, akik nem a városrészből jöttek.

„Mi néha nem tudjuk úgy kifejezni magunkat, mint ti, de mindegy. Én egyáltalán nem értem, amit ti beszéltek. Első időben mindig azt mondtam Renátának: mit akarnak egyáltalán mindig evvel a 'halt'-jokkal (bevétel). És mi csináljuk ezt a 'halt'-ot és én ezt korábban soha nem hallottam.”

Hogy kit határoz meg „ti”-ként, azt Helga E. például a különböző dialektusban való beszédmódban határozta meg. Ugyanakkor azt is világosan elmondja, hogy a más kifejezés és a „nyelvtörő” szó egy másik világ jele, amely az ő világán kívül volt túl könnyű Helga E. számára. „Igen ez furcsa volt nekem. Ők is rendesek mindnyájan, azt gondolom, hogy teljesen mindegy, mi ez.”

Kézenfekvő a feltevés, hogy a napi élettér és a közeli szomszédság az egyéneknek „szociálterületi alapozottságot tesz lehetővé”, és így a külvilággal szemben egy fontos védelmi funkciót lát el.

Helga E. és Heidi H. példája hangsúlyosan mutatja, – ők azok, akik mindketten születésük óta a városrészben élnek –, hogy az élettér horizontja annál stabilabb, minél tovább él az illető ugyanabban a kontextusban.

3.4. A Szomszédságtalálkozó szerepe

Váratlan volt számunkra az, hogy mekkora jelentősége van a Szomszédságtalálkozónak a kérdezettek számára, közülük is kiemelkedő Heidi H., Dieter G. és Helga E. Ahogy a beszélgetésekből kiderült, kettős funkciót lát el. A megkérdezettek szerint egyrészt példát mutat az önmaguk által alakított beszélgetési térre – ami ezáltal az életterük része lett. Másrészt a külső világ és a belső világ egy határterülete és ezzel, itt a közelben, az egyetlen példa a 200 m-es sugáron túli világban élő emberekkel való találkozásra.

Az interjúalanyoknak arra a tényleges szükségletére, hogy kommunikáljanak – s ezt mindenekelőtt a közvetlen szomszédokkal tegyék, teremt tevékenységi teret ez a találkozóhely. Anélkül, hogy „más lakásába” kellene elmenni, találkozni tudnak itt a többiekkel.

Az a benyomás alakul ki, hogy a kávézó olyan lett, mint egy közös nappali szoba, amelyben a szomszédok és a szomszédasszonyok napközben találkozhatnak. Itt a kommunikáció szó jelentésébe nemcsak a beszélgetés, a szórakozás tartozik bele, hanem a városrészbeli más személyekkel való megismerkedés is. Feltevésünk szerint ilyen intézményekre minden utcában szükség lenne.

3.5. Az erőforrások mobilizálása

A közvetlen szomszédság, a ház és a kert „kuckót” alkot, amelyben a megkérdezettek individuális, valamint hozzátartozó kollektív formákat tudnak kialakítani arra, hogy a hiányokkal megbirkózzanak, és a csekély jövedelmet fel tudják javítani.

Egymás között nem kell megbeszélni a mindenkori helyzetet, hiszen legtöbbször úgyis tudja, mit jelent az, hogy kevés pénzből kell kijönni, és el tudják képzelni, hogy az elszegényedési folyamat miatt milyen szorító helyzetbe kerülhet egy férfi vagy nő.

Helga E. a következőképpen írja le ezt:

„Azt észre lehet venni, amikor azok úgy megszorogatták őket. Akkor én már pontosan tudtam, és amikor engem szorongattak meg, akkor is pontosan tudtam.”

Az akkut szükségletet, azt, hogy valami hiányzik, nem kell szégyenlősségből és/vagy a kiközösítéstől való félelem miatt eltitkolni. E. asszony a vizsgálat idején közel 9 hónapon keresztül villany nélkül kellett hogy éljen, mert az év végi elszámolás 680 DM-es számláját képtelen volt kifizetni. E. asszony szomszédok hálózatát használhatta.

Ezt mondta nekünk: „Attól ideges lettem, hogy engedjétek le a kábelt, hogy moshassak, engedjétek le a kábelt, hogy porszívózhassak.”

A másik jellegzetes dolog, hogy a használt, de még használható tárgyakat sohasem dobják el azonnal. Előbb megérdeklődik a szomszédoktól, ki használhatná fel esetleg azokat a közvetlen szomszédságból. Így kapta meg Helga E. Dieter G.-től a beköltözésekor a régi rádióját, így kapta meg Heidi H. Dieter G. hűtőszekrényét, amiről azt gondolta, hogy nincs rá szüksége már. Átköltözéseknél is segít a ház közössége és néhány szomszéd. Amikor Helga E. bizonyos események miatt sietve elköltözött a férjétől, mialatt ő kórházban volt, a szomszédok segítettek egy szomszédos házba átköltözni.

„És akkor azt mondtam, szevasz fiam. És akkor egyik napról a másikra az egész itteni csapat, D. úr és a többiek segítettek nekem. Átvittem az összes cuccomat, és mire ő hazajött, addigra kiköltöztem.”

A másodkézből származó dolgok használata is a hiányok pótlásának szükséges stratégiája.

Így lesz a közvetlen környezet kínálatából, a szomszéd ülőgarnitúrájából – mert ők találtak egy jobbat – a Szomszédságtalálkozónál összeállított ruhacsomagokból, a katolikus közösségnél összegyűjtött ruhákból egy komoly választék. Heidi H. – és különösen Dieter G. számára a Katolikus Közösség ruhakínálata a városrész

infrastruktúrájának lényeges javulását jelentette. Az interjú időpontjában G. úr fel tudott ruházkodni ott. Nagyon jól használható ruhákhoz lehet hozzájutni ott kis adomány ellenében, vagy ha nagyon szükség van rá, akkor anélkül. Ehhez ő a következőket mondta:

„És most például a felsőruhákat itt nagyon olcsón kaptam, mert ezeket a ruhagyűjtésből kaptam. Négy öltönyt hoztam és cipőt és inget és még egyebeket, és négy márkát fizettem.”

„Korábban semmit nem tudtam venni, ez azt jelentette, hogy tudtam ugyan venni, de aztán némelyiket addig hordtam, amíg le nem szakadt rólam.”

A megkérdezettek közül senkinek sem volt segítség az a használtcikk piac, ami a városrészen kívül van.

A tulajdonosok a használt eszközök minden fajtáját legtöbbször elcserélik vagy elajándékozzák – újra és újra – ezt figyeltük meg. Például a ruhásszekrényt egy jobb ruhásszekrényre, ha találtak ilyet, egész addig, amíg egy hosszú körút után a szeméttelre kerül.

A megkérdezettek számára ez a másodkézből származó dolgokkal való tevékenység úgy működik, mint egy cserepiac, aminek semmi köze sincs a használtcikkkel kereskedő hivatalos üzletekhez, amit a tevékenység egy formájának kell tekinteni.

A megfigyeléseinkből tudjuk, hogy a Szomszédságtalálkozó az Ön- és szomszédtagmogató kínálatok helyszíne lett. Tehát a korlátozott lehetőségek piacaként lehet felfogni.

Helga E. és Dieter G. számára a feketemunka egy fontos lehetőség arra, hogy a jövedelmüket kiegészítsék. Az interjú idején E. asszony nem volt már rászorulva arra, hogy alkalmi munkából mellékjövedelemhez jusson, miközben Dieter G. éppen ilyen munkát keresett. Az, hogy a feketemunka illegális, egyikőjüket sem érdekelte. Ezt le lehet mérni arról a természetességről, ahogy mindketten beszéltek a feketemunkáról. Mindkettőjük számára az volt a fontos, hogy a rosszakaró szomszédok ebből ne vegyenek semmit észre. Ez természetesen titkolózáshoz és mindkét fél részéről gyanakváshoz vezetett mindaddig, amíg nem derül ki, hogy ki az, aki feladja őket. „Épp dolgoztam valahol és feladtak a Szociális Hivatalnál, hogy itt és itt dolgozom. Például itt a Lotkánál karácsonyfát árultam. És feladtak.”

Itt világosan kitűnik a szomszédságháló határa és törékenysége is.

3.6. Az időhöz való viszony

Mialatt Helga E. napjainak beosztását mindenekelőtt a szomszédságtalálkozóbeli tevékenysége határozta meg, addig a többi megkérdezettnek saját magának kell időbeosztást csinálni. Nem tölti ki az egész napjukat a háztartási munka, amely az egy és kétszemélyes háztartásokban adódik, illetve a kerti munka. Ez tűnik ki a jegyzőkönyvekből.

*„Aztán egyedül vagyok,
aztán beülök Helgához egy kávéra,
aztán elmegyek a kertbe,
különben sétálni megyek,
egyszer ide megyek, egyszer oda megyek.” (Dieter G.)*

A különböző házimunkák, amiket a beszélgetőpartnerek elmondtak, maximum három órát vettek igénybe. Beszélgetés, kávéivás valamennyi napi időbeosztásban szerepel, különösen Dieter G.-nél. Heidi H.-nál lényeges része ez az időbeosztásnak.

„A munkanélküliek Marienthlban” című értekezés napirend-jegyzőkönyveken keresztül mutatja be a kereset nélküliek egyes napi tevékenységeinek lelassulását, eseménytelenség jellemzi az életüket, amiből fokozatosan egy szegényebb időbeosztás alakul ki.

A lelassulás és az eseménytelenség benyomása mutatkozik a lakók, férfiak és nők napi időbeosztásában, kivéve Helga E.-t. A többieknek nem kellett sietnie, kevés olyan dolog volt, amit föltétlenül aznap kellett megcsinálni. Eredményeket, teljesítményt, ami a mi „teljesítmény-világunkban” központi szerepet játszik, tőlük nem várnak el. Ki is hangsúlyozzák, hogy van idejük, de unatkozásról nem beszélnek. Ugyanakkor az időbeosztásuk viszonylag önálló, egyénre jellemző vonásokat tartalmaz.

3.7. A „gyarmatosítás” címszó

A ház lakóinak és lakónőinek életterére ható gyarmatosítás fogalma teljesen érthetővé válik, ha megnézzük a rendeleteket, a jogrendszert és az állami irányítási mechanizmusokat.

A vizsgálat és annak kiértékelése idején mindinkább egyértelművé vált, milyen erősen hat az egyes beszélgetőpartnereink, nők és férfiak életére és mindennapi tevékenységét időnként mennyire uralják a szociális támogatás jogrendszerének jogi és rendeleti tényezői, a csomagküldő áruházak fortélyai vagy például az energiaszolgáltatás monopolhelyezete.

A csomagküldő áruházak gyakorlata az, hogy a vevőket a részletfizetés lehetőségével rábírja arra, hogy egyes árufeleségeket megvegyen, amit különben nem lenne módja megvásárolni. Ez a legtöbb ott lakónak az életében komoly nehézségeket okozott.

Heidi D. ezt úgy fejezte ki: „Igen, és akkor elcsábítottak, és – Ó nem! Azt mondtam akkor, ilyet nem teszek soha többé.”

Mindenekelőtt, különösen a korlátozott jövedelemmel rendelkezők számára a katalógus szerinti vásárlás egy sor könnyítést kínál: a katalógust házhoz szállítják, a konyhaasztalnál vagy a szobában való vásárlásnál nem keletkezik olyan többletköltség, mint egy vásárlási körútnál adódó utazási és egyéb kiadások. Úgy lehet megrendelni és szállíttatni, hogy azonnal nem kell egy „pfeniget” sem fizetni. Az alatt az idő alatt, amíg szociális segélyből kell élnie a vevőnek, nőnek és férfinak, aligha vannak olyan helyzetben, hogy a részletfizetési megállapodást teljesítsék. És emellett még a legtöbb vevő nő és férfi nincs is tisztában az őt védő jogszabályokkal sem. Így igen hamar a végrehajtó szolgálat csapdájába esik. Valamennyi megkérdezettnek sokszor volt olyan tapasztalata, hogy az érdekeit nem tudta megvédeni, amikor pedig gyakran jogos volt az, de mégis jogtalanul jártak el vele szemben.

Az ellenszegülés példáit is megfigyelhetjük: például Dieter G. viselkedését, amikor a Szociális Hivatal szakembere „tiltását” figyelmen kívül hagyva más lakásba költözött.

„Ahogy én elmondtam, hogy itt van a lakásom, akkor az természetes volt, akkor azonnal pénzt akartak megvonni, úgyhogy azt mondtam: hallgassanak csak ide: először is a lakás itt olcsóbb, nem kell annyi lakbért fizetnem, a nővéremmel nem jövök ki. Nem, ez nem megy, mondta ő, ezt nem csinálhatja ilyen egyszerűen. Igen, mondtam, a bútoraimat már át is vittem.”

Annaliese F-től 172 DM-es két hónapi részletfizetést követeltek a gáz becsatlakoztatásáért. A gázszolgáltató városi intézménynél abból indultak ki, hogy az előző lakó a lakást gázzal fűtötte, miközben F. asszony a gázt kizárólag vízmelegítő működtetésére akarta használni. A hivatal alkalmazottja nem akarta a részletfizetést mérsékelni. A gázzsámla és a villanyszámla ugyanabban a hónapban esedékes, emiatt mindkét hónapban 356 DM-es energiaszámlát volt kénytelen fizetni. Mindezt a jövedelme (1000 DM-es özvegyi nyugdíj) nem engedte meg, és emiatt dühében 1988 márciusában leszereltette a gázművekkal gázórát.

„Én nem fizetem ki ezt az összeget, amikor nem használok annyit.” Ugyan F. asszony lemondott a kényelmesebb gázbojlerből jövő melegvízről, de ugyanakkor tiltakozását is kifejezte a gázszolgáltatás alkalmazottjával szemben. Azzal, hogy leszereltette a gázórát, a városi gázszolgáltató vállalat elvesztette egy vevőjét. Azóta hajmosáshoz a melegvizet a tűzhelyen, fazékban melegíti.

Általában hamarabb alkalmazzák a közvetlen környezet adta feltételeket, semmint a jog adta lehetőségeket üldöznék, és ezzel függetlenítik magukat a bürokratikus fondorlatoktól.

A vizsgálat előtt fogalmunk sem volt arról, hogy mennyi energiát, időt és tudást kell befektetniük abba, hogy a törvények, rendelkezések sűrűjében, amelyek ebbe a világba belenyúlnak, el tudjanak boldogulni.

Amikor az egyes jogi problémákat megvizsgáljuk szakirányú támogatással, például megnézzük a jogosultságot, a megkérdozettek érdekei ellen hozott döntéseket átvizsgáljuk, akkor egy sor rendszerbeli ellentmondásba ütközünk. Világossá vált számunkra, hogy az itt kísérletező nők és férfiak számára szakmai tanácsadás és segítőhely kell, beleértve ebbe a hivatali eljárásokban való eligazítást is. Ezzel az érintettek cselekvési alternatíváit szélesíthetnénk ki.

Különösen a jogi képtelenségeknél adódott az a végkövetkeztetés, hogy egy folyamatos átvizsgálást kell végezni a cselekvéskutatásnál, amire sajnos idő hiányában nem volt módunk.

3.8. A városrész jelentősége

A városrész elégtelen infrastruktúráját, az elnyomorodást, a várostól való elhatárolódást nem tekintette egyetlen megkérdozett sem oknak arra nézve, hogy ettől a saját életterük kárt szenvedett volna. A ház állapotát veszik észre és azt kritizálják. Azét, amelyikben laknak. Főleg akkor, amikor „kívülről” jövő vendégük van. A ház az egyetlen példa, hogy rettegnek a kívülről jövő megkülönböztetésétől. F. asszony így mondja ezt. „Néha szégyellem magam, ha vendég jön. Ezt úgy gondolom, hogy a lakásom így is, úgy is más, de ott nem tehet az ember semmit.”

A munkánk címe: „Én itt maradok, itt nagyon szép” – ezt gúnyként is felfoghatnánk, ha a ház állapotát, az általános elnyomorodási folyamatot és a városrész rendkívüli környezeti szennyezettségét szemlélnénk.

Heidi H. kijelentése csak akkor válik érthetővé, ha tekintetbe vesszük azt az értelmezést, amit az ő saját életréből nézve jelent ez.

A cím bizonyítja azt a visszatérő gondolatot, amellyel a munkánk során mindig újra és újra szembetalálkoztunk, és amely a négy házban lakó nő és férfi kívánságát és reményét fejezte ki.

A szubjektív tapasztalatok és az objektív szemlélet feltételezhetővé teszi a lakók tendenciózus közös beállítottságát, hogy szívesebben alkusznak meg az adott helyzettel, semhogynagy tervekkel vagy reményekkel a saját elégedetlenségüket felpiszkálják. Ezt a háttérrel jelenti Anneliese F. következő kijelentése.

„No és különben nekem mindenem megvan, mi kéne még nekem ezen kívül. Mindenem megvan, nem kell több, és ami nekünk kell, azt meg tudjuk venni – no és mi kéne még ezenkívül – amit a gazdag tulajdonosok kívánnak? No abból nekünk úgy sincs semmi. Az bennünket úgysem boldogít.”

Az a védelem, amit ez az életvilág az egyes embereknek kínál, a meglévő erőforrások, ahová fordulhatnak, az a biztonság, ami a közvetlen szomszédságból származik, ez az egyedüli, ami nagyon fontos a számukra, és emiatt a ház és a városrész objektív hiányosságai háttérbe szorulnak.

Munka a közösségben

Peter Baldock

A közösségi csoportok fejlődése és a közösségi munkás szerepe

A közösségi csoportok kialakulása

Egy csoport létének kiindulópontja az, amikor az emberek rájönnek, hogy részesei egy szükségletnek, lehetőségnek vagy problémának. Igen bonyolult folyamat során jutnak el ideig. Amint beindult egy sikeres csoport (vagy nagyobb léptékben egy társadalmi mozgalom vagy forradalom), elég könnyű visszamenőleg kimondani, hogy a szituációból adódóan természetes dolog volt az emberek összefogása és az adott módon való cselekvése. Az igazság viszont az, hogy a legtöbb társadalmi megmozdulás meglepetésként éri az embereket, sokakat még azok közül is, akik az induláskor részt vettek benne. Egyaránt igaz ez a Francia Forradalomra és az utóbbi néhány év beiskolázás előtti játszócsoport-mozgalmának a sikerességére.

A szituáció gyakori tünetének látszik a várakozásban való csalódottság. Előfordul, hogy helytelenül bánnak az emberekkel, azok alárendelt helyzetbe kerülnek, és fatalista módon elfogadják, hogy nem várhatnak semmi jobbat. Ha viszont azt tapasztalják az emberek, hogy a helyzetük fokozatosan és huzamosan javul valamilyen tekintetben, majd visszarendeződés következik be, akkor rájöhetnek, hogy helytelenül bánnak velük, és fellázadhatnak. Nem az elnyomás mértéke vagy intenzitása számít, hanem az, hogy szemben halad azzal a mozgással, amiről megtanulták az emberek, hogy azt fogadják el saját világuk mozgásirányaként.

Számos dolog következik ebből. Az egyik: a közös cselekvés szükségességének felismeréséhez vezető kezdeti sérelem gyakran azzal áll kapcsolatban, hogy a hatalom, vagy a hatóság nem tett meg valamit, aminek megtételére maga vállalkozott.

Kevésbé van szó arról, hogy valamilyen jogi változtatás vagy politikai nyitás irányába vivő reformot igényelnének az emberek. Jellegzetes példa erre az, ha nem megfelelő a helyi hatóság bérházaiban a javító és karbantartó szolgálat. Előfordulhat viszont az is, hogy az emberek tisztességtelennek ítélnék egy döntést, nem gondolva végig, hogy annak megváltoztatása sokkal nagyobb politikai következményekkel járhatna. A Lakásfinanszírozási Törvényben szereplő lakbéremeléseket hozhatjuk fel erre példának. A reakciók hasonlóak lehetnek a két esetben, de az embereknek a hatékony cselekvés érdekében meg kell tanulniuk különbséget tenni a kétféle szituáció között, és úgy kell megszervezniük a közösségi csoportjukat vagy a kampányukat, hogy az megfeleljen annak a szituációnak, amelyet megpróbálnak kezelni.

A már említett tényből – vagyis abból, hogy a közös cselekvés gyakran az emberek valamilyen jogfosztottság-érzetéből alakul ki – az is következik, hogy a közös cselekvést megelőzheti vagy követheti a gondolkodás- és viselkedésmód gyökeres megváltozása, ami a helyzet irreális értékeléséhez vezethet. A viszonylag magas társadalmi helyzetűek, akik abban a tudatban nőttek fel, hogy bizonyos

korlátozott hatalom van a birtokukban, és akik hasonló nyelven beszélnek a hatóságokban levőkkel, sokkal könnyebben vonhatók be közös akciókba anélkül, hogy komolyabban megváltozna a gondolkodásmódjuk. Ez vonatkozik például a helyi társaságokra vagy hagyományőrző egyletekre. Egy alárendeltebb csoport viszont, amelyet csak a harag kitörései vagy az ünnepek tudnak kimozdítani a fatalizmus fásultságából, sokkal drasztikusabban reagálhat arra, ha nem megfelelően kezelik a baját. Bizonyos szituációkban tehát valami ilyen átformálódás előzheti meg a közös cselekvést. Az 1967-68-as londoni lakbérstrájk idején a lakásbérlők összejöveteleinek szónokai arra bíztatták hallgatóságukat, hogy ne szégyenkezzenek tovább az adósságaik miatt, sőt, legyenek büszkék, hogy „tartoznak” az Állami Takarékpénztárnak, hiszen tiltakozásképpen tagadta meg a lakbérfizetést. Az ilyen beszédek után az emberek gyakran azzal hagyták el a termet, hogy – más összefüggésbe helyezve – azt fogják „vallani”, hogy lakbérstrájkban vettek részt. Fontos erőforrás az ilyen átalakulási folyamat által gerjesztett buzgalom. Ezt azonban kezelni és alkalmazni kell, és mindig fennáll annak a veszélye, hogy hamis optimizmust szül a mozgalom erejét illetően. Egy újfajta közös cselekvésben való részvétel – mint minden olyan folyamat, ami az önmagunkról alkotott kép megváltozását idézi elő – nagy kreatív lehetőségeket rejt magában, de bizonyos kockázattal is jár.

A közösségi munkás gyakran akkor kerül bele egy szituációba, amikor már kialakult egy laza csoport olyanokból, akik kezdik felismerni a cselekvés szükségességét. Sok munkás viszont olyan szituációba kerül, amelyben problémákat látnak vagy tételeznek fel, és ezekkel kapcsolatban kell közös cselekvésre ösztönözni. Azoknak, akiknél ilyen módon alakul ki a kontakt populáció, maguknak kell kezdeményezniük, hogy összejöjjenek egymással az emberek, és megbeszéljék a közös igényeket és lehetőségeket. Ennek számos módja van.

1. Egy modell elfogadtatása. Lehet például egyszerűen egy cselekvési irányt javasolni az embereknek és érvelni mellette. Bizonyos tekintetben a munkának ezt a modelljét alkalmazták azok, akik abban vettek részt, amit a közösségi munka második fázisának neveztem. Az a tény, hogy a Közösségi Egyesület szervezeti formáját illetően azt jelenti, hogy a közösségi munkás szerepe gyakran abból állt, hogy ahol csak tudta, eladta ezt az előképet vagy modellt. Goetschius elmondja, hogyan döntötték el a londoni Szociális Szolgáltatási Tanács közösségi munkásai, hogy nem terjesztik ki a „kiegyensúlyozott lakóközvet” ideáját azokra a kisebb helyi tanácsi bérházakra, amelyeknek a bérlői úgy ítélték meg, hogy az nem felel meg szükségleteiknek és speciális identitásuknak. Manapság viszont gyanakvással tekintenek azokra a stratégiákra, amelyeknél modelleket akarnak elfogadtatni. A közösségi munkásnak azonban ma is számos oka lehet arra, hogy el akarjon fogadtatni egy modellt. Foglalkozhat egy széles, de specifikus társadalmi mozgalommal, amely gyors növekedés útján még tovább akarja terjeszteni a határait. Sok közösségi munkás együttműködött a helyi lakásbérlők vezetőivel új lakásbérlőegyesületek létrehozásában a lakásfinanszírozási törvényjavaslat elfogadásának idején. Más munkások sajátos típusú helyi szervezetek, például városszépítő egyletek vagy játszócsoportok létrehozásában vettek részt. Márpedig egy munkás

nak, ha segíteni akart egy speciális érdeklődésű csoportnak abban, hogy létrehozza saját szervezetét, előfordult, hogy először mesterségesen kellett összehoznia egymással az embereket. Ezzel kell számolnia annak, aki Mozgássérültek és Egészségesek Klubjaival, igényjogosultak szakcsoportjaival stb. foglalkozik. Az ilyen munkások különböző módszerekkel tudnak elfogadtatni egy modellt: röpcédulák osztogatása, felszólalás gyűléseken, jól reklámozott bázisok létrehozása a helységekből és segítségkérés azoktól – pl. papoktól, újságíróktól –, akik jól kialakított kommunikációs eszközökkel rendelkeznek. Az is igaz viszont, hogy bár még napjainkban is indokolt lehet az, hogy modelleket akarjanak elfogadtatni, a közösségi munkások többsége nagyobb rugalmasságot mutat az 1950-es évek előtt szokásosnál, és sokkal jobban felismeri azt, hogy szükség van-e bármilyen modell átvételére az adott körülmények között.

2. Ultra-nem-direktív módszerek. A közösségi munka harmadik fázisában – egyebek között – reakció mutatkozott a modell-elfogadtatási stratégiával szemben is, és – mint az első fejezetben mondtuk – ez helyel-közzel a nem-direktív munkamódszerek extrém végleteihez vezetett. A központi nézet szerint igen előnyös, ha a közösségi munkás vagy team hosszabb ideig, akár évekig is egy helységhez kötődik. Az ilyen lakóhelyi tervezet kezdeti szakaszaként három-hat hónapot a lehető legcéltudatosabb „készülődéssel” kellene tölteni. Beszélgetéseket kell kezdeményezni olyan helyeken, ahol ez hagyományosan elfogadható, például gyostisztító szalonokban, boltokban, buszra váró sorokban és gyermekjátéktereken. A munkás fokozatosan a helyi informális hálózatok részévé válik és megtanulja, milyen gondok foglalkoztatják a helyieket. Ezután mind a hálózatokat, mind az információkat felhasználhatja a munkás ahhoz, hogy megkezdje az emberek összehozását egymással azért, hogy megbeszéljék a közös igényeket, de még nem fog nagyobb kezdeményezésekbe velük.

Ennek a módszernek számos előnye van, különösen a megállapodottabb területeken, ahol bizalmatlanabban fogadhatják a kívülről jötték elképzeléseit, és csendben elszabotálják azokat még akkor is, ha látszólag érdeklődést mutatnak irántuk. Sok hátránya is van azonban. Ilyen például a gazdaságtalanság, ami a munkás idejét és fizetését illeti. Nem biztos, hogy az ilyen folyamatok eredményeként kialakuló, közös cselekvésre vonatkozó elképzelések sokban eltérnek azoktól, amelyeket a szituációba bekerülő munkások javasolnak, és amelyekhez, miután elemezték a maguk számára a területeket, azonnal elkezdene támogatást keresni. A helyiek nem szükségszerűen értelmezik helyesen a helyi igényeket. Előfordulhat például, hogy egy csoport olyan hivatalos elnevezést választ magának, amiben benne van a lakóhely neve, és pusztán emiatt kijelentheti, hogy az egész terület nevében beszél. Valójában azonban csak a terület egy részének a – tökéletesen jogos – érdekeit képviseli, és elképzelhető, hogy a többieknek ellenvéleményük van vele szemben, még akkor is, ha ennek kevésbé adnak hangot. Jellegzetes példája mutatkozik meg ennek a szanálásra kijelölt helyeken, ahol esetleg egy maroknyi privát bérlő állítja magáról, hogy az egész terület nevében szól, nemcsak a saját érdekében, miközben a terület többi lakásbérlőjének kedvező a szanálás, hiszen így gyorsabban juthatnak tanácsi lakáshoz, ezért a csoport javaslatával szemben az az

érdekük, hogy a területet Általános Fejlesztési Területté nyilvánítsák. Ha az érdekeknek ezt a megosztottságát már a kezdetektől felismerjük, elképzelhető valamilyen kompromisszumos megoldás. Ha viszont egy csoport – jogosulatlanul – már azt állította magáról, hogy az egész terület nevében beszél, ezt az állítását nehezen tudja veszteség nélkül visszavonni, így egy idő után lehetetlenné válik a kompromisszumos megoldás. A munkás ilyenkor rossz szolgálatot tesz azzal, ha egyszerűen tiszteletben tartja azt, ahogy a csoport értékeli a saját szerepét. A közösségi munka extrém mértékben nem-direktív megközelítéseinek utolsó hátránya az, hogy a munkás – mivel beépül a helyi szociális hálóba – könnyen függőségbe kerülhet, amennyiben valamennyi közösségi tervezetben számítanak a jelenlétére...

3. Közvetlen nem-direkt megközelítések. Sok közösségi munkás – elvből vagy a körülmények miatt – olyan módszerrel dolgozik, ami a direktív modellajánlási megközelítés és az ultra-nem-direktív megközelítés közötti kompromisszumnak tekinthető. Ilyen módszerrel át lehet tekinteni egy területet, felmérve annak problémáit és az azok megoldására alkalmasnak tűnő akciókat. A kérdőíves felmérés előnye, hogy a munkásnak már a kapcsolatok kialakulásakor biztosítja azt a szerepet, ami később általánosan elismert és széles körben elfogadott szereppé válik. Az emberek valamilyen okból szívesebben állnak szóba azzal, aki megmondja, hogy felmérést végezni kopogtatott be hozzájuk; sokkal kelletlenebbül bocsátkoznak beszélgetésbe vele akkor, ha nem ad ilyen magyarázatot arra, miért jött. Egy rövid felmérés végeztével tisztább képet nyerhetünk a különböző témákkal kapcsolatos helyi közérzetről, gondolkodóba ejtethetjük a helyi lakosokat, és összeállíthatjuk azoknak a jegyzékét, akik kifejezett érdeklődést mutattak az aktív részvétel iránt. Belőlük aztán kialakulhat egy olyan csoport magja, amelyben tovább lehet vitatkozni az ügyekről, mielőtt – ha szükséges – ismét, immár direktebb módon közelednénk a kontakt populáció egészéhez. (Persze ha egy ilyen felmérés célja nem annyira az ismeretgyűjtés, hanem egyfajta toborzás, nem vizsgálhatjuk ugyanolyan kritériumok alapján, mint a szociológiai felmérést, és tapasztalatai sem alkalmazhatók egy ilyen felmérés tapasztalataiként.)

4. Viszonylag extenzív erőforrások felhasználása. Az egyes szituációkhoz vezető valamennyi eddig ismertetett útnál főként a közösségi munkás idejét kellett felhasználnia. Előfordulhat, hogy egy-egy munkásnak egyéb erőforrások is állnak rendelkezésére, amiket felhasználhat a változtatások beindításához és a közös cselekvésre való mozgósításhoz. Ha a helyi lakosokkal konzultálva pénzt vagy egyéb forrásokat használ fel új szolgáltatások kiépítéséhez, felbresztheti a lehetőségek iránti érzéket és segíthet az embereknek abban, hogy további helyi tevékenységekbe fogjanak. Ilyen módon igen gyorsan lehet eredményeket elérni, de hátránya is van a módszernek: a tapasztalat azt mutatja, hogy olykor nehezen lehet rávenni a helyi lakosokat a professzionális munkás által létrehozott szolgáltatásokért való felelősség vállalására, még akkor is, ha van pénz a költségek fedezésére.

5. A közösségi munkásétól eltérő szerep alkalmazása. Azok a professzionális munkások, akiknek nem a közösségi munka a fő feladatuk, megtehetik, hogy fő funkciójukat használják fel a helyi lakosokkal való kapcsolatteremtésre és a közös

tevékenységbe való bevonásukra. Ilyenek lehetnek a szociális munkások, ifjúsági klubok vezetői, szórakoztató rendezvények szervezői, községi iskolaigazgatók stb. Sőt, az is előfordulhat, hogy valaki nem annyira a saját hasznára indít be például a jóléti jogokkal kapcsolatos szolgáltatást egy lakótelepen, hanem azért, hogy pozíciót szerezzen a területen. Az ilyenfajta megközelítés előnye, hogy eleve magyarázatot ad a munkás jelenlétére, annak okai egyértelműbbek és ez átsegítheti a munkást a tervezés kezdeti szakaszán. Feszültség keletkezhet viszont a közösségi munkás szerep és a másik szerep között, és a tapasztalat azt mutatja, hogy az egyéni kliensekkel foglalkozó munkás nehezen tud abban a pozícióba behelyezkedni, ahol közös tevékenységben kell összefognia a klienseket.

A csoport-struktúrák kiépülése

Ha valamilyen módon összeállt egy csoport és megkezdte valamilyen igény meghatározását, az a következő stádium, hogy megkezdődik a struktúra kialakítása. Ebben fontos szerepet játszhat a közösségi munkás: közvetítheti más, hasonló témákkal foglalkozó csoportok tapasztalatait, a szociálpolitikával és a közigazgatással kapcsolatos ismeretei alapján pedig segíthet a csoportnak abban, hogy pontosabban határozza meg a célkitűzéseket.

A formális struktúra kialakításánál két dolgot kell figyelembe venni: hogyan állt össze a csoport és pontosan milyen funkcióra akar vállalkozni.

A második dolog tűnik fontosabbnak. Mégsem szabad megfélekednünk az elsőről sem. Ha a helyi informális hálózatok révén jött létre egy csoport, ezek köré kell kialakítani a struktúrát, nem szabad megfélekedni róluk. Ha egy gyorsan terjedő társadalmi megmozdulás részeként, nagy fellángolás légkörébe jött létre a csoport, előfordulhat, hogy több embert kell bevonni a bizottságba, mint egy rutinszerűbb szerveződés esetében, és több közgyűlést kell tartani. Ha egy új lakóterületen indult be a csoport, vagy nagy területről hozott össze egymással speciális érdeklődésű embereket, célszerű egy világos körvonalú struktúrát kialakítani, mert különben az ilyen területeken formális okokból könnyen akadályozhatják annak érvényesülését. Egy dolgot kell kerülni: nem szabad dogmatikusan előnyben részesíteni sem a határozott körvonalú, komplex struktúrákat, sem az emberek által nagyobb mértékben kontrolált informális struktúrákat. A tényleges demokrácia különböző struktúrákat igényel a különböző környezetekben.

A struktúra legfontosabb meghatározója azonban mindenképpen a funkció. Egy kicsi, szakosodott csoport, például egy játszócsoport vagy egy öregek szociális klubja esetleg alig igényel formális szervezetet. Egy városszépítő egyesületben, ha az a legfőbb célja, hogy eredményesen végezze a munkáját, nemigen van szükség formális demokratikus struktúrákra és eljárásmodokra. Egy olyan egyesületnek, amely a terület teljes lakosságának a nevében kíván fellépni, jól körülhatárolt népi ellenőrzési rendszert kell kiépítenie, már csak a hitelesség biztosítása érdekében is. Egy kampányszervezetet úgy kell kialakítani, hogy a lehető legtöbb ember legyen bevonva, de szükség van egy nagyon hatékony központra is, amely gyors döntések-

kel tud reagálni az eseményekre. Vannak viszont hosszú távra létrehozott sokfunkciójú lakóhelyi szervezetek is, amelyek több vagy kevesebb, viszonylag önálló, a közös feladatokat magára vállaló központi bizottsághoz valamilyen módon kapcsolódó szekcióból állnak. Ahol nagy pénzüsszegek állnak rendelkezésre, nyilván szükség van a kiadásokat folyamatosan ellenőrző rendszerre. Ahol pedig szakemberek foglalkoznak elsősorban a munkásosztályhoz tartozó közösségi csoportokkal vagy ügyfélszervezetekkel, úgy kell megtervezni a struktúrákat, hogy azok fölött tényleges ellenőrzést gyakorolhassanak azok az emberek, akik érdekében létrejött a szervezet.

Érthetőbbé válik a struktúrákra vonatkozó megállapítások némelyike, ha részletesen beszélünk az azonos jellegű csoportok számára alkalmas struktúrák lehetséges változatairól.

Egy Városszépítő Egylet lehet például:

- egy meglehetősen stabil területen egy informális szerveződésű társadalmi központ tevékenységének természetes kiterjesztése;
- önkéntesek kis, szoros szerveződésű, erős szellemű csoportja, valamilyen képzésre jobb esélyeket nyújtó gyakori csoportgyűlésekkel; a csoport megbízhatóan foglalkozik a szakintézményektől érkező ajánlásokkal;
- önállóbb struktúrával rendelkező nagyobb szervezet, amelynek vezetői önkéntesekhez továbbítják az intézményektől érkező ajánlásokat, és amelyben szintén igen megbízhatóan foglalkoznak az ajánlásokkal;
- egy nagyobb lakóhelyi szervezet része, amely speciális esetekben igénybe veheti a nagyobb testület erőforrásait;
- testületek szövetsége, amely számos, már meglévő iskolai, egyházi és egyéb önkéntes csoportot köt össze, koordinálja és széles körre kiterjeszti azokat a kezdeményezéseket, amelyek mellett az emberek már elkötelezettséget éreznek, és segíthet a szakintézményeknek abban, hogy megfelelő önkénteseket találjanak.

Egy tanácsi lakótelepen a lakásbérlet szervezete hasonlóképpen lehet:

- elsősorban arra létrehozott szervezet, hogy egy adott témában kampányt folytasson, gyakori és rendszeres döntéshozó közgyűlésekkel, aktív funkciókkal (például utcai szervező), nagy tagsággal és karizmatikus személyiségekből álló erős vezetőséggel;
- ennél informálisabb, kis területre alapozott testület egy-két olyan személyiség köré csoportosulva, akiket illetékeseknek ismer el a helyi lakosság arra, hogy a nevében beszéljenek;
- egy nagymértékű rutinnal dolgozó, erősen szövetségi felépítésű testület, sok félig önálló szekcióval, amelyek tekintetében koordináló mechanizmusként működik a központi bizottság;
- hasonlóan széles tevékenységi körű, de erősebb központi bizottsággal rendelkező és az egyes szekcióknak kisebb önállóságot adó testület, amely egy átmeneti (nem szükségszerűen politikai) kampány során könnyebben fel tudja sorakoztatni a szervezet összes erőforrását.

Az ismertetett struktúrák létrejöttében nagy szerepe van annak, mennyire sikerül a közösségi munkásnak elültetnie a köztudatban, hogy szükség esetén alakítsanak

ki egy szervezetet. A dolog nehézsége abban áll, hogy a struktúrákra vonatkozó döntések során az emberek gyakran más, az ő helyzetükre nem alkalmazható szituációkból veszik a mintát.

A munkásosztály közösségi csoportjainak tevékenységében részt vevők közül sokan szereztek tapasztalatokat a szakszervezeti mozgalomban, esetleg a munkáspárti politikában is. Előfordulhat, hogy egy újfajta munkásszervezet kialakításakor artikulálatlan elvárásokat hoznak magukkal a szervezeti fegyelem szükségességét illetően; mindez a régi tapasztalataikból származik, és nem felel meg az új szituációnak. Minthogy a munkaszituáció, úgy, ahogy van, erős fegyelmet kényszerít a munkásokra, és minthogy a szakszervezetek egy szervezett, szilárd és viszonylag olyan szervezeti modelleket alakított ki, amelyekben erős centralista elemek vannak, és amelyek a sikeres munka érdekében arra a tényre támaszkodnak, hogy a közös cselekvést, ha egyszer beindult, viszonylag könnyen lehet mozgásban tartani az ipari környezetben. Ha ezen a nyomvonalon hozzák létre a munkásosztály közösségi csoportjait, megeshet, hogy nem fordítanak kellő figyelmet az ilyen csoportok tényleges erejére, például arra, mekkora társadalmi kontrollt jelentenek akár az asszonyok között folyó beszélgetések, így aztán ezek a struktúrák nem felelnek meg a helyzetnek. Persze sokan maguktól is belátják ezt azok közül, akiknek munkásmozgalmi tapasztalataik vannak. Ott azonban, ahol a közösségi csoportok ilyen tapasztalatokkal rendelkező vezetői nem látják ezt, komoly problémák adódhatnak. A tanácsi lakások bérlőinek mozgalmi a múltban túl gyakran koncentráltak arra, hogy impozáns struktúrákat építsenek ki a „lakásbérlők közössége” nevében, miközben túl kevés figyelmet fordítottak a bázis mozgósításának problémáira. Végletes példa volt a szakszervezeti tapasztalatok nem megfelelő alkalmazására az egyik északi városban az a lakbérstrájk, amit a Lakásbérlők Egyesületének egyik vezetője, egy szakszervezeti tisztségviselő folytatott: nemcsak hogy visszautasította a helyi asszonyok által felajánlott potenciális támogatást, hanem még nemtetszését is kifejezte amiatt, hogy a „fehérszínű”-et jobban érdekli a lakbér-téma, mint a férfiakat. ő ezt így magyarázta: „Nekem az a véleményem, hogy egy lakbéremelés voltaképpen bércsökkenés. Férfiak dolga, nem a fehérszínű.” Ez egy olyan városban történt, ahol az asszonyok éppen a sikeres Lakásbérlők Egyesületeiben töltötték be vezetői kulcspozíciókat.

A másik véglet: több közösségi csoportban középosztálybeli radikálisok vezettek be modelleket, olyanok, akik alábecsülték azt, hogy a formális struktúrák mennyire képesek célt és szolidaritást adni a csoportnak. Ezek a csoportmegbeszélések hallgatóságos fegyelméhez szokott emberek olykor nincsenek tudatában annak, hogy ők élni tudnak ugyan bizonyos típusú csoport-interakciókkal, de azokhoz mások esetleg nincsenek hozzászokva. Ha sikerült meggátolniuk a formális struktúrák kiépítésére irányuló próbálkozásokat, azonnal megkezdték – a csoport-szituációkban való komoly jártasságukkal, mindenféle tudatos manipulációs szándék nélkül – rejtett struktúrák létrehozását, amelyekben tényleges vezető szerephez jutottak, mert kisebb tapasztalatokkal rendelkező tagtársaik nem tudtak eligazodni a számukra formátlannak tűnő szituációban. Ez az egyik oka annak, hogy az ügyfélszervezeteket olykor lemorzsolódott középosztálybeli klikkek irányítják,

amelyek az adott ügyfélkategóriába tartoznak ugyan, de nem tipikus képviselői az abba tartozó tömegeknek. Az ilyen irányú fejlődés a legrosszabb esetben a csoport széthullásához is vezethet.

A harmadik modell, amit gyakran szintén nem megfelelően alkalmaznak, a megosztott nyomású csoport. Akik olyan csoportokban szereztek tapasztalatokat, mint például a Polgári Társaságok vagy olyan szakmai egyesületek, amelyek sikeresen győzték meg a helyi közigazgatási tisztviselőket és másokat a politikai változások szükségességéről, gyakran megpróbálják bevezetni az ilyen tapasztalatokból eredő stratégiákat és struktúrákat olyan esetekben is, amikor alapvetőbb vagy vitás problémákról van szó. Így előfordulhat, hogy olyan struktúrákat hoznak létre, amelyek egy kampányba nem vonják be kellőképpen a bázist, mert tapasztalataik nem ösztönzik őket erre. Emiatt kudarcra vannak ítélve.

Ha egy csoportnál fennáll a veszélye annak, hogy nem megfelelő formális struktúrát hoz létre, nyilvánvaló feladata a közösségi munkásnak, hogy fölvesse néhány ezzel kapcsolatos kérdést az embereknek, annak érdekében, hogy realisabb döntést hozhassanak. A gyakorlatban ez néha meglehetősen bonyolult. A döntések egy részét valószínűleg közgyűléseken hozzák, ahol nem túl könnyen lehet elfogadtatni a finomabb érvelést. Lehet egyszerű kritikai ellenérv egy javaslattal szemben, még akkor is, ha az egy másik, a kontakt populációhoz csak félig-meddig tartozó személyektől, például egy helyi tanácsostól, lelkesztől vagy szociális munkástól származik. Az, hogy mennyire tud a munkás ténylegesen segíteni az embereknek a struktúrák kialakításával kapcsolatos témákban, olyan dolgoktól függ, mint a saját személyi reputációja a területen, a gyűlés előkészítettsége, erős ideológiai motivációjú emberek jönnek-e össze a gyűlésen, mennyire széleskörű és milyen összekötő erővel rendelkezik a gyűlés, stb. Egy fontos dolog, amiről nem szabad megfeledkezni: a formális struktúrák a gyakorlatban sokszor gyökeres változásokon mennek át. Sokszor könnyebb egy új csoport mindennapi tevékenysége során megbeszélni egyes témákat, mint egy írásos szabályzat felett folytatni érzelmi és ideológiai töltésű csatározást. Megesik, hogy amint egy csoport formális egyesületté alakul, az egyik frakció számtalan biztosíték beiktatása mellett kardoskodik, és amint sikerül ezt elérnie, az elkövetkező hónapokban azon igyekszik, hogy jóval informálisabb eljárásokat alakítsanak ki.

Későbbi válságszakaszok a csoport fejlődésében

Nem könnyű út vezet az igények meghatározásától a tényleges csoportstruktúra kialakulásáig. Az emberek egyre inkább érezhetik, hogy „kellene valamit tenni a dologban”, és ebből a közös véleményükből vigaszt vagy ösztönzést próbálnak meríteni. Amikor kimozdulnak ebből és hozzálátnak egy szervezet létrehozásához, többféle kockázatnak teszik ki magukat. Felülvizsgálják korábbi követeléseik helyességét. Kockáztatják, hogy sikertelenségek érik őket. Konfliktusba keveredhetnek azokkal az erővel és hatóságokkal, amelyektől tartanak. Végül arra kényszerülnek, hogy bizonytalan ellenszolgáltatásért vállalják el a munka nagy

részét. Csaknem biztosra vehetjük tehát, hogy lesz egy olyan átmeneti szakasz, amit a kétségbeesés és a bizonytalanság jellemez. Ezért általában nem szabad arra bízgatni az embereket, hogy túl sok időt hagyjanak eltelni a csoport eredeti magjának kialakulása és a megfelelő szervezet létrehozása között.

Amint viszont létrejött a formális szervezet, a lelkesedés hirtelen kezdeti kitorésére lehet számítani. Az az igazság, hogy a kialakult csoport úgy érzi, eredményt ért el, és ez tényleges eredményekkel is felérhet. Sok tennivaló akad az első napokban, amikor az ügyek még nem váltak rutinszerűekké, és várhatóan nagyobb interakció alakul ki elsősorban a vezetők között, kisebb mértékben a tagság körében. Valószínű az is, hogy kialakul valamiféle csoport-identitás, amit megerősíthet a csoport kimondott, vagy kimondatlan ideológiája.

Mindezek következtében többnyire optimista légkör és önbizalom alakul ki a csoport magjában (viszonylag nagyobb formális szervezetenél a bizottságban, kisebb, informális csoportnál a gyakori résztvevők között), és az embereket jó érzéssel tölti el az a tudat, hogy a csoporthoz tartoznak.

A közösségi munkás legfontosabb szerepe ebben a szakaszban (ha egyáltalán szükség van az ő kívülről jövő segítségére) az lehet, hogy tanácsokat és információkat tudjon adni. A csoportnak szüksége lehet például a jótékonysággal vagy a szerencsejátékokkal kapcsolatos jogra vonatkozó információkra (ha a szabadidő eltöltésével foglalkozik), vagy arra, hogy megtudja, hogyan juthat adományokhoz. Szüksége lehet a lakásügyi, tervezési, közegészségügyi jogszabályok ismeretére, ha összeütközésbe kerül a helyi hatóságokkal valamilyen városfejlesztési témában. Tanácsokra lehet szüksége egy kampány levezetéséhez vagy a kampány egyes elemeihez, például egy tüntetés megszervezéséhez vagy a helyi sajtóban folytatott propagandához. Néha arra kéri fel a közösségi munkást, hogy közvetítsen a csoport és a helyi hatóság között, ha lehetőség van tárgyalásokra. A munkásnak arra is képesnek kell lennie, hogy különféle erőforrásokat szerezzen a csoportnak, például szaktanácsadást, pénzt, épületet vagy egyházi segítséget. Akár információnyújtásról, akár erőforrások hozzáférhetővé tételéről van azonban szó, a munkásnak mindig ügyelnie kell arra, hogy ne adjon ott, ahol erre nincs szükség, mert csak így előzheti meg, hogy függőségbe kerüljön. Ha nagy erőforrásokra van szükség (pl. központi épületre egy közösség számára), ha csak lehetséges, a legjobb a helyiek kezébe adni a teljes ellenőrzést. Ez még akkor is így van, ha a helyiek a kísérleti időszakban destruktív módon próbálják ki az ilyen erőforrások feletti hatalmukat, vagy egyszerűen csak nem akarnak megbirkózni a dologgal járó igazgatási problémákkal.

A munkásnak, miközben betölti ezt a szerepet, arra is figyelnie kell, hogy mi történik a szervezetben, mert az ilyen mézeshetek eltakarják, sőt, akár elő is segítik olyan szituációk kialakulását, amelyek később gátat jelenthetnek a közösségi csoportnak. Meg kell figyelnie, nincsenek-e kialakulóban belső konfliktusok a csoport magjában. Ezek lehetnek pusztán személyi ellentétek, de lehetnek a segítségnyújtással vagy a gondolkodásmóddal kapcsolatos konfliktusok is. Előfordulhat, hogy a csoport magjában annak a bázisnak a számlájára növekszik az összetartás, amelyet képviselni vagy segíteni szándékozott. Igen rövid idő alatt

klikké formálódik. Olykor a csoport magjában levő egyes emberek rájönnek, hogy ők olyan tehetségek, akiket korábban nem értékelték kellőképpen, ezért esetleg elkezdnek társadalmilag olyan emberekkel elvegyülni, akik újfajta háttérrel rendelkeznek (amilyen például maga a közösségi munkás), ezzel olyan új hivatkozási pontokra tehetnek szert, amelyek elszigetelik őket a csoport többi tagjától. Extrém helyzetben az is előfordulhat, hogy a vezetők a közönséges tagokat kiáltják ki bűnbaknak – ezt egy közösségi munkásokból álló team „mártíromság-komplexus”-nak nevezte –, ezáltal próbálnak kitérni a szervezet problémái elől (Spencer, 1964).

Valami ilyen jellegű fejlődésre nagy biztonsággal lehet számítani a következő fázisban, amikor a csoport eléri azokat a célokat, amelyek miatt eredetileg létrejött. Ez többnyire a közösségi csoport kialakulásától eltelt három hónap és két év között történik meg.

Ha egy csoport eredetileg azért állt össze, hogy nyomást gyakoroljon egy hatóságra, előbb-utóbb világossá válik, hogy – legalábbis az adott időpontra vonatkoztatva – nyertek is, vesztek is a csatában. A közösségi csoport érvényre juttathatja álláspontját, vagy előfordulhat, hogy már nem képes elegendő támaszt biztosítani magának ahhoz, hogy tényleges nyomást gyakoroljon, vagy a hatóság tesz valamilyen engedményt. Ebben a stádiumban a csoport – teljesen jogosan – úgy dönthet, hogy feloszlik. Ez a helyzet bizonyos típusú kampányok, például specifikus helyi tervjavaslatok elleni kampányok esetében. Ha viszont valami viszonylag egyszerű tevékenység érdekében jött létre, a kezdeti lendület és lelkesedés rutinná csendesedhet. Ismét másik eset az, amikor egy komplex tevékenységgel foglalkozó közösségi csoport rájön, hogy a kezdeti lázas tevékenykedés után felül kell vizsgálnia a prioritásait. Ennek oka lehet az, hogy a csoportot kezdetől fogva sokfunkciójú szervezetnek szánták, és egyszerűen átgondolja a korábbi tapasztalatait. Előfordul, hogy a csoport azért jött létre, hogy tiltakozzon valami ellen, aztán a tiltakozó akció folyamán szabadidős és gondozási tevékenységbe is belefogott pénzszerzési és morális célokból, mára pedig önmagukban is értékesnek tekinti a csoport ezeket a tevékenységeket. A tevékenységek összessége szervezeti alapot nyújthat a későbbiekben nagyobb léptékű tiltakozó akciókhoz vagy kisebb jelentőségű témák állandó felszínén tartásához is, amelyek egyike sem érné meg önmagában azt, hogy szervezett csoport jöjjön létre miatta. Mindkét esetben – tehát mind akkor, ha kezdetől fogva többféle funkciót szándékozott ellátni a csoport, mind akkor, ha egy tiltakozási kampány során alakultak ki más funkciók – potenciálisan súlyos terheket rak a csoportra az első fázis vége. A funkciók sokasága ugyanis azt jelenti, hogy számos speciális érdek és nézőpont lelhető fel a csoporton belül és ezek konfliktusba kerülhetnek egymással. A prioritások újraértékelésének vitája felszínre hozhatja őket. Ha a prioritások jelentős mértékű átrendezése látszik szükségesnek, mindez oda is vezethet, hogy lecserélik a vezetőséget. Az eredetileg megválasztott vezetőség esetleg olyan emberekből áll, akik egysíkúan látják a társaság tennivalóit, vagy állhat olyan tehetséges, karizmatikus személyiségekből, amilyenekre a legnagyobb szükség volt a kezdeti fázisban. Nem szokatlan a csoportoknál, hogy ebben a fejlődési szakaszban nyílt konfliktusok alakulnak ki,

amelyek következtében leváltják a korábbi vezetőket, vagy hogy stagnálni kezd az a csoport, amelyik elmulasztotta a vezetőségváltást. Ezt a folyamatot a közösségi csoportoknál elemezte Dennis, de nagyobb társadalmi mozgalmaknál is találtak összefüggést a funkcióváltás és a tisztújítás között.

Sok meghatározója van annak, hogy egy közösségi csoport képes-e túlélni az esetleges funkcióváltásból keletkező válságot. Egyértelműen ilyen tényező a csoport magjának szilárdsága és összetartása. Magabiztosnak kell lennie. Világosan át kell látnia a dolgokat, nem szabad elmerülnie a bürokráciában vagy az üres retorikában. Képzett, nagy tapasztalatú vezetővel kell rendelkeznie. Legyen kiépült rendszere az informális szerepekből is (pl. témamagyarázó, bírálva ösztönző, tréfacsináló, békéltető személyek) kiegészítésül a formális szerepek (pl. vezető, pénztáros, titkár) mellé. Csoport-identitást és szolidaritást kell kiépítenie azáltal, hogy közösen győzik le a nehézségeket. Fontos az is, hogy a csoport magjának szilárdsága – amint erről már beszéltünk – ne vezessen a szervezet többi meglévő és potenciális tagjától való elszigetelődéshez. A második előfeltétel az, hogy tényleges, aktív támaszt kapjon a szervezet tagságának többségétől. (Ez akkor érvényes, ha komplex csoportról van szó, nem egy kis önsegélyező csoportról vagy vitakörőről, amilyen például az Anyák Akciója vagy a Nem Pszichiátriai Esetek csoport.) Ez az aktív támogatás általában magas szintű felelősség megosztással jár, gyakran tartanak közgyűléseket és széleskörű, különféle érdeklődésű embereket vonzó tevékenységet folytatnak. A közösségi csoportot az ilyen válságokon átvezetni segítő harmadik jellemző a meggyőződés rendszerének kialakítása a csoportban (ez átvehető attól a nagyobb társadalmi mozgalomtól, amelyhez a csoport tartozik; ilyen lehet például a Közösségi Egyesület vagy az Igényjogosultak Szövetsége mozgalom). Rövid távon segítséget adhat egy pusztán ideológiai jellegű meggyőződési rendszer is. Hosszabb távon azonban jobb egy olyan rendszer, ami realiztikusabban értékeli a csoport helyzetét. Ezért van az, hogy a „közösségi szellem” köré csoportosított meggyőződési rendszerek kevésbé képesek a lakóhelyi összefogás kialakítására, mint azok, amelyek a közös érdekekre, de azokon belül egyes rétegek (pl. a tanácsi lakások bérlői) érdekeire alapoznak. A „közösségi” ideológiák azért is igen veszélyesek, mert gyakran az emberek erkölcsi kötelességének kiáltják ki a közösségi csoport-tevékenységbe való bekapcsolódást, és felhasználhatók az „mártíromság-komplexus” magyarázására és indoklására. A csoport meggyőződési rendszerére feltétlenül szükség van ahhoz, hogy kialakulhasson az utolsó és talán legfontosabb tényező ahhoz, hogy a csoport kilábalhasson a válságból. Ez pedig az, hogy létezzenek olyan tényleges szükségletek, amelyeket a csoport – pozíciójából adódóan – ki tud elégíteni. Nem feltétlenül a kontakt populáció legfontosabb szükségleteiről van szó. Lehetnek egészen hétköznapi dolgok is, például olcsó és nem adóköteles délutáni szórakozási lehetőség szerény táncos összejövetel formájában. De reálisaknak kell lenniük. Egy csoport igen csekély funkcióval is túlélheti a válságot, legfeljebb a csoport magja veszít büszkeségéből és önbecsüléséből. Ez azonban nem egészséges megoldás. Egy olyan szervezet, amely sikeresen túlélte a kezdeti lelkesedést követő válságot, mindenképpen olyan csoport, ami reális célt szolgál, megvannak a célokra

alapozott elvei, a tagság jelentős részének támogatását élvezi és szilárd csoportmaggal rendelkezik, amely tudatában van mindezeknek a tényezőknek.

A közösségi munkásnak fontos szerep juthat a válság folyamán. A belső konfliktusokban mintegy tolmácsként működve segítenie kell tudnia a csoportnak abban, hogy hatékonyabb legyen, de nagy érzékenységgel azt is meg kell látnia, hogy mikor teheti ezt. Kellőképpen függetlennek kell maradnia a csoport magjától ahhoz, hogy észrevehesse, mi az, amiben ez a mag esetleg nem biztosította magának a tagság támogatását, és hogy az ilyen hiányosságokra sikeresen rá is mutathasson. Minthogy ő más hasonló csoportokat is ismer, tudnia kell olyan funkciókat és tevékenységeket javasolnia a csoportnak, amelyekre az addig nem is gondolt. Mindenekfelett azonban – egyszerűen azért, mert már előre tudta, hogy nagy valószínűséggel beáll egy ilyen válság – beszélnie kell róla az emberekkel és biztatnia kell őket, hogy vészeljék át ezt az időszakot, ezáltal jelentős mértékben csökkentheti a várhatóan kialakuló reményvesztettséget és indokolatlan belső konfliktust. Ezzel korántsem csak arra kell képessé tennie a csoportot, hogy eleget tegyen saját tagsága igényeinek; nem ennyi a szerepe. Épp ellenkezőleg: az a szerepe, hogy segítsen a csoportnak funkciója újbóli, egyértelmű meghatározásában. Csakis akkor képes, vagy válik képessé a csoport a tagság igényeinek teljesítésére, ha ez sikeresen megtörténik. A legfontosabb dolog, hogy a munkásnak, amennyire csak lehet, kerülnie kell az állásfoglalást a belső viszályokban, mert csak így tevékenykedhet hatékonyan. És mindenképpen kerülnie kell az olyan erős kötődést a csoport magjához, ami meggátolná, hogy konstruktív módon bírálja őket és támogassa a kontakt populáció új, esetleg jó szolgálatot nyújtó kezdeményezéseit.

Ez a szerep – a csoportfejlődés értelmezése a csoport számára – még ebben a fázisban sem egyedüli szerepe a munkásnak. Idejének jó részét gyakorlati javaslatok adása, kapcsolatok intézése, információadás vagy erőforrások biztosítása töltheti ki. Ha azonban a csoport a lelkesedés kezdeti fellángolása után olyan válságos időszakot él át, amelyről írtunk, ezeket a más jellegű, feladat-orientáltabb tevékenységeket mindenképpen alá kell rendelni annak a szerepnek, amit az a külső ember tölt be, aki segít a csoportnak abban, hogy megértse saját fejlődését.

Ha a csoportnak sikerült túlélnie ezt a válságot, valószínű, hogy egyfajta rutin alakul ki. Ha a csoport funkciói meglehetősen korlátozottak, ez úgyszólván a végtelenségig így folytatódhat. Ha viszont széleskörű funkciókkal rendelkezik, várhatóan számos dolog meg fogja zavarni ezt a rutint.

Megzavarhatja valamilyen új sérelem. Egy régóta fennálló Lakásbérlők Egyesületének esetleg nagy lakbéremeléssel kell szembenéznie, és fennáll annak a lehetősége, hogy ismét elsősorban kampánytestületté válik, aminek következtében változások történhetnek a prioritásokban, a struktúrában, esetleg a vezetőségben is. Itt fontos szerepe lehet a közösségi munkásnak: segítenie kell a csoportnak, hogy meghatározza, milyen változtatásokra van szükség, és mekkora esély van a folyamatosságra.

Válságot idézhet elő az is, ha új erőforrásokhoz jut a csoport, akár saját erőfeszítései eredményeként, akár adományokból. Sokféle erőforrás lehetséges, de az egyik legfontosabb az épület. Egy lakóhelyi szervezet vagy közösségi csoport

számára az erőforrások igen jelentős kiegészítését jelenti az, ha szociális vagy információs központhoz jut. Ez új igazgatási problémákat hoz be a csoport életébe. Egyre nagyobb fontosságot nyerhet a ház igazgatása, olyannyira, hogy a végén már a csoport lesz a házért és nem fordítva. Elhanyagolják azokat a tevékenységeket, amelyekhez nincs szükség a házra. Azok, akik igénylik és használják az épületet – és közülük is elsősorban azok, akik növelik a karbantartásra fordítható pénze- ket –, érdemükön felüli elismerést kapnak. Azok, akik kárt okoznak az épületben, főleg a fiatalok, kihívhatják maguk ellen a csoport magjának haragját. Ha valamelyik hatóság bármilyen módon hozzájárult a ház létrehozásához, konfliktus alakulhat ki a vezetői hatalmat illetően, ami nem elég, hogy önmagában is káros, de ráadásul elvonhatja a figyelmet a közösségi csoport és a hatóság közötti, ennél fontosabb nézeteltérésekről. Itt is fontos szerep juthat a közösségi munkásnak: segítenie kell a csoportnak abban, hogy világosan meghatározza a ház funkcióit és az azok ellátásával kapcsolatos igényeket, valamint abban, hogy kielégítő megállapodásra jusson az ellátó hatósággal a ház irányítását illetően.

A rutint esetlegesen megzavaró harmadik tényező a más csoportokkal való kapcsolat. Ha hasonlóképpen rutinizálódott csoportokról van szó, nem keletkezik nagyobb zavar. Vannak azonban olyan válságok, amelyeknél esetleg megpróbálják egy új helyi társadalmi megmozdulásba bevonni a csoportot. Problémák jelentkezhetnek akkor is, ha a csoport fel akar vállalni valamilyen feladatot, de annak sikeressége együttműködést igényel olyan csoportokkal, amelyekkel szemben bizonyos ellenszenvet éreznek, ezért aztán, amennyire csak az elvek feladása nélkül lehetséges, vonakodnak az együttműködéstől. A közösségi munkás feladatai közé tartozhat az, hogy elvezesse a csoportot azokhoz a specifikus társadalmi mozgalmakhoz, amelyekhez a csoport tartozhat, és segítsen meggyőzni őket arról, milyen előnyökkel járhat, ha különböző formákban együttműködnek más csoportokkal.

A zavar negyedik formája magából a közösségi munkásból indulhat ki, ha valamilyen okból hosszú hónapokon át szoros kapcsolatban marad egy csoporttal, vagy ha egy megállapodott csoporttal kerül kapcsolatba. Ha egy csoport kialakulásának idején érkezik a közösségi munkás, valószínűleg végigjárja velük együtt a célmeghatározás és a struktúratervezés folyamatát. Ez azzal a veszéllyel jár a számára, hogy beszűkül a látóköre, és csak azt nézi, mire van lehetőség. Ezzel nem tesz jó szolgálatot a csoportnak. Hiszen, mint külső embernek, az az egyik legfőbb feladata, hogy új elképzeléseket hozzon. A terület helyzetének vagy a kontakt populációnak az elemzése nem ér véget azzal, hogy létrejön a csoport. A munkát folytatni kell, és a munkásnak figyelemmel kell kísérnie a kontakt populáció változásait, mert ezek határozzák meg, milyen változásokra van szükség a csoportban.

Természetesen meg is szűnhet egy csoport, különféle okokból. Betölthette rendeltetését. Hiányozhatnak a munka folytatásához szükséges erőforrások. Összeomolhat belső gyengesége miatt. Ha meghal egy közösségi csoport, illően el is kell temetni. Fennáll a komoly veszélye annak, hogy az emberek úgy érezhetik, a kísérletezés nem érte meg a fáradságot, „főlösképpen itt bármivel is próbálkozni”. Fontos a csoportnak, hogy formálisan is megtörténjen a feloszlás és itt értékeljék

mindazt, amit sikerült elérniük – függetlenül attól, hogy a pénzalapok is szükségessé tehetik a formális felszámolást. De a temetésnek illőnek kell lennie. Érzelemgazdagon kell beszélni arról, mennyire gonosz erő sugalmazhatta azt a gondolatot, hogy a csoport, ez a „Jó Dolog” új életre kelhet, amikor valójában nincs reménye a túlélésre, és az újbóli indulás igazában csak meghosszabbítaná az agóniáját. A közösségi munkás szerepe ilyenkor abban áll, hogy egyaránt szembenézzenek a kellemes és a kellemetlen tényekkel és tanuljanak belőlük.

A közösségi munkás szerepe, a közösségi munkás és a csoport kapcsolata

Számos kérdést vehet föl mindaz, amit a közösségi munkás szerepéről mondtunk.

1. Az első: szükség van-e egyáltalán közösségi munkásokra. Ennek a fejezetnek nagy részében olyan dolgokkal foglalkoztunk, amelyeket meg kell tennie egy közösségi csoportnak ahhoz, hogy növekedjen és fejlődjön. Mindig hozzátettük, vagy legalábbis hozzáértettük, hogy a közösségi munkás megmagyarázhat, biztathat, közvetíthet vagy informálhat.

Igaz, hogy sok közösségi csoport úgyszólván spontán módon jön létre, és soha nem igényli a közösségi munkás segítségét, vagy csak nagyon szűkített formában igényli azt, például specifikus információkat kér valamilyen törvénypontról vagy közigazgatási eljárásról. Sok olyan csoport is van azonban, amelyeknek valamilyen okból szükségük van közösségi munkások segítségére, vagy legalábbis hatékonyabban tudnak működni, ha kapnak ilyen segítséget. A közösségi munkás pusztán jelenléte megmozdulást idézhet elő valamilyen szituációban, mert az emberek, akiket korábban mellőztek, látják, hogy valaki komolyan veszi a problémáikat. És a munkás, mint jeleztük, számos más módon is tud segíteni.

2. A második kérdés a munkás szerepkörére vonatkozhat. Erősen általánosítva két főbb szerepet láthatunk: a közös cselekvés kezdeményezése és annak segítése. Az előbbi szerepben áll a legtöbb esetkezelő munka és a legtöbb közösségi munka közötti legnagyobb eltérés, hiszen az esetkezelő általában a hozzá irányított klienssel foglalkozik (maga a kliens fordul hozzá, vagy másvalaki, illetve egy intézmény irányítja oda), neki magának nincs szerepe a kapcsolatfelvételen, míg a közösségi munkás gyakran kezdeményezője a munkás/kontaktcsoport kapcsolatnak. Ez a két alapszerep – továbbra is általánosságban – szintén továbbosztható:

1. *Tevékenység kezdeményezője:*

a) Helyzetvizsgálat és – elemzés.

b) Gondoskodás olyan szolgáltatásokról (pl. játszótér, tanácsadó központ), amelyek a lakossággal való kapcsolat alapját képezik.

c) Agitáció (nem feltétlenül harcos értelemben); ennek a szerepnek a révén lehet összehozni az embereket, hogy megvitassák a közös cselekvés lehetőségeit.

2. *Tevékenység segítője:*

a) Szolgáltató szerep (pl. közösségi központ vezetése).

b) Tanácsadás és információnyújtás a jogról és közigazgatásról, technikai lehetőségekről (pl. közösségi televízió, játékvezetés, tüntetések szervezése) vagy speciális helyi témákról.

c) A csoport önértelmezésének segítése, képesség tétele arra, hogy jó úton haladjon és kerülje a fölösleges belső viszályokat vagy hiányosságokat.

d) Közvetítés (a csoport és hivatalos testületek vagy más közösségi csoportok között).

Szó sincs arról, hogy ezeknek a szerepeknek mindegyikére szükség lenne minden szituációban. Sok közösségi munkás rossz szemmel nézi azokat a kollégákat, akik túl könnyen alkalmazzák a 2. a) és a 2. d) szerepeket, mert úgy érzik, ezáltal nemkívánatos függőségbe kerülnek. Mások olyan szituációkban tudnak dolgozni, amelyekben nincs szükség a kezdeményező szerepekre(1), mert nagyrészt spontán vagy már megállapodott tevékenységről van szó. A fenti szerepek némelyike vagy tulajdonképpen mindegyike tovább osztható és specifikusabbá tehető. Vagy összegződhetnek is egy közös szerepben – az emberek segítése abban, hogy közös cselekvésre vállalkozzanak –, ami a 2. fejezetben említett értékek és hosszútávú célkitűzések alapján minősíthető.

3. A harmadik kérdés a közösségi munkás „stílusára” vonatkozhat. Vagyis arra, hogyan formál véleményt a területről és a problémákról, hogyan sikerül összehoznia egymással az érintett embereket akkor is, ha részükről nem volt kezdeményezés, hogyan tudja megbeszélni velük a problémákat, hogyan tud útmutatást adni a cselekvésre és a bizottsági üléseken, közgyűléseken és egyéb csoporttevékenységekben való aktív részvételre. Sok esetkezelő számára mindez erősen direktív megközelítésmódnak tűnhet, ami sérti a szociális munka alapelveit.

Az ilyen aggályoskodva föltett elvi kérdések némelyikével már foglalkoztunk röviden a 2. fejezetben. Itt most az esetkezelő és a közösségi munkás munkaszituációja közötti néhány különbség kiemelését tartjuk célszerűnek.

Az esetkezelő gyakran a közigazgatás embere, vagy a kliens – bár helytelenül – úgy tekinthet rá, mint olyan valakire, akinek rendelkezésére állnak a kliensnek szükséges erőforrások. Az interjúk gyakran semleges környezetben készülnek, ami erős koncentrációt tesz lehetővé. Az esetkezelő mindezekből adódóan ura a négy-szemközti szituációknak, és a szociális munkások bizony jogosan aggódnak amiatt, hogy vissza is élhetnek ezzel a hatalmukkal. Ez persze csak az egyik oldala a helyzetnek, és korántsem vonatkozik mindig minden szociális esetkezelőre. Mégis fennáll a közösségi munkások többségének munkaszituációjával való kontraszt. A közösségi munkások mögött általában nem áll hatóság, és gyakran erőforrásuk sincs, semmi másra nem hagyatkozhatnak, mint a saját szakértelmükre, tapasztalataikra. Ők kezdeményezik a kapcsolatot azokkal az emberekkel, akikkel foglalkoznak, igen gyakran anélkül, hogy ezeknek az embereknek a részéről is mutatkozna bármilyen kezdeményezés, és a munkát általában a kontakt populáció territóriumán végzik. Ez azt jelenti, hogy saját maguknak kell terveket készíteniük, saját személyiségükben kell megnyilvánulniuk, csak így tudnak kapcsolatokat kiépíteni, mert kevésbé képesek formális szerepektől függeni. Mindez igen nyílt viselkedést követel meg. Jelentheti ez pusztán azt is, hogy például már egy tervezet korai

szakaszában igen megbízhatónak és következetesnek bizonyul a közösségi munkás, ezzel is bizonyítva komolyságát a kontakt populáció szemében. De vannak olyan szituációk is, amelyek kifejezetten extrovertált viselkedést igényelnek. A közösségi munka jórészt közgyűléseken, tüntetéseken, társadalmi eseményeken és más olyan helyzetekben zajlik, ahol meglehetősen erős a „zajosság” a szó kommunikációelméleti értelmében, de olykor szó szerint is. egy erős érzelmeiktől fűtött közgyűlésen a hangos, erőteljes beszéd mind szándékában, mind hatásában egyenértékű a négyszemközti interjú során feltett csendes kérdésekkel.

Természetesen manipulálni is lehet a csoportokat. Ennek azonban korlátai vannak akkor, ha valakinek befolyása van, nem hatalma. A legtöbb csoportmanipulációs technikához legalább két emberre van szükség. Ha ismeretes a közöttük levő kapcsolat, a két szövetséges eljátszhatja a Jó és a Rossz szerepét, és ezeket felhasználva válthat ki inkább emocionális, mintsem racionális reakciókat. Ha pedig a csoport nem tud a köztük levő kapcsolatról, egyikük egy döntő pillanatban támogatni kezdheti a másik javaslatait, azt a benyomást keltve ezzel, hogy maga a gyűlés hajlik a megegyezésre, és így segíthet kiváltani a kívánt hatást. Az elszigetelt közösségi munkás azonban nem tud ilyen technikákkal élni, és ezek amúgy is csak rövid távú eredményeket hoznak. Egy mozgalmas gyűlés vagy egy tüntetés izzó légkörében néha a legképtelenebb dolgokkal való egyetértésre is rá lehet venni az embereket. Amint azonban megszűnik a csoportnyomás, többnyire visszatér a normális gondolkodásmód. A Vietnami Szolidaritási Kampány idején azzal indokolták a tüntetések meglehetősen agresszív voltát, hogy ha egy ilyen esemény során dühös rendőrök fognak körbe egy szabadelvű tüntetőt, az illető emiatt „politizálódik”, vagyis elfogadja a forradalmi elméleteket. Csakugyan megtörténni látszott néhány ilyen átformálódás, de sokkal többen voltak azok, akik ezekből a tapasztalatokból okulva elhatározták, hogy a jövőben távol maradnak az ilyen szituációktól. Hosszú távon is hatásos manipuláció általában csak negatív értelemben lehetséges. Össze lehet zavarni egy szituációt annyira, hogy végül nem tudnak dűlőre jutni, és ez elveszi az emberek kedvét a további tevékenységtől. Ennek az a legáltalánosabb módja, hogy szavazást erőltetnek valamilyen témában, majd bizarr módon értelmezik a szavazás eredményeként hozott döntést, vagy több, egymásnak ellentmondó értelmezést adnak. A közösségi munkások azonban általában inkább a kezdeményezésekben, mintsem a kezdeményezések elvetésében segítenek az embereknek, így – még ha nem is foglalkozunk a kérdés erkölcsi oldalával – nem nekik való az ilyenfajta technika.

Általában elmondhatjuk, hogy bármiféle ilyen szándékos manipuláció nemcsak elvi okokból kerülendő, hanem a gyakorlatban igen nehezen véghezvihető.

Az amiatti aggodalom, hogy a közösségi munkások munkastílusából véletlenül se lehessen manipulációra következtetni, vélhetően részben annak a meglehetősen individualisztikus megközelítésnek a tükröződése, amellyel országunkban – és az angolszász világ többi részén – szokás szemlélni a csoportszituációkat. A csoportokra mind az eseti megfigyelők többsége, mind a legtöbb csoportdinamikai tanulmány módszertani nominalizmusa egyre inkább úgy tekint, mint olyan területekre, amelyeken széles körű önállósággal rendelkező egyének hasznot

keresnek együttműködés vagy konfliktusok útján. Jól tükrözi ezt az előítéletet az alkalmazott terminológia is (pl. „licitálás a vezető szerepért”). Mind empirikusan, mind irányítási szempontból alábecsüli a csoportszolidaritás tapasztalatait. A közösségi munkás nem egy olyan kívülről jött személy – vagy nem szabad annak lennie –, aki kiveszi a csoportszituációból mindazt, amit kivehet, hanem olyan ember, aki megpróbálja a csoport erejéhez a saját lehetőségeit is hozzáadni az eredményesség érdekében.

Konklúzió

Ebben a fejezetben a közösségi munkásra mint a közösségi csoport önértelmezésének segítőjére helyeztük a hangsúlyt. Sok közösségi munkás bizonyára elutasítja ennek a hangsúlyozását, éppen attól tartva, hogy ez manipulációhoz vezethet. Szívesebben hangsúlyozzák a közösségi munkás szerepének „agitátor” vagy „közszolgálati” oldalát, úgy láttatva a közösségi munkást, mint bizonyos politikai (pl. tervezési) vagy technikai (pl. újságírási) szakértőt, nem mint a csoportok működési módjainak szakértőjét. Nyilvánvalóan több megjegyzést is fűzhetünk ehhez a nézőponthoz. Bizonyos, hogy szükség van a közösségi munka oktatására és a szakirodalomra, hogy komolyabb elvi alátámasztást kapjanak mindazok a technikai szakismeretek, amelyek szükségesek lehetnek a munkához. Véleményem szerint azonban a sikeresség érdekében minden közösségi munkásnak jártasnak kell lennie a csoportszituációk kezelésében, és elvileg nem nagy a különbség aközött, hogy ezt a jártasságot féltudatosan, tapasztalati úton, vagy tudatosabban, tanulás és töprengés útján szerzi-e meg. Ha pedig azokkal a csoportokkal kapcsolatban vizsgáljuk a közösségi munkás szerepét, amelyekkel foglalkozik, világosabb képet nyerhetünk arról, mivel foglalkoznak valójában a közösségi munkások, márpedig ennek a könyvnek éppen ez az egyik célja. A következő fejezet, amely elsősorban a feljegyzésekkel és az értékeléssel foglalkozik, szintén abban segíthet, hogy tisztább képet kapjunk a közösségi munka egyik típusáról.

D. Kahneman és E.O. Schild A társadalmi változás közvetítőinek képzése Izraelben

Az izraeli élet sok területét jellemzi, hogy a társadalmi változás nemcsak gyors, hanem a megtervezett társadalmi változás van túlsúlyban. A végső soron mindig az államalkotás problémájához kapcsolódó gazdasági és társadalmi problémákat, valamint a tömeges bevándorlók beolvadását az állami intézmények úgy kívánják megoldani, hogy kezdeményezik és ellenőrzik a változást a társadalmi viselkedés sok területén. Az utóbbi években megfigyelhető volt, hogy ezek az intézmények egyre inkább tudatában vannak annak, hogy a modern társadalomtudományi eredmények megismerésének komoly hasznát vehetik. Nemcsak fölhasználják a szociológiai kutatások és tanácsadás lehetőségeit, az ilyen irányú képzésre is igény mutatkozik; sok olyan személy, aki idáig a társadalmi változás közvetítője volt, hajlandó rászánni valamennyi időt (rendszerint igen keveset), hogy megismerkedjék a szociálpszichológia eredményeivel.

Így igény mutatkozik olyan rövid, intenzív szemináriumok iránt, melyeken az ezzel foglalkozó személyeket megismertethetik a kis társadalmi egységekben (pl. falvakban) létrehozandó változáshoz szükséges elméleti és gyakorlati ismeretekkel. E tanulmány szerzői számos ilyen szeminárium szervezésében és vezetésében vettek részt*, e tanulmányban az ilyen szemináriumokon nyert tapasztalatok alapján írjuk le a társadalmi változás közvetítői képzésének egy lehetséges megközelítését.

A képzés céljai

Valamely társadalmi változás bevezetése képzettségek és tevékenységek egész sorát igényli. Az itt bemutatott képzési megközelítés a változás közvetítőinek egy bizonyos tevékenységére összpontosít**, amely talán alapvető az összes többihez képest: a problémák előzetes elemzése és a célul kijelölt közösségben elérni kívánt viselkedésbeli változások véghezvitelére alkalmas stratégia megtervezése.

Mi most inkább a „mit tenni”, mint a „hogyan tenni” kérdéseit tárgyaljuk. A tervezéssel közvetlenül össze nem függő képzettségek (pl. az interjú-készítés vagy az audiovizuális segédeszközök használata) megszerzésével itt nem foglalkozunk.

---

*Az e tanulmányban említett szemináriumok a mezőgazdaság keretében lejátszódó változásokkal foglalkoztak. Néhányat az Izraeli Földművelésügyi Minisztérium Fejlesztési Szolgálatára szervezték és finanszírozták; ezeknek a szemináriumoknak a résztvevői a Minisztérium által alkalmazott tanácsadók, akik tanácsaikkal elősegítik a bevándorló települések valamint a régebben létesült falvak fejlődését. Más szemináriumokat a kibuc (kollektív falu) szervezték és finanszírozták a Ruppin Felnőttoktatási és Mezőgazdasági Főiskola keretein belül; itt a résztvevők kibuc-tagok voltak, akik saját falujukban a mezőgazdasági szervező szerepét töltik be.

**Néhány szó a terminológiáról: a „változás közvetítője” alatt olyan, az e szakterületeken működő egyéneket értünk, akik a szemináriumon képzést kaptak. A „változtatandók” azok az emberek, akik a közvetítő működésének célpontjai. Az „okatók” a szeminárium vezetésével megbízott társadalomtudósok.

A tervezői képesség fejlesztéséhez a társadalomtudósoknak tudnia kell: mit kínálnak mai ismereteink a változás közvetítője számára, ami egyszerre tudományosan helytálló, a tapasztalt tervező számára is újdonság, és a valódi élethelyzetekben is segítséget nyújt a változás közvetítőinek tervezői tevékenységében.

A tervezők tevékenysége – noha a tervezés legtöbbjük esetében nem kifejezett és nem szisztematikus – implicite szükségképpen tartalmazza a változásban szerepet játszó tényezők valamilyen elméletét. Az adekvát tervezésre való képzésnek tehát két kitűzött célja van:

1. A tervezők olyan pszichológiai vagy szociológiai feltevéseinek korrigálása, amelyek az elfogadott tudományos állásponttól a legsúlyosabban eltérnek.

2. Az elemzés és a döntéshozatal módszeres megközelítésének kidolgozása, abból a célból, hogy a konkrét helyzetek legfontosabb vonásai megvilágíthatók legyenek. Itt a cél nem pusztán az, hogy a képzésben részt vevők megismerkedjenek ezzel a megközelítéssel, hanem hogy el is fogadják és bizonyos fokig alkalmazzák is azt működési területükön.

A következőkben a társadalmi változás tervezésének olyan eljárásait mutatjuk be, amelyeket gyakran használtunk a szemináriumokon és megtárgyalunk néhány olyan – kognitív és nem kognitív – tényezőt, amelyek a változás közvetítőjét félrevezethetik tervező tevékenysége során. Magát a képzési helyzetet a tanulmány egy későbbi pontján fogjuk tárgyalni.

A társadalmi változás tervezésének különböző fázisai

Bármely tervezés első fázisában sor kerül a tárgyra vonatkozó információk összegyűjtésére és értékelésére. A társadalomtudományok mai állása mellett még nem lehetséges az információgyűjtés és értékelés olyan algoritmusát kidolgozni, amely bármely konkrét, társadalmi változással kapcsolatos problémára alkalmazható lenne. Mégis célszerűnek tűnik a változás tervezésekor követendő lépések menetét (algoritmusát) kidolgozni és olyan kérdés-sorozatot állítani össze, amelynek segítségével megállapítható, melyek a fontos tényezők és a lehetséges tervek választéka fokozatosan leszűkíthető, illetve elkülöníthető.

Ez az algoritmus különbözik a tudományos kutatásban a kutatók által használt fogalmi segédeszközöktől. Itt bizonyos rendszer szerint kiválasztott kérdésekkel van dolgunk, melyekre a tervező különösebb erőfeszítés nélkül tud válaszolni. Helyzetek egész sorához kell megfelelő információs anyagot szolgáltatniuk, és a helyzeteknek azokat a vonásait kell hangsúlyozniuk, amelyeket a tervezők leginkább hajlamosak elhanyagolni. És végül, a lehető legrövidebb úton el kell jutniuk segítségükkel a teendőkhöz kapcsolatos megfontolásokhoz. (1. táblázat)

Az 1. sz. táblázat bal oldali oszlopában az algoritmusnak olyan összefoglaló vázlatát adjuk, amelynek sokszor vettük hasznát a szemináriumokon az egyes esetek elemzésében. A tényleges munkában használt teljes változat egy részletesen kidolgozott segédkönyv, amelyben a fenti vázlat 200 kérdésben van kifejtve. A képzés végcélja szempontjából ajánlatos, hogy a tervezők valamilyen gyakorlatra tegyenek szert a fő vázlat követésében és a vázolt fő problémák megoldásában.

Látható, hogy az itt javasolt lépéssorozat erősen támaszkodik a szociálpszichológia Lewin-féle hagyományára, éppúgy, mint az elsődleges csoportok és interperszonális hatások szerepével foglalkozó szociológiai kutatásokra.

Eszerint az algoritmus szerint a tervező először tisztázza a változtatási terv célját (első lépés), aztán kezd a megváltoztatandó közösség előzetes tanulmányozásához, annak társadalmi szerkezetét speciálisan az elérendő változás szempontjából vizsgálva (második lépés). A fenti vizsgálat eredményeként megkezdi gyűjteni az információkat a hatástényezőkről (harmadik lépés). A negyedik lépés a hatások szociomátrixának felállításából áll, ahol a sorokban (és oszlopokban) a kulcsszemélyek és – csoportok szerepelnek. Ez a mátrix segít azoknak a személyeknek azonosításában, akik később a változási közvetítők befolyásolási kísérleteinek célpontjai lesznek. (Pl. olyan személyek, akik másokra nagy befolyással bírnak, vagy bizonyos alcsoportokra kizárólagos hatást gyakorolnak, általában nem hívják ki maguk ellen közösségük szélsőséges ellenállását, ők maguk pedig kevésbé fogékonyak a közösségen belüli befolyásokkal szemben.)

A harmadik és negyedik lépést egyaránt figyelembe véve, most már lehetséges azon személyek listájának felállítása, akikhez közvetlenül kell fordulni, és elég nagy biztonsággal felbecsülhető, mi lesz ezeknek a tárgyalásoknak az eredménye, valamint ki lehet dolgozni megközelítésük célszerű módszerét. Ezeket az információkat az ötödik lépésben foglaljuk össze. Mindazon esetekre, amikor a hivatalos tevékenységeket megelőzi a megváltoztatandó közösség befolyásos személyeivel folytatott nem-hivatalos kapcsolat, az ötödik lépés tervvel szolgál ezekhez a nem-hivatalos kapcsolatokhoz. Amikor a hivatalos tevékenységek természete maga is olyan, hogy az illető befolyásos személyek reakciójától függ, akkor a hivatalos tevékenységek jellegének és egymásra következésének kérdése is ezen a ponton merül fel.

A sorozat befejező részében újraértékeljük a változtatási terv célszerűségét a korábban már elemzett információk birtokában, valamint az újonnan felismert tényezők szempontjából: ez utóbbiakon azok az erők értendők, amelyek a változás közvetítőjére hatnak, igyekezve eltéríteni az előzőekben felvázolt optimális eljárástól. A tényleges gyakorlatban, ahol a tervezés és a végrehajtás nem különül el olyan élesen egymástól, mint e tanulmányban, ezek a szervezésbeli és motivációs ellenhatások már cselekvési módjának megválasztásában is hatással vannak a változás közvetítőjére.

Ennek a sorozatnak egyik fő célja a változással szembenálló meglévő vagy potenciális erők felismerése és csökkentése. Az ellenállás számos formája közül különösen a társadalmi meghatározókra helyeznek nagy súlyt, valamint az olyan, nem az ügy lényegéhez tartozó motivumokra, amelyeket ritkán tárgyalnak meg nyíltan a megváltoztatandó személyek (pl. személyes rokon és ellenszenvek, presztizskérdések). A célnépességre ható valószínű ellenszenvek, presztizskérdések). A célnépességre ható valószínű erők részletes elemzése során fontos kiemelni a helyeslés, a státusz, és a cselekvési szabadság iránti vágyat. Ezek azok az indítóokok, amelyekről a változtatás közvetítője vagy nem vesz tudomást, vagy nem törődik velük, mert a megoldandó probléma szempontjából lényegtelennek tűnnek.

1. sz. táblázat

Lépés-sorozat a változás megtervezéséhez és az elégtelen változás okai

Tervezés

I. Kinek a magatartását kell megváltoztatni? Milyen a kívánatos változás pontos természete?

II. Milyen csoportok és személyek fognak valószínűleg központi szerepet játszani a változási folyamatban vagy az az iránti ellenállásban?

a) a releváns csoportok

b) ezeknek a csoportoknak a befolyásos személyei

c) más befolyásosok, akiket a változás érint

III. Minden kulcsszemélyiségre nézve – melyek a javasolt változásra várható reakció fő meghatározói?

a) Motivációs meghatározók: a változás által előidézett elégedettség vagy megfosztottság

b) Kognitív meghatározók – a változás felismert szükségessége; a közvetítő viselkedésével és szándékaival kapcsolatos elvárások

c) Melyek tehát az egyénre ható fő hajtó- és visszahúzó erők?

IV. Mi a közösségben a személyes hatások szerkezete?

Kik a közvetítő által megközelítendő személyek és kiket lehet közvetetten befolyásolni?

V. Minden megközelítendő személyre nézve

a) Mit tehet a közvetítő az alkalmazott kényszer csökkentéséért?

(az ellentétek fölösleges felkeltését is beleértve); és az ösztönző erők növeléséért?

b) Mi egy bizonyos személy megközelítésének a célja: aktív támogatásra való mozgósítás vagy ellenállás közömbösítése?

Újraértékelés:

Elérhető-e a változás elfogadható időn belül és elfogadható költségekért?

Milyen erők taszítják a közvetítőt hatástalan eljárás mód követésére?

Az elégtelen tervezés okai

1. A hivatalos társadalmi szerkezet túlhangsúlyozása a nem-hivatalos rovására

2. A társadalmi szerkezet inkább társadalmi kategóriák, mint összekapcsolódó, egymástól függő csoportok szerinti elemzése.

3. Sztereotíp és nem eléggé differenciált indítékelemzés; minden változtatandónál azonos indítékok feltételezése

4. A benyomások igazság-értékének vagy a téves benyomások korrigálhatóságának eltűlése

5. A konformitás kényszerének a részvétel és státusz iránti igénynek és a személyes rokon- és ellenszenveknek nem kielégítő felismerése

6. Annak fel nem ismerése, hogy a legnagyobb befolyással bíró személyekre is befolyással vannak mások és hatásosabban közelíthetők meg más személyeken vagy csoportokon keresztül.

7. Az inkább a kényszer csökkentésére, mint az ösztönző erők növelésére való törekvés fontosságának fel nem ismerése. Lásd a 3. és 5. pontokat

8. A változtatandók között kivívandó státusz igénye.

9. Szervezeti kényszer a gyors és feltűnő cselekvésre.

Noha az ismertetett terv tehát nem tartalmatlan, ennek vagy bármely más algoritmusnak a használata még nyilván nem biztosítja, hogy a tervező értelmes válaszokat kap, vagy képes a kapott válaszokból a helyes következtetések levonására. A lépések sémájának hatékony használata igen nagy mértékben a változás közvetítőjének józan pszichológiai érzékétől függ. Azonban, mint azt a fentiekben hangsúlyoztuk, vannak olyan fontos viselkedési elvek, amelyekről a változás tervezői gyakran megfélelkeznek vagy félreértik őket. A változás tervezésére való képzés az ilyen helytelen felfogás korrigálását is magába kell foglalja.

Az 1-es táblázat jobb oldali oszlopában néhány olyan tényezőt soroltunk fel, amelyek a sorozat egymást követő lépéseinél félrevezethetik a változtatót. Ezek a tényezők általában a változtatónak az emberi viselkedésről alkotott implicit elméletében előforduló tévedések, amelyekkel az izraeli tervezők között gyakran találkozunk. Ezek a köznapi pszichológiának a tudományos állásponttól való eltérését három fő területen jelzik (a számok a 16.1-es táblázatbeli sorszámra vonatkoznak):

(1, 2, 5, 6) – A viselkedés társadalmi meghatározói. Míg a tervezők teljesen tudatában vannak a társadalmi befolyás létezésének, sokukat gyakran rendkívül meglepi, hogy még a viszonylag gyöngye társadalmi nyomásnak is mekkora hatalma van a viselkedés befolyásolásában. Gyakran lebecsülik a konformitásra való kényszer nagyságát éppúgy, mint megjelenési formáinak sokféleségét és kifinomultságát. Ugyancsak általánosan lebecsülik az elsődleges csoportoknak az információ terjedését meghatározó szerepét éppúgy, mint az információra adott reakció eldöntésében játszott szerepét.

(3, 4, 5) – A megismerés és a magatartás meghatározói. Az emberi viselkedés köznapi elmélete az alapfeltevések és várakozások fontosságát hangsúlyozza az érzékelés meghatározásában. Továbbá a modern pszichológiai irodalomban inkább a pszicho-logikai, mint a logikai jelleg túlsúlyát hangsúlyozzák.

(5, 7) – Választási szabadság és a kényszerítő erők csökkentése. A képzésben részt vevők általában elfogadják, hogy helyesebb az ellenállás csökkentése, mint a kényszer alkalmazása, de a képzés előtt szinte soha nem tartják elsőrendű fontosságúnak. Szavakban általában elismerik a személyes részvétel és a választási szabadság érzésének fontosságát, ritkán ismerik fel ezeknek a tényezőknek a magatartási változásokban játszott közvetítő és fenntartó hatását.

(8, 9) – Elégtelen tervezés és a változtató saját motivációja. Az 1-7. pontok alatt felsorolt, elégtelen tervezést előidéző okok általában a fontos elvek hibás felfogásán vagy nem ismeretén alapulnak. A 8. és 9. pontok alatt felsorolt okok viszont olyan alulról vagy felülről jövő kényszerítő erőket ismertetnek, amelyek az egyébként jól tájékozott tervezőt eltéríthetik a kijelölt cselekvési tervtől.

A változtatónak a változtatandók körében elért státusza utáni vágyát fokozza az a tény, hogy szerepe általában meglehetősen hálátlan. A változtatandók ritkán méltányolják a változás kedvező hatását. Így a változtató hajlamossá válik arra, hogy olyan stratégiát kövessen, amely legalább státuszának emelkedésével jár. És mivel a létező normákkal való megalkuvás általában biztosabb út a státusz

eléréséhez, mint változtatással és a normáktól való eltéréssel kísérletezni, a státusz-emelkedést eredményező viselkedés miatt hátrányba kerülhet a változást célzó törekvés.

Másrészt a közvetítőt alkalmazó szervezet a változást jutalmazza. De mivel a változtatási terv sikeres megvalósítása elhúzódhat, a szervezet gyakran a gyors és feltűnő változás érdekében gyakorol nyomást a közvetítőre. Ilyenkor a közvetítő szorgalmát és előrehaladását leginkább a változtatandó közösségben szervezett formális tevékenységekkel tudja bizonyítani; nem-hivatalos befolyásolási kísérletek (még ha szükség is van rájuk), nehezen mutathatók be a feletteseknek.

Talán hangsúlyoznunk kellene, hogy az elégtelen tervezés elemzéséhez szolgáló anyag kizárólag az izraeli tapasztalatokon alapul. Még egy országon belül is kimutathatók különbségek személyek különböző rétegei között. Ezt az elemzést mégis fel lehet használni azokkal a tipikus tervezési hibákkal foglalkozó, részletesebb elmélet kidolgozására, amelyeket a változás olyan közvetítője hajlamos elkövetni, akire a hibás felfogás és a külső kényszer fentiekben ismertetett együttese jellemző. A képzésben részt vevők által készített, egyes esetekre vonatkozó terveket próbaképp összehasonlítva az 1. táblázatban körvonalazott merevebb rendszerrel, úgy találtuk, a kísérlet alátámasztja hipotézisünket. (2. táblázat)

A 2. táblázatban felvázolt hipotézisünket arra használtuk, hogy a társadalmi változási közvetítők képzésének céljait meghatározzuk: javítva vagy módosítva a jobb oldali oszlopban felsorolt kifejezéseket, remélhetjük, hogy a változás közvetítője elkerüli a baloldali oszlopban felsorolt jellegzetes hibákat.

A képzés megközelítése

Az előző fejezetekben a társadalmi változást közvetítők kialakítandó képességeit írtuk le és elemeztük. Most rátérünk az e célok elérésére képesítő szemináriumi képzés fő szakaszaira. Egy egy hétig tartó szeminárium anyagának vázlatát adjuk: ez az időtartam Izraelben jellemző kompromisszum a szervező intézmények, melyek minél rövidebb időre akarják elengedni alkalmazottaikat és a kiképzők között, akik azt szeretnék, ha a képzés „kulturális szigetszerűsége” minél inkább megvalósulna.

2. sz. táblázat A tervezők által elkövetett tipikus hibák

Hiba	Hibaforrások
<p>A tervező gyakran</p> <p>a) Túl korai stádiumban nyilvánít véleményt nemcsak a változás tárgyáról általában, hanem annak részleteiről is (így csökkentve a részvétel és a szabad választás érzését);</p> <p>b) Túl gyorsan tér át a hivatalos tevékenységre, mielőtt elég nem hivatalos adatot gyűjtött volna. Elhanyagolja a nem hivatalos befolyásolási folyamatokban rejlő lehetőségeket;</p> <p>c) Az ügy első támogatóit aktív szerephez juttatja, mielőtt a közösségben betöltött szerepükről tájékozódna és annak lehetőségével számolna, hogy személyük a befolyással rendelkezőkből ellenállást vált ki;</p> <p>d) Racionális érvek egy adott rendszerét használja minden rábeszélési kísérletben;</p> <p>e) Elmulasztja biztosítani, hogy a potenciálisan bomlasztó kisebbséget is bevonják;</p> <p>f) Inkább új erők bevezetésére, mint a már meglévők kihasználására és befolyásolására támaszkodik mind személyek, mind csoportok szerint;</p>	<p>a) A rendszeres megelőző tervezés hiánya. A változtatandók részvétel iránti igényének alábecsülése(5). A kényszerítő erők csökkentési lehetőségeinek lebecsülése(7). Igény saját státuszának növelésére(8).</p> <p>b) Szervezettől eredő kényszer a gyors pozitív cselekvésre(9). Formális szerkezetek túlhangsúlyozása(1). A változtatandók indítékainak és benyomásainak sztereotíp képe(3). A torz benyomások korrigálási nehézségeinek alábecsülése(4). Igény saját státuszának növelésére(8).</p> <p>c) Szervezettől eredő kényszer azonnali eredmény elérésére(9). A nem hivatalos társadalmi befolyások szerkezetének elégtelen felismerése(1). A rokon- és ellenszenvek szerepének alábecsülése(5). Igény saját státuszának növelésére(8).</p> <p>d) Szervezettől eredő kényszer azonnali eredménye(9). A változtatandók indítékainak és benyomásainak sztereotíp képe(3). Hit a benyomások megbízhatóságában(4). Az ügy szempontjából lényegtelen indítékok szerepének alábecsülése(5). A formális szerkezetek túlhangsúlyozása(1).</p> <p>e) A társadalmi kategóriák hangsúlyozása az összekapcsolódó csoportok rovására(2). A részvétel iránti igény alábecsülése(5).</p> <p>f) A csoport erői a befolyásos személyekre gyakorolt hatásának alábecsülése(6). A kényszer csökkentése fontosságának fel nem ismerése(7). Igény a saját státusz növelésére(8).</p>

A számok az „Elégtelen tervezés okai”-ra (az 1. táblázat szerint) vonatkoznak.

A képzési program

A szeminárium programja három részre oszlik:

1. Elméleti bevezető (15-20 óra). Tárgyalásra kerül a változás szociálpszichológiájának néhány fő kérdése, abból a célból, hogy az 1. táblázatban felsorolt téves elképzeléseket helytállókkal cserélje fel. Ezért a tárgyalt témakörök közé tartozik: az előfeltételek és szándékok által befolyásolt érzékelés; a társadalmi indítékok sora; konfliktus-okozó és megszüntető erők; egyet nem értés és kényszerített beleegyezés; csoportkohézió és érdekcsoportok; személyes hatás és információáramlás.

Ebben a fázisban szándékosan igyekeznek meggátolni, hogy ellenállás alakuljon ki a képzett személyekben: bár hangsúlyozzák a helytelen lélektani feltevések gyakorlati veszélyeit, a képzésben részt vevők önértékelését, akik hatékonynak tartják saját tevékenységüket, nem támadja semmi. A képzésben részt vevők valójában gyakran úgy értékelik az olyan témák megtárgyalását, mint például az egyet nem értés elmélete, vagy a magatartások funkcionális jellegének elmélete, mint az emberi természet tudományos „leleplezését”, és cinikus lelkesedéssel vesznek részt e témák szellemi felfedezésében. Ezen kívül a széleskörű csoportrészvétel hatására a csoportban magas fokú egyetértés alakul ki a fő elméleti feltevésekkel kapcsolatban, így biztosítva van, hogy a képzésben résztvevők az új tényeket és fogalmakat elfogadják.

2. Egy tervezett változással kapcsolatos probléma szisztematikus megoldása. (18-22 óra) Egy olyan komplex probléma részletes ismertetése, amelyhez változás-közvetítőre van szükség (mezőgazdasági fejlesztési tisztviselőre, kibuc-szervezőre) ahhoz, hogy a kívánt cél eléréséhez szükséges akciótervet kidolgozza. Miután önállóan tanulmányozták az ügy anyagát, a képzésben részt vevők javasolják saját, ösztönös megoldásaikat. Aztán megkísérik megoldani a problémát az 1. táblázatban felvázolt lépéssorozat szerint kitöltött munkafüzet segítségével. A képzett személyek négyes csoportokban a képzés irányítóinak valamelyes, nem utasításszerű segítségével oldják meg. A munkafüzet összes fejezeteinek kitöltése után valamennyien összegyűlnek, összehasonlítják és elemzik az egyes munkacsoportok válaszait. E munka csúcspontja a különböző munkacsoportok által készített, részletesen kidolgozott terv, amely a különféle kérdésekre javasolt válaszokat tartalmazza. (Pl.: „Melyik fázisban helyes a falu rabbijával kapcsolatba lépni és mit kell neki javasolni”). A terveket összehasonlítják és megkísérik, hogy a befejező plenáris gyűlésen egy egyetértésen alapuló, végső tervet dolgozzanak ki.

Ennek a szakasznak az a fő célja, hogy bizonyítsa a változási terv előzetes megtervezésének lehetőségét és előnyeit, a nem hivatalos előzetes kapcsolatok megtervezését is beleértve. A különböző tervezési hibák kimerítő tárgyalása során állandóan szemben áll a fenti megközelítés a korábbi, ösztönösebb javaslatokkal. Ebben a fázisban a képzésben részt vevők közül sokan fedeznek fel jellegzetes előítéleteket saját megközelítésükben a változási problémákkal szemben. Ezeket a felfedezéseket önállóan érik el vagy egyenrangúként folytatott megbeszéléseken,

csak nagyon ritkán érezhetik magukat olyan helyzetben, hogy az oktatók támadják őket nézeteikért. Következésképp a képzésnek ez a szakasza sem vált ki különösebb ellenállást.

3. A változás közvetítőjére ható erők tárgyalása (4-6 óra). Arra a kérdésre, hogy mit tudna vagy akarna tenni a tipikus közvetítő bizonyos problematikus körülmények között, azoknak az általános kényszerítő körülményeknek az elemzésével lehet válaszolni, amelyek meg szokták akadályozni a változási tervek optimális kidolgozását és véghezvitelét. (Ezek főként az 1. számú táblázat 8. és 9. pontjai alatt találhatóak). Erre az időre a képzés legtöbb résztvevője erősen, bár többnyire csak átmenetileg, meg van győződve a tervezési megközelítés helyességéről. Ebben a pontban a különböző hátrányok és nehézségek megfontolása sok megismerésbeli disszonanciát idéz elő, de egyes vélemények szerint a szerény mértékű disszonancia csak megerősíti és értékesebbé teszi a korábban tanultakat. Azok a heves viták, amelyek a tervezés személyes, szervezeti vagy erkölcsi problémáiról folynak ebben a fázisban, a képzési program nélkülözhetetlen részét alkotják.

A képzés ilyen megközelítésével kapcsolatos néhány speciális kérdés a következő fejezetekben kerül kifejtésre.

A példaként állított probléma

Az a benyomásunk, hogy a szemináriumokon a tanulás nagy része a képzés második fázisában megy végbe. Ekkor egy komplex változtatási probléma kerül megoldásra. Az eset megoldása során személyes tapasztalatot nyernek az algoritmus egy változtatási problémára történő módszeres alkalmazásában; a csoportok közötti együttműködés és a problémával való növekvő azonosulás nagy személyes érdekltség érzését kelti, és alapot szolgáltat a szeminárium harmadik fázisához. Továbbá maga a feladat kiemeli a résztvevők számára ennek a megközelítésnek fő célját: ismételten fölfedezik, hogy egyes megoldások jobbak, mint mások, s hogy a helyes megoldásokat korán fel lehet ismerni az információ rendszeres gyűjtése és értékelése segítségével.

Az a változtatandó közösségre vonatkozó információanyag, amely a közvetítő rendelkezésére áll munkája során, köteteket tölthetne meg. Amikor egy közösséget egy 15-20 oldalas könyvecskében mutatunk be, kétségtelenül sok következtetésre számíthatunk a tervezőktől. Ez a könyvecske általános információkat nyújt a problémával és a javasolt változással (a közvetítő céljával) kapcsolatban, valamint vázlatot nyújt a közösség 12-15 tagjáról, akik vagy központi alakjai vagy reprezentatív tagjai a közösségnek. A nyújtott információ általában elég ahhoz, hogy némi találgatás segítségével ugyan, de válaszolni tudjanak a munkafüzet kérdéseire. A munkafüzetek csak kérdéseket tartalmaznak, de a résztvevők válaszai közül csak kevés jöhet számításba mint a probléma kielégítő megoldása.

A legtöbb – akár kitalált, akár valódi – esetben, amelyre az 1. táblázatban körvonalazott elemzést alkalmaztuk, egy bizonyos alapkérdésre adott válaszok nagyfokú egyezést mutatnak.

Ez a kérdés:

Kivel kell – még a tulajdonképpeni munka megkezdése előtt – kapcsolatba lépni, hogyan kell ezeket a kezdeti kapcsolatokat irányítani?

Az erre a kérdésre adott válasz rendszerint megmutatja a változtatási terv valószínű menetét, formálisabb szakaszait is beleértve. A kezdeti kapcsolatok iránya és a következő tevékenységek közötti ilyen megfelelés hiánya maga is veszélyt jelez: ha egy változási folyamat minden lépése már kezdetben ki van dolgozva, ez általában jelentősen csökkenti a változtatandó közösség aktív részvételét.

Mint már említettük, az ügy anyagához egy kérdéssort is mellékelünk, amely a közvetítő számára ajánlatos, hivatalos és nem hivatalos tevékenységekre vonatkozik. A résztvevők kezdeti válaszainak összehasonlítása a csoport által javasolt végső megoldással számos, a 2-es táblázatban felsorolt hibát szemléltet.

A tervezés és az emberi kapcsolatok

Az itt bemutatott képzési mód hangsúlyozza a tervezés fontosságát a változtatási program során létrejövő személyes kapcsolatok sorrendjében és tartalmában. A közvetítő személyes kapcsolatok kiépítésében való gyakorlottságát adottnak vesszük; biztosra vesszük például, hogy képes hosszú ideig csendben figyelni, és nem lépni fel idő előtt meggyőzősi és rábeszélési kísérletekkel. Hasonlóképpen feltételezzük, hogy a közvetítő, amikor erre oka van, képes tárgyalásokba kezdeni, felbecsülni az elérhető célt és megállapítani a követendő módszert. A képzés közvetlen célja az, hogy meggyőzze a közvetítőt arról, hogy a tevékenységnek ez a fajtája igazán lényeges saját céljai eléréséhez.

Számos képzésben résztvevő attól fél, hogy a kapcsolatok megtervezésének hangsúlyozása támogatja vagy legalábbis jogosnak tünteti fel az emberi kapcsolatok hideg, cinikus manipulálását.

E tanulmánynak nem célja, hogy az emberek manipulálásának erkölcsi problémáihoz hozzászóljon, de úgy gondoljuk, ezt a túl gyakran használt kifejezést pontosabban kellene meghatározni. Megfigyelhetjük, hogy a racionális megközelítés, amely az emberi lényeket manipuláció tárgyainak látszik tekinteni, gyakran ugyanazokat az eredményeket éri el, mint a leghangsúlyozottabban a tárgyra orientált megközelítés. Mások indítékainak felismerése nagyjából azonos azzal, hogy a kérdést mások szempontjából szemléljük. Ha arra törekszünk, hogy ne korlátozzuk szükségtelenül ezeket az indítékokat, megfontoltan járunk el. Mint Skinner írja egy regényében: „Milyen furcsa felfedezés egy leendő zsarnok számára, hogy az ellenőrzés egyetlen igazán hatásos módja önzetlennek lenni.”

Nyilvánvalóan minden olyan személyes megközelítés helytelen, amikor a közvetítő teljesen tudatosan az érintett személy valódi érdekei ellen használja azt. A tudatosság a közvetítő számára további erkölcsi dilemmát jelent. Egy adott viselkedésforma a közvetítő részéről tűnhet tapintatosnak éppúgy, mint mások

gyöngeségével való cinikus játéknak – attól függően, mennyire tudatosan csinálja, amit csinál. Úgy találtuk, hogy a kibucok tagjai viszonylag a legérzékenyebbek ebben a kérdésben: ha valaki tudatosan a változtatandó személy olyan igényeinek kielégítésére törekszik, amelyeket az szégyell nyíltan bevallani, vagy amelyeknek maga sincs tudatában, a két szereplő között feltételezett egyenlőség valószínűleg megsérül.

A képzési időszak alatt bátorítjuk az ezekről a problémákról folytatott vitákat. Úgy találtuk, hogy a képzésben részt vevők álláspontja ebben a kérdésben rendkívül különböző lehet. Vannak olyan csoportok (pl. a Mezőgazdasági Fejlesztési Hivatal), amelyek a közvetítő működését főleg az általa előidézett helyzet szempontjából ítélik meg. Azt a megnövekedett pszichológiai távolságot, amely ennek a megközelítésnek az eredménye, valójában helyeslik. Az a benyomásunk, hogy a machiavelliánus szerep játszása időnként olyan elégedettséget okozhat, amely pótolhatja azt a közvetlenebb kielégülést, amely a 2. táblázatban felsorolt hibák elkövetésének eredménye lehet.

Más csoportok, például a kibuc-szervezők, megkísérlik mind az erkölcs, mind a hatékonyság kritériumát alkalmazni a közvetítő munkájának értékelésében. Bármely eltérés ezektől a kritériumoktól észrevehető diszharmoniót okozott. Meglepett minket az a jellegzetes mód, ahogy a képzésben részt vevők ösztönösen kezelni próbálták ezt az ellentétet. Miután eldöntötték, hogy a változtatandó személy valamely kívánsága jogos és úgy döntöttek, hogy tetintetbe veszik, erős hajlandóságot mutattak arra, hogy hozzátegyék:

„és végülis, az ember megérdemel némi elégtételt”. Tehát a változtatandók indítékai iránti nagyobb tolerancia néha a tervezés tudatos és diszharmonia-keltő hatása ellensúlyozásának tűnhet.

Minden résztvevő számára természetesen fontos ösztönző volt az előzetes tervezésre, hogy rendkívül hatásosnak bizonyult a fölösleges surlódás kiküszöbölése. A probléma elemzése során állandóan visszatérő kérdés, hogy gyakran a közvetítő tevékenysége maga is azok közé az erők közé tartozik, amelyek megakadályozzák a változás elfogadását – többnyire az ösztönző erők kritikátlan alkalmazása miatt. A képzésben részt vevők hamarosan belátják, hogy sok, személyek közötti ellentét előrelátható és elkerülhető lett volna megfelelő cselekvés – vagy éppen a passzivitás – segítségével. Sok olyan tárgyalás, amely végülis megbukik az ellenérzések miatt, tervezéssel eleve megakadályozható lett volna.

J. Kunkel

A vicosi fejlesztés

A Vicos nagybirtok (a Perui Andokban 250 km-re északkeletre Limától) volt a színhelye a „Cornell-Peru” programnak, ami az utóbbi években végrehajtott sikeres magatartás-módosítási programok közül a legismertebbé vált.

A nagybirtokot régebben tízéves időszakokra bérelték, egészen alacsony bérért, mivel a vállalkozás nem volt nagyon termelékeny. A nagybirtokhoz tartozó 1850 indián szegény volt, írástudatlan és elfásult, akik a kemény munkát nem ismerték. A birtok mintegy 24.000 holdjából mindössze 3.500 hold volt alkalmas legeltetésre és csupán 1.800 hold növénytermesztésre. A szántóföld 90 százalékát önellátó mezőgazdaságra használták, ami a népeiséget szolgálta, míg a többit, a legjobb földeket, készpénzért eladható terményeknek, főleg krumplinak tartották fenn a mindenkori bérlő, illetve a tulajdonos javára.

Az 1952-öt megelőző 400 év alatt az indiánok sorsa nem sokat változott: egy darabka föld használatáért minden család egy felnőtt heti háromnapos munkájával tartozott a tulajdonosnak, továbbá állatai használatának átengedésével és ráadásul szakácsi, cselédi, juhászi stb. szolgálatokkal. A falu élete szétesett, kevés volt az együttműködés, fásultság és pesszimizmus uralkodott az embereken.

1952-ben az antropológus Allan Holmberg bérelte ki a nagybirtokot, és programokat intézményesített az életszínvonal emelésére, az önbizalom növelésére, egy életképes települési közösség kifejlesztésére, amely képes arra, hogy megálljon a maga lábán. Itt most csak két programot veszünk szemügyre az egész kezdeményezést szemléltetendő.

A vicosi indiánoknak, mint többnyire Dél-Amerika más indiánjainak, két legjellegzetesebbként emlegetett tulajdonsága és egyben fogyatéka az volt, amit lustaságnak és fásultságnak szoktunk nevezni. A program egyik célkitűzése ezek felszámolása volt. A helyzet beható vizsgálata nyomán kiderült: a nagybirtokon szokásossá vált, hogy a béreket nem fizették, és hogy a kemény munka, a kezdeményezés, az önállóság és az előrelátás mindenféle elismerést nélkülöztek. Amikor például egy indián termése különösen jóra fordult, a patron (tulajdonos, vagy bérlő) még többet vett el belőle, és amikor egy falubeli nagyobb önállóságot mutatott, megbüntették, eltiltották. Röviden: az élet kevés jutalommal járt, aminek többsége is inkább kollektív idegenkedést vagy utálatot váltott ki, és az egyik leggyakoribb, ugyanakkor messze a leglogikusabb reakció az volt, hogy csak nagyon keveset cselekedjenek.

A program leírásai sokat foglalkoznak ugyan az indiánok belső pszichikai állapotainak elemzésével, maguk az alkalmazott eljárások azonban nem sokat törődtek ezzel. Ehelyett a falusiak közvetlen társadalmi környezetének megváltoztatására helyezték a hangsúlyt, és a sikeresség feltételeit nem annyira olyasmikben fogalmazták meg, hogy az indiánok mit gondoltak vagy éreztek, hanem inkább aszerint, mit tettek. Az eredményeket aztán természetesen a belső állapotok és közösségi jellemzők összefüggéseiben is kielemezték.

A program termelékeny munkára és önbizalomra való céljait rendkívül rövid idő alatt egyszerűen a különböző viselkedések velejáróinak (kontingenciáinak) megváltoztatásával érték el. A patronnak járó fizetetlen szolgáltatásokat eltörölték, és az indián munkára bérrendszert vezettek be. A nagybirtok burgonyája soha nem volt nagyon jövedelmező, főleg a gyenge vetőmag, a trágyázás hiánya, a gondatlanság és az irracionális művelés következtében. Holmberg felajánlotta, hogy új vetőmagot és talajjavítókat kölcsönöz a parasztnak, és megfelelő ismereteket nyújtott a talajelőkészítésre, az ültetésre, és a művelésre vonatkozóan. A visszafizetést a termés meghatározott részében szabták meg.

Az első évben két-három indián élt csak Holmberg ajánlatával. A többiek bizalmatlanok voltak, azt gyanítva, hogy vagy a termés nem jön be, vagy az új patron vesz majd el többet, mint amiről szó volt, és nekik nem válik javukra az üzlet. De azok termése, akik csatlakoztak a programhoz, nagyon jó lett, a patron megtartotta a szavát, és az eredmény az adott családok számára meglett. Következő évben sokkal több paraszt élt a kölcsönrel és az információval, ugyanolyan pozitív eredménnyel. Két évvel később majdnem minden család átvette az új módszereket, a termés nagyon megnőtt (400 százalék fölé), és a krumplit most már exportálhatták is készpénzért, javakat szerezve érte. Az indiánok keményen kezdtek dolgozni, megjavították földjeiket, művelési módszereiket, és terveket kezdtek kovácsolni a jövőre: iskola és utak építésére, önmaguk és a nagybirtok kormányzására.

Az oktatás soha nem volt népszerű, s bár egy iskola évekig fennállt, kevesen látogatták, és a legtöbb gyerek és felnőtt írástudatlan volt. Ennek okait a gyenge közepesek tanároiban, s abban kell látnunk, hogy a tanulókat szolgálóként használták és hogy nagyon kevés olyasmit tanítottak, ami a gyerekeknek vagy szüleiknek hasznos lehetett volna. Az apák azt gondolták, ha a gyerek dolgozni tud már, inkább a családnak segítsen. Holmberg hozott egy jó tanítót, átdolgozta a tantervet, eltörölte a gyermekmunkát és bevezetett egy iskolai ebédeltetési programot. A látogatottság fokozatosan megnövekedett, a teljesítmény javult, és amikor a szülők úgy találták, hogy a gyerekek tényleg hasznos dolgokat tanulnak, helyeslően kezdtek beszélni az oktatásról, és támogatni kezdték az iskolát. A megnövekedett krumplitermés és a vele való kereskedés bebizonyította az írástudás és a számtan hasznosságát; a falu büszke lett iskolájára, amit lassan az egész környéken mintának tekintettek.

Más programok, pl. a szövetkezés és az önkormányzat, hasonlóan sikeresek voltak. 1957-re a krumplitermés olyan nagy volt, és a falu olyan szervezetté vált, hogy előkészületeket lehetett tenni a nagybirtoknak az indiánok kezébe történő átadásához, ami 1961-ben meg is valósult. Természetesen, ez a rövidre fogott és nagyon leegyszerősített leírás nem adhat számot a teljes programról. Minden esetre figyelemre méltó, hogy sok különböző tevékenységet változtattak meg, a falusiak életét jelentősen javították, a szükséges idő kevesebb volt, mint egy évtized, a költségek kicsik voltak (kivéve a bérleti díjat) és soha nem volt a tanítón kívül háromnál több idegen személy, aki a birtokon élt és a programot szervezte, figyelte, felügyelte.

A siker a jól tervezett programnak volt köszönhető, a magatartás-módosításhoz szükséges eljárások gondos végrehajtásának és a változási közvetítők (ágensek) tervszerű és fokozatos visszavonásának. A vicosi program nevezetes illusztrációja annak a hipotézisnek, hogy a viselkedés, valójában az élet egésze is, jelentősen megváltoztatható a viselkedést kiváltó tények módszeres és rendszeres megváltoztatásával.

A leírások világossá teszik, hogy a program körüli nehézségek bürokratikus és politikai természetűek voltak. A nagybirtok indián tulajdonlása és sikeres működtetése nem illett bele a hagyományos perui társadalmi szerkezetbe. A lusta és enervált indián hagyományos képe megdőlt, s ez fenyegetni kezdte a földesurak biztonságát, ami nagymértékben ennek a képnek a kétségbevonhatatlanságától függött. Másirányú kritikák is jöttek, hogy a program semmilyen tanulással nem járhat másokra nézve, mert egy „imperialista kaland” volt csupán, ami azért „sikerülhetett” csak, mert óriási pénzeket ölték bele. A teljes költségvetés – ami e kritika céltábláját képezte – ugyan nagy összegeket tartalmazott egyetemi ösztöndíjakra, valamint alkalmazott antropológiai kutatásokra és képzésre perui és amerikai diákok számára, de ezeket leszámítva az összes költség kevesebb volt mint 15.000 dollár.

R. Carmack

Kommunikáció és a közösség készenléte a társadalmi változásra

Az ember mindig is kereste a társadalom irányításának eszközeit vagyis azt a képességet, hogy embertársait meghatározott viselkedésre ösztönözze. Szinte általánosan elfogadott vélemény, hogy a társadalom irányítása a kommunikációt is magában foglalja, mégsem áll rendelkezésünkre olyan pontos modell, amely a kommunikációt a társadalmi tevékenységhez kapcsolja.

Továbbá a társadalmi változások annyira különböznek szándékukban, környezetükben és kiterjedésükben, hogy az általánosítás rendkívül kockázatos. Mégis, ebben a tanulmányban megkíséreljük egy nagy közösségben lejátszódó társadalmi változás leírását és ezen belül a kommunikáció szerepének bemutatását. Megfigyeljük a kommunikáció bármely formájának – a sajtónak, a tömegtájékoztatási eszközöknek, a szónoklatoknak és a személyek közötti kommunikációnak – használatát és hatását.

Érdekes eset megismerésére nyújt módot egy tanulmány, mely azzal foglalkozik, hogyan készítették fel a közösséget egy dallasi (Texas állambeli) középiskola szegregációjának megszüntetésére. 1961. szeptembere előtt Dallas volt az ország legnagyobb teljesen szegregált iskolarendszerrel rendelkező városa. A közösség kifejezte egyetértését ezzel az elrendezéssel. Azonban a Dallasi Lakosok Tanácsa meggyőződött arról, hogy szükséges a szegregáció megszüntetése felé haladni a közösség életének több területén, így az iskolákban is.

Az említett szervezet 1937-ben alakult és a város legnagyobb testületeinek vezetőiből (kb.250 személyből) áll. Noha megpróbált „a színpalak mögött” tevékenykedni, egy a Fortune magazinban megjelent tanulmány, két könyv és számos cikk kommentárja foglalkozott vele. Vezetősége, egy 24 főből álló tanács havonta összegyűlik, hogy a város életének fontos „nem-politikai” kérdéseivel foglalkozzon. A tanács határozatainak nagy gazdasági és politikai hatása van. Ez a csoport volt az, amely kijelölte tagjai közül azt a bizottságot, melynek feladata volt azoknak a magatartás-változásoknak megtervezése, amelyek szükségesek a deszegregáció békés, a New Orleans-beli Little Rock-ban lezajlottakhoz hasonló, incidensek nélküli végbemenéséhez.

Figyeljük meg előkészítő programjuk kommunikációs vonatkozásait, amely a kommunikáció alanyának, a „Ki”-nek kijelölésével kezdődik.

A dallasi vezetők talán ösztönösen érzékenyek voltak arra, a kommunikáció modern kutatója a forrás hitelességének nevez. Tudták, hogy magának a forrásnak, amely a faji kérdéssel kapcsolatos szokások megváltoztatásába való beleegyezést szorgalmazza, tökéletesen elfogadhatónak kell lennie.

Mivel a tervezett változás békés elfogadására szóló felhívás a közösség minden egyes csoportjának szólt, a Dallasi Lakosok Tanácsának tagjaiból kijelölt 7 főből álló bizottság belátta, hogy a néger is képviselve kell, hogy legyenek a tervezésben. Ennek megfelelően 7 tekintélyes néger vezetőt is bevontak csoportjukba. A két

csoport egy 14 főből álló tervező bizottságot alkotott, amely ma is működik. A tervező csoport két fajtából álló volta nagy nyilvánosságot kapott, és ez kétségkívül igen fontos szerepet játszott abban, hogy a csoportot az egész közösség elfogadja.

Számos, a változás elfogadását sürgető, nem személyhez szóló felhívást bocsátottak ki pl. plakátokon, fizetési kimutatások és bankkimutatások mellékleteként és általános hirdetés formájában. De a lakossághoz szóló üzenet lényege sokkal személyesebb volt. Két célba veendő csoportot különböztettek meg: a polgári vezetőket és a nagyközönséget. Nem kísérelték meg a közösség vezetőinek közvetlen bevonását, de, ahogy a tervező bizottság egyik tagja fogalmazta: „Egyszerűen átsétáltunk a tervvel az irodáinkon”. Ez a személytől személyig terjedő kommunikáció igen hatásos volt, de nyilvánvalóan nem alkalmazhatták ezt a módszert az egész városra. A nyilvánosság informálásának és meggyőzésének legfőbb eszköze egy erre az alkalomra készült, Dallas válaszüton című film volt.

A film narrátora Walter Cronkite volt, bár a nevét sehol sem tüntették föl. A bevezető rész a polgári önértékre hivatkozott, a változás elkerülhetetlenségével foglalkozott, valamint azzal a katasztrófális hatással, amelyet az iskolák deszegregációjának ellenzése gyakorolt más városokra. A film a város polgári vezetőitől származó rövid kijelentésekkel folytatódott, melyek a törvény békés elfogadását sürgették. Egy orvos a félelem által okozott testi károsodásokra figyelmeztetett, egy jogi egyetem dékánja a törvény elfogadásának szükségességét hangsúlyozta. Két ügyvéd és egy bíró a perek szerepét ismertette a közügyek eldöntésében. Dallas polgármestere kijelentette: büszke a városra. A következőkben egy lelkész, egy szakszervezeti vezető és mindkét városi újság szerkesztői a közösség támogatását kérték az iskolák békés deszegregációját előkészítő csoportjuk számára. Egy volt polgármester a közösség együttműködését kérte. Végül a rendőrfőnök a gyilkossághoz hasonlította a tömeges erőszakos akciókat, és kijelentette, hogy akik nem fogják betartani a törvényt, azokat letartóztatják. A film befejező képei a zászlóra hűségesküt tevő iskolásgyermeket mutatnak.

Általában tudjuk, hogy minél személyesebb valamely közlés, annál hatásosabb. Nehéz lett volna ennél személyesebb vagy forrás-hitelesebb módon fordulni a közvéleményhez.

A forrástól eltekintve a közlés, a kommunikáció tartalma, a „Mi”, a hatásosság meghatározó tényezője. Már megfigyeltük a film hatásának néhány titkát. De bármi legyen is a kommunikáció közege vagy a sajátos közlés, egy bizonyos téma a Dallast a változásra előkészítő kommunikáció minden területén jelentkezett. A várospolgári büszkeség volt ez a választott téma, amely elég átfogó volt ahhoz, hogy a népesség minden rétegét érintse. A film folyamatosan hangsúlyozta, hogy mindenki, aki nem engedelmeskedik maradéktalanul a törvénynek, rossz polgár és szégyent hoz Dallasra. Ez a téma mindenütt hatásos lehet, de Dallasban kétszeresen is az. A „nagy D”-t lakossága úgy tekinti, mint az ország kulturális, intellektuális és szociális fejlődése ütemének diktálóját. Amikor a tervezők a törvénynek való engedelmességet sürgették Dallas kedvéért, igen hatásos módszert választottak.

A harmadik igen fontos összetevő a tömegkommunikációban a közlés csatornája. Ennek bizonyítására elég néhány szó a tömegtájékoztatási eszközök dallasi szerepéről.

A tervezők mindent megtettek, hogy minden kommunikációs fórum, amely a dallasi lakosság rendelkezésére áll, következetesen és harmonikusan mellettük legyen. A lapkiadókkal, a rádió- és tévéadók tulajdonosaival vagy igazgatóival személyes megbeszéléseket tartottak. Ezek a megbeszélések biztosították a tömegtájékoztatási eszközök teljes támogatását és együttműködését a tervvel, ezáltal lehetővé vált a spontán vagy szervezett ellenállás lehetőségének minimalizálása. Itt felvethetnénk bizonyos etikai és filozófiai kérdéseket azzal kapcsolatban, hogy milyen mértékig rendelhető alá a sajtó hírközlő szerepe közösségirányító szerepének, de itt megelégszünk azzal a megjegyzéssel, hogy a tömegtájékoztatási eszközök, főként a sajtó, az iskolák deszegregációjának kérdését az előre elrendezett terv szerint és a kiválasztott fő hivatkozási szempontok szerint kezelte.

Amint láttuk, meglehetősen nagyfokú személyes érintkezést alkalmaztak a közösség felső vezetésének a tőle elvárt szerepre való előkészítése során. Nagyobb hallgatóság esetén azonban a tervezők nem javasolták a személyes érintkezést. Szívesebben küldték el a filmet bemutatásra különböző csoportoknak, mint hogy szónokot alkalmazzanak. Egy bizonyos ponton foglalkoztak egy olyan iroda főállításiának gondolatával, amely szónokokat küldene klubok, templomok vagy más hallgatóság számára, de elvetették az ötletet, a kiküldött szónokok ellenőrzésének nehézsége miatt. Ha a filmet küldték, írott utasításokkal (külön a fehér, külön a néger lakosság számára), a tervezők pontosan tudták, mi fog történni. Továbbá, rövidesen tárgyalandó okokból, a filmet nem engedték bemutatni a televízióban a kampány egészen késői szakasza előtt.

A személyes érintkezéseken, az újsághír-közlésen és a film terjesztésén kívül a tervezők más módszereket is használtak a fő felhívás terjesztésére. Egy vasárnap 100 ezer példányban osztottak szét egy brossúrát „Dallas válaszáron” címmel templomi gyülekezetek között.

A fizetési kimutatások és a bankkimutatások mellé a békés deszegregációt sürgető cédulákat osztottak szét. Azok számára, akikhez a fizetési borítékban vagy a bankkimutatással nem jutott el a cédula, plakátokat helyeztek el a vendéglőkben. Egy 37 oldalas brossúrát, melyben részletezték az ügyet és hangsúlyozták a fő felhívást, eljuttattak a városon kívüli sajtóhoz is, hogy még szélesebb körben biztosítsák a következetességet. Röviden, a kommunikáció összes elérhető csatornáját teljes mértékben kihasználták és mindent megtettek a közlés következetességének biztosítására. A terv kidolgozásának nagy részét egy, a Dallasi Lakosok Tanácsa által e célra bérelt hivatásos propaganda cég végezte el.

A kommunikációs helyzet negyedik összetevője, a „Kinek”, a hallgatóságra összpontosít. Mivel jól ismerték a fehér közösséget, a tervezők ügyesen tudtak alkalmazkodni annak szükségleteihez és fő igényeihez. A város nyugalmára való hivatkozás, ügyesen ellenpontozva a Little Rock-ban és New Orleansban történtekkel, nagy hatással volt az üzletemberekre. Mint korábban láttuk, a filmet úgy tervezték, hogy minden egyes – vallásos, munkás, kézműves, polgári, értelmiségi

és így tovább – csoport véleményét képviselje. De probléma maradt, hogy olyan környezetet teremtsenek, amelyben a film a legerősebben hat.

A tervezők, helyesen úgy érveltek, hogy a televízióban történő bemutatás biztosítaná, hogy nagy tömegek lássák a filmet, de ez a legkevésbé hatásos környezetben játszódna le. Erősebb hatást lehet elérni kisebb, homogénebb csoportokban, ahol jobban előtérbe állíthatók az olyan személyes szerepek, mint a felelős városi közalkalmazotté, a hívőé, az értelmiségié és más hasonlóké. Tehát a filmet bemutatták kérésre szervezett csoportoknak, kluboknak, vasárnapi iskolákban, munkásgyűléseken és más szervezeteknek. Vetítőt és gépészt díjmentesen küldtek a filmmel együtt, csak azt kérték, hogy a csoport tartsa be az előkészített utasításokat, és vita vagy kérdések nélkül zárja le az összejövetelt. A tervezők tudták, hogy a hatásosabb kiscsoportos bemutatásból néhány személy kimarad, ezért átengedték a filmet a televíziónak, és az közvetlenül szeptember hatodika előtt, valamennyi csatornáján bemutatta.

Nem csak személyek, hanem csoportok szerint is elemezve a közösséget és a csoportok véleményének irányítóit ügyesen bevonva a kampányba a tervezők igen jól kihasználták az egyébként meglehetősen személytelen tömegtájékoztatási eszközöket.

Ha mégis bizonyos sikertelenséget tapasztaltak, ez inkább a néger közösségben történt. Itt számos tényező váltott ki ellenséges érzést közeledésükkel szemben. Először is a néger közösségen belül nem volt a Dallasi Lakosok Tanácsához hasonló szilárdan megalapozott, egyértelműen azonosítható vezetéssel rendelkező csoport. Ezért a tervező bizottságba beválasztott hét személy – vagy bármely más hét személy – nem képviselhette egyértelműen a néger közösséget. Továbbá a néger csoportban nem volt olyan egyszerű manipulálni a kommunikáció eszközeit. A tervezők nem alkalmazták megfelelően a néger templomok bevonásának módszerét, pedig ezek a kommunikáció legfontosabb csatornáinak közé tartoznak. Következésképp a néger lakosok egyes korai reakciói némi csalódást árultak el. Ha meggondoljuk az abban az időben elérhető eredmények jelképes természetét, ez a reakció elkerülhetetlennek tűnik, bármilyen gondosan alkalmazták is a kommunikációt a csoport előkészítésében. Hozzá kell tennünk, hogy az integráció állandóan és észrevehetően folyt a csoport életének minden területén 1961 óta. Észrevehetően kisebb a frusztráció és az ellenségeskedés a néger vezetők közt most, mint akkor volt.

Talán az ügy leginkább figyelemre méltó vonása a részletesen kiszámított tervezés, amelyet a változást előkészítő kommunikációban alkalmaztak. Más, hasonló problémákkal küzdő városok a dallasi kísérlet vezetőihez fordulnak segítségért a társadalmi változások megtervezésében.

A második ok, amely a dallasi kísérlet sikerét megmagyarázhatja, a lakosság széleskörű bevonása volt. Bárkit, akinek jogos érdekeltsége fűződhetett az ügyhöz, felkerestek és bevontak valamennyi fázisba.

A kísérlet harmadik érdekes vonása a mindenkire vonzást gyakorló alárendelt célok kialakítása volt.

Negyedsorban, a dallasi vezetők kihasználták a vonatkoztatási csoport fogalmát, amikor egyes személyekre kívántak hatni. A tekintélyes értelmiségi és politikai vezetők nyilatkozatai és Walter Cronkite narrátori szerepe a filmen ebből a szempontból értékes. Röviden, a tervezők a közösséget nem mint pusztán egyénekből, hanem mint csoportokból állót fogták föl. A tömeges hallgatóságnak tartott szónoklatot nem használták fel eszközként, és a televízióra is csak kis mértékben támaszkodtak: a kis csoportokhoz fordultak.

Nem könnyű a kommunikáció hatásosságát mérni. Először is, nincs általánosan elfogadott vélemény arról, miből áll a hatásosság. Valaha Arisztotelesz azt állította, hogy az a hatásos közlés, amelyben a rábeszélés minden eszközével élnek, függetlenül annak az ügynek közvetlen sikerétől, amelynek érdekében a kommunikáció történt. Mások szerint a kritérium a kommunikáció tárgyának sikeres megvalósítása. Én most megkerülném a kérdést, és azt állítom, hogy a dallasi ügy mindkét kritérium szerint sikeresnek tekinthető; a tervek szinte teljesen megvalósultak, és a rábeszélés minden elérhető eszközét felhasználták.

Semmi olyat nem látok a dallasi kísérletben, ami meglephetné a kommunikáció-elmélet kutatóját, hanem elméleti ismereteink jó illusztrációját láthatjuk benne, az egyik legtökéletesebb és legjobban összehangolt kísérletet arra, hogy ismereteinket teljes mértékben alkalmazzuk a gyakorlatban. Az eredményeket összességükben bátorítóaknak tekinthetjük. Bizonyos erkölcsi kérdések felvetésére szükség van, de ezek kívül esnek a tanulmány tárgykörén. A kísérlet távolabbi hatása bizonytalan, de a rövidtávú sikert mindenesetre figyelemre méltónak tarthatjuk.

Információszerzés és dokumentáció

Az információk felkutatásának módja

Bárhonnan is származnak az információk, akár az INSEE-től, akár más információs forrásból, alapvetően fontos, hogy az elérendő célnak megfelelően összeállított kérdések alapján kerüljön sor a végzendő elemzésre.

Helyzetkép kialakítása a térség emberi erőforrásairól

<i>Kérdések</i>	<i>Szükséges információk</i>	<i>Forrás</i>
<ul style="list-style-type: none"> – Milyen az aktív lakosság összetétele?	<ul style="list-style-type: none"> – Az aktív lakosság összetételének legutoljára közölt adatai: a nemet, a kort, a nemzetiséget és a munkanélkülieket feltüntető csoportosításban. – A nők és a férfiak kor szerinti foglalkoztatása – Az aktív és nem aktív lakosság aránya.	<ul style="list-style-type: none"> – Népszámlálás. – Esetleg a helyi foglalkoztatásról lefolytatandó vizsgálat. – Frissebb (egy évet felölelő), de részleges adatok.
<ul style="list-style-type: none"> – Az aktív lakosság számszerű alakulása? – Mire vezethető vissza a lakosság számszerű alakulása: létszámának csökkenésére vagy növekedésére az adott térségben?	<ul style="list-style-type: none"> – A fenti információk – tíz évvel korábbi időszakra vonatkozóan. – A helyi lakosság, a születések és elhalálozások számszerű alakulása és a lakossági vándorlás végeredménye az eltelt 10 évben.	<ul style="list-style-type: none"> – A legutóbbi két népszámlálás. – A legutóbbi népszámlások. A születésekre és elhalálozásokra vonatkozó adatok. Az összlakosság számszerű alakulásának éves mutatói (az elektromos művek szolgáltatásait igénybe vevő egyéni fogyasztók száma, a lakásadót fizetők száma).
	<ul style="list-style-type: none"> – A térségből elköltözött személyek úticélja, ill. a térségbe letelepedők külső származási helye, koruk megjelölésével. – A nők részaránya az aktív lakosság számszerű növekedésén belül.	<ul style="list-style-type: none"> – Népszámlálási adatok.

<i>Kérdések</i>	<i>Szükséges információk</i>	<i>Forrás</i>
– Milyen a foglalkoztatás (állások, munkahelyek) megoszlása?	– A foglalkoztatás megoszlása tevékenységi áganként, üzemi bontásban.	– A foglalkoztatás szerkezetéről lefolytatott vizsgálatok adatai. – A magánszektor munkavállalóira vonatkozó statisztikai adatok.
– Az aktív lakosság talál-e munkát helyben?	– Az aktív lakosság és a foglalkoztatás viszonyított adatai. – A térségen kívül dolgozók munkahelye.	– A váltakozó lakossági vándorlás a népszámlálás tükrében. – Az évenként sorra kerülő bejelentések esetleges felhasználása.
– Mezőgazdaság?	– A gazdaságok jellege és jelentősége a mezőgazdaságban.	– A mezőgazdaság egészéről készített felmérés.
– Hogyan alakult a gazdaság szerkezete az utóbbi hónapokban?	– A foglalkoztatás alakulása a térség vállalatain belül az utóbbi időszakban. – Vállalatok és üzemek létesítése és megszűnése.	– Negyedévi adatok azokból a jelentésekből, amelyeket az 50 főnél több munkavállalót foglalkoztató vállalatok adnak le a Munkaügyi Minisztériumnak a vállalatok belüli munkaerő-mozgásról.
– Az utóbbi 10 évben?	– A munkaalkalmak mozgása a vállalatokon belül: az állások számának növekedése, csökkenése vagy stagnálása. – Az utóbbi néhány évben készített éves helyzetképek a foglalkoztatás alakulásáról (a fizetéssel járó foglalkozások, munkahelyek száma a magán és államosított szektorban, a közszolgáltatásokban, a fizetéssel nem járó foglalkozások, munkahelyek száma 4-5 nagyobb tevékenységi ágazatban: mezőgazdaság, ipar...).	– A különböző üzemi és vállalati adatlapokon (SIRENE, ASSEDIC, URSSAF) szereplő ilyen jellegű információk nem megbízhatóak. – Ki kell alakítani egy „helyi” vagy „megyei” adattárat (a fenti adatlapok alapján), azt naprakészen kell vezetni és helyileg ellenőrizni. – Ilyen – az INSEE regionális igazgatóságai által készített – helyzetképek csak megyei adatokat, illetve időnként a nagyobb települések adatait tartalmazzák.

<i>Kérdések</i>	<i>Szükséges információk</i>	<i>Forrás</i>
<ul style="list-style-type: none"> – Milyen nagyságrendű a közületi szektor súlya? 	<ul style="list-style-type: none"> – Az állami és az önkormányzati szervek (helyi közösségek) által foglalkoztatott munkavállalók létszáma. 	<ul style="list-style-type: none"> – Részletesebb földrajzi felméréssel a vállalatokra vonatkozó „helyi” történelmi adattár létesítendő (lásd a fenti szempontot). – 6-7 évenként a népszámlálás adatai a munkahelyekre is kivetítendők.
<ul style="list-style-type: none"> – A termelőmunkát végzők aránya az iparban és a harmadik szektorban? 	<ul style="list-style-type: none"> – Az irodai, termelési és vezetői feladatokat ellátók megoszlása az egyes gazdasági ágazatokban. 	<ul style="list-style-type: none"> – Az INSEE kb. 10 regionális igazgatósága által időszakonként végzett vizsgálatok adatai a közületi szektorban kialakult foglalkoztatásról. – A népszámlálás adatainak kivetítése a munkahelyekre. – A foglalkoztatás szerkezetéről végzett vizsgálat adatainak számítógépes feldolgozása.
<ul style="list-style-type: none"> – Az idegymunka, ill. az ideiglenes foglalkoztatás méretei? 	<ul style="list-style-type: none"> – A fizetéssel járó foglalkoztatás negyedévenkénti alakulása a gazdasági tevékenység különböző területein. – A dolgozók létszáma a térség ideiglenes foglalkoztatást nyújtó üzemeiben. 	<ul style="list-style-type: none"> – Az ASSEDIC vagy az URSSAF által vezetett adatlapok felhasználása. – A megyei munkaügyi hivatalok információinak felhasználása.

<i>Kérdések</i>	<i>Szükséges információk</i>	<i>Forrás</i>
<ul style="list-style-type: none"> – Milyen nehézségekbe ütköznek az üzemek a munkaerő-toborzás terén? – A térségben munkához jutó fiatalok jövője szakmai téren? 	<ul style="list-style-type: none"> – Információk a térség üzeminek munkaerő toborzási módszereiről, a toborzási szintről (a felvételnél támasztott igényekről, a képzettség, a szakmai képesítés típusa tekintetében). – Információk a fiatalok által betöltött állásokról (konkrét foglalkoztatásukról) szakképzettségükkel történő összehasonlításban néhány évvel azután, hogy munkába álltak. 	<ul style="list-style-type: none"> – Vizsgálatok az „állás kínálatról”. Az INSEE néhány regionális igazgatósága térképezi fel az ezzel kapcsolatos helyzetet, mégpedig kisebb körzetekben vagy különleges munkaterületeken. – Vizsgálatok – a CEREY országos viszonylatban végzett vizsgálatainak mintájára – az aktív életbe való belépésről (megfigyelő szolgálat felállítása).

Peter Baldock

Feljegyzések és értékelés

Bevezetés

A közösségi munka sok időt, pénzt és erőforrást igényel. Ezért feltétlenül el kell végezni az értékelését, amivel eljutottunk a feljegyzések vezetésének témájához.

Sok közösségi munkás ellene van annak, hogy feljegyzéseket vezessen a munkájáról, vagy legalábbis kétségbe vonja ennek szükségességét. Azokkal, akikkel foglalkoznak, többnyire az egyenlőség alapján állnak kapcsolatban, és úgy érzik, rontja ezt a kapcsolatot az, ha a beszélgetésekről később írásos feljegyzést készítenek. Ráadásul a munkás nem egyedi esetekkel foglalkozik, amelyekről feljegyzéseket kellene továbbítani egy másik munkásnak, netán amik alapján beszámolót kellene készítenie különféle hatóságoknak vagy szakmunkatársaknak. A munkás elég gyakran egy meglehetősen kis területen dolgozik valamennyi ideig és fejben tudja tartani a fontosabb tények többségét.

Véleményem szerint azonban igen fontos az, hogy vezessünk bizonyos feljegyzéseket, különösen a tervezet első szakaszában, mert ez önfegyelemre szoktat, és jó eszköz arra, hogy tisztábban lássuk a tervezet alakulását. Különösen nagy szükség van erre a komoly értékeléshez manapság, amikor a közösségi munka új irányokba halad. Ha nincs bizonyos jegyzetelési fegyelem, sokkal nehezebb lesz a tervezet utólagos értékelése, akkor is, ha a résztvevők még a közelünkben vannak, megkérdezhetjük őket. Arról sem szabad megfeledkeznünk, hogy a közösségi munka intézményeinek nem mindig a lakóhely a bázisuk, hanem sok csoporttal foglalkoznak hosszabb időn át. Ezeknek az intézményeknek egyszerűen a nyilvántartáshoz is szükségük lehet a feljegyzésekre. Az egyenlőségen alapuló kapcsolat és a titokban vezetett feljegyzések között csakugyan ellentét van. Mégis indokolt az, hogy feljegyzéseket vezessünk, és szó sincs arról, hogy ezt feltétlenül titokban kellene végezni. Néhány közösségi munkás eredményesen kísérletezett azzal, hogy megvitassa a feljegyzéseit annak a csoportnak a vezetőivel, amelyről a feljegyzések szóltak.

Ennek a fejezetnek nagy részében a feljegyzések vezetésének egy lehetséges módját ismertetjük.

Az ebben a fejezetben leírt jegyzetelési módot példákkal szemléltetjük. Ezek egy olyan tervezetre vonatkoznak, amelyet ennek a fejezetnek a céljaira találtunk ki, valójában nem létezik sem az említett csoport, sem az említett intézmény. A fiktív tervezet egy olyan új munkás tervezete, aki egy nagyváros központi közösségi intézményében dolgozik, és egy tanácsi lakótelepen segít a Lakásbérlők Egyesületének az első mintegy hat hónapban. Az illusztrációk tényleg egyszerűen csak illusztrációk, nem tekinthetők modellnek abban a tekintetben, hogy milyennek kell lennie a jó jegyzetkészítésnek, mint ahogy a bennük leírt munka sem tekinthető hibátlanak.

A lakókörzet elemzése

Úgy gondolom, hasznos, ha egy területen mindjárt a munka megkezdése után (úgy egy hónapon belül, ha várhatóan fél évig, egy évig tart a munka) papírra veti a munkás a kontakt populációval kapcsolatos benyomásait. Egy ilyen beszámoló nagyjából az esetkezelő munka „kiinduló diagnózisával” egyenértékű; segíthet abban, hogy tisztázzuk a lehetséges cselekvési pályákkal kapcsolatos elképzeléseinket. Arra is jó, hogy később újra fellapozzuk, ha meg akarjuk nézni, mi az, amit a kezdetben talált problémák közül esetleg elhanyagoltunk vagy helytelenül kezeltünk. Az ilyen beszámoló kiindulópontjaként meg kell indokolnunk, miért indítottuk be a tervezetet. Nagyrészt – bár nem kizárólagosan – ezek a megfontolások adnak útmutatást ahhoz, milyen információkat kell nyújtanunk. Nagyjából az alábbi témákkal foglalkozzon a beszámoló (kontakt populációként egy kisebb területet, nem speciális érdeklődésű csoportot vagy szervezetek csoportját feltételezve):

- a) a terület határai;
- b) a terület kihasználása;
- c) a lakosság osztály- és egyéb társadalmi jellemzői;
- d) életkor szerinti összetétel;
- e) a népesség mobilitása;
- f) szórakozási lehetőségek;
- g) helyi szervezetek és vezetők;
- h) szociális problémák;
- i) illusztratív helyi események vagy ezekre vonatkozó kommentárok.

Jókora munkával kell tehát megbirkózni, és nyilvánvaló, hogy a munkás kénytelen megszabni annak a korlátait, mit végezhet el mindebből rövid idő alatt, ami közben még kapcsolatok kiépítésével és tényleges munkájának megkezdésével is foglalkoznia kell. Egy ilyen beszámoló csak kiinduló felbecsülés, nem valamiféle szociológiai kutatási tanulmány. Nem árt, ha sikerül pontos számadatokhoz jutni. De az sem nagy baj, ha nem. Minthogy a munkásnak meg kell ismernie a területet, és meg kell ott ismertetnie magát, jó, ha leül beszélgetni a kocsmában vagy a gyors-tisztító szalonban, így meg tudja rajzolni a lakosság életkori összetételének diagramját. Pontos számadatok beszerzésére azonban inkább csak akkor kell törekednie, ha kiderül, hogy valamilyen szociális probléma feltűnően hiányzik, vagy éppen túlsúlyban van a területen. A területtel kapcsolatos általános elvárások téveseknek is bizonyulhatnak ugyan, mégis fontosak, ha egyszer általános nézeteket tükröznek, és a közösségi munkásnak végig kell gondolnia ennek az okát.

Egész könyveket írtak egy-egy kis lakókörzetről vagy speciális érdeklődésű csoportról. A munkásnak ebben is határt kell ismernie: elég, ha röviden ír és csak a legfontosabb pontokat világítja meg.

Azért van szükség a kezdeti beszámoló megírására, mert segíteni fogja a további munkát, ezért az erre a munkára vonatkozó pontjait kell a legvilágosabban tisztázni. (Az alábbi példában a bizottságon belüli potenciális konfliktusokra helyezük a hangsúlyt.) A beszámolót a tervezet javasolt ideiglenes célkitűzéseivel kell zárni.

Lakókörzeti beszámoló: a Windmill-i lakótelep. A windmilli lakótelep a város északi részén, olyan helyen terül el, ahol elsősorban a helyi közigazgatás által különböző időpontokban épített házak találhatók. Erősen dombos vidéken van, jóval északra a fő ipari övezettől, ami azt jelenti, hogy az embereknek nem éppen könnyű a munkába járás, de jelenti azt is, hogy mint az egyik ottani lakótól hallottam: „Szép vidék ez. Tiszta a levegő, meg minden.”

A lakótelep egy magánpark helyén épült, ami az utolsó tulajdonos akaratából a közigazgatásra szállt át. A park középső részét megtartották, ezt toronyházakkal és ikerházakkal építették körbe. A házak külleme nem sok fantáziát mutat, de az elrendezésükön kívül semmiben nem érzünk monotonitást. Maga a lakótelep egyfajta presztizst ad a lakóinak; ez abban is megmutatkozik, hogy az a két-három bérlő, akikkel beszéltem, a szomszédos, 1930 körül épült Riverbrook „nyaralótelep”, gyerekeit hibáztatta a néhány előfordult vandál cselekményért.

Az a benyomásom, hogy a pályázók közül a „jobb emberek”-nek ajánlanak házat Windmillben. Talán túlságosan is nagy hatást gyakorolt rám az a tény, hogy a Lakásbérlők Egyesületének bizottságában az egyik házaspár „középosztálybelibb”, mint azt tanácsi lakások bérlőiről gondoltam volna. A lakásügyi jóléti tisztviselő, Simmsné asszony azonban, akivel az osztályon találkoztam, azt mondta: „Nagyon megválogattuk a lakókat a Windmill lakótelepre”.

A lakótelep még építés alatt áll, bár a kész lakások közül már csaknem mind-egyikben laknak. Mivel még nem fejeződött be egészen az építkezés, az embereknek küszködniük kell a sárral, az építők által használt nehéz járművekkel és azzal, hogy egyetlen bolt működik (egy újságosbódé, ami – legalábbis egyelőre – egyfajta vegyesbolt szerepét is betölti. Egy héttel ezelőttig nem vezetett buszjárat kimondottan a lakótelephez, bár 1500 körüli lakást terveztek, és ebből ezernél is többet fejeztek be eddig, már laknak is bennük. A közeli Northbank úton viszonylag gyakran jártak és járnak buszok, de az elég messze esik azoknak, akik a lakótelep túlsó szélén laknak. Van egy általános iskola, ami az új lakótelepnél nagyobb területet lát el. A neve John Morris Iskola (a terület adományozójáról nevezték el). Elérhető távolságra van a Narancsfa középiskola.

Azokat a lakókat, akikkel beszéltem, idegesítik az említett kellemetlenségek, de egészében véve büszkéek arra, hogy egy „presztizs”-lakótelepen laknak és elégedettek az új otthonukkal.

A Windmill lakótelep Ainsworth tisztelendő úr útján, Chumley úr, a lakásügyi osztályvezető tanácsára kereste fel intézményünket. Egy csoport alakult a lakótelepi asszonyokból – köztük volt Jonesné asszony is –, akik korábban az újságárusnál beszélgettek a lakótelep kényelmi gondjairól. Küldöttséget menesztettek a lakásügyi osztály vezetőjéhez, aki megígérte, hogy foglalkozik az általuk fölvetett problémákkal. Úgy néz ki, hogy gyorsabban sikerült elérnie a Transport vállalatnál egy új autóbuszjárat beindítását, mint eredetileg szándékozta. Azt is mondta a csoportnak, hogy érdemes lenne saját maguknak foglalkozni azokkal a problémákkal, amiket önállóan is meg tudnak oldani, és alakíthatnának valamiféle egyesületet. Az ő ötlete volt, hogy a már korábban is ott állt anglikán Szt. Philomena templom papja, Ainsworth tisztelendő úr esetleg hozzájárulna, hogy a plébánia nagytermében

tartsanak közgyűlést. Két hónappal ezelőtt hívtak össze ilyen gyűlést, és megalakították az Egyesületet, amelynek titkára Jonesné asszony, vezetője Smith úr. Ainsworth úr, miután beszélt a plébániatemplom tanácsával és a püspökkel, felajánlotta, hogy bérleti díj nélkül, meghatározatlan időre engedélyezi az egyesületnek a nagyterem használatát, ha az Egyesület vállalja az üzemeltetési költségek fedezését. Ez némileg kétes értékű ajándék, mert a nagyterem nincs valami jó állapotban. De úgy tűnik, nincsenek komolyabb szerkezeti hibái.

Az Egyesület, amióta megalakult, sok panaszt juttatott el a helyi közigazgatáshoz, meglehetősen sikerrel. Elintézték, hogy az öregek egy kis napközis klubja az egyház nagytermében jöhessen össze. Beindítottak egy játszócsoportot, bár ezzel nehézségek vannak és nagyon gyenge a felszerelése. Szó van éjszakai szórakozóhelyről is a fiataloknak, de ezt többen ellenzik. Majdnem kész tervek vannak egy kölyökfutballcsapat felállítására, az egyik helyi lakó pedig művészeti tanfolyamok szervezését készítette elő. Valamennyi felsorolt tevékenység központja a nagyterem, bár a bérlet ügye még nincs rendezve. Aláírásgyűjtő ívet köröztek heti 1 penny hozzájárulás vállalásáról; a bizottsági tagoknak, amikor ezt beszedik, alkalmuk van találkozni a telep lakóival, köztük néhány magányosan élő idős emberrel is. Ez kemény, időt rabló munka, de úgy látom, szívesen csinálják.

Először Smith úrral léptem kapcsolatba, akihez Ainsworth úr vitt el, hogy összeismertessen velem. Két nap múlva, Smith úr meghívására, részt vettem egy bizottsági ülésen. Igyekeztem a lehető legtöbb bizottsági taggal megismerkedni, és úgy vettem észre, többségük szívesen fogadja el a segítségemet. Találkoztam a lakásügyi és a szociális szolgáltatási osztályokon dolgozókkal is. Az iskola semmiféle kapcsolat iránt nem mutat érdeklődést. Aktív segítséget nyújtott a napközis klubbal kapcsolatos intézkedésekhez és a játszócsoport működtetéséhez. Arra, hogy ismeretséget kössék olyan emberekkel is, akik nem tagjai a bizottságnak, a kocsmát és az újságárus boltját használtam fel mint helyszínt.

Magában a bizottságban mint testületben, számos potenciális konfliktus rejtőzik, de sok tehetség és valamennyi korábbi szervezési tapasztalat is. Hivatalosan tizenhat tagja van, nem számítva bele Ainsworth urat, aki „tiszteletbeli tag”. Közülük vagy egy tucatnyian vannak azok, akik a munka nagyját végzik, és féltucatnyi ember képezi a vezetőség magját.

Smith úr, a vezető, meglehetősen nyugtalan természetűnek látszik. Vannak tapasztalatai, amiket a gyári szociális klub titkáráként szerzett, és erősen azon van, hogy a WETA (a Windmill Lakótelepi Lakásbérlők Egyesülete) nagytermét jól felszerelt szociális központtá alakítsa ki, jó pénzügyi megtérüléssel. Rengeteg munkát fektetett abba, hogy megtervezze enek a lehetőségeit. Nézeteit illetően meglehetősen konzervatív, bár egyáltalán nem foglalkozik aktívan a politikával. Mindkét szempontból gyanakvással nézi azokat a WETA-tagokat, akik, mint mondja, „erősen motiváltak”. Kissé zavar, hogy azt várja tőlem, hogy őmellé álljak; különösen azért zavar ez, mert az eddigi egyetlen ülésen, amelyen részt vettem, annyira önkényeskedőnek bizonyult, hogy az gátolta a munkát.

Jonesné asszony, a titkár többet mutat a koránál. Mindabból, amit elmesélt az életéről, úgy gondolom, a negyvenes éveit végén járhat. Hithű római katolikus, és –

az asszonynevéből nem gondoltam volna – ír származású. Beszél néha arról, hogy a nagybátyját bebörtönözték a háború előtt, mert az IRA tagja volt, de ez egyáltalán nem növeli az asszony népszerűségét a lakótelepen. Láthatóan kemény nevelést kapott a baloldali munkáscsaládban. Két évvel ezelőtt kizárták a Munkáspártból, mert egy béremelésért folytatott sztrájk vezetője volt. Az, hogy őt befogadták erre a lakótelepre, több dologra engedhet következtetni: valamilyen hátsó gondolatra vagy adminisztratív hibára a bérbeadók részéről, vagy egyszerűen arra, hogy mégsem válogatják meg olyan szigorúan a lakókat, mint azt a lakásügyi hivatalnok állítja. Kereste az alkalmat, hogy megismerkedjen velem, és kipuhatozza a nézeteimet. Az az alapállása, hogy „aki nincs velünk, ellenünk van”, és azt hiszem, őt könnyen tudja ellenségévé tenni az ember.

Shearer úr, az Egyesület pénztárosa alacsony, jólöltözött, negyvenes éveiben járó bérügyi előadó. Korábban jónéhány kisebb csoportnál működött pénztárosként. Azonkívül, hogy remekül ért ehhez, jó humorérzéke is van: a bizottsági ülésen is sikerült egy odaillő tréfával feloldania egy nehéz szituációt.

Hobdellné asszony, egy gyakorlóidejét töltő tanárnő elvált fiatalasszony, van egy kétéves kislánya. Munkáscsaládból származik, és – mint egy másik asszony mondta – „semmi ostobaságot nem fecsegnek róla”. Hivatalosan ő a játszócsoport felelőse, de nem tud mindig ott lenni.

Seabrookné asszony egy háromgyermekes fiatalasszony. Szerintem nagyon intelligens, csak elmulasztották a taníttatását. A játszócsoportnak ő a tényleges vezetője; érzésem szerint egy kicsit féltékeny Hobdellnére.

Loughton úr nagy szaktudású kétkezi munkás, sokáig lelkes tagja volt a Népfelkelők Hadseregének. Ő fogja megszervezni a futballcsapatot, és kissé bosszantóan sokszor zaklat azzal, hogy a lehető leggyorsabban be kell szerezni egy „rendes lábszárvédőt” és a többi szerelést, bár Smith úrtól kap támogatást ebben.

Reinné asszony szintén a katolikus egyházközség tagja. Szelíd szavú nő, rengeteg családot látogat meg. Megbízását a napközis klub tervezetének keretében kapta, de kissé kimerítette a bürokratikus előkészítés.

Birch úr nyugdíjas; meglehetősen bőbeszédű, amikor a dolgozók klubjaiban hosszú éveken át szerzett tapasztalatairól van szó, de keményen tud dolgozni.

Macmillanné asszony egy őszhajú hölgy, mindig rendkívül jólöltözött. Ritkán szól, de a bizottsági üléseken állandó rosszallást mutat a hangulata.

Hall úr fiatal házasember, nincs gyereke. Bankban dolgozik és valamilyen tisztséget visel a szakszervezetében. Baloldali nézetei vannak, de látszólag nem tartozik egyetlen párthoz vagy politikai csoporthoz sem. Jonesné asszony meglehetősen ambivalens érzésekkel viseltetik vele szemben. Látja benne a lehetséges szövetségest, de az a gyanúja, hogy tagja a Kommunista Pártnak, amivel Jonesné határozottan szemben áll. Amennyire én meg tudom ítélni, nem így áll a dolog.

Ainsworth úr, a lelkész, negyvenes éveiben járó, kissé kiábrándult ember. Az az érzésem, hogy azért akarja átadni a nagytermet, mert nem lát reményt arra, hogy az egyre fogyatkozó létszámú hitközség használja azt. Simmsné asszony, a lakásügyi jóléti előadó egy igen energikus hivatalnok, aki gyanakvó az Egyesülettel szemben, bár nem hinném, hogy aktívan beavatkozna. Chumley úr, a lakásügyi

osztály vezetője kedves, jószándékú embernek látszik, bár a beosztottjaival szemben meglehetősen önkényeskedő. Azt szeretne volna, ha szorgalmazom, hogy a lakótelepen levő ikerházak bérlői kertészklubot alakítsanak. Valószínűleg azért támogatta az Egyesület létrehozását, mert a jó lakásügyi igazgatás részének tekinti azt és azt reméli, hogy ha ez sikeres lesz, tovább növelheti a lakótelep – és ezzel együtt az ő ügyosztálya – presztizsét.

Fő feladatomban azt tartom, hogy segítsek a dolgok rendezésében, ha bármilyen konfliktus alakul ki Smith úr és Jonesné asszony között, és hogy segítséget nyújtsak a fiatalok éjszakai klubjának, ha Loughton úr szándékának megfelelően valamiféle nyomást akarna gyakorolni rá a jól bejáratott, rutínszerűen működő Lads' Klub. Közben meg kell próbálnom támogatást nyújtani az öregek napközis klubjának és a játzócsoporthoz is a kezdeti nehézségek leküzdéséhez, mert ez hasznos lesz nekik és nekem is segít abban, hogy megalapozza a pozíciómat a bizottsággal szemben.

Folyamatos feljegyzések

A munkásnak, amikor elkezd a tervezete szerinti munkát, naponta rövid feljegyzést kell készítenie a tevékenységéről. Ebben különféle információk lehetnek, nemcsak az egyes személyekkel kiépített tartós kapcsolatairól vagy az ülésekről, amelyeken részt vett, hanem a terület lakosaival való eseti kapcsolatokról, az olyan társadalmi tevékenységekről, amelyeken részt vett, hanem a terület lakosaival való eseti kapcsolatokról, az olyan társadalmi tevékenységekről, amelyeknél jelen volt, valamint hivatalos emberekkel és más, a területen kívüli személyekkel kiépített kapcsolatairól is, ha azok az ügyszökhöz tartoznak. Fontos, hogy mindezeket a dolgokat följegyezze, mert ezek mindegyike hozzájárulhat a tervezet eredményességéhez. A feljegyzések formája legyen annyira következetes, amennyire csak megengedi a kapcsolatok sokfélesége. Az, hogy mennyire részletekbe menőek, attól függ, mit ítélik az ügyszökhöz tartozónak a munkás. Lehet egyszerűen például ilyen is egy feljegyzés:

Este: Találkoztam Smith úrral a kocsmában. Elmondtam, hol tartunk az öregek napközis klubjának szervezésével. Mondtam, hogy szeretnék találkozni vele a következő ülésen.

Az ilyen feljegyzések azonban aligha mondanak valamit bárki másnak, mint az adott munkásnak. Mások csak akkor tudják használni őket, ha utal a munkás arra, milyen jellegű kapcsolatban áll azokkal az egyes személyekkel, akikkel foglalkozik. Néhány, jobbára eseti kapcsolatnál viszont bőségesebb kommentárt lehet főzni a feljegyzéshez, megvilágítva a szituáció jellemzőit és esetleg segítve annak az alakulását is, ez pedig viszonylag részletes feljegyzést igényel. Például:

Este: Találkoztam Smith Úrral a kocsmában. Elmondtam, hogyan haladnak az öregek napközis klubjával kapcsolatos tárgyalások. Ő azt mondta: „Tudja, azért mennek ilyen lassan a dolgok, mert a Tanács tudja, hogy nekünk Jonesné a titkárnőnk, és őt nagy bajkeverőnek ismerik. Én igazában nem akartam, hogy beválasszák a bizottságba. Két évvel ezelőtt ő kezdeményezte a lakbérstrájkot, és úgy veszem észre, szeretne kipuskázni engem, mert útjában vagyok. Miatta nem akarja a Város-

háza, hogy legyen napközis klubunk!” Megpróbáltam elmondani neki néhány dolgot, amik miatt nem hiszem, hogy erről lenne szó, például azt, hogy a napközis klubért nem a lakásügyi, hanem a szociális szolgáltatási osztály felel; hogy Chumley úr támogatta az Egyesületet, bár tudta, hogy Jonesné is benne van; hogy a szociális szolgáltatási osztálytól érkező jelzések szerint kb. két hónapra van szükség a napközis klub létrehozásához, mert valahogy be kell illeszteniük a terveikbe. Mindezt apránként tudtam elmondani egy néhány perces kétoldalú beszélgetés során. Úgy láttam azonban, Smith urat nem is annyira a napközis klub érdekli, inkább csak Jonesnéra akar panaszkodni. Már korábban is mondott hasonló dolgokat, de ilyen vehemensen még soha. Ha vitába szállok vele, azzal nyilván csak olajat öntöttem volna a tűzre, így inkább hagytam, hadd beszéljen. Mondtam, hogy szeretnék ott lenni a következő ülésen.

Ez a példa azt mutatja, hogy a munkás nemcsak a helyzettel való megbírkózást mulasztotta el az adott időpontban, hanem azt sem gondolta igazán végig, hogyan foglalkozzon a dologgal a jövőben, hiszen semmi ilyesmiről nem tett említést. Ha kissé jobban kezeli a dolgokat és arra használja a feljegyzést, hogy újból átgondolja a helyzetet, valahogy így kellene kinéznie a feljegyzés végének:

Úgy láttam azonban, Smith urat nem is annyira a napközis klub érdekli, inkább csak Jonesnéra akar panaszkodni. Hagytam egy darabig, hadd beszéljen, aztán ismét megpróbáltam megnyugtatni afelől, hogy a bizottság többi tagja semmiképpen nem fogja egyetlen ember kezébe átadni az Egyesületet (lehet, hogy ez kétélű megjegyzés, de az adott pillanatban nem annak hangzott). Kerültem, hogy cinkosa legyek Jonesné megbélyegzésében. Úgy döntöttem magamban, hogy figyelni fogok az azzal kapcsolatos jelzésekre, nem érzi-e a többi bizottsági tag – ahogy én kezdem érezni –, hogy Smith út túlzásokba esik Jonesét illetően és elzárja a bérlők részéről érkező panaszok útját, mert alábecsüli Chumley úrnak azt a képességét, hogy realisan tudjon ítélni azok felől. Afelé tereltem a beszélgetést, mit érhetne el az Egyesület a következő néhány hónapban a játszócsoporttal és egyéb tevékenységekkel, köztük az öregek napközis klubjával kapcsolatban. Mondtam, hogy szeretnék ott lenni a következő ülésen.

Ha kivonatot adnánk a tervezetről vezetett napi feljegyzésekből, az nagyjából így nézhetne ki:

5-ike, kedd. A tegnap esti bizottsági megbeszélésnek megfelelően ma délelőtt elmentem Reinné asszonyhoz. Elmondta, hogy állnak a napközis klubbal, én pedig azt mondtam, majd meglátom, mit tudok tenni.

Délután visszamentem az irodámba és felhívtam Kelleynét a szociális szolgáltatási osztályon. Azt mondta, szerinte nincs akadálya a napközis klub létrehozásának, és felajánlotta, hogy pénteken 10.30-kor fogad a hivatalában.

8-a, péntek. Felkerestem Kelleynét az irodájában. Megmutatta a Windmill Lakótelep kartotékját, és mondta, hogy mindenképpen terveztek egy klubot erre a területre. Ezek az ügyek azonban mindig késlekedtek, bár az ügyosztály igen aktív politikát folytat ezen a téren, de mivel még a WETA ilyen irányú igényének bejelentése előtt terveztek egyet, és mivel a helyi segítségre vonatkozó felajánlások az Egyesületen keresztül futnak be, vagy két hónapra szükség lesz a lebonyolításhoz. Nagyon érthetőnek

találta az embereknek az egész procedúra miatti türelmetlenségét, és azt mondta, szívesen eljön egy bizottsági ülésre, hogy személyesen kimutathassa a segítőkészségét. Minthogy előfordulhat, hogy más lakókörzetek ügyében máskor is kapcsolatba kell lépnem Kelley-nével, egy darabig még beszélgettem vele általánosságban is a napközis klubokról (beszámoló a szociális szolgáltatási ügyosztály kartotékjában).

Délután ismét körbejártam a lakótelepen. Az újságárusnál Jones-néval találkoztam. Mondta, hogy éppen fel akart keresni. Beszél a politikai háttéréről (a szokásos történet az IRA-tag nagybácsiról, meg arról, hogy őt magát kizárták a Munkáspártból, mert két évvel ezelőtt lakbésztrájkot indított el). Kérdezősködött a nézeteim felől. Jelezttem, hogy némileg hasonlóak az övéihez.

Felhívtam Reinnét, Shearer urat, Smith-nét (vele a férjének üzentem) és Ainsworth urat, hogy hozzunk össze egy informális értekezletet hétfő estére, tervezzük meg a napközis klubot hirdető szórólapot.

11-e, hétfő. A nap jó részét lakótelepi sétával töltöttem. A buszmegállóban beszéltem néhány emberrel, akik az új buszjárat miatt panaszkodtak, meg amiatt, hogy nehezen lehet bevinni a lakásokba a régi bútorokat. Úgy vélem, most érkezhetnek a lakótelepre. Még nem hallottak az Egyesületről, ezért elmondtam róla néhány dolgot.

Ketten közülük megadták a nevüket és a címüket, hogy továbbítsam Jones-nénak.

Az esti értekezleten megbeszéltük, milyen szórólappal tájékoztatjuk a telepen lakó idős nembereket a napközis klub ügyének állásáról (egy példány mellékelve).

12-e, kedd. Délelőtt elkészült a szórólap, a példányokat átadtuk Reinnének. A délutánt a játszócsoportnál töltöttem, nem valami jó határfokkal, mert a nők nem bíztak abban, hogy egy férfi is tehet valamit egy ilyen ügyben.

15-e, péntek. Megpróbáltam találkozót beszélni meg az elemi iskola igazgatójával, de sikertelenül. A kocsmában ebédeltem, közben idősebb emberek egy csoportjával beszélgettem. Egyikük klikknek nevezte a WETA-t, de a többiek nem értettek egyet vele, szemmel láthatóan azért, mert nagyra értékelték Reinnét és a munkáját.

A folyamatról vezetett feljegyzések

Ha valamelyes részletességgel jegyzünk fel egy beszélgetést, ahhoz állunk közel, amit a szociális esetkezelés a folyamatról vezetett feljegyzésnek nevez. Ugyanúgy, ahogy a szociális munkában széleskörűen alkalmazzák a folyamatról vezetett feljegyzéseket oktatási célra, vagy a munkás segítségére abban, hogy tisztázza a gondolatait egy adott helyzettel kapcsolatban, a közösségi munkában is alkalmazhatunk ilyen feljegyzéseket. A fentiekben leírt, Smith úrral folytatott beszélgetés olyan eset, amit fel lehet jegyezni ilyen módon.

A közösségi munkában nemcsak a négy szemközti beszélgetések képezhetik a folyamatról vezetett feljegyzések tárgyát. Hasznos lehet a munkásnak vagy a hallgatónak, ha ilyen feljegyzést készít valamilyen értekezletről vagy bizonyos típusú csoporttevékenységekről, például egy játszócsoport összejöveleiről és demonstrációkról.

Az ülésekről vezetett feljegyzéseknél – akár folyamatos, akár a folyamatról vezetett feljegyzésekről van szó – nem szabad megfeledkezni arról, hogy a munkásnak nem ugyanaz a célja a jegyzeteléssel, mint a csoport titkárának. Egy csoport vagy bizottság, vagy szervezet titkára hivatalos stílusban jegyzetel, mert félre nem érthető módon akarja rögzíteni a politikai döntéseket. A munkásnak az a célja a jegyzeteléssel, hogy segítsen önmagának és másoknak abban, hogy megértsék a csoportot. Erre a célra nem alkalmas a hivatalos jegyzőkönyvek formális stílusa.

A csoportokban lejátszódó eseményeknél bizonyos tekintetben egyszerűbb a folyamatról vezetett feljegyzés, mint az, amit az esetkezelő munkában készítenek a négy szemközti beszélgetésekről. – A munkás nincs szükségszerűen olyan szorosan bevonva a beszélgetésbe. Könnyebben tud tehát megfigyelni. Más tekintetben viszont nehezebb, mert több megfigyelni való van. Ha tíz ember jön össze, 45 a lehetséges négy szemközti kapcsolatok száma. Egy közgyűlésen, amelyen kétszáz-an vesznek részt, 19.000 ilyen négy szemközti kapcsolatra van lehetőség. A gyakorlatban ezt a komplexitást természetesen csökkenti az, hogy az emberek csak részben, gyakran igen felszínesen vesznek részt teljes személyiségükkel: a csoport – mint egész többi részvétel, vagy néhány vezető figurával azonosulnak. De mégiscsak létezik a komplexitás, és amiatt szükség van elemző szerkezetű feljegyzésre.

A szociálpszichológusok számos módszert találtak ki a csoportfolyamatok feljegyzésére, amelyeknél lényegében arról van szó, hogy kategóriákba soroljuk az egyes beavatkozásokat és ennek alapján statisztikai/narratív leírást készítünk a folyamatról. Az ilyenfajta elemzéssel gyakran rá lehet ugyan mutatni egy csoportnál olyan szempontokra, amelyek különben elkerülnék a figyelmünket, de a közösségi munkában ritkán ajánlatos az ilyen típusú jegyzetelésnek akár csak egyszerűsített formáival való próbálkozás is. Egy értekezleten nagyon nehéz lenne a szükséges részletességgel vezetni a feljegyzéseket. Ezzel a módszerrel csak azt tudjuk följegyezni, hogyan működik a csoport mint csoport, de nem tudjuk elhelyezni a környezetében. Ahhoz, hogy vezérfonalat kapjunk a tevékenység elemzéséhez, szükség lehet arra, hogy nagyon precízen elmezzük bizonyos személyek vagy alcsoportok szerepét.

A csoportokkal kapcsolatos események hasonló feljegyzéséhez a folyamatról vezetett olyanfajta feljegyzések adhatják a legjobb alapot, amelyeket az esetkezelő munkában alkalmaznak. A folyamatról vezetett, az esetkezelésben használatos feljegyzések néhány széles körben alkalmazott irányvonalának felhasználásával azt tudjuk javasolni, hogy a csoportfolyamatokról vezetett feljegyzés szerkezete az alábbi vonalak mentén épüljön fel:

1. A csoportesemény célja és a munkás célja a megfigyeléssel.
2. Észrevételek a csoporttagokról és a környezetről.
3. Tartalom:
  - a) Az ülés, közösségi összejövetel, stb. kezdetének leírása.
  - b) Tényszerű információk a hozott döntésekről, valamint azok okairól, vagy a csoportesemény jellegének megfelelő más tevékenységről, továbbá arról, hogyan reagáltak ezekre a csoporttagok és hogyan a munkás.
  - c) Milyen érzés alakult ki a csoporteseménnyel kapcsolatban a csoporttagokban, a munkásban és esetleges más kívülállókban.

d) Feljegyzések arról, hogyan ért véget az esemény, és különösen arról, hogy optimista vagy pesszimista kicsengésű volt-e; határozottan meghozták-e valamennyi szükséges döntést, meghatároztak-e intézkedéseket azok végrehajtásának biztosítására.

4. Általánosabb szintű benyomások.

5. Annak rövid összefoglalása, hogy milyen szerepe volt az eseményekben a munkásnak, mennyire volt ez szándékos, mennyire tartotta be a saját, még az események előtt hozott döntéseit.

6. Cselekvési terv a jövőre vonatkozóan.

A közösségi munka keretében végzett bármilyen csoportfolyamat feljegyzésekor, de különösen a folyamatról vezetett feljegyzések esetében négy fő témával kell foglalkoznia a munkásnak:

1. Elérte-e célját a csoportösszejövétel (pl. sikeresen folytatott-e valamilyen tevékenységet, egyértelmű határozatokat hozott-e stb.).

2. Milyen volt az értekezlet hangulata? Simán zajlott-e le? Kialakult-e az együttműködés és a kölcsönös egymásraultaltság légköre? Hogyan sikerült megbirkóznia a csoportnak az esetleges belső konfliktusokkal? Ezeket elfojtották-e vagy feloldották, esetleg napvilágra hozták, de nem oldották meg?

3. Mi volt az egyes emberek szerepe a csoportban? Volt-e valaki, akinek jelentős része volt a dolgok jó vagy rossz kimenetelében; ha igen, hogyan? Voltak-e hallgató, visszahúzó csoporttagok?

4. Mi volt a munkás szerepe? (A feljegyzésben arra is magyarázatot kell adnia, ha esetleg mindvégig nem szólalt meg; azt is le kell írnia, hogyan járult hozzá az események alakulásához.)

Néha úgy érzik a közösségi munkások, hogy csak a gyűlésekről, vagy legalábbis a többé-kevésbé szervezett megbeszélésekről lehet feljegyzéseket készíteni. Ez a csoport-interakciók túlságosan intellektuális megközelítését mutatja, azt, amikor alapvetően artikulált cserekapcsolatok formájában szemléli valaki ezeket az interakciókat. Részben ezért közlünk az alábbiakban a csoportfolyamatól készített feljegyzésre egy olyan példát, amikor egy játszócsoportnál készül a feljegyzés. (Arról az eseményről van szó, amit a fentebbi, a tervezetről készített rövid feljegyzések között 12-én, kedden, a tervezet korai szakaszában említettünk.)

WETA játszócsoport-összejövétel. Az Egyesület délután és csütörtökön két alkalommal jön össze: kedden délután és csütörtökön délelőtt. Az összejövétel mindkét esetben alig két óra hosszúra tart (minthogy a csoport nincs bejegyezve), helyszíne az egyház nagyterme. Azért választották ezeket a napokat, mert ilyenkor nincs elfoglalva Hobdellné asszony a tanfolyammal. Valójában azonban annyi elfoglaltsága van a kollégiumban, hogy gyakran nem tud eljönni a játszócsoporthoz. Úgy néz ki, hogy a tényleges irányítás egy másik bizottsági tag, Seabrookné kezében van. Valahogy ez volt az érzésem, még mielőtt elmentem volna a játszócsoportnak erre az összejövételére.

Megkérdeztem, elmehetek-e az összejövételre, részint azért, hogy kiegészítsem a WETA tevékenységével kapcsolatos információimat, részint azért, hogy megnézzem,

tudok-e segíteni valami módon és ezáltal sikerül-e valamennyire megalapoznom a pozíciómat a csoportban.

Amikor megérkeztem, négy anya és vagy egy tucatnyi gyerek volt ott, köztük Brendan Hobdell, de ő az édesanyja nélkül. Az anyák közül hárman a terem különböző pontjain tartózkodtak, mindegyikük egy-egy kisebb gyerekcsoporttal játszott vagy vigyázott rájuk. Egyiküknél könyvek és valamilyen festőeszközök voltak, másukuknál építőkockák és más kisebb játékszerek, a harmadikuknál két elég rozoga játékautó. A gyerekek tetszésük szerint jártak csoportról csoportra, a három anya viszont mindig egyhelyben maradt. Seabrookné valamilyen papírmunkával volt elfoglalva. Bemutatkoztam, és megkérdeztem, emlékszik-e rám az értekezletről; mondtam, hogy Hobdellné hívott meg a játszócsoport foglalkozására. Emlékezett rám, de nem úgy láttam, hogy örülne a betolakodásomnak.

Megkérdeztem, hogy mennek a játszócsoport dolgai. Erre először panaszok áradataát zúdította rám a körülmények, a berendezéshiány és a segítőkészség hiánya miatt. Az, hogy négyen voltak, nekem elégségesnek tűnt, de a hangjából azt vettem ki, hogy az ő számára éppen ez az utolsó volt a legfájóbb pont. Amint azonban jobban belemelegedett a témába, lelkesebbé vált. Suttogva az egyik kislánnyal kezdett beszélni – meg is mutatta –, akivel, mint ő mondta, „csodákat tett” a csoporthoz való csatlakozás. Beszélt arról, milyen hasznos az együttlét lehetősége az anyáknak is, a gyerekeknek is. Különösen azoknak, akik a bérházi lakásokban laknak. Kérdésemre azt mondta, hogy ő nem lakik toronyházban, és soha nem is akar ilyenbe költözni.

Éreztem, hogy Seabrookné asszony nem akarja a velem való beszélgetéssel tölteni az egész idejét. Nagy ügyet csinált a papírmunkájából, ami valamivel többnek látszott, mint a szórakozási formákról és a csoportba beiratkozottakról szóló néhány szám egyszerű összeadása. Úgy gondolom, igyekezett felhívni a figyelmemet arra, hogy – bár el nem ismertem – igazában ő a vezető azáltal, hogy magától végzi ezt amunkát a játszócsoportnál. Úgy negyedóra múlva mindenesetre kimentem azokhoz a gyerekekhez, akik a két autóval játszottak. Kis idő múlva észrevettem, hogy az az asszony, aki ezzel a gyerekcsoporttal volt, átment beszélgetni Seabrooknéhoz. Körülöttem egyre nőtt a gyerekcsoport, senki nem maradt a könyvekkel és a festékekkel foglalkozó asszonnyal. Ő viszont egy lámpát kérni ment át Seabrooknéhoz és ottragadt beszélgetni. Egy kicsit félni kezdtem, hogy kicsúsznak a kezemből a dolgok. Láttam, hogy két kisfiú mindjárt összeverekszik. Közben azonban a Seabrooknénál levő egyik asszony fölött egy teát. Seabrookné szólt, hogy eljött az ivás ideje, és összeterelte a gyerekeket, akik leültek a székekre és várták az üdítőitalokat.

Teát, üdítőt és süteményt szolgáltak fel a felnőtteknek és a gyerekeknek. Én egy darabig az egyik kislánnyal beszélgettem, aki azt szerette volna megtudni, rendőr vagy tanító vagyok-e.

A könyvekkel foglalkozó asszony egy történetet kezdett mesélni. Én a három másik asszonnyal átmentem a terem túlsó végébe, ott ittam meg a teát. Az építőkockás asszony megkérdezte tőlem, van-e gyermekem. Egy kicsit meglepett a kissé agresszív hangsúly, és csak ennyit válaszoltam: „Nincs”. Enyhe cinizmussal gratu-

lált nekem, majd pillanatnyi csend állt be a társalgásban. Hogy megtörjem a csendet, megkérdeztem, honnan valók a gyerekek székerei. Az építőkockákkal foglalkozó hölgy azt mondta, Hobdellné kérte meg az oktatási osztályt, hogy adjanak át néhány régi széket és más berendezést. Azután tovább mondta, milyen jó volt hozzájuk Hobdellné, meg hogy az ő ötlete alapján osztották három részre a csoportot a háromféle játékszernek megfelelően, és azt is ő találta ki, hogy ivással, mesehallgatással és énekléssel fejezzék be a foglalkozásokat. Megkérdeztem tőlük, rendszeresen besegítenek-e. Az építőkockás hölgy azt felelte, Hobdellné elképzelése szerint az anyáknak csak el kell hozniuk a gyerekeiket, és azok, akik ott is tudnak maradni, önkéntes segítők lehetnek. Körben váltják egymást, így mindegyik anyja tudja: elvárják tőle, hogy valamelyik foglalkozáson ott maradjon. Az az egyetlen kikötés, hogy az anyáknak időben vissza kell jönniük a gyerekeikért. A játékautókkal foglalkozó asszony azt mondta: „Neki bezzeg úgy kellett intéznie a dolgait, hogy ő maga szinte soha ne legyen itt.” Az építőkockás hölgy erre azt felelte: „Alice Hobdell nagyon rendes nő. Bizonyára ön is nagyon jólnevelt, de róla semmi rosszat nem lehet mondani.”

Szerencsére éppen ekkor ért véget az énekfoglalkozás. Még egy darabig együtt voltak, ezalatt még kapott inni, aki kért, közben pedig lassanként megérkezett a többi anya, köztük Hobdellné is, azért jött el, hogy velem beszéljen. Azzal búcsúztam el tőle, Seabrooknéval és a többiektől, hogy valószínűleg hamarosan újra meglátogatom őket.

Utólag visszatekintve azt hiszem, azért szöktem el olyan hirtelenül, mert nem volt elképzelésem arról, mit lehetne tenni az akkor és ott fölvetett problémákkal kapcsolatban.

A csoportról szerzett benyomásaim a következők:

1. Potenciálisan hasznos funkciót tölt be, bár több felszerelésre van szüksége, ha fejleszteni és bővíteni akarja a tevékenységét. Annak, hogy az én személyem ennyire fölkelte a gyerekek érdeklődését, az lehet az oka, hogy megunták a meglévő játékszereket és azt, ahogy jelenleg folynak a dolgok.

2. Nyilvánvaló konfliktus van Hobdellné és Seabrookné között, amibe a többi anya is bekapcsolódott; valószínűleg konfliktus van a gyakran ottmaradó anyák és azok között is, akik egyszerűen otthagyják a gyerekeiket a játszócsoportban.

3. A csoport a problémák ellenére is jól indult.

Nem biztos, hogy máskor is lemegyek a foglalkozásokra. Bármi volt is az oka – hogy idegen voltam a csoportban, hogy férfi vagyok vagy hogy kapcsolatban állok Hobdellnéval –, összességében nem volt barátságos a fogadtatás. Hogy érdemes-e szoros kapcsolatot fenntartani, az részben attól függhet, melyik volt a legfontosabb az említett tényezők közül. Úgy érzem, két megoldás közül kell választanom: vagy nem menni oda soha többé, vagy meglehetősen gyakran eljárni. Igencsak az utóbbi mellett fogok dönteni, mert a helyzet megérdemel némi figyelmet – feltéve persze, hogy készségesen fogadnak.

Megpróbálhatom azt is, hogy Hobdellnének – majd ha már jobban ismerem őt és az ügyel foglalkozó többieket – megemlítem annak a lehetőségét, hogy adja át a pozícióját Seabrooknénak. Azt hiszem, Hobdellné komolyan el fog gondolkodni ezen.

Szemmel láthatóan őt magát is bántja, hogy nem tud elég időt szentelni a csoportnak.

Hosszú távon pedig megpróbálhatnánk összehozni férfiakkól, fiúkból vagy nőkből egy olyan csoportot, amelyik játékokat és egyéb berendezési tárgyakat készíthetne a játszócsoportnak; olyasmis lehetne ez, mint az a csoport, amit a Ryman Lakótelepen hozott létre az intézményünk. Ezzel legalábbis egy szakképzett embert kellene megbízni.

Értékelés

A közösségi munkás a csoporttal folytatott munka valamelyik szakaszában elhatározza, hogy visszavonul. Jelentheti ezt, hogy úgyszólván teljesen megszünteti a csoporttal való kapcsolatát. Jelentheti azt is, hogy egyszerűen csak ritkábban látogatja meg a csoportot, mint a munka fő időszakában. A visszavonuláskor zárójelentést kell írnia, amelyen, amennyire csak lehetséges, értékeléssel is megpróbálkozik. Lehetne ez cselekvési/kutatási beszámoló is, vagy meg lehetne próbálni a fejlődéstörténetet leírni a feljegyzések és a résztvevő személyek segítségével. Nekünk azonban ennél többre van szükségünk, és a Belügyminisztérium Közösségfejlesztési Tervezete éppen azáltal tudott segítséget nyújtani, hogy az értékelésre helyezte a hangsúlyt. Amivel az alábbiakban foglalkozunk, az kevésbé igényes, de nem kevésbé komoly munka: a munkás becsületesen megpróbál visszavonulni és áttekinteni mindazt, ami történt.

Egy ilyen beszámolót a tervezet célkitűzéseinek újbóli megvizsgálásával kell kezdeni. Nézzük meg azokat, akiknek segítséget kellett nyújtanunk: a dologgal foglalkozó szakemberek voltak-e, vagy azok az emberek, akiket ők szolgáltak, vagy szolgálniuk kellett volna a közösségi munkással együttműködve. Állapítsuk meg, melyek voltak a tervezetben eredetileg meghatározott közbenső célkitűzések. Ilyen cél lehet például a szükségletek felmérése egy területen, annak meghatározása, hogy egy adott tevékenység vagy struktúra kaphat-e helyi támogatást, a helyi közigazgatás adminisztratív módszereiben történő változtatások kijárása, több intézmény vagy szervezet összehozása egy közös tervezethez vagy számos más dolog. Mint azonban hangsúlyoztuk, minden ilyen célkitűzés csakis átmeneti lehet, és aggodalomra adhat okot az, ha a kontakt populációval való interakció növekedése során sem módosulnak a célok. Az értékelő beszámolóban tartalmaznia kell, mi és miért történt az egyes ilyen átmeneti specifikus célkitűzések ügyében.

Ezután áttérhet a beszámoló a tervezetről való narratív számadásra: a fejlődési folyamat leírására és beszámolásra mindarról, ami a beszámoló írásának időpontjáig történt. Végig lehet gondolni a beszámolóban, kiknek segített a tervezet. Ezek az emberek az alábbi csoportokba oszthatók: 1. azok, akik mindjárt az elején beavatkozást vagy segítséget kértek a munkástól; 2. azok, akik új készségeket nyertek, vagy más módon fejlődtek a munkás segítségével, például egy helyi szervezet bizottsági tagjai; 3. azok, akik egy korábban meg nem lévő szolgáltatást kaptak, például klubra vágyó idős emberek vagy olyan lakók, akiknek a lakóhelyén jobb autóbuszjáratokat sikerült elintézni; 4. sajátos problémákkal küszködő személyek,

akiknek segíteni tudott a munkás. Ezeket a csoportokat világosan meg kell különböztetni egymástól, hacsak nincsenek teljes fedésben. Különösen fontos ez akkor, ha valamiféle konfliktus alakult ki köztük, például akkor, ha azok, akik mindjárt az elején a munkás beavatkozását kérték, elégedetlenek azzal, amit tett, de a kontakt populáció többi része nem.

A beszámolót a jövőbeni fejlődésre vonatkozó valamiféle elképzeléssel kell zárni.

Ahol lehetséges, konkrét számadatokat használjunk az értékeléshez, bár ez bizonyos körülmények között a precizitás hamis benyomását keltheti. Természetesen számadatokat kell használni annak kimutatására, mennyi pénzt költöttünk el és mire. A tervezet előtti és utáni helyzet összehasonlítására is lehet számadatokat használni. Nem valószínű azonban, hogy tényleg hasznos statisztikákat vezethet valaki, hacsak nem olyan kutatómunka elvégzésére irányult a tervezet, aminek célja éppen ilyen statisztikák összeállítása volt (mint az a tervezet, amiről Festinger és Kelley [1951] írt).

A zárójelentés sok szempontból a legfontosabb feljegyzés; különösen nagy a jelentősége ott, ahol az intézményben nem vezetnek formailag egységes feljegyzéseket.

Zárójelentés a WETA-tervezetről. A Windmill Lakótelepi Lakásbérlők Egyesülete (WETA) mintegy fél évvel ezelőtt fordult intézményünkhöz Ainsworth úr, a helyi lelkész útján; akkoriban körülbelül egy hónapja voltam itt. Azóta igen szoros kapcsolatot tartottam fenn velük, minden bizottsági ülésen részt vettem, segítséget nyújtottam nekik különféle tevékenységek megszervezéséhez, általában heti két-három napon álltam valamilyen kapcsolatban a csoporttal. Az Egyesület ma már szilárdan áll a lábán, és fejlődésének fontos szakaszához érkezett azzal, hogy kedvező megállapodásra sikerült jutnia az általa mindig is használt helyiséget, a Szt. Philomena nagytermét illetően. Megvitattam a dolgot a vezető bizottsági tagokkal, és egyetértettünk abban, hogy a továbbiakban nincs szükség kapcsolat tartására közöttünk. A legutóbbi bizottsági ülésen egyfajta formális búcsút vettünk egymástól. Biztosítottam őket afelől, hogy a jövőben is segítem őket, ahogy csak tudom. Bizonyára találkozom még néhány emberrel az akkor és ott jelen levők közül, legalábbis a Közösségi Csoportok Összekötő bizottságának ülésein.

A Windmill Lakótelepet mindenki ismeri a városban. A Narancsfű és a Northbrook negyedek által képezett tanácsi lakótelep északi részén terül el. Még nem fejeződött be az építése, de pár hónapon belül elkészül az utolsó épület is. Ikerházak és toronyházak egyaránt találhatóak itt. Meglehetősen vonzó küllemű lakótelep, bár még nincs együtt minden, ami a lakók kényelmét szolgálná. A bérlők összességükben valamivel magasabb társadalmi helyet foglalnak el, mint általában a tanácsi lakások bérlői. Ez egy presztizs-lakótelep. Gondolom, ez az oka annak, hogy Chumley úr, a lakásügyi osztály vezetője annyira támogatta az Egyesület megalakulását és a későbbiekben is több engedményt tett nekik, mint más lakásbérlői egyesületeknek szokott. Egyébként ő ajánlotta figyelmünkbe Ainsworth urat. A reményteljes társadalmi tevékenységet szemmel láthatóan a jó igazgatás részének tekinti, és valószínűleg arra számított, hogy egy jól fejlődő közösségi egyesület tovább növeli Windmill és ezzel együtt az ő osztálya tekintélyét. Igencsak azt is várta a csoporttól, hogy az valamennyire bekapcsolódik a társadalmi kontrollba azzal, hogy kertjeik

rendbentartására készíti az embereket; ebben nem is csalódott, mert az Egyesület azt tervezi, hogy meghirdeti a családi házak kertjeinek szépségversenyét.

Amikor először találkoztam az Egyesület bizottsági tagjaival, mindjárt láttam, hogy igen tehetségesek, de sok a potenciális belső konfliktus is. Ezek jórészt Jonesné asszony, a titkár, és Smith úr, a vezető körül csoportosulnak. Az Egyesület úgy jött létre, hogy panaszok merültek fel, mivel még új a lakótelep. Valószínűleg Chumley úr készségességének köszönhető (aki egyebek között elintézte nekik, hogy legyen egy új buszjárat), hogy az Egyesület igen könnyen vészelte át az elsősorban panaszokkal teli szakaszt. Kifejezetten sokfunkciójú szervezetként hozták létre. A megválasztott vezető, Smith ör főként a szabadidős tevékenységgel foglalkozik. Eleinte elég bizonytalanul értelmezte vezetői szerepét, hajlamos volt esetleg önkényeskedésre és gyanakvással tekintett Jonesnéra. Az asszony, azon túlmenően, hogy ő szervezte meg az eredeti küldöttséget, szakszervezeti tapasztalatai révén nagy gyakorlattal rendelkezik a tiltakozó akciókban; ehhez járul még az is, hogy nem egészen három évvel ezelőtt nagy szerepe volt a lakbérsztrájkban, ami miatt kizárták a Munkáspártból. A kettejük közötti konfliktuson kívül is akadnak nehézségek más bizottsági tagok, nevezetesen Hobdellné és Seabrookné között, akik a játszócsoportért felelősek.

Azt a közgyűlést, amelyen formálisan is megalakult a WETA, az egyház nagytermében tartották, ami azóta is minden tevékenységük helyszíne. A lelkes hatóságok jóváhagyásával jobbra névleges bérleti díj fejében bérbe kívánta adni a termet az Egyesületnek, azzal a feltétellel, hogy gondoskodnak annak karbantartásáról. Minthogy az épület meglehetősen rossz állapotban volt és dekorációt is igényelt, kezdetben ez igen magas bérleti díjat jelentett. Nem csekély a fűtési díj sem. Mára azonban megoldódott ez a probléma, mert az oktatási osztály adományt bocsátott rendelkezésükre a javítások céljára, azzal a kikötéssel, hogy az oktatási osztálynak is lesz valamelyes – de nem túl nagy – szava az épület üzemeltetésében. Akárhogy nézzük is a csoportnak minden alapja megvolt az induláshoz. Ezért számos tevékenységbe fogtak. Rendszeresen szerveztek táncos összejöveteleket. „panaszgyűléseket” tartottak, amelyeken el lehetett mondani a helyi közigazgatáshoz továbbítandó kifogásokat. Játszócsoporthoz szerveztek. Terveztek egy öregek napközis klubját, ma már ez is működik. Futbalcsapatot indítottak be. Egy művészeti magániskola is használja az épületet, ez aztán az Egyesülethez csatlakozott. Éjszakai szórakozóhelyet terveztek a fiataloknak, de ez még nem valósult meg. A közelmúltban átfogó havi közösségi folyóirattá fejlesztették a korábbi rendszeres szórólapokat.

Amikor első ízben léptem kapcsolatba az Egyesülettel, az volt az általános célkitűzésem, hogy minden tőlem telhető módon segítsen a működését. Főleg a következőre láttam lehetőséget:

1. Segíteni annak megelőzésében, hogy káros módon nyilvánuljon meg a Smith úr és Jonesné asszony közötti potenciális konfliktus, különösen akkor, ha ez odáig vezetne, hogy az Egyesület abbahagyná a lakásbérlők ügyeivel való foglalkozást.

2. Segíteni a fiatalok éjszakai szórakozóhelyének létrehozásában, és különösen abban, hogy az ügy kikerüljön az egyik érdekelt, meglehetősen önkényeskedő bizottsági tag kezéből.

3. Segíteni azokat a bizottsági tagokat, akiknek a szociális szolgáltatási osztály bürokráciájával kell megküzdeniük, hogy létrehozassák az öregek napközis klubját.

4. A játszócsoport segítése.

A két utóbbi célkitűzésről úgy ítélt meg, hogy azok nekem is segítségemre lesznek abban, hogy meghonosodjak a területen.

Most visszatekintve hibásan kiválasztott céloknak látom a fentieket. Téves helyzetértékelésre utalnak, amihez hozzájárult az is, hogy némelyik bizottsági tag iránt nem éreztem rokonszenvet, és túl sokat reméltem elérhetni egy olyan helyzetben, ahol az emberek ténylegesen maguk hozták meg a döntéseket a maguk számára. Az, hogy mégis sokmindent sikerült elérnem, a két utóbbi és egy ötödik, később beiktatott célkitűzésnek köszönhető.

Amint Smith úr belejött a vezetői szerepbe, megnőtt a bizalma és a kompetenciája is, így Jonesnéval is javult a kapcsolata. Szorosabban együttműködtek abban, hogy a WETA a Közösségi Csoportok Összekötő Bizottságának tagja legyen – ez egyébként közvetlenül azt követően alakult meg, hogy én elkezdtem a WETA-val foglalkozni. A Windmill csoport egyfajta közbenső csoportot képezett az Összekötő Bizottságon belül, mert egyaránt foglalkoztak azzal, ami a régebbi Közösségi Lakók Akciócsoportjainak a feladata volt. Közbenső helyzetüket a vezető szerep megragadására próbálták felhasználni. Ez bizonyos mérvű ellenkezést váltott ki, az ezzel szembeni önvédelem pedig közelebb hozta egymáshoz Smith urat és Jonesnét. Azt is el tudom képzelni, hogy Smith úr – miután észrevette, hogy a lakásügyi osztályon nem mindenki olyan előzékeny, mint vele, és az Összekötő Bizottság néhány javaslatát visszautasította, vagy elnyelte a gépezet – nagyobb rokonszenvet kezdett érezni Jonesné iránt, bár továbbra is a „politikai semlegesség” talaján állt. A dolgok ilyen alakulására végképp nem számítottam. Túlbecsültem azokat az erőket is, amelyek az éjszakai szórakozóhely követelése mögött álltak. A bizottsági tagok közül mindössze ketten lelkesedtek a témáért: Loughton úr, akinek önkényeskedő uralmától mindenféle ifjúsági klubot féltettem, és Hobdellné asszony. A bizottság többi tagjának kétségei voltak afelől, hogy meg tudnak-e bírkozni egy éjszakai szórakozóhellyel (miután megnyilvánult néhány, a tizenévesekkel szembeni ellenérzés). Végül is azonban Loughton urat már túlságosan lakótták a futballcsapat dolgai ahhoz, hogy bármi másra is időt tudjon fordítani, Hobdellnének pedig, mint kisgyermekes elvált asszonynak és tanárnőnek, szintén nem volt elég ideje. Az asszony nemrégiben több megbeszélést hozott össze a bizottság és a Helyi Nevelésügyi Hatóság ifjúságszolgálati osztálya között, így még van remény valamilyen fejlődésre.

Az én fő feladatomban azonban az öregek napközis klubjával és a játszócsoporttal való foglalkozás volt. Sikerült közvetítenem a szociális szolgáltatási osztály és a bizottság között a klub létrehozása érdekében. Ez hasznos volt, mert a beindítás körüli óhatatlan késedelmeskedés is segített abban, hogy feszültségek alakuljanak

ki a bizottságon belül. Egyfajta igazgatási segítséget is tudtam nyújtani Reinné asszonynak, aki a klubért felelős. Ő igen jó kapcsolatban van a telepen lakó sok idős emberrel, de eleinte nem sok elképzelése volt arról, milyen problémákkal jár egy klub megszervezése. Útmutatásokkal láttam el, és ő szemmel láthatóan szívesen fogadta a segítséget, most pedig, amikor készen áll a struktúra, a klub láthatóan jól működik az ő általános irányítása alatt. Kis híján ötvenen vannak jelen minden heti foglalkozáson, és mindig igen élénk a légkör.

A játszócsoportban eleinte hűvösen fogadtak a csoportot működtető anyák. Ennek részben az az oka, hogy férfi vagyok, de inkább az, hogy Hobdellné asszony vitt el a csoporthoz, akit az anyák némelyike nem kedvelt, mert formálisan felelősséget vállalt ugyan a csoportért, de valójában nem sokat tett érte. Ez őt magát is aggasztotta, és nem volt nehéz rábeszélnem, hogy mondjon le a vezetésről. Ezáltal több ideje maradt egy olyan tervezetre, ami sokkal inkább neki való: adományok szerzésére egy épület közeli megvásárlásához. (Társaságból jól ismer néhány embert az Oktatási Osztály Ifjúság- és Felnőttnevelési csoportjában.) A vezetésre sikerült megnyernem Seabrookné asszonyt, aki átvette azt Hobdellné asszonytól; úgy tudtam rábeszélni, hogy az intézményünk teherautóján elvittem egy árverésre, ahol olcsón vett a csoportnak jónéhány játékszert, miután az ehhez szükséges pénz megszerzése érdekében tombolával egybekötött jótékonyági vásárt szervezett használt cikkekből. Ezzel akarva-akaratlanul Alice Hobdell fölé kerekedett, aki csak néhány meglehetősen rozoga felszerelési tárgyat tudott szerezni a csoportnak. Seabrookné pedig, szintén ennek köszönhetően, szívélyesebb lett hozzám. Többször is elbeszélgettem a játszócsoport fejlesztési lehetőségeiről vele és azzal az egy-két anyával, akik rendszeresen segítettek ott. A szerepem főleg abban állt, hogy jó kérdéseket tegyek fel, az elképzelések többsége tőlük maguktól származott. Egy ilyen megbeszélésen, az én jelenlétemben került egyszer kifejezetten terítékre a két nem szerepe a gyermekekkel való foglalkozásban. Ez arra indította őket, hogy meglátogassák a városban a Women's Lib. feminista központot. Humoros, hogy az egyetlen olyan foglalkozásom a WETA-val, ami határozott politikai elemet is tartalmazott, nem a lakásbérlők problémáival – az eredeti, legfőbb érdeklődési körömmel –, hanem egy „társadalmi tevékenység”-gel állt kapcsolatban. A játszócsoport vezetői most részt vesznek a központ kampányában, ami arra irányul, hogy a közigazgatás pozitívabb politikával segítse a játszócsoportokat.

A magam elé tűzött ötödik cél az volt, hogy segítsem egy közösségi újság létrehozását és kiadását. Az ötlet bizottsági tagoktól származott. De magam is hasznosnak tartottam, mert egy ilyen újság segítheti a helyi lakosokkal való kapcsolattartást; különösen tetszett, hogy elvetették a heti előfizetésgyűjtésre vonatkozó eredeti tervüket. Kezdetben a különböző tevékenységeket reklámozó szórólapokat terjesztettek. Először azt gondoltam, valahogy úgy segítsek az újság létrehozásában, ahogy a napközis klub létrehozásában segítettam. Az volt a szándékom, hogy az intézményünk nyomdáját használjuk. Az intézmény többi munkásával való megbeszélés után azonban arra a véleményre jutottam, hogy jobb ha a csoport olyan más csoportoktól tanulja meg az újságkészítést, amelyeknek van saját újságjuk. Erre két okom volt. Az egyik annak a veszélye, hogy függőségbe kerülnek tőlem, ha a napközis

klub esetéhez hasonlóan tevékenykedem ott is, ahol erre nincs szükség. A másik ok: ez további érv amellet, hogy a WETA-nak be kell kapcsolódnia az Összekötő Bizottság munkájába, amelynek a támogatás az intézményi politikája. A WETA bizottsága egyetértett velem, amikor egy bizottsági ülésen elmondtam, hogy azt tartom az ő számukra a leghasznosabbnak, ha az Összekötő Bizottságon keresztül olyan csoportoktól tanulnak, amelyeknek van újságjuk. Amint beléptek az Összekötő Bizottságba, ők maguk javasolták mindjárt az első alkalommal, hogy hozzanak létre egy csoportot, amelyben kölcsönösen tanulhatnak egymástól az újság-, szórólap- és poszterkészítés terén. Ennek a csoportnak a munkájába vonták be a politechnikai iskola rajztanárát. David McKie urat. Ő hívta fel a figyelmet arra, hogy Windmillben működik egy művészeti magántanfolyam, ami vonzó anyagokat adhatna az újságnak, amikor már rendelkezni fognak viszonylag professzionális szintű, olcsó nyomdaberendezéssel. Egyetértettek a fölvetéssel, és segítséget ígért az a férfi is, aki a művészeti tanfolyamot vezeti. Ezáltal a művészeti csoport is közelebb került az Egyesülethez. (Elhangzott még néhány kisebb javaslat amellet, hogy addig is a nagytermet kellene használni.)

Véleményem szerint igen sok embernek segített a WETA. Sikeresen járt utána néhány, elsősorban a buszjáratra és az építkezés sebességére vonatkozó panasznak. Segített az új lakóknak, hogy gyorsan beilleszkedjenek és barátokra leljenek. A napközis klub és a játszócsoport, de még a futballcsapat is (a fiataloknak való más szórakozási lehetőség híján) olyan szolgáltatás, amivel sokan élnek és amiért hálásak. Néhányan, úgy tűnik, személyes előnyöket is nyertek általa. Az egyik ilyen személy Seabrookné asszony. Sok képességet ismert fel önmagában, nem csak azért, hogy a játszócsoportot vezeti, hanem az anyákkal folytatott beszélgetések útján is. Smith úr is nyert valamit. Bár rengeteg régi tapasztalata volt a munkásklubokkal kapcsolatban, első ízben vezetett lakóhelyi csoportot. Itt egészen más a helyzet, és eleinte úgy tűnt, hogy nehezen alkalmazkodik ehhez, de ma már sokkal jobban beleilleszkedik ebbe a szerepbe.

A magam részéről, mint elmondtam, elsősorban a napközis klub és a játszócsoport ügyéhez járultam hozzá. Az volt a szerepem, hogy szakmai segítséget nyújtsak ott, ahol erre volt szükség (elsősorban a napközis klub létrehozásához), segítsek a feszültségek csökkentésében a vezetőváltás időszakában (játszócsoporthoz) és létének kezdeti szakaszában bátorítsam az egész csoportot. A WETA fejlődését látva nem hinném, hogy indokolatlanul töltöttem velük annyi időt. De attól eltekintve, hogy megítélésem szerint nélkülem néhány szempontból nem mentek volna ilyen jól a dolgok, az is érdemes a végiggondolásra, hogy magam is sokat tanultam a tervezet során, mert az Egyesület mindenképpen jól intézte a dolgokat. Ez erős kontrasztban áll az elmúlt néhány hónapban végzett másik fő munkámmal, azzal, amire a Vernon Házak bérházi tizenéveseivel jutok.

A fenti példához hasonlatos beszámolóknak nem végleges megállapításokat kell tartalmaznia, hanem további értékelés alapját kell képeznie. Számos kérdést lehet feltenni ezzel, vagy bármely más zárójelentéssel kapcsolatban.

1. Milyen értékekről volt szó és ezek hogyan viszonyultak az intézmény funkciójához?

A közölt példában benne van ugyan a munkás alapvető értékrendje, de ezt sehol nem mutatja ki egyértelműen, pedig szoros együttműködésre készült a helyi közigazgatási részlegekkel. Mennyire volt kidolgozva ez a kompromisszum, és mennyire következett pusztán az intézmény politikájából, ami maga is annak a szükségletnek a szülötte, hogy a segítőkészség megőrzése érdekében jó kapcsolatot kell fenntartani a Városházával?

2. A munkás mennyire használta fel az elméleteket tevékenysége fejlesztéséhez?

A munkás észrevehetően rendelkezik a közösségek fejlődésével kapcsolatos elméleti ismeretekkel, de az, hogy átmeneti célokat tűzött ki maga elé, egyáltalán nem utal semmi ilyen elméletre.

3. Mennyire voltak átgondoltak az alkalmazott stratégiák, nem arról van-e szó, hogy a munkás a rendelkezésre álló rövid időre hosszabb távon kiható döntéseket hozott?

A munkás, intézményének politikáját követve, arra bízta a Windmill Lakótelepi Lakásbérlők Egyesületét, hogy kapcsolódjon be egy szövetségi struktúrába, anélkül, hogy felbecsülte volna, milyen hatásai lehetnek ennek az Egyesületre (az újság ügyének kivételével), bár azt leírja, milyen gyakorlati hatással volt a vezető és a titkár közötti kapcsolatra.

4. Mennyire vizsgálta meg a munkás az összes lehetséges cselekvési utat?

Azok a kezdeti észrevételek, amiket a lakótelepen előforduló vandalizmusról és a Riverbrook lakóteleppel való rossz kapcsolatról tett a munkás, úgy tűnik, semmiféle cselekvésre nem készítették őt, ahogy arról sem ír, mi lett a sorsa annak az eredeti elképzelésnek, hogy kezűgyességgel rendelkező emberekből létre kellene hozni egy csoportot, amely játékszereket készítené a játszócsoport számára.

5. Milyen jellegű kapcsolatot épített ki a munkás a kontakt populációval?

Sokmindent tartalmaz a beszámoló, de így is vannak hiányosságai. A munkás azt állítja, hogy tudatosan tanult a szituációból, de megkérdezhetnénk, mennyire hozta ezt a vele kapcsolatban állók tudomására, illetve mennyire tudta, vagy próbálta meg olyan szakértelem benyomását kelteni, ami nem volt teljesen indokolt.

6. A munkásnak milyen erősségei és gyenge pontjai mutatkoznak meg a tervezetben?

Világosan megmutatkozik, hogy a munkás hajlamos összegező véleményt mondani a jellemekről, bár alkalmazkodni is tud azokhoz, akikkel szorosabb kapcsolatba kerül. Hasonlítsuk össze egyrészt a Seabrooknéval és Smith úrral, másrészt a Loughton úrral és a többiekkel kialakított kapcsolatát.

7. Mi lenne a különbség, ha a munkás nem vett volna részt a tevékenységben?

Bizonyos értelemben ez az alapkérdés, amire a beszámolóknak választ kellett volna adnia. A felhozott példák azonban hiányosak. A munkás egyértelműen elmondja, mivel járult hozzá a napközis klub, a játszócsoport és az újság beindításához, de kevésbé világos a szerepe a Smith/Jonesné kapcsolat alakulásában, a terem ügyében és néhány más tevékenységben. Ha a csoport képes volt úgy kezelni a problémákat, ahogy tette, nem tudott volna azokkal a problémákkal is foglalkozni, amelyeket a munkás kezelt? A kérdésre nem feltétlenül a megerősítő válasz igaz, de valamilyen válasz adásával meg kellett volna próbálkozni.

Egyéb feljegyzési típusok

Mindaz, amit ebben a fejezetben elmondtunk, a „tervezetek”-ről készített feljegyzésekre vonatkozik, a tervezetek pedig a munka olyan egységei, amelyek – ugyanúgy, mint az „esetek” – viszonylag külön állnak egymástól. Szó sincs azonban arról, hogy ez lenne az egyedüli típusa azoknak a feljegyzéseknek, amelyekre szükség van a közösségi munkában, bár alighanem ez tekinthető a központi típusnak. A közösségi munkás egyik funkciója az, hogy széleskörű tudással rendelkezzen, és azt a közösségi csoportok rendelkezésére tudja bocsátani. Az esetkezelőhöz hasonlóan neki is ismernie kell az intézmények, szolgáltatások, szervezetek és mozgalmak komplex hálózatát. A WETA-tervezet esetében például a lakásügyi, a szállítási, a szociális szolgáltatási és az oktatási osztályt, az egyházi hatóságokat, a Women's Lib. feminista központot, a helyi politechnikai iskola személyzetének egyik tagját, a közösségi csoportok egy helyi szövetségét és még valószínűleg sok egyebet. A saját munkájáról vezetett feljegyzéseken kívül jegyzeteket kell vezetnie a közösségi munkásnak ezekről az intézményekről és hálózatokról is, és hatékony keresztutalási rendszerre is szüksége van. Az, hogy mennyi ilyen feljegyzésre van szükség, természetesen az intézmény jellegétől függ; maga az igény még nyilvánvalóbb akkor, ha nagy területre kiterjedő hatáskörű, sokfunkciójú intézményről van szó. A fejezet példáihoz használt képzeletbeli intézmény ilyen típusú volt, és az ilyen jellegű feljegyzésre példa lehet az a részletes jegyzet, amit arról készített a munkás, hogyan foglalkozik a napközis klubokkal a szociális szolgáltatási ügyosztály, amikor a WETA-val kapcsolatos munkája során véletlenszerűen hozzájutott ehhez az általános információhoz. (Lásd a Kelley-nél készített interjúról készített feljegyzést.) Az egyik intézmény számára fontosabb, a másik számára kevésbé fontos az általános jegyzetkészítésnek ez a formája, de mindegyikre vonatkozik az az alapelv, hogy szükség van rá.

A közösségi munka keretében készített feljegyzésekről el kell még mondanunk, hogy azoknak nem szükségszerűen az írásos feljegyzések az egyedül lehetséges formái. Bizonyos körülmények között igen értékesek lehetnek a különféle vizuális formák, például térképek, fényképek, grafikonok, hisztogramok, szervezeti blokk-sémák. Tanulságosak lehetnek a társadalmi eseményekről, demonstrációról és egyéb közösségi eseményekről házilag készített mozgófilmek is. A vizuális feljegyzések mindig nagyobb benyomást keltenek az instruktív feljegyzéseknél, de nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy meg kell gondolni az alkalmazásukat.

Konklúzió

A közösségi munkában jelentős probléma a feljegyzések készítése. Nem egyszerűen arról a pszichológiai ellenállásról van szó, hogy az ember nem szívesen teszi ki az egyenlőségen alapuló kapcsolatokat annak, hogy titokban feljegyzéseket készít róluk. Ott van az a tény is, hogy a közösségi munkában a munka alapegysége sokkal változóbb, mint az esetkezelő munkában. Az esetkezelőnek megvannak a kliensei, akikre a feljegyzéseket irányíthatja. A közösségi munkás viszont esetleg

egymáshoz kapcsolódó csoportok komplex hálózatával foglalkozik és egyiküket sem tekintheti specifikusan „kliens”-nek. Ha azonban komolyan veszi a munkáját a közösségi munkás, értékelnie is kell azt. Az értékelés nem lehet pusztán visszatekintő jellegű. A munkafolyamat állandó részének kell lennie, és az írásos feljegyzésekkel lehet biztosítani, hogy valóban az legyen. A jó jegyzetkészítés olyan dolog, amiben a közösségi munkások igen sokat tanulhatnak az igazán jól végzett szociális munkától.

Tartalom

Bevezető	3
Értékek a közösségi munkában	5
P. Baldock: A közösségi munka alapelvei, értékrendje és területei	7
D. Oelschlägel: Közösségi munka a szegénynegyedben	14
Közösségfejlesztés és szociális munka	39
J. Rothman: A közösség-szervezés gyakorlatának három modellje	41
P. Balcock: Esetkezelés és közösségi munka	61
Helyismeret, helyzetelemzés	71
P. Baldock: A feladatok elemzése és szelektálása	73
M. Allefresde: Helyi fejlesztés és helyi erőforrások	85
G. Tobias - J. Boettner: A Duisburg-bruckhauseni elszegényedett lakosság Életszituációi és küzdelmi stratégiái	91
A. Baaken „Én itt maradok, nagyon szép itt” Egy Duisburg-bruckhauseni ház lakóinak életszemlélet analízise	110
Munka a közösségben	121
P. Baldock: A közösségi csoportok fejlődése és a közösségi munkás szerepe	123
D. Kahneman és E. O. Schild A társadalmi változás közvetítőinek képzése Izraelben	140

J. Kunkel:		
A vicosi fejlesztés		150
R. Carmack:		
Kommunikáció és a közösség készenléte a társadalmi változásra		153
Információszerzés és dokumentáció		159
Az információk felkutatásának módja		161
P. Baldock:		
Feljegyzések és értékelés		165